

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**İZMİR KENTİNİN MEKÂNSAL VE
TOPLUMSAL DEĞİŞİM SÜRECİNDE
MÜBADİLLERİN İSKÂN ALANLARI VE
GÜNÜMÜZDEKİ DÖNÜŞÜM DİNAMİKLERİ:
EŞREFPAŞA/İZMİR ÖRNEĞİ**

Elif YILDIZER ÖZKAN

Haziran, 2020

İZMİR

**İZMİR KENTİNİN MEKÂNSAL VE TOPLUMSAL
DEĞİŞİM SÜRECİNDE MÜBADİLLERİN İSKÂN
ALANLARI VE GÜNÜMÜZDEKİ DÖNÜŞÜM
DİNAMİKLERİ: EŞREFPAŞA/İZMİR ÖRNEĞİ**

Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Şehir ve Bölge Planlama Programı

Elif YILDIZER ÖZKAN

Haziran, 2020

İZMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ SINAV SONUÇ FORMU

ELİF YILDIZER ÖZKAN, tarafından **PROF.DR. HAYAT ZENGİN ÇELİK** yönetiminde hazırlanan “**İZMİR KENTİNİN MEKÂNSAL VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM SÜRECİNDE MÜBADİLLERİN İSKÂN ALANLARI VE GÜNÜMÜZDEKİ DÖNÜŞÜM DİNAMİKLERİ: EŞREFPAŞA/İZMİR ÖRNEĞİ**” başlıklı tez tarafımızdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hayat ZENGİN ÇELİK

Yönetici

Prof.Dr.Sibel ECEMİŞ KILIÇ

Jüri Üyesi

Doç.Dr.Methiye Gül ÇÖTELİ

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Özgür ÖZÇELİK

Müdür

Fen Bilimleri Enstitüsü

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans sürecim boyunca bana yardımcı olan, her zaman pozitif ve anlayışlı tavrı, desteği, heyecanı ve aktardığı değerli bilgiler ile beni yönlendiren, birlikte bu süreci yürütmekten çok keyif aldığım sevgili tez danışmanım Prof. Dr. Hayat Zengin Çelik’e ne kadar teşekkür etsem azdır.

Çalışmamla ilgili yüz yüze görüşme fırsatı yakaladığım, mübadeleye ilişkin değerli çalışmalara sahip, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü akademisyenlerinden Prof. Dr. Kemal Arı’ya, enstitü tezlerine ulaşmamda yardımcı olan Doç. Dr. Fevzi Çakmak’a ve Eşrefpaşa üzerine değerli araştırmalara sahip Dr. Eren Akçiçek’e bana vakit ayırdıkları için çok teşekkür ederim.

Eşrefpaşa’nın mekânsal dönüşümü üzerine yaptığım çalışmalarda gerekli plan ve belgelere ulaşmama izin veren ve yüksek lisans sürecimi yürütmede verdiği desteklerden ötürü Konak Belediyesi Etüd Proje Müdürü Dr. Neslihan Yalınız Koç ve Birimler Yetkilisi Dr. Gülnur Çevikayak ile Konak Belediyesi Etüd Proje Müdürlüğü Planlama Birimi personeli olan çalışma arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Saha çalışmamda Eşrefpaşa semtinin değerli muhtarlarından olan, sözlü görüşme çalışmalarımda katılımcılara ulaşmamı ve araziye mekânsal olarak algılamamın yanı sıra sosyal olarak da kavramama önemli katkıda bulunan Duatepe Mahallesi Muhtarı Muharrem Koç’a, Kocatepe Mahallesi Muhtarı Orhan Özden’e, Selçuk Mahallesi Muhtarı Kasım Yavuz’a, Aziziye Mahallesi Muhtarı Özlem Kanmetin’e ve Atilla Mahallesi Muhtarı Ali Çatkın’a sonsuz teşekkürler.

Mübadele ile ilgili aktardıkları bilgiler açısından çalışmamda oldukça önemli bir yere sahip İzmir Giritliler ve Mübadiller Derneği’nden başta Kurucu Başkanı Zafer Güzelkasap olmak üzere Nevin Örk ve İpek Özkan’a, Lozan Mübadilleri Vakfı Ege Bölge Temsilcisi Nevin Gündoğdu’ya, Eşrefpaşa Giritliler Derneği Başkanı Ali Peynirci, Başkan Yardımcısı Fahrettin Varol ve görüşme gerçekleştirdiğimiz diğer dernek üyelerine, mübadillerin iskân edildiği bölgelere ilişkin verilerin dökülmesinde

yararlandığım tasfiye talepnameleri konusunda beni bilgilendiren Lozan Mübadilleri Vakfı Genel Sekreteri Sefer Güvenç'e, çalışmamda faydalandığım mübadele ve mübadillere dair kıymetli internet sitelerinden olan serhira.blogspot.com'un sahibi Sertaç Cihan'a teşekkür ederim.

Tez çalışmam sırasında yardımlarını esirgemeyen sevgili arkadaşlarım Hande Aslan ve Bedriye Çınar'a teşekkür ederim.

Yorucu ama bir o kadar da keyifli bu yolculukta, hayatıma girdiği ilk andan itibaren gösterdiği sabrı, anlayışı ve motivasyonu ile bana destek olan canım eşim Umut Özkan'a, hayata karşı duruşuyla bana ilham olan annem Nevin Poyrazoğlu'na, çalışma konumun manevi değerini benim için çok daha anlamlı kılan Selanik mübadilleri rahmetli büyükannem Fatma Ergömültaş ve büyükbabam Aziz Ergömültaş'a ve mübadil çocukları, hayatımdaki yerleri paha biçilemez olan canım teyzelerim Günay Ergömültaş ve Gülseren Ergömültaş ile anneannem Güler Deveci'ye tüm kalbimle minnettarım.

Elif YILDIZER ÖZKAN

İZMİR KENTİNİN MEKÂNSAL VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM SÜRECİNDE MÜBADİLLERİN İSKÂN ALANLARI VE GÜNÜMÜZDEKİ DÖNÜŞÜM DİNAMİKLERİ: EŞREFPAŞA/İZMİR ÖRNEĞİ

ÖZ

19.yüzyıldan itibaren Doğu Akdeniz'deki en önemli liman kentlerinden İzmir kent merkezinin yüzyıllardır nüfus dinamiklerini yönlendiren göç sürecinin mekânsal etkileri başta olmak üzere demografik, kültürel, ekonomik ve sosyolojik etkilerine değinilen bu çalışmada, mübadeleye odaklanılmıştır. Mübadele kapsamında Türkiye ve Yunanistan'da mekânsal, sosyolojik, ekonomik ve kültürel birçok alanda gerçekleşen bir dönüşüm süreci söz konusu olmuştur. Dönüşüm sürecini yönlendiren mübadeleye ait bilgi oluşumu ise Türkiye'de 1990'lı yıllara kadar gerçekleşmemiştir. Oysa böylesi önemli bir evreye ilişkin veri oluşturan çokça belge bulunmaktadır. Tasfiye taleplerleri, sözlü anlatımlar ve mekânın kendisi bu noktada önemli kaynaklardır. Bu kaynaklar İzmir kentinin tarihi gelişimini anlamayı mümkün kılacak bir içerik yaratmakta olup, kentin bugünden geleceğe taşınmasına aracılık edecek her türlü karar ve strateji için de temel oluşturmaktadır.

Bu doğrultuda çalışmada tasfiye taleplerleri üzerinden mübadillerin tayin edilen iskân alanları belirlenmeye çalışılmıştır. Mübadillerin kent merkezindeki ilk yaşam alanlarından ve kentin giriş kapılarından biri olan, kent merkezine eklenen bir göçmen yerleşimi niteliğindeki Eşrefpaşa semti ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu özgün incelemede 20.yüzyıla ait haritalar ve planlardan yararlanılmış, başta mübadil ve muhacirlerin yerleşimi ile oluşan ve göç mıntıkası niteliğini günümüze kadar koruyan Eşrefpaşa semtinin tarihi, demografik ve sosyo-kültürel karakterine ilişkin karşılaştırmalar ve bu doğrultuda morfolojik analizler yapılmıştır. Semtin mekânsal dönüşüm süreci, geçmişten günümüze incelenen göç temelli demografik değişimlerin fiziksel çevreyi etkileme biçimleri kapsamında, planlama pratikleri doğrultusunda irdelenmiştir. Böylece mekânsal ve toplumsal açıdan çok katmanlı olan Eşrefpaşa semtinin ihtiyaç, problem ve potansiyelleri irdelenmiş olup, kentsel kolektif belleğin

önemli bir parçası olması nedeniyle, semtin plan kararları çerçevesinde sağlıklı bir kentsel yaşam sunarak kente eklemlenmesi gerektiğini vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Mübadele, iskân, göç, Eşrefpaşa, İzmir, kentleşme

**THE SETTLEMENTS OF THE EMIGRANTS AND THE
TRANSFORMATION DYNAMICS OF THESE AREAS TODAY IN THE
SPATIAL AND SOCIAL CHANGE PROCESS OF İZMİR: CASE OF
EŞREFPAŞA/İZMİR**

ABSTRACT

Great Exchange of Populations was concentrated in this study which contains the demographic, cultural, economic and sociological effects of the migration process in the centre of İzmir, one of the most important port cities in the Eastern Mediterranean since the 19th century. A transformation process took place in Turkey and Greece in spatial, sociological, economic and cultural fields within the context of the population exchange. The production of information belonging to the population exchange that guided the transformation process had not taken place until the 1990s in Turkey. However, there are many documents forming data about such an important period. Liquidation requests, verbal expressions and area itself are important resources at this point. These sources create a content that will make it possible to understand the historical evolution of the city of İzmir, and it is the base for all varieties of decisions and strategies that will assist to carry into future.

Accordingly, the settlements of the emigrants were tried to be determined through the liquidation requests in the study. The Eşrefpaşa district, which was a migrant settlement attached to the city centre, has been one of the primary living spaces of the emigrants in the centre of the town and one of the city's entrance gates. Maps and plans belonging to the 20th century were used, comparisons were made on the historical, demographic and socio-cultural character of the Eşrefpaşa district, which has been formed mainly by the settlement of emigrants and immigrants until today in this unique study. The spatial transform process of the district was examined in line with planning practices within the scope of the ways in which demographic changes based on migration from past to present affect the physical environment. Thus, the needs, problems and potentials of Eşrefpaşa, which is multilayered spatially and socially, was emphasized and it was stressed that it should be articulated to the city by offering a

healthy urban life within the framework of the planning decisions, as it is an essential part of the urban collective consciousness.

Keywords: Exchange, settlement, migration, Eşrefpaşa, İzmir, urbanization

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
YÜKSEK LİSANS TEZİ SINAV SONUÇ FORMU	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZ	v
ABSTRACT.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
TABLolar LİSTESİ.....	xvii

BÖLÜM BİR - GİRİŞ..... 1

1.1 Çalışmanın Konusu ve Kapsamı	1
1.2 Çalışmanın Amacı	4
1.3 Araştırma Soruları ve Sınırlılıklar	5
1.4 Çalışmanın Yöntemi.....	7

BÖLÜM İKİ - GÖÇ, KENTLEŞME VE İSKÂN POLİTİKALARI 10

2.1 Göç Kavramı ve Türleri	10
2.1.1 Nedenlerine Göre Göçler	12
2.1.2 Mekânsal Niteliğine Göre Göçler	12
2.1.3 Süresine Göre Göçler	13
2.1.4 Yasal Statüsüne Göre Göçler	13
2.2 Göç nedenselliğinde Kentleşme, Kimlik, Etnisite ve Kültür Kavramları	13
2.2.1 Kentleşme Kavramı.....	15
2.2.2 Kimlik Kavramı.....	16
2.2.3 Etnisite Kavramı.....	17
2.2.4 Kültür Kavramı	17
2.3 İskân Politikaları, İskân ve Mübadele Kavramları	18
2.3.1 İskân Kavramı	19
2.3.2 Mübadele Kavramı.....	19

2.3.3 İskân Politikalarının Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Evrimi ve İzmir'e Göç	20
--	----

BÖLÜM ÜÇ - İZMİR KENTİNİN MEKÂNSAL VE SOSYO-EKONOMİK DURUMUNUN TARİHİ VE KENTLEŞME SÜRECİ28

3.1 Balta Limanı Ticaret Antlaşması'na Kadar Geçen Sürede Hâkim Olan Kent Yapısı (1838 öncesi)	29
3.2 Balta Limanı Ticaret Antlaşması Sonrası İzmir'in İşgaline Kadar Geçen Sürede Hâkim Olan Kent Yapısı (1838-1919)	41
3.3 İzmir'in İşgalinden İzmir Yangınına Kadar Geçen Sürede Hâkim Olan Kent Yapısı (1919-1922)	59
3.4 Cumhuriyet Sonrası İzmir Kenti (1923-1960)	64

BÖLÜM DÖRT - LOZAN ANTLAŞMASI VE NÜFUS MÜBADELESİ SÜRECİ76

4.1 Lozan Barış Konferansı ve Mübadele Fikrinin Ortaya Çıkışı.....	76
4.2 Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan Ahali Mübadelesine ilişkin Sözleşme ve Protokol	78
4.3 Mübadele İmar ve İskân Velâketi	84
4.4 Mübadillerin Türkiye'ye Nakli ve İskân Süreci.....	86
4.5 Mübadillerin İskân Sürecinde Yaşanan Sıkıntılar.....	96
4.6 Mübadillerin İzmir Kentine Nakli ve İskân Süreci	101
4.7 Tasfiye Talepnameleri Doğrultusunda Mübadillerin İzmir'deki İskân Alanları.	109

BÖLÜM BEŞ - MÜBADİLLERİN İSKÂN BÖLGELERİNDEN OLAN EŞREFPAŞA SEMTİNİN KENTLEŞME PRATİKLERİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ 128

5.1 Eşrefpaşa'nın Konumu ve Tarihi	128
5.2 Eşrefpaşa'ya İlişkin Mekânsal Analizler.....	141

5.2.1 Demografik Yapısı ve Göç.....	141
5.2.2 Mahalle Sınırlarının Değişimi ve Gelişimi	147
5.2.3 Sit Alanları ve Çevresine Yönelik İncelemeler.....	154
5.2.4 Semtın Morfolojik Analizi ve Yerleşim Dokusu	159
5.2.4.1 Cumhuriyet Öncesi Semtın Kent Dokusu (1900-1923).....	159
5.2.4.2 Erken Cumhuriyet Dönemi Semtın Kent Dokusu (1923-1955)	160
5.2.4.3 1955 Sonrası Semtın Kent Dokusu	167
5.3 Geçmişten Günümüze Planlama Süreci	174
5.3.1 1923-1950 Yılları Arası Planlama Çalışmaları	175
5.3.2 1950-1980 Yılları Arası Planlama Çalışmaları	180
5.3.3 1980’lerden Günümüze Planlama Çalışmaları.....	194
5.4 Derinlemesine Görüşmelerin İrdelenmesi.....	206
5.4.1 Toplumsal Göstergeler	207
5.4.1.1 Köken.....	207
5.4.1.2 Mübadele Göçü Sonrası Karşılaşılan Sorunlar	209
5.4.1.3 Mübadil Kökenlilerin Eşrefpaşa’yı Tercih Etme Nedenleri ve Kentiçi Hareketlilik.....	213
5.4.1.4 Kentsel Yaşam ve Eşrefpaşa Semtı ile Kurulan İlişkiler	218
5.4.1.4.1 Eşrefpaşa Semtının Göç Almasına İlişkin Sorunlar.....	221
5.4.1.4.2 Kendini Eşrefpaşalı ve Mübadil olarak Tanımlama Biçimi... ..	224
5.4.2 Mekânsal Göstergeler.....	225
5.4.2.1 Semtın Planlama Pratiklerine İlişkin Sorunları.....	225
5.4.2.2 Semtte İhtiyaç Duyulan Sosyal Altyapı Alanları	233
5.4.2.3 Geleceğe İlişkin Beklentiler	234
BÖLÜM ALTI - SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	236
KAYNAKLAR	248

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 2.1 Göç türleri	11
Şekil 3.1 1638 yılında Francesco Luppazolo tarafından hazırlanan İzmir'in ilk gravürü	31
Şekil 3.2 17.yüzyıla ilişkin İzmir kent ve iç liman tasviri.....	33
Şekil 3.3 İzmir kent merkezi ve limanı gösteren 17.yüzyıla ait gravür.....	34
Şekil 3.4 18.yüzyılda İzmir'in gelişimi	39
Şekil 3.5 Aydın Vilayeti.....	42
Şekil 3.6 Göztepe semti, b.t.....	50
Şekil 3.7 Thomas Graves'in hazırladığı İzmir Planı, 1836-37.....	51
Şekil 3.8 Luigi Storari'nin hazırladığı İzmir Planı, 1856.....	53
Şekil 3.9 1836 (solda)– 1856 (ortada)– 1876 (sağda) yılı imar planları Ermeni Mahallesi	54
Şekil 3.10 Lamec Saad'ın hazırladığı İzmir Planı, 1876	56
Şekil 3.11 1892 tarihli harita üzerinde İzmir kent merkezi ve başlıca çevre yerleşimleri	57
Şekil 3.12 1907 yılına ilişkin Almanca hazırlanmış bir harita.....	58
Şekil 3.13 Yangın bölgeleri.....	62
Şekil 3.14 R. & R. Danger ve H. Prost'un İzmir Planı, 1924	65
Şekil 3.15 1922 yılı İzmir Yangını sonrası kent ve 1925 yılı Danger & Prost Planı	66
Şekil 3.16 Alsancak Dr. Mustafa Enver Bulvarı, 1930'lar	67
Şekil 3.17 Yangın Alanı İnşa Planı, Hermann Jansen	71
Şekil 3.18 Le Corbusier'in “Yeşil Kent” temalı İzmir nazım imar planı	72
Şekil 3.19 Cumhuriyet Meydanı, 1937	73
Şekil 3.20 Kemal Ahmet Arû, Gündüz Özdeş, Emin Canpolat ekibi 1/5000 ölçekli Nazım Plan önerisi	74
Şekil 4.1 Sakız Adası'ndan gelen ve Eşrefpaşa'ya yerleştirilen bir mübadile ait tasfiye talepnamesi örneği.....	83
Şekil 4.2 İlgili tasfiye talepnamesi örneğinin diğer sayfaları.....	83
Şekil 4.3 6414 adet tasfiye talepnamesi kapsamında İzmir'e gelen mübadillerin memleketleri ve talepname sayısı	110

Şekil 4.4	Tasfiye Talepnamelerine konu kişi sayısı	111
Şekil 4.5	İzmir'e gelen mübadillerin memleketlerinin yüzdelik oranı (%)	113
Şekil 4.6	Kırsal bölgelere yerleştirilen mübadillerin iskân alanlarının mekânsal dağılımı	114
Şekil 4.7	Kırsal Bölgelere yerleştirilen mübadillerin iskân alanları	115
Şekil 4.8	Kent merkezine yerleştirilen mübadillerin iskân alanlarının mekânsal dağılımı	116
Şekil 4.9	Kent merkezine yerleştirilen mübadillerin iskân alanları	118
Şekil 4.10	Tasfiye Talepnamelerine göre, Dedeoğlu sancağından gelen mübadillerin İzmir'de iskân edildiği bölgelerin oranı (%) ve miktarı.....	118
Şekil 4.11	Tasfiye Talepnamelerine göre, Girit vilayetinden gelen mübadillerin İzmir'de iskân edildiği bölgelerin oranı (%) ve miktarı.....	119
Şekil 4.12	Tasfiye Talepnamelerine göre, Kosova vilayetinden gelen mübadillerin İzmir'de iskân edildiği bölgelerin oranı (%) ve miktarı.....	119
Şekil 4.13	Tasfiye Talepnamelerine göre, Selanik vilayetinden gelen mübadillerin İzmir'de iskân edildiği bölgelerin oranı (%) ve miktarı.....	120
Şekil 4.14	Tasfiye Talepnamelerine göre, Gümülcine sancağından gelen mübadillerin İzmir'de iskân edildiği bölgelerin oranı (%) ve miktarı.....	121
Şekil 4.15	Tasfiye Talepnamelerine göre, Limni Adası'ndan gelen mübadillerin İzmir'de iskân edildiği bölgelerin oranı (%) ve miktarı.....	121
Şekil 4.16	Tasfiye Talepnamelerine göre, Manastır vilayetinden gelen mübadillerin İzmir'de iskân edildiği bölgelerin oranı (%) ve miktarı.....	122
Şekil 4.17	Tasfiye Talepnamelerine göre, Sakız Adası'ndan gelen mübadillerin İzmir'de iskân edildiği bölgelerin oranı (%) ve miktarı.....	123
Şekil 4.18	Tasfiye Talepnamelerine göre, Yanya vilayetinden gelen mübadillerin İzmir'de iskân edildiği bölgelerin oranı (%) ve miktarı.....	124
Şekil 4.19	Tasfiye Talepnamelerine göre, Midilli Adası'ndan gelen mübadillerin İzmir'de iskân edildiği bölgelerin oranı (%) ve miktarı.....	124
Şekil 4.20	Tasfiye Talepnamelerine göre, gelen mübadillerin İzmir'de iskân edildiği bölgelerin oranı (%) ve miktarı	125
Şekil 4.21	Tasfiye Talepnamelerine göre, gelen mübadillerin İzmir'de iskân edildiği bölgelerde yoğunluk analizi	126

Şekil 5.1	Değirmentepe'nin de görülmekte olduğu 1732 tarihli İzmir kentini tasvir eden gravür.....	129
Şekil 5.2	Cicipark'tan geçtiği tahmin edilen kervan, 19.yüzyıla ait bir gravür	130
Şekil 5.3	1856 tarihli Storari Planı üzerine kadaastro mahallelerinin işlenmiş hali	132
Şekil 5.4	Yapıcıoğlu'ndan Uluyol'a iniş, b.t.....	134
Şekil 5.5	1876 tarihli Lamec Saad Planı üzerine kadaastro mahallelerinin işlenmiş hali.....	135
Şekil 5.6	Günümüzde Cicipark olarak bilinen alan ve çevresi.....	136
Şekil 5.7	Günümüzde Eşrefpaşa pazaryeri olarak bilinen Ulu Mezarlığı, 1915 ...	137
Şekil 5.8	Servilerin konumlandığı bölge "Paşa Mezarlığı".....	138
Şekil 5.9	1892 tarihli İzmir haritasında kent merkezi	139
Şekil 5.10	Eşrefpaşa Semti, Kako veya Yapıcıoğlu mevki civarı, b.t.....	142
Şekil 5.11	Eşrefpaşa ve çevresinde iskân edilen mübadillerin nüfus oranları	143
Şekil 5.12	Eşrefpaşa'ya isabet eden mahallelerin Konak ilçesi ile nüfus ilişkisi....	147
Şekil 5.13	20. Yüzyılda Eşrefpaşa semtine isabet eden mahalle sınırları ve yürürlükteki imar planı.....	150
Şekil 5.14	Kadaastro mahalle sınırları ile güncel mahalle sınırlarının karşılaştırılması	152
Şekil 5.15	Güncel mahalle sınırları ve yürürlükteki imar planı	153
Şekil 5.16	Yürürlükteki 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planında Cicipark (altta) ve Roma Yolu (üstte).....	155
Şekil 5.17	Eşrefpaşa semti korunması gerekli kültürel mirasın mekânsal dağılımı	156
Şekil 5.18	Yapıcıoğlu Semtindeki tarihi nitelik taşıyan binalardan bazıları (1 numaralı konutlar Rakım Elkutlu Caddesi; 2 numaralı konut ise 754.Sokak üzerinde)	157
Şekil 5.19	Eşrefpaşa semti ve çevresinde Sit Alanları ve semtte yer alan tescilli parseller	158
Şekil 5.20	1911 tarihli İzmir haritası.....	160
Şekil 5.21	1925 yılına ait İzmir haritası	161
Şekil 5.22	1925 hâlihazır yerleşim durumunu gösteren harita ile günümüz mahalle sınırlarının karşılaştırılması.....	162
Şekil 5.23	1929 tarihli hâlihazır konut ve parsel yapısını gösteren pafta örneği	163

Şekil 5.24 Hâlihazır paftaların tarihlerine göre dağılımları	164
Şekil 5.25 1925 ve 1928-58 yılları halihazır paftalar üzerinden yerleşim izinin karşılaştırılması	165
Şekil 5.26 1928-60 yılları halihazır ile 1955 yılı onaylı imar planı konut izinin çıkışımı	166
Şekil 5.27 Eşrefpaşa semtine isabet eden ve 1980'lerde onaylanan 1/1000 ölçekli uygulama imar planları	168
Şekil 5.28 1955 ve 1980'ler uygulama imar planlarının öngördüğü kentsel iz	169
Şekil 5.29 1925-1996 Eşrefpaşa ve çevresi gelişim izi	170
Şekil 5.30 Günümüzde Eşrefpaşa semti ve çevresinin alt bölgeleri.....	172
Şekil 5.31 1925 tarihli Danger&Prost Planı.....	176
Şekil 5.32 1925 yılı onaylı Danger-Prost Planında Eşrefpaşa Bölgesinin güneyi ..	177
Şekil 5.33 1930'lu yıllarda Eşrefpaşa'daki mezarlık alanı.....	178
Şekil 5.34 Değirmendağı semti, 1940'lar.....	179
Şekil 5.35 Le Corbusier'in İzmir Nazım Planı çalışması, 1948.....	180
Şekil 5.36 Kemal Ahmet Arû ve ekibinin hazırladığı 1/5000 ölçekli İzmir Şehri İmar Planı, 1951	183
Şekil 5.37 1955 yılı onaylı 1/2000 mikyaslı İzmir Şehir İmar Planı, Eşrefpaşa Semti	184
Şekil 5.38 Günümüzde Eşrefpaşa semtindeki saat kulesinin olduğu meydan (1), 1960; aynı meydan (2), 2014.....	189
Şekil 5.39 Günümüzde Eşrefpaşa semti Eşrefpaşa Caddesinden cephe alan konut tipleri (1), 1960; aynı konut sırası (2), 2014	190
Şekil 5.40 Eşrefpaşa Semti Çimentepe Mahallesi'nde konumlanan "vapur ev", b.t	192
Şekil 5.41 Eşrefpaşa (Bayramyeri girişi) 1976 (1) ve 1986 (2) yılları.....	196
Şekil 5.42 Eşrefpaşa ve çevresine isabet eden 1/5000 ölçekli nazım imar planı bilgisi	197
Şekil 5.43 2002 yılı onaylı 1/5000 ölçekli Kemeraltı ve Çevresi Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı	198
Şekil 5.44 Eşrefpaşa ve çevresine isabet eden 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı ve Koruma Amaçlı İmar Planı bilgisi	200

Şekil 5.45 Eşrefpaşa semti ve çevresine isabet eden ve Konak Belediye meclis kararı kapsamında imar planı ve imar uygulamaları durdurulan alanlar.....	204
Şekil 5.46 Görüşme yapılan kişilerin yaş aralığı ve cinsiyetleri	208
Şekil 5.47 Görüşmecilerin cinsiyet oranı (%)	208
Şekil 5.48 Görüşme yapılan kişilerin ikamet bölgeleri ve memleketleri	209
Şekil 5.49 İlk kuşak mübadillerin yaşadıkları sorunlara ilişkin bilgi durumu	210
Şekil 5.50 Eşrefpaşa Caddesinin genişletilme çalışmaları öncesi (1), sırası (2) ve sonrası (3).....	228
Şekil 5.51 Yapıcıoğlu Mevkisi'nde tarihi bir konut.....	230
Şekil 5.52 Selçuk Mahallesi'nde Konak Tüneli Projesi nedeniyle yıkılarak âtıl ve güvensiz hale gelen kentsel boşluklar	232

TABLÖLER LİSTESİ

Sayfa

Tablo 3.1	17.yüzyıldan 19.yüzyıla kadar İzmir kent merkezi demografik yapısı.....	38
Tablo 3.2	Kamu Hizmetlerinin Başlama Tarihleri	46
Tablo 4.1	Tarım sektöründeki uzmanlıklarına göre mübadiller ve yerleştirildikleri sekiz adet iskân bölgesi.....	90
Tablo 4.2	1923-1938 yılları arasında Türkiye'ye gelen göçmen sayısı	92
Tablo 4.3	Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre 1923 ile 1927 yılları arasında illere göre iskân edilmiş mübadil sayıları	93
Tablo 4.4	1924 yılında İzmir'deki misafirhane sayısı ve kapasiteleri	102
Tablo 4.5	1924 yılı Kasım Ayı İtibariyle Anadolu'ya Gelen Göçmenler	103
Tablo 4.6	Cumhuriyet öncesi İzmir kent merkezi nüfus bilgisi	104
Tablo 4.7	1927 Yılı Nüfus Sayımına Göre Batı Anadolu'da Mübadil Sayısı ve İl Nüfusu Bilgileri.....	105
Tablo 4.8	İllere göre numune köylerin isimleri.....	108
Tablo 4.9	1923-1930 yılları arasında İzmir Vilayetine Gelen Mübadillerin Dağılımı	112
Tablo 5.1	Eşrefpaşa'ya isabet eden mahallelerin son beş yıla ait nüfus bilgisi	145
Tablo 5.2	Eşrefpaşa Caddesine bağlı sokakların eski ve yeni isimler.....	148
Tablo 5.3	Eşrefpaşa semtinin isabet ettiği mahallelerin son yüz yıl içerisindeki isim değişikliği	149
Tablo 5.4	Eşrefpaşa'dan taşınmaya ve Eşrefpaşa'da kalmaya sebep olan etkenler.....	214

BÖLÜM BİR

GİRİŞ

1.1 Çalışmanın Konusu ve Kapsamı

İzmir kenti 18.yüzyıldan itibaren coğrafi konumu, geniş hinterlandı ve verimli topraklarının yanı sıra sınıfsız, dini ve etnik farklılıklara sahip kişilerin bir arada yaşadığı kozmopolit yapısı ile Küçük Asya'nın (*Asia Minor*) en önemli ticaret ve liman kenti olmuştur. Kent mekânsal dokusu, sokak izleri, mimari silueti ve planlama pratikleri kapsamında incelendiğinde, bahsedilen kozmopolit toplum yapısının çok önemli rol oynadığı, kültürel çeşitliliğin mekâna yansıdığı ve kenti biçimlendirdiği görülmektedir. 20.yüzyılın ilk çeyreğinde, konut sorununun ivmelenerek arttığı bu dönemde, Batı Anadolu'nun birçok kenti gibi İzmir de göç sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Göç süreci, 1923 tarihinde Lozan Antlaşmasına ek olarak imzalanan mübadele protokolü ile resmîyete kavuşmuş ve Yunanistan'daki ve Türkiye'deki göçmenler göç etmeye zorunlu tutulmuştur. Ayrıca, 13 Eylül 1922 tarihinde Ermeni Mahallesi yakınlarında başlayan ve kısa sürede kentin kuzeyine doğru yayılarak kent merkezindeki yerleşik dokunun üçte ikisini harap hale getirerek literatüre Büyük İzmir Yangını (*Great Fire of Smyrna*) olarak geçen yangın nedeniyle, bahse konu konut stoku başta olmak üzere kent tüm sosyal ve teknik altyapı, kültürel, resmî, kamusal alanlarının yeni baştan üretilmesi için imar planlarının hazırlanması ve uygulanması gibi zor bir süreç başlamıştır.

Tarih boyunca meydana gelen zorunlu göçler hem toplumsal hem de mekânsal bağlamda derin izler bırakarak gerçekleşmektedir. Mübadele Protokolü doğrultusunda her iki ülkedeki gayrimüslim ve Müslümanların dini temel baz alınarak ilgili ülkeye nakillerine ilişkin işlemler 1924-1926 yılları arasında resmî olarak gerçekleşmiş ancak ülke içindeki iskân süreci 1930'lara kadar devam etmiştir. Bu dönemde bir yandan İzmir'in imarı devam ederken, bir yandan gerek mübadele anlaşması kapsamında gelen mübadiller gerekse serbest göçmen olarak gelen muhacirlerin komisyonlar ve hukuki düzenlemeler doğrultusunda İzmir kentinde belirlenen yerleşim yerlerine iskân

edilmesi ve ekonomik üretime kazandırılmalarına ilişkin çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Türkiye'nin başta ekonomi, şehirleşme ve demografik tarihi açısından önem arz eden mübadele uygulamasına ilişkin günümüzde yapılan ulusal araştırmalar -önemli bir kısmı 1990'lardan itibaren üretildiğinden- henüz çok yeni olup, bu konuyu tam anlamı ile yorumlayabilmek için çok fazla araştırmaya gerek duyulmaktadır (Emgili, 2017). Toplumun önemli bir kısmı doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkilerine maruz kaldığı, sınıf yapısını yeniden biçimleyen ve üretim ilişkileri yeniden düzenleyen mübadeleyi araştırmak ve yakın tarihimize ilişkin araştırmaları somutlaştırmak, ulusal ve uluslararası tarihin korunması, her iki ülke vatandaşları arasındaki dostluğun ilerletilmesi hususunda önemli adımlardan biridir (Arslan, 2012; Emgili, 2017). İskân mıntıklarından olan İzmir kenti, tarihsel süreçte çeşitli nedenlerle mekânsal deformasyona uğrasa da çok kültürlülüğün fiziksel özelliklerine sahip bir yerleşim yeridir. Mübadele göçü ile kentsel alanın birçok parçası yeniden üretilmiş, bu üretime katılan bölgelerden biri de Eşrefpaşa semti olmuştur. Bu doğrultuda çalışma kapsamındaki tespitler İzmir kentinin kentsel gelişiminin yanı sıra planlama pratiğine yönelik analizler çalışma odağı Eşrefpaşa semti özelinde olacaktır.

Bu kapsamda, çalışmanın ilk bölümünde tezin konusu ve hangi kapsamda ele alındığı, çalışmanın araştırma soruları ve bu doğrultuda belirlenen amaçlar, çalışmanın yöntemi ve çalışmanın tamamlanma sürecinde karşılaşılan sınırlılıklardan bahsedilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde mübadelenin bir araştırma konusu olarak kavranabilmesi için göç kavramı ve göç türleri, göç konusu ile ilişkili olan kültür, kimlik ve iskân gibi kavramların üzerinde durulmuş, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne her iki ülkenin de göç ve göçmene yönelik iskân politikalarının göç süreçleri ile birlikte gelişimi anlatılmaktadır.

Üçüncü bölümde, İzmir kentinin bir liman kenti olarak Doğu Akdeniz'in en önemli ticari merkezlerinden biri haline gelme süreci hem demografik hem de ekonomik

değişimlerin kentteki yerleşim lekesine ve imar faaliyetlerine etkileri bağlamında incelenmiştir. Çalışma kapsamında İzmir yerleşim lekesi kent merkezi ile sınırlandırılarak incelenmiş, Bornova, Karşıyaka ve Buca gibi çevre yerleşim lekelerinin gelişimlerinden ziyade kent merkezinin özellikle 17.yüzyıldan 1960'lara kadar uzanan süreçteki mekânsal değişimi gravürler, halihazır haritalar, imar planları ve literatürde yer alan çalışmalardan yararlanılarak analiz edilmiş ve göç, savaş ve doğal afet gibi durumların hem fiziksel çevreye hem de toplumsal yapıya etkisi irdelenerek, özellikle kentin son iki yüzyılında gerçekleşen göçlerin kent yerleşim izini nasıl etkilediği anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte kentte ihtiyaç duyulan gelişme alanları, yeni konut bölgeleri, sosyal ve teknik altyapı alanları, kamusal yeşil alanların düzenlenmesi gibi imar faaliyetlerinin hangi şartlar ve ihtiyaçlar altında çıktığına odaklanılarak, dönemin şehircilik pratikleri ve planlama algısı çerçevesinde kentin gelişimine ilişkin tespitler aktarılmaktadır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise, Lozan Antlaşmasına ek olarak imzalanan Mübadele Protokolünü hazırlayan siyasi, sosyolojik ve ekonomik şartların temeli açıklanarak, ahali mübadelesine yönelik kararın nasıl alındığı, hukuki boyutunun ve öneminin ne olduğu üzerinde durularak, mübadillerin Türkiye'ye nakillerine ve iskânlarına ilişkin literatür çalışmaları derlenerek İzmir özelinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu süreçte yaşanan sorunlara da değinilerek, mübadillerin ülke genelinde yaşadıkları özellikle barınmaya ilişkin sorunların İzmir için de önem arz ettiği göz önüne bulundurularak aktarılmıştır. Ayrıca mübadillerin kimlik bilgilerini ve sahip oldukları mal ve mülklere ilişkin bilgilerin kayıtlı olduğu uluslararası bir resmi birer belge olarak tasfiye taleplerinden faydalanılarak mübadillerin İzmir kentinde kırsal ve kentsel bölgelere yerleşim biçimleri analiz edilmiştir. Kırsal ve kentsel bölgelere yerleştirilen mübadillerin mekânsal ayrımının dayandığı hususlar ifade edilerek, İzmir'in kentsel gelişiminde de önemli bir yer tutan mübadelenin kentsel gelişimi nasıl etkilediğine yönelik temel oluşturulmaya çalışılmıştır.

Beşinci bölümde ise, mübadillerin yaşam alanlarından olan Eşrefpaşa semtindeki planlama deneyimine ilişkin incelemede ise tıpkı İzmir kent merkezinde olduğu gibi gravür, imar planları, halihazır planlar üzerinden karşılaştırmalar yapılarak morfolojik

bir gelişim izi çıkarılmaya çalışılarak, bu analizler eski fotoğraf ile desteklenmiştir. Böylece mübadillerle birlikte muhacirlerin de içerisinde bulunduğu göçmenlerin yerleşim yerlerinden biri olan Eşrefpaşa semtinin son yüz yıl içerisindeki mekânsal gelişimi yıllara göre analiz edilerek mübadillerin kentsel gelişim sürecinin hangi kısmında etkili oldukları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, alanda yapılan derinlemesine görüşmeler, çalışmanın sadece mekâna dayalı kalmaması amaçlanarak gerçekleştirilmiş olup, bahse konu görüşmeler kapsamında iletişim kurulan mübadillerin ikinci ve üçüncü kuşakları tarafından bir kimlik olarak Eşrefpaşalılık ve mübadillik temelinde Eşrefpaşa'daki fiziksel ve sosyal çevreyi algılayış şekilleri, göç ve göçmenlere bakış açıları, Eşrefpaşa'nın imar faaliyetlerine dayalı değişimine bakış açıları derlenerek aktarılmıştır.

Son olarak, altıncı bölümde ise tez çalışmasının yukarıda bahsedilen hususlar kapsamında üretilen tespit ve bu tespitlerden ulaşılan sonuçlar değerlendirilmektedir. Eşrefpaşa örneği üzerinden mübadele göçü ve ilerleyen yıllarda gerçekleşen göçlerin mekân üzerindeki etkilerine yönelik tespitler aktarılmaktadır. Böylece, geçmişe bakarak günümüz şehircilik vizyonu çerçevesinde semtte nasıl bir kentleşme pratiği üretilmesi gerekliliği tartışılmaktadır.

1.2 Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın en temel amacı Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus-devlet olarak inşa edilme sürecinde kritik bir role sahip, önemli araçlardan biri olan nüfus mübadelesinin önemine dikkat çekmek ve toplumsal farkındalığı arttırmaktır. Bir diğer amaç ise kentteki mekânsal değişimlerin göç politikaları doğrultusunda belirlenen iskân alanları üzerinden okuyarak, mübadelenin kent merkezine ve çevre yerleşimlerine etkisini değerlendirerek, Erken Cumhuriyet döneminden günümüze kadar merkezdeki önemli göçmen yerleşimlerinden biri olan Eşrefpaşa semtinin fiziki çevresi ve sosyal karakterinin oluşum ve gelişim öyküsünü keşfetmektir. Böyle bir çabanın İzmir kentinin tarihi geçmişine mübadele üzerinden ışık tutması ve yerleşmeyi geleceğe taşıyacak planlama karar ve politikalarına öne çıkan yerleşme alanları aracılığıyla veri aktarması beklenmektedir.

Bu doğrultuda çalışma ile, Mübadillerin yaşam alanlarından biri ve göçe dayalı yerleşim bölgelerinden olan Eşrefpaşa'da kentsel dokunun yeniden üretilme kriterlerini tanımlayan imar planı kararları ve sosyo-ekonomik süreçlerin zaman içerisinde dönüşümü ve bu dönüşümün hangi göç ve kentleşme pratikleri çerçevesinde gerçekleştiğine yanıt aranmaktadır.

Bu kapsamda, İzmir kentinin geç Osmanlı döneminden günümüze değin gelişerek ve dönüşerek devam eden kentsel evrimini, şehircilik ilkeleri çerçevesinde ele alarak, bu süreçte devam eden göçler arasından uluslararası bir anlaşmaya tabi olan nüfus mübadele anlaşması kapsamında gelen mübadillerin hangi parametreler gözetilerek, hangi hukuki yaptırımlar kapsamında ve kentin hangi semtlerine yerleştirildikleri vurgulanarak irdelenmesi amaçlanmaktadır. Geleneksel kent dokusunun modernizmin enstrümanı olarak imar planlarının kenti mekânsal anlamda hangi değişimlere tabi tuttuğunun incelenmesi ve bir bakıma toplumsal değişimin hangi doğrultuda evrildiği, iskân politikalarının İzmir kenti de mekânsal ve toplumsal sonuçları ve bu alanların günümüzde hâkim olan kentleşme politikaları çerçevesinde gerçekleşen dinamikleri ve araştırmalar sonucu elde edilen sorunların ortaya konması ve çözümlerin tartışılması hedeflenmektedir. Ayrıca, bu çalışma vasıtası ile mübadillerin kendilerine birçok açıdan yabancı bir topluluk içerisinde hatıraları ve gelenekleri ile kimliğini yeniden keşfetmek zorunda kalarak, toplumsal yapının ilerleyen süreçte yeniden şekillenmesine değinilecektir.

1.3 Araştırma Soruları ve Sınırlılıklar

Çalışma kapsamında İzmir kentinin mekânsal ve toplumsal değişim süreci, farklı yüzyıllarda farklı aktörlerin etki ettiği dikkate alınarak, çeşitli nedenlerle gerçekleşen göçlerin, demografik yapıyı ve mekânı şekillendirme biçimi ele alınmış olup, gerek Anadolu'yu gerekse İzmir kentini derinden etkileyen nüfus değişimi sözleşmesi kapsamında, son yüzyılda göçmenlerin sıklıkla iskân edildiği bölge olan Eşrefpaşa semtine iskân edilen mübadillerin topluma adaptasyon süreçleri, barınmaya yönelik mekânsal çözümleri, kente eklemleme biçimleri ve yaşam alanlarından olan Eşrefpaşa semtinin kentsel gelişimine odaklanılmıştır.

Çalışmayı yönlendiren temel sorular aşağıdaki gibidir:

- Osmanlı'dan Cumhuriyet Dönemi'ne kadar geçen sürede İzmir kentinin mekânsal ve demografik değişimleri nelerden beslenmiş ve bahsedilen iki husus birbirini nasıl etkilemiştir?
- Demografik değişimlerin temel aracı olan göç unsuru kentin mekânsal gelişimini hangi yönde değiştirmiştir?
- Erken Cumhuriyet Dönemi'nde İzmir kent merkezinin yeniden inşa sürecinde, imzalanan mübadele antlaşması kapsamında toplumun etnik yapısındaki değişimlerin mekânda yarattığı fiziksel farklılıklar ve mübadillerin iskân edildiği bölgelerdeki fiziksel ve sosyolojik değişimler nelerdir?
- Mekânın dönüşümünü etkileyen imar planları, hazırlandığı dönemin hangi kuramsal çerçeve ve kentleşme pratikleri kapsamında gerçekleşmiştir? Bahse konu kentleşme politikaları mübadillerin iskân bölgelerini nasıl etkilemiştir?

Araştırma sorularına cevap arama ve çalışmaya yönelik araştırmaların derlenmesi ve birleştirilmesi sürecinde birtakım sınırlılıklar ile karşılaşmıştır. Örneğin, mübadeleye yönelik yapılan araştırmaların büyük bir kısmının 1990'lardan itibaren üretilmesi bu konuya ilişkin birincil ağızdan bilgi aktarımlarına ulaşılamamasına ve mübadele sırası ve sonrasında gerek mübadillerin yaşadıkları sorunların ilişkin gerekse ilk iskân bölgelerinin sınırlarının bulanık kalmasına neden olmuştur. Semtte alan çalışmasında yaşanan bir sınırlılık ise mübadillerin sonraki kuşaklarının büyük bir kısmının semti terk etmiş olmalarıdır. Eşrefpaşa'daki fiziksel ve sosyal karakterin temeli her ne kadar mübadil ve muhacirler tarafından atılmış olsa da -yıllar içerisinde semtin aldığı/verdiği göçler ve göçmenlerin kamusal mekânı kullanma pratiklerini ve konut stokunu yeniden üretmeleri nedeniyle- günümüzde mübadillerin mekân ve sosyal çevre ile iletişim kurma biçimleri net bir şekilde izlenememektedir. Sınırlılıklardan bir diğeri de çalışmanın yöntemlerinden olan Derinlemesine Görüşme çalışmalarına yöneliktir. Küresel bir sorun olarak karşımıza çıkan, İzmir kent genelinde de olduğu gibi hızla değişen teknoloji nedeniyle toplumun bir parçası olmaktan içe kapanmaya ve bireyselleşmeye uzanan bu süreçte, son on yılda Eşrefpaşa'da artan göçe bağlı olarak gelişen semt dışı insanlara karşı hissedilen güvensizlik ve iletişimsizlik gibi sorunlar nedeniyle her soruya cevap alınamamış,

özellikle göç ve göçmenlere yönelik sorularda bazı görüşmeciler tarafından çekimser davranılmış, herhangi bir şekilde etnik bir kimlik üzerinden konuşulmamaya çalışılmıştır. Ayrıca, özellikle arazi çalışması sırasında gerçekleştirilen görüşmelerde görüşmeciler tarafından bilgi paylaşım süresi kısa tutulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle bazı görüşmecilere -başta sorulması planlanan- bütün sorular yöneltilememiştir.

1.4 Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada üç temel araştırma kaynağı kullanılmış olup, bu kaynaklar sırasıyla tasfiye talepler, literatür taraması ve bir mülakat şekli olan derinlemesine görüşme çalışmalarıdır.

Lozan Antlaşması'nda Türkiye ile Yunanistan arasında tartışmaya konu olan en kritik konulardan biri “Ahali Mübadelesi” olmuştur. Sadece Türkiye ve Yunanistan için değil küresel anlamda da büyük bir göç hareketi olarak nitelendirilen bahse konu olay, mübadillerin tespit edilerek, sosyo-ekonomik ve coğrafi açıdan uygun yerlere yerleştirilmesi, gereksinimlerinin karşılanması, üretici duruma getirilip en kısa sürede ekonomiye kazandırılmaları ve topluma entegre olmaları için emek verilmiştir. Mübadele antlaşmasına tabi olan vatandaşların taşınır ve taşınmaz malları kayıt altına alınmış olup, bahse konu kayıtlar tasfiye talepler olarak adlandırılmakta ve mübadele döneminin birinci derece kaynakları arasında kendine yer bulmaktadır (Şentürk, 2018). Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde sınıflandırılan ve “Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepler Kataloğu” ismi ile sunulan Tasfiye Taleplerinde mübadillerin Yunanistan'daki mal varlıkları kayıt altına alınarak, Türkiye topraklarında iskân edilecekleri bölgelerde emlakların dengeli dağılımının sağlanması amacıyla düzenlenen defterler detaylı olarak mübadillerin kimlik bilgileri, terk ettikleri yer, iskân edileceği yer ve meslekleri hakkında doldurulmuştur (Kaya, 2017c; Şentürk, 2018). İzmir ili sınırlarında iskân edilen mübadillere ve bu iskânların Yunanistan topraklarındaki hangi kentlerden gelerek, İzmir kentinde hangi bölgelere yerleştirildiklerine ilişkin veriler ve bahse konu veriler doğrultusunda da analiz çalışmaları üretilmeye çalışılmıştır. Talepler sayesinde mübadillerin kimlik bilgilerine, mesleklerine ve sahip oldukları mülklere ulaşılabilen ve günümüzde

araştırmacılar için oldukça değerli kaynaklar olarak önem arz etmektedirler. Bahse konu talepler mubadillerin terk ettikleri ve iskân edildikleri bölgelerin tespiti amacıyla ele alınmış ve verilerin Microsoft Office Excel programı aracılığıyla tablollaştırılması sayesinde, mübadele kapsamında iskân bölgelerine ilişkin elde edilen veriler doğrultusunda çıkarım ve değerlendirmeler gerçekleştirilmiştir. İzmir Kentine iskân edilen mubadillerin, dönemin iskân mevzuatı kapsamında mesleki yeterlilikleri ve geldikleri yerleşim alanlarının nitelikleri göz önüne alınarak iskân edildikleri semt, mahalle ve köylere ilişkin edinilen bilgiler analiz edilmiştir.

Ayrıca, mubadillerin İzmir kentindeki yerleşim bölgelerine ilişkin bilgilerin edinildiği tasfiye taleplerine olarak mübadele protokolünün tarihi, siyasi ve sosyolojik altyapısına, mubadillerin kent merkezi ve çevresindeki yerleşim süreçlerine, ayrıca kentin şehircilik pratikleri çerçevesinde demografik dinamiklerine ve göç tarihine ilişkin detaylı bilgilerin edinilebilmesi ise, bu konuda yapılmış literatür çalışmalarının incelenmesi ile mümkün olabilmektedir. Böylece farklı yazarlar tarafından verilen akademik ürünler karşılaştırılarak doğru bilgiye ulaşılması amaçlanmış ve çalışmanın altlığı bu kaynaklar doğrultusunda hazırlanmıştır.

Yukarıda bahsi geçen yöntemlerin yanı sıra sözlü tarih çalışmaları da konunun muhatapları tarafından anlatılması oldukça önemlidir. Çalışmanın yapıldığı tarih itibariyle yaklaşık yüz yıl önce gerçekleşen mübadeleye yönelik bilgi aktarımlarının birinci nesil mubadillerden edinilememesi söz konusudur. Bu doğrultuda mubadillerin ikinci ve üçüncü kuşakları aracılığı ile mübadeleye ait kolektif belleğin aktarılması mümkün olabilmektedir. İzmir’de mubadillerin iskân bölgelerinden olan Eşrefpaşa semtinde gerçekleştirilen arazi çalışması kapsamında mubadillerin ikinci ve üçüncü kuşaklarının, mübadeleye ilişkin bilgi ve düşünceleri, yaşadıkları mekânsal ve toplumsal yapıdan memnuniyet durumunu ve kentsel politikalara yönelik düşünce ve beklentilerine ilişkin “Derinlemesine Görüşme” çalışması yapılmıştır. Anketten ziyade araştırma evreninin sınırlılığı, örneklem temsil etme kabiliyeti taşınamaması ve diğer taraftan çalışmada ulaşılması gereken bulguların anket çalışmasından çok sözlü bilgi edinme çalışmasına dayanıyor olması temelinde nedeniyle derinlemesine görüşme yapılması yoluna gidilmiştir. Böylece mubadillerin iskân edildikleri semte ve

kente adaptasyon biçimleri, belirlenen çalışma alanında ikamet eden mübadiller ile göçmen dernekleri ile yapılan şifahi görüşmeler kapsamında irdelenerek, sosyolojik ve psikolojik dinamiklerin mekâna tezahürü yakalanmaya çalışılmış, toplumsal dönüşümün mekânsal dönüşümü beslediği İzmir kentini, sözlü ve yazılı kaynakların katkısı ile planlama ilke ve esasları çerçevesinde yorumlamak; bu çalışmanın yöntemlerinden biridir.

Sonuç olarak, kısıtlı şartlarda gerçekleştirilen görüşmeler doğrultusunda, bahse konu çalışmaya katkı sağlayacak bilgiler edinilebilmiş olsa da çalışmanın ağırlık noktasını literatür araştırmaları, imar planı gibi belge incelemeleri ve tasfiye taleplerini oluşturmaktadır.

BÖLÜM İKİ

GÖÇ, KENTLEŞME VE İSKÂN POLİTİKALARI

2.1 Göç Kavramı ve Türleri

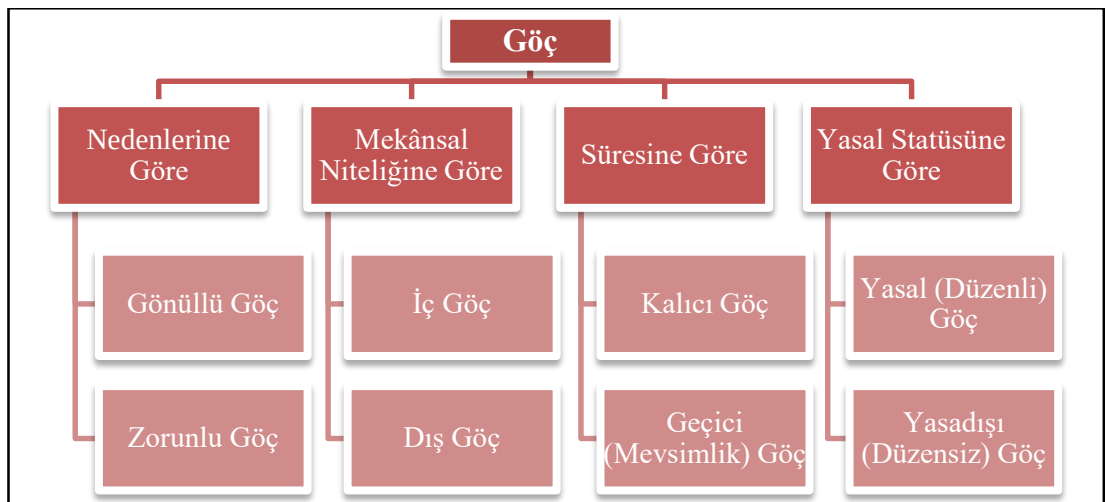
Her türlü nüfus hareketini kapsayan göç kavramı tarih boyunca sosyolojik, ekonomik, siyasi veya doğal nedenlere bağlı olarak mekânsal anlamda yer değiştirme olarak tanımlanabilmektedir (Çelik, 2012). Kukul'un (2017) belirttiğine göre “göç” kelimesinin kökeni Türkçe dilinde “köç” kökünden gelmekte olup, yer değiştirmek, gitmek gibi anlamlara karşılık gelen göçmek kavramı köç kökünden türemiştir. Ötüken Türkçe Sözlük, Meydan Larousse, Misalli Büyük Türkçe Sözlük ve Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü'nde tanımlandığı üzere “göç” kelimesi Türkiye Türkçesi, “köç” kelimesi ise Eski Türkçenin bir ürünüdür (Kukul, 2017).

Göçten türetilen bir kelime olan “göçmen” kelimesi ise, Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te “Yerini bırakıp yerleşmek üzere başka ülkeye giden kimse, muhacir” olarak tanımlanmaktadır (Kukul, 2017, s. 1547). Göçmen, ait olduğu toplum ve coğrafi alandan ayrılarak yeni bir topluma katılır ve bu çevrede yeniden sosyalleşerek, bütün ilişkilerini sil baştan kurmak zorunda kalmaktadır (Adıgüzel, 2016). İnsanlık tarihinde savaşlar, açlık, doğal afetler, sürgün gibi nedenlere bağlı olarak gerçekleşen zorunlu olarak veya yeni bir iş ve konforlu bir hayat gibi istekler sonucu gönüllü olarak bireysel ya da kitlesel biçimde gerçekleştirilen göçler sadece fiziksel mekânın değişmesinden ibaret olmayıp, aynı zamanda bireylerin hayatında travmatik sonuçlara neden olarak, toplumsal çatışmalara, siyasi gerilimlere, üretimsel aksaklıklara ve mekânsal ayrışmalara neden olan ve toplumun tüm katmanlarını etkileyen bir olgudur (Çelik, 2012). Meydana gelen kültürel çeşitlilik göç edilen kente kozmopolit bir yapı kazandırır da toplumda farklı dini, kültürel ve sosyal unsurların çatışmasına ve kemikleşmiş geleneklerin farklılaşmasına da neden olmaktadır. Dolayısıyla göç kavramı mekâna dayalı bir hareket olarak değil sosyolojik ve kültürel açıdan da bir dinamizm olarak ele alınmalıdır. Adıgüzel (2016) bu hususla ilgili olarak “...göçmenler, bir fiziksel mekândan bir başkasına giderken sadece elle tutulur, gözle görülür *eşyalarını* değil, tüm hayat tecrübelerini, yaşam biçimlerini, dillerini,

kültürlerini, anılarını ve hayallerini de götürürler.” demektedir (s. 3). Burak (2007) ise göç kavramını daimî olarak ikamet edilen bir yerden, diğerine taşınmaya neden olan coğrafi bir yer değiştirme eylemi ve toplumun ekonomik, kültürel, siyasi ve sosyal tüm yönlerini etkileyen bir kavram olarak insanlar için ölüm, doğal afet ve kölelik gibi ölümcül veya tehlikeli vakalardan sonra en büyük yıkım olarak nitelendirmiştir.

Göç olgusunun literatüre girerek bir inceleme konusu haline gelmesi, sanayi devrimi sırasında, kentleşme olgusu ile iç içe geçmesi ve kırsal alanlardan büyük sanayi kentlerine doğru gerçekleşen nüfus hareketliliğine ilişkin çalışmalar ile başlamıştır (Adıgüzel, 2016). O dönemden günümüze kadar gerçekleşen kentleşme pratiklerinden etkilenen ve dönemin gereklilikleri çerçevesinde gerçekleşen göç olgusu toplum-mekân ilişkisini anlamlandırmaya da yardımcı olmaktadır.

Kolektif bir eylem niteliği taşıyan göç olgusunu bu kavram ile bağlantılı kültür, kimlik ve kentleşme gibi kelimelerin anlamını kavramadan ve kavramları göçün çeşitleri ile ilişkilendirilmeden, toplumsal değişim ve dönüşüme neden olan göçün anlaşılması mümkün değildir (Adıgüzel, 2016). Bu doğrultuda Şekil 2.1’de de görüldüğü üzere göçün çeşitlerinden, bu türlerin meydana geliş biçimlerinden bahsedilerek, bu çalışmanın temel konusu olan mübadele göçünün anlaşılması sağlanacaktır.

Şekil 2.1 Göç türleri (Adıgüzel, 2016'nın eserinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır)

2.1.1 Nedenlerine Göre Göçler

Göçler nedenlerine göre sınıflandırıldığında, gönüllü (*voluntary migration*) ve zorunlu (*forced migration*) olarak iki başlıkta ele alınmaktadır; gönüllü göç, bireyin yaşadığı ortamı, daha iyi yaşam şartları için, herhangi bir zorlamaya maruz kalmadan kendi isteği ile terk etmesi olup, zorunlu göç ise doğal afet, siyasi baskılar ve buna bağlı olarak gelişen öldürülme korkusu, ekonomik yetersizlikler, uluslararası anlaşmalara bağlı olarak ortaya çıkan itici nedenler ve olumsuzluklar sonucu, bireyin yaşadığı coğrafyayı terk etmek zorunda kalmasıdır (Adıgüzel, 2016). Sosyolojik, ekonomik, kültürel, güvenlik ve doğal olmak üzere birçok faktör zorunlu veya gönüllü olarak göçe neden olabilmektedir. Ekonomik anlamda istikrarsız kalan bireylerin daha iyi bir hayat sürme arzusu ve kaliteli istihdam koşulları için göç etmeleri ekonomik nedenlere bağlı göçü tanımlamakta iken; toplumsal refah, etnik kimlikler arasında ayrımcılık yapılmaması, yüksek kalitede kentsel yaşam gibi sosyo-kültürel nedenler de göç olgusunda itici güç olmaktadır (Günay ve diğer., 2017). Can ve mal güvenliğine ilişkin tehditler ve bölgede yaşanan kuraklık, deprem, iklim değişikliği gibi doğal afetler de kişi ya da kitlelerin bu alanı terk ederek başka bir coğrafyaya göç etmelerine neden olmaktadır (Günay ve diğer., 2017).

2.1.2 Mekânsal Niteliğine Göre Göçler

Mekânsal açıdan göçün gerçekleşmesi ise bir ülkenin sınırları içerisinde çeşitli nedenler ile bir bölgeden diğerine gerçekleşen göç türü olan iç göç (*internal migration*) ve bir ülkenin sınırlarından çıkarak başka bir ülkeye doğru gerçekleşen dış göç (*external migration*) olmak üzere iki farklı şekilde ele alınmaktadır (Sağlam, 2006). Devlet sınırlarının çizildiği tarihlerden günümüze değin, insanlar çeşitli itici ve çekici nedenler ile doğup büyüdükları yerleşimleri terk edip kendi ülkelerindeki farklı şehirlere veya farklı ülkelere gitmek durumunda kalmışlardır.

2.1.3 Süresine Göre Göçler

Yukarıda bahsi geçen göçler kalıcı ya da süreli olarak da farklılık göstermektedir. Bu kapsamda, bu göçler sürelerine göre incelendiğinde, geçici göç ve kalıcı göç olarak iki farklı zamanlama tanımlaması elde edilmektedir. Geçici süreli olarak gerçekleşen göçler mevsimlik göç olarak da tanımlanabilmekte ve yılın farklı dönemlerinde birden fazla konum değiştirilmesi söz konusu olabilmektedir (Sağlam, 2006). Bahse konu yer değiştirme sıklığı azalabilir ki bu durumda mevsimlik göçün tam tersi bir yerleşme amacı taşıyan kalıcı göçler söz konusu olup, her iki göç türü de ekonomik, eğitim, güvenlik gibi hususlardan dolayı gerçekleşebilmektedir (Sağlam, 2006).

2.1.4 Yasal Statüsüne Göre Göçler

Son olarak, yasal statüsüne göre göçler, düzenli (yasal) ve düzensiz (yasadışı) olarak iki kategoride ele alınabilmektedir. Düzenli göçlerden en önemli olanı, Türkiye ile Yunanistan arasında Lozan Antlaşmasına ek olarak mübadele protokolü olarak imzalanan ve Ahali Mübadelesi (*The Great Population Exchange*) olarak adlandırılan nüfus değişimi anlaşmasıdır. Bahse konu göç örneği, yasal prosedürler kapsamında belirlenen etnik ve/veya dini (Türk ve/veya Müslüman) kriterler çerçevesinde uygulanan ve anlaşmayı imzalayan ülkelerin bilgi ve yetkisi ile gerçekleştirilen kitlesel bir göç uygulamasıdır (Adıgüzel, 2016). Mübadele pratiği yasal bir göç olmanın yanı sıra mübadeleye tabi olan kişiler tespit edildikten sonra ilgili ülkeye nakilleri ve iskânlarının sağlanması açısından zorunlu bir göç niteliği de taşımaktadır.

2.2 Göç nedenselliğinde Kentleşme, Kimlik, Etnisite ve Kültür Kavramları

İçinde ikamet edilen yapı stokunun birikerek kent ölçeğinde bir yaşam alanına dönüşmesi olarak tarif edilebilen kentleşme olgusu Türkiye tarihinde her ne kadar Avrupa ve Amerika'daki örneklerle benzer şekilde modern bir görünüme sahip ve dengeli dağıtılmış bir kamusal alanlardan oluşan bir kentleşme pratiği olarak düşünülmüş olsa da kentsel gelişim, nüfus hareketlerinden bağımsız kalamamıştır. Cumhuriyet'in kurulmasından sonra da Osmanlı Dönemi'nde olduğu gibi demografik

hareketlilikler devam etmiş ve kenti etkileyen en etkili unsurlardan biri olarak göç, kentleri yeniden ve yeniden şekillendirmiştir. Bu noktada gerek göçmenlerin kentsel mekâna uyumsuz yaşam alanları üretmeleri gerekse kentin toplumsal ve kültürel değerlerine benzeşmeyen, adaptasyona kısmen kapalı ve korumacı bir geleneksel bakış açısı ile Türkiye’de göç olgusu sosyolojik açıdan bir sosyal uyumlanma meselesi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Mübadele bu uyumlanma sürecinin önemli bir parçasıdır. Ulusal çapta ve zorunlu bir yer değiştirme hareketi olarak ortaya çıkan bu sürecin, kültürel değerler, yaşam alışkanlıkları, kullanılan dil vb. açılardan ortaya çıkardığı toplumsal etkilerin aşılmasında çokça sıkıntının yaşanmış olduğuna ilişkin belge ve anlatılar mevcuttur. Öte yandan Türkiye göçü farklı açılardan sürekli olarak deneyimlemiş bir coğrafya olarak, Ulus devletin kurulma aşamasından sonra da özellikle kırsal alanlardan kentlere doğru yönelen bir göç akışı ile de kendine özgü deneyimler yaşamıştır. 1940’lardan itibaren başlayan ve 1950’lerden itibaren hızlanan kırsal çözülmeye bağlı olarak kitlesel göçlere maruz kalan İzmir gibi büyük kentlerde öngörülemeyen bir hızda ve sağlıklı bir kentleşme ile söz konusu olmuştur. Kır kökenli göçmenlerin kent merkezine yakın ancak iskân dışı alanlarda hızlı ve ucuz maliyetli bir çözüm olarak gördükleri gecekondu adı verilen yasadışı konut üretimi, esasen kentin ekonomik yapılanmasının temel bileşeni olan sanayi açısından gereken emeğin kentte var olmasını sağladığından her zaman affedici yasalar nedeniyle varlığını evrilerek sürdürmüştür. Kentle fiziksel olduğu ölçüde sosyal açıdan da bütünleşme sorunları olan bu yapı, içerdiği yoksulluk ve yoksunlukla baş edebilmede göç süreci içerisinde de önem arz eden aile ve hemşehrilik temelli dayanışma ilişkilerine yaslanmıştır. Böylece kentlere yönelen kır göçünün başlangıçta köylü - kentli bağlamında ortaya çıkardığı ikili yapı, giderek yöresel ve kültürel bir ayrışma desenine doğrul evrilmiştir. Bu bağlamda Türkiye kentleşme tarihini ele alan literatürde 1950-60 yıllarına ilişkin değerlendirmeler daha çok köylülük ve kentlilik tartışması üzerinde ilerliyorken, 1980 sonrasına ilişkin ele alışların ağırlıkla kimlik, kültür ve etnisite konularına odaklandığı izlenmiştir (Ünverdi, 2002). Bu bağlamda kimlik, etnisite ya da kültürle ilgili değerlendirmelerin, bu oluşumların iz düştüğü kentsel mekân temelinde yapılmasının ve bu kapsamda kentleşme olgusu ile ilişki kurulmasının gerekliliği açıktır.

2.2.1 Kentleşme Kavramı

Kentleşme kavramını anlayabilmek için kent kelimesinin anlamını bilmek gerekmektedir. Farça’da “Şehr” anlamına gelen şehir sözcüğü ve Arapça’da “vilayet” anlamına gelen il sözcüğü yaygın olarak kent kelimesini ile aynı anlamı aktarmak için kullanılmakta olup, kent kelimesi de sözcük yapısı olarak dilimize Soğdça’dan geçmiştir (Kaya, 2017a). Sanayi devrimi ile günümüzdeki anlamını yakalayan kentleşme kavramı, sanayi devriminin sonuçlarından olan nüfus hareketlerindeki ivmelenmenin mekânsal çevredeki etkileri ve toplumun sosyal karakterindeki farklılaşma kentleşmeyi doğurmuştur (Kaya, 2017a).

Kaya (2017a) tarafından ekonomik, demografik ve sosyolojik birçok tanımı olduğu belirtilen kentleşme kavramı genel olarak, birçok nedenle kırsal bölgelerden gelen göç ile mevcut kentlerin demografik ve yüzölçüm özelliklerinin artması ve mevcut kasaba, köy gibi yerleşimlerin ise benzer şekilde büyüme göstererek kentlere dönüşmesi, bu süreçte ise iktisadi odağın hizmet ve sanayi sektörlerine akışı olarak tanımlanırken, Sağlam’ın (2006) aktardığına göre ise Ruşen Keleş’in Şehirciliğin Kuramsal Temelleri (1972) adlı eserinde kentleşme, sanayileşme ve ekonomik gelişme ile birlikte, artan kent sayısı ve kentlerin büyümesi ile sonuçlanan toplumda iş bölümü ve uzmanlaşma sayesinde kurumsal bir kimlik yaratan ve insan ilişkilerinde kentlere özgü değişimlere neden olan bir nüfus birikimi süreci olarak tanımlanmıştır. Sanayileşme sonrasında Avrupa kentlerinde düzenli bir kentleşme görülmesine rağmen, Türkiye gibi gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde görülen kırdan kente göç ve nüfus yığılmalarına bağlı olarak gerçekleşen hızlı bir kentleşme süreci görülmektedir (Sağlam, 2006). İzmir, İstanbul ve Ankara gibi görece büyük kentlerimizde görülen ucuz konut üretim biçimi olarak gecekondulaşma ise kentsel mekânı etkileyen hızlı kentleşmenin kentteki en belirgin sonuçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentleşme süreci belirli topluluklar için ekonomik, toplumsal ve kültürel açıdan kente adaptasyonda zorlayıcı bir süreç olduğundan göçmenler arasında kenti paylaştıkları diğer bireylere nazaran daha fazla dayanışma gereksinimi duyulduğu, bu anlamda özellikle Türkiye’deki kentleşme pratiğinde hemşehrilik ve akrabalık ilişkilerinin kentte var olma koşullarını yaratma sürecinde araçsal bir nitelik

kazandığı bilinmektedir. Göçmenler geleneklerini, kültürlerini, etnik özelliklerini bir kimlik temelinde anlamlandırarak, dayanışma temelli ilişki ağları ile kentte bu yöntemle gerek toplumsal gerekse ekonomik biçimde var olmaya çalışmaktadırlar. Bu bağlamda, göç bölgelerinde etnik ve kimlik temelli dayanışma derneklerinin diğer kentsel yerleşim alanlarına oranla daha çok olması tahmin edilebilir bir durumdur.

Öte yandan bugün, tarihi çok daha geçmişe dayanmakla birlikte mübadele ile coğrafi bir değişim yaşamak durumunda kalmış olan toplulukların da kendi kimliklerini, geldikleri coğrafya üzerinden tanımlayabilecekleri dayanışma dernekleri aracılığıyla kentlerde varlık göstermeye çalışıyor olmaları dikkate değer bir durumdur. Bunu zaman içerisinde koşullar değişmiş olsa da kuşaklar itibarıyla aktarılan bilginin halen varlığını koruyor oluşu olarak görmek ve kentsel ortamlarda her açıdan uyumlanmış hatta farklı noktalara dağılmış toplulukların, geçmiş anlatılar ve kültürel bellek üzerinden bir değer yaratma arayışı olarak değerlendirmek mümkündür. Bahse konu toplulukların, kültürel değerlerini yaşatma suretiyle kente adaptasyon süreçleri ve sonrasında benimsedikleri kimlikler, kendilerini kentin bir parçası olarak tanımlama biçimlerinin ürünleridir. Bu kapsamda mübadele ile gelenlerin yerleştikleri bölgenin toplumsal karakterini değiştirme biçiminin kavranabilmesi ancak kimlik, kültür ve etnisite gibi göçmenlerin toplumda var olma sürecinde tutundukları en temel öğelerin anlam ve önemleri hakkında farkındalık kazanabilmek ile mümkündür.

2.2.2 Kimlik Kavramı

Türk Dil Kurumu'na göre kimlik; “Toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü” olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2020). Kimlik kavramının sosyal bilimlerde önem kazandığı tarihler, 1980’li yıllar ve sonrasına tekabül etmektedir (Yanık, 2013). Kimlik, kolektif aidiyetlerin yanı sıra bireyin kendini ifade etme ve hayattaki duruşunu ifade eden bir kavram olup, toplumsal yaşantıda kişinin nasıl konumlandığına ilişkin bir kavrayışı kapsamaktadır (Yanık, 2013). Birey, yer aldığı olduğu toplumda etkin olan aktörler ile birlikte kendi konumunu içselleştirdiğinde yarattığı benlik bireyin

kimliği olmaktadır (Yanık, 2013). Bu konuyla ilgili olarak, antlaşma kapsamında nüfus değişimine maruz kalan mübadiller, uluslararası yapılan bir antlaşma kapsamında ait oldukları coğrafyayı zorunlu olarak terk edip devlet eli ile iskân edildiklerinden “mübadil kimlik”lerini benimsemişler ve kendilerine muhacir olarak hitap edilmesini istememişlerdir (Sepetcioğlu, 2014). Yunanistan’da en başından beri var olan mübadil kimliği, Türkiye’de çok daha geç keşfedilmiş olup, bilimsel araştırmaların sayısı arttıkça ve ortak bir kimliğe hitap eden dernek ve topluluklar kuruldukça, mübadillerin son kuşağının köklerini arama arzusu artmıştır (Sepetcioğlu, 2014).

2.2.3 Etnisite Kavramı

“Ethnos” kökünden türetilerek, kökeni Eski Yunan’a dayanan “Etnisite” kavramı, ortak bir köken, kabile ve kavim gibi ortak bir birliği ifade etmek için kullanılmış olup, bir kavram olarak ilk olarak 1953 yılında kullanılmış ve ulus-devlet formülasyonunda işlev kazanmıştır (Yanık, 2013; Nişancı ve Işık, 2015). Etnik kimlik, toplumlarda ön plana çıkarılan ve genetik oluşumunda birincil role sahip olduğundan, ortak bir kökenin oluşumu için gerekli görülen bir unsurdur (Yanık, 2013). Toplumda hem aidiyet hissine hem de öteki olma ve dışlanma anlayışına yön veren ve kurgulayan temel kavramlardan biri olan etnisite, milliyetçilik ideolojisi ile benzer bir ekseninde yer aldığından, ulus-devletin inşasında ortak bir yöne sahiptir (Yanık, 2013).

2.2.4 Kültür Kavramı

Bireylerden ve bireylerin inançları, davranış biçimleri, bilgileri ve fikirlerinden meydana gelen ve toplumun karakterini oluşturarak toplumsal değerleri yansıtan kültür kavramının ilk kez 1793 yılında basılmış olan bir Alman sözlüğünde bahsi geçmiştir (Arslantaş, 2008). Kültür kelimesi “Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2020). En başta antropolojik çalışmalara konu olan kültür kavramı, Işık (2013) tarafından da genel

hatlarıyla “bütün bir yaşam biçimi ve ortak bir semboller bütünü” olarak ifade edilmektedir. Tatlıdil’e (2009) göre de yaşam biçimini ve yaşamın kendisine anlam kazandıran bir yöntem olarak “Kültür”, bireyin bilgi ve becerilerini simgesel biçimler ile toplumun diğer bireylerine iletme gücü temelinde oluşmakta ve yayılmaktadır. Başlangıçta keskin sınırlara sahip olan kültür kavramı, tarih süreçleri içerisinde keskinliğini yitirerek daha geniş ve kapsayıcı bir anlam kazanmıştır (Arslantaş, 2008). Kültür odaklı kent çalışmaları, iki önemli konuya odaklanmaktadır; birincisi sosyal grupların deneyimlerine ilişkin düşünce ve uygulama biçimleri olup, bir diğeri ise bahse konu düşünce ve uygulama biçimlerinin kent büyüme modellerinde kullanımıdır (Tatlıdil, 2009). Bu kapsamdan bakıldığında kent ve kültür arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmalarda kır-kent arasındaki dengenin kent ve kentlilik üzerinden açıklanması ile, kent ve kent toplumunun kültür tarafından biçimlendirildiği belirtilmektedir (Tatlıdil, 2009). Özetle, tarih boyunca toplumsal süreklilik içerisinde kültür kavramı ayrıştırıcı ve tanımlayıcı kavramlar olan kimlik ve etnisitenin aksine birleştirici ve kapsayıcı bir nitelik taşımıştır.

2.3 İskân Politikaları, İskân ve Mübadele Kavramları

İktisadi, askeri ve toplumsal açıdan düzenleme ve yönetme aracı olarak Osmanlı İmparatorluğu döneminde aktif olarak kullanılan göç ve iskân uygulamaları, söz konusu dönemde daha çok etnik ve dini temele dayanmakta olup, bu bağlamda çokça tartışılan ve araştırılan konulardan olmuştur. İskân uygulamaları genel hatlarıyla kentsel yaşamın ve ekonomik faaliyetlerin devamlılığının sağlanması için kullanılmış olup, bu bağlamda gerçekleşen göçler çoğunlukla zorunlu olmuştur. İskân uygulamaları 20.yüzyıla doğru ekonomik temelli uygulamalardan ziyade ulus-devletlerin oluşumu ve demografik homojenleşme faaliyetlerinde kullanılan bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Zorunlu, etnik ve dini kimlikler bağlamında uygulamaya konan ve zorunlu bir göç olan mübadele göçü ve sonrasında gerçekleşen iskân uygulamaları Erken cumhuriyet dönemi kentlerini ve bu tezin çalışma alanı olan İzmir kent merkezinin mekânsal gelişimini göz ardı edilemez biçimde etkilemiştir. Savaş ve yangın gibi travmatik olaylar sonrası homojenleşen ve sayıca azalan nüfus, mübadillerin sahip olduğu kendine özgü beslenme alışkanlıkları, gelenek, dil, kültür

ve ekonomik yetkinlikler ile kozmopolit karakterini bir nebze geri kazanmıştır. İskân uygulamaları ve İzmir kentinin göç tarihini anlayabilmek adına bu tez çalışmasının değindiği ve temellendiği iskân ve mübadele kavramlarından bahsetmek faydalı olacaktır.

2.3.1 İskân Kavramı

Türk Dil Kurumu'na göre iskân kavramı; “Yurtlandırma” olarak tanımlanmış olup, bahse konu kavram bireylerin farklı yerleşim merkezlerinde yaşamlarını sürdürmeleri olarak ifade edilen yerleşme kavramından daha geniş kapsamlıdır (Emek İnan, 2016). İskân kavramına ilişkin, 1934 tarihli ve 2510 sayılı İskân Kanunu'nun 17.maddesi kapsamında aşağıdaki ifade yer almaktadır.

Madde 17 — İskân bir aileye, nüfus ve ihtiyacına göre oturacak ev veya ev yeri, sanatkârlara ve tüccarlara ayrıca geçim getirecek dükkân veya mağaza yahut bu gibi yapı veya yeri ve mütedavil sermaye; çiftçilere de ayrıca kâfi toprakla çift hayvanı, alât ve edevatı, tohumluk, ahır ve samanlık veya yeri vermekle yapılır (s.4005).

Bahse konu ifade, iskân uygulamasını sadece yerleştirme olarak değil, bunun yanı sıra göçmenlerin konut sahibi yapılması ve çalışma imkânlarının sağlanması gibi hususlar olarak betimlemektedir.

2.3.2 Mübadele Kavramı

Türk Dil Kurumu'na göre “değiş tokuş” anlamına gelen mübadele ise, iki ülke arasında imzalanan bir protokol aracılığıyla göçe maruz kalacak unsurların, nasıl, nereye ve ne zaman nakledileceklerine ilişkin esasların belirlendiği, bir komisyon aracılığı ile denetlendiği ve iskân mntıklarında temel ihtiyaçların karşılanacağı misafirhanelerin belirlendiği, dönemin imar ve iskân mevzuatı çerçevesinde gerçekleştirilen bir zorunlu göç çeşididir (Sepetcioğlu, 2014). Mübadil kelimesi Arapça “bedel” kelimesi ile mübadele kelimelerinden türemiş olup, mübadele antlaşması kapsamında zorunlu olarak Türkiye'den Yunanistan'a veya

Yunanistan'dan Türkiye'ye nakledilen göçmenler için kullanılmaktadır (Tevfik, 2017). Türk Dil Kurumu'na "başkasının yerine getirilmiş" olarak tanımlanan bu kavram aynı zamanda "mübadele olunmuş" anlamına da gelmektedir (Sepetcioğlu, 2014). 30 Ocak 1923 tarihinde Yunanistan ve Türkiye arasında imzalanan mübadele antlaşması bu kapsamda ilk değil ancak önemli bir örnektir. Mübadil ve muhacir kavramları (*Yun. madjiris*) Lozan Antlaşması kapsamında 1923 ve 1925 yılları arasında göç etmesi gereken ve Karma Komisyon tarafından göç işlemleri denetlenen bireyler için kullanılmıştır (Balta, 2015). Osmanlı sınırının dışından gelen ve daha önce Osmanlı tebaasından olmayan Müslümanlara "mülteci", Osmanlı'nın kaybettiği topraklardan göçen ve hâlihazırda Osmanlı'nın bir vatandaşı olan Müslümanlara ise "muhacir" denilmektedir (Erder, 2018). Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi Erken Cumhuriyet Döneminde de göçmenler "muhacir" ve "mülteci" olmak üzere iki başlık altında incelenmiş olup, mübadiller ise uluslararası bir antlaşma kapsamında koruma altına alınmış olan muhacir olarak tanımlanmaktadır (Erder, 2018). Muhacirlik ile mübadillik kavramlarını ayıran bir diğer husus ise, gönüllülük esasıdır ki, mübadiller resmi bir antlaşma dâhilinde zorunlu göçe tabi tutulup, muhacirler ise kendi talepleri doğrultusunda göç ettiklerini veya göç etmek zorunda bırakılmışlardır (Erder, 2018). Gayrimüslim olan mülteciler bir süreliğine misafir konumunda olmuş, Müslüman mülteciler ise muhacirlerle benzer şekilde resmi şekilde iskân edilmişlerdir (Erder, 2018).

2.3.3 İskân Politikalarının Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Evrimi ve İzmir'e Göç

Osmanlı İmparatorluğu döneminden Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu kapsayan yaklaşık 200 yıllık bir göç sürecini ve İskân kurumunun toplum-mekân-devlet üçgeninde dinamikleri nasıl yönettiğini anlayabilmek ancak bu süreçte hâkim olan politikaları ve göçmenlerin iskân uygulamalarını neden-sonuç ilişkisi içinde incelemek ile mümkün olabilmektedir. İskâna ilişkin araştırmaların ilk basamağında bu kurumun sosyolojik, finansal ve askeri açılardan çok yönlü fonksiyonlara sahip olması, ikinci basamağında ise kurumun yasal çerçevesinin ve kapsamının, "geleneksel hukuk" anlayışından "modern hukuk" anlayışına geçiş serüveninde, zamanla evrilmesi vardır (Erder, 2018). Bu açıdan, göçe ve iskâna ilişkin uygulamaları

da döneminin siyasi, ekonomik, sosyolojik ve politik şartları doğrultusunda değerlendirmek gerekmektedir.

Otoriter ve geleneksel hukuka dayanan zorunlu göç kapsamında, toplumdaki tabakalaşma yaşam alanı, dini, etnik kökeni gibi kriterlerin yanı sıra hukuki açıdan “özgür” ve “köle”, toplumsal konum açısından ise “asker” ve “reaya” olmak da önem taşımaktadır (Erder, 2018). Yöneten sınıf için “iskân kurumu” insan-mekân ilişkisi çerçevesinde vergi ilişkilerini düzenleyen ve tarımsal üretimin sürekliliğini sağlayan bir kurumdur (Erder, 2018). Dolayısıyla özel mülkiyet kavramının söz konusu olmadığı Osmanlı İmparatorluğu gibi devletlerde yönetici sınıf toprak ve insan arasındaki ilişkileri kontrol etmiş ve göç olgusu da bir araç olarak tarımsal üretimin sağlanması ve verginin düzenli olarak edinimi için önemli bir araç olmuştur (Erder, 2018). Yani tahmin edileceği üzere, verimli tarım alanlarında toprağı işleyecek yeterli nüfusun olmaması durumunda bu alanlardaki ekonomik üretimin devamlılığı için emek açığının kapatılması için zorunlu göç uygulaması gerçekleştirilmiştir.

İskân kurumunun uygulamaları zorunlu göç temeline dayanan “Sürgün”, “Şenlendirme” ve “Yerleştirme” olarak üç ayakta devam etmektedir (Erder, 2018). Yerleştirme uygulamasında özellikle göçebe “Yörük” gruplarını hedef alınmış olup, yerleşik alanlarda iskânları sağlandıktan sonra, tahmin edileceği üzere ekonomik olarak üretici konuma getirilerek vergi sisteminde yerlerini almaları beklenmiştir. Sürgün uygulamasında ise yerleştirmenin tersine, sürgün edilen kişiler toplumdaki ekonomik saygınlıklarını kaybederek sürgün edildikleri bölgelerde devlet tarafından izlendikleri bir uygulamaya tabi olmuşlardır (Erder, 2018).

Yönetmek için karıştırma olarak tariflenen iskân uygulamasında toplumdaki tabakalaşmselaya uygun olarak kentli, köylü ve göçebe grup ile dini ve etnik niteliklere göre gruplandırma toplumsal sistem dinamiklerine zıt düşmeyecek şekilde belirlenmekte ve yukarıda belirtilen üç yöntemden biri ile iskân uygulaması gerçekleştirilmektedir (Erder, 2018). Bu uygulamalar bazı durumlarda vergi muafiyeti ve mal temini gibi teşvik yöntemleri ile gerçekleştirilmiş olup, bir zorunlu göç örneği olan Erken Cumhuriyet döneminde meydana gelen mübadele göçünde de -ilerleyen

bölümlerde bahsedilecek olan mal kayıtlarının bulunduğu- tasfiye taleplerini doğrultusunda göçmenlere mesken, arsa, dükkân vb. mal teminleri gerçekleştirilmiştir. Bu noktada, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde iskân politikalarının vizyonları benzeştiği görülmektedir.

18.yüzyılın ikinci yarısından itibaren etkisini gösteren milliyetçilik, eşitlik gibi fikirler, ulus-devlet anlayışının temelini oluşturarak, dolaylı yoldan toplumu homojenleşmeye zorlamıştır (Adıgüzel, 2016). 1828-29 Osmanlı Rus Savaşı, 1856 Kırım Savaşı, 1877-1878 Savaşı (93 Harbi), 1912-1913 Balkan Savaşları ve 1914-1918 1.Dünya Savaşı gibi savaş dönemleri, toprak kayıpları doğrultusunda doğal olarak Türk göçlerinin en yüksek seviyede yaşandığı dönemler olup, bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nun çekilmek zorunda kaldığı topraklarda yaşayan Müslümanlar azınlık durumuna düşerek göçe zorlanmışlardır (Burak, 2007; Uzman, 2018). Kaybedilen toprakların geri kazanılacağı fikrinin yaygın olduğu dönemde göçmenlerin sınırlara yakın olarak iskân edilmelerini sağlamış, göçmenler de aynı fikri taşıdıklarından terk ettikleri topraklara geri dönme hayali ile daimî iskân statüsüne geçme talebinde bulunmamışlardır (Uzman, 2018). Ancak, göçmen Müslüman sayısındaki artış nedeniyle sınırlarda iskân edilen göçmen sayısının giderek artmasına neden olarak, göç olgusunun ilerleyen yıllarda, Osmanlı İmparatorluğu açısından bir problem olarak tanımlanmasını ve bu konuda gerekli tedbirlerin alınmaya başlanmasını zorunlu kılmıştır (Uzman, 2018).

Her ne kadar göçlerin düzenlenmesi için 17.yüzyılda (1693 yılı) sarayda bir İskân Dairesi kurulmuş olsa da bürokratik anlamda göç ve iskân kurumunun kapsam ve kurallarının yazılı olarak netleştiği dönem 19.yüzyıldır (Erder, 2018). Bu kapsamda, 19.yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu, Anadolu'ya gelen Müslümanlar ile Anadolu halkı arasındaki entegrasyonu göz önüne alarak iskân politikaları geliştirmeye başlamıştır (Adıgüzel, 2016). Bu doğrultuda, Osmanlı İmparatorluğu kendi göç mevzuatını oluşturmuş ve bu mevzuatın uygulamaya geçmesi amacıyla muhtelif komisyonlar kurmuştur (Uzman, 2018). 19.yüzyılda hazırlanan üç önemli hukuki düzenleme kronolojik sırayla Osmanlı topraklarına nüfus çekmek için şenlendirme benzeri bir uygulama olarak 1857 yılında yürürlüğe giren "Muhaceret

Nizamnamesi”, özel mülkiyet edinmeye yönelik bir sosyo-ekonomik devrim olan ve göçmenlerin toprak sahibi olmaları kolaylaştıran 1858 yılında çıkarılan “Arazi Kanunnamesi” ve üçüncüsü ise kaybedilen Osmanlı topraklarından göç ederek gelen Müslüman tebaanın iskân edilmesine ilişkin 1860 yılında kurulan “Muhacirin Komisyonu”dur (Erder, 2018).

1850'lere kadar Balkanlardan ve Kafkasya'dan gelen göçmenlerin iskân işlemleri ile Şehremaneti tarafından yürütülmekte iken, gelen göçmenlerin sayısındaki artış nedeniyle muhacirlerin ihtiyaçlarını gidermek üzere 5 Ocak 1860 tarihinde “Muhacirin Komisyonu” kurulmuştur (Berber, 2018). Bahse konu kurulu takriben başka kurumlar da teşkilatlanmış ve iskân işlemlerinde görev almışlardır (Berber, 2018). Bu süreçte iskân uygulamalarının daha düzenli ve eksiksiz yürütülebilmesi için iskân kurumları ile yerel yönetim birlikte hareket etmiştir (Berber, 2018). Bu süreçte kurulan Muhacirin Komisyonu ile göçmenlerin uygun yerlere yerleştirilmesine yönelik teşkilatlanma sağlanmaya çalışılmış olup, ilerleyen yıllarda bu komisyonların da sorunu çözmeye yetmediği fark edilecektir (Erder, 2018). Çünkü bir yandan da 19.yüzyılda Avrupa ile Osmanlı arasındaki ticari ilişkilerin hızla gelişmesi, köyden kente göçü tetiklemiş ve kentlerde ticaretle ilgilenmek isteyen kesim -özellikle Rumlar ve Ermeniler- köyleri terk ederek, bazı yerlerdeki tarım topraklarının boş kalmasına neden olmuştur (Erder, 2018).

İzmir kenti konumu, iklimi, ticari hacmi ve ekonomik faaliyetlerin çeşitliliği ile 17.yüzyıldan beri göç alan bir kent olduğundan, tahmin edileceği üzere yukarı bahsi geçen savaşlar süresince de hem iskân hem de nakil amaçları göçmenlerin uğradığı iskân mıntıkalarından olmuştur. İzmir'e İstanbul üzerinden 1878 yılının Eylül ayında 45.000, Aralık ayında ise 66.000 kişi nakledilmiş ve başta İzmir olmak üzere Aydın ve Manisa yerleşimleri bu dönemde Anadolu'ya gelen göçmenlerin geçici bir süre konakladıkları yerler olmuşlardır (Kayapınar, 2018). Gelen göçmen sayısının -kent kapasitesinin çok üzerinde olan- beslenme, barınma ve diğer ihtiyaçlarının karşılanamayacağı seviyeye gelmesi üzerine, bahse konu göçmenlerin bir kısmı Anadolu'nun farklı vilayetlerine nakledilmiştir (Kayapınar, 2018). 1879 yılının Temmuz ayına kadar gelen 6.000 civarındaki göçmen çeşitli nedenler ile geri dönmüş

olup, 9.000 kişi Suriye'ye, bir kısmı da Bursa, Adana ve Konya gibi yerleşimlere nakledilmiştir (Kayapınar, 2018). İzmir'de kalan göçmen sayısının 5-6.000 civarında olduğu bilinmekte olup, kentte kalan göçmenlerin barınma ihtiyacı cami, okul, han ve konutlara ek olarak, harap haldeki medreseler ile giderilmiş, göçmenlere beslenme ve ısınma ihtiyaçlarının giderilmesi için yardımlar yapılmıştır (Kayapınar, 2018). Bu süreçte el sanatları kursları gibi meslek edindirme eğitimleri ile özellikle göçmen kadınların ekonomiye kazandırılmaları üzerine çalışılmıştır (Kayapınar, 2018). Görüldüğü üzere bu dönemde gelen göçmenlerin bir kısmı İzmir'de iskân edilmiş, bir kısmı ise diğerk yerleşimlere nakledilmek zorunda kalmıştır ki iskâna konu olan göçmenlerin de barınma ihtiyacı görüldüğü üzere konut stokunun yetersizliğı nedeniyle teknik ve sosyal altyapı alanlarında karşılanmıştır. Yani, kentin nüfus açısından doyum noktasına ulaştığı görülmekte olup, gelen göçmenlerin de en kısa sürede kentteki ekonomik sürece uyum sağılaması amaçlanmıştır. Bu ekonomik uygulama ilerleyen yıllarda da devam etmiş ve mübadillerin İzmir ve diğerk yerleşimlerdeki iskânlarında da benzer uygulamalar gerçekteştirilmiştir.

Son yüzyıllarda yukarıda bahsedildiğı üzere ulus-devletlerin kurulması ile Balkanlarda şekillenen siyasi sınırlar İzmir'deki bazı gayrimüslimlerin bu bölgelere göç etmesinde etkili olmuştur. Böylece kente gelen göçmenler ile birlikte barınma ihtiyacı içerisindeki meskensiz Müslüman nüfus arttığından, Rum ve Ermenilerden kalan boş meskenler bir çözüm olarak görülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla, göçmenlerin Ermeni ve Rumların terk ettiğı konutlara yerleştirilmelerine ilişkin 8 Eylül 1911 tarihinde çıkarılan "Emval-i Metruke" Kanunu yürürlüğe girmiştir (Çanlı, 1994a).

Balkan Savaşları süresince de göçmenler İzmir ve diğerk Anadolu şehirlerine gelmeye devam etmişlerdir. 11 Mart 1913 tarihinde İzmir'e gelen muhacir sayısı 10.000 civarında olup, bahse konu göçmenler Hisar Cami dışındaki cami, medrese, okul ve tekkelere yerleştirilmişler, Sinekli ve Kızılçalı bölgelerinde de çadırlar kurulmuştur (Kayapınar, 2018). Muhacirler bu iskân alanlarından, Aydın, Manisa ve Menteşe yerleşimlerine gönderilmektedirler (Kayapınar, 2018). 1915 yılında Balkanlardan gelen muhacirler çoğunlukla İzmir, Adana, Edirne ve Karesi bölgelerine

iskân edilmiş olup, 1912-15 yılları arasında İzmir ve Manisa'yı da kapsayan Aydın vilayetine gelen Rumeli göçmeni sayısı 104.879 kişidir (Kayapınar, 2018).

1913 yılında çıkarılan İskân-ı Muhacirin Nizamnamesinin ardından, 1914 yılında “Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti Umumisi” kurulmuş ve iskân politikaları merkezileştirilmeye çalışılmıştır ki bu anlayış, Cumhuriyet Döneminin göç ve iskân anlayışının temeli olmuştur (Erder, 2018). Gelen mültecilerden memur ve ilmiye sınıfına ait olanlar kente, çiftçilik yapanlar ise köye yerleştirilmiş ve göçmenlerin bir alanda yoğunlaşmasını engellemek adına Anadolu'ya dağıtılmışlardır (Erder, 2018). 1915'te gerçekleşen Tehcir uygulamasında Dâhiliye Nezareti İskân-ı Aşair ve Muhacirin Müdürlüğü (İçişleri Bakanlığı Aşiret ve Göçmenlerin İskân Müdürlüğü) görevli olup, zorunlu göçler ile Anadolu'nun Türkleştirilmesi hedeflenmiştir (Erder, 2018). Doğal olarak, iskân politikalarını o günün şartlarına ve devletin geçirmekte olduğu ekonomik, sosyolojik ve politik aşamalara bağlı olarak değerlendirmemiz gerekmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda nüfusun yaklaşık %80'inin köyde yaşadığı ve bu köylü nüfusun kente göç etmesinin istenilmeyen bir durum olduğu göz önünde bulundurulduğunda, göçe tabi tutulacak kentlilerin kente, köylülerin ise köye yerleştirilmesi söz konusudur (Erder, 2018). Kentli-köylü dengesinin sağlanması adına gerçekleştirilen bu uygulamalar kapsamında, Erken Cumhuriyet Döneminde de Balkanlardan gelen göçmenler de aynı esas ve kriterler doğrultusunda iskân edilmişlerdir. Ancak gerek ekonomik durum gerekse sürekli savaş halinde olma nedeniyle göçmenleri iskân etme durumunda tutarlı bir politika uygulanamamış ve göçmenlerin geldiği topraklar ile iskân edildikleri yerleşimlerin iklim özellikleri açısından uyumsuz olmasından dolayı göçmenlerin %80'i mağduriyet yaşamıştır (Çanlı, 1994a). Örneğin, Urla ve Çeşme'ye iskân edilen göçmenler terk ettikleri bölgelerdekine benzemeyen iklim şartlarına entegre olmakta zorlandıkları ve tarım faaliyetlerini gerçekleştiremedikleri için zeytinlik ve bağları yakmışlardır (Çanlı, 1994a).

Cumhuriyet döneminde Balkanlardaki toprak kayıpları son bulmuş olsa dahi, mübadele kapsamında olsun ya da olmasın, Anadolu'ya gelen Müslüman göçleri devam etmiştir (Uzman, 2018). Cumhuriyet döneminde göç mevzuatının kapsamı ve

uygulanması hususu, Osmanlı İmparatorluğu döneminde edinilen tecrübeler doğrultusunda inşa edilmiş ve bahse konu mevzuat geliştirilerek yeni birimler oluşturulmuştur (Uzman, 2018). Bu dönemde de tıpkı Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi nüfus; siyasi, ekonomik ve askeri gelişme için önemli etken ve kaynak olarak görülmüştür. 1923 yılında İmar ve İskân Kanunu çıkarılarak, Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti tesis edilmiştir (Erder, 2018). Mekân-İnsan-Devlet ilişkilerini düzenleyen bir diğer karar da 17 Şubat 1925 tarihinde tarım vergisi olarak bilinen Aşar Vergisi kaldırılmasıdır ki böylece sadece geleneksel bir vergi sistemi değil iltizam sisteminin kaldırılması demektir ki bu durum köylünün mültezim baskısı olmadan üretim yapmasına olanak sağlamıştır (Erder, 2018). Bu karar ile zayıflayan mültezim sınıfının karşısında, kendi kendine yeten ve üretim fazlasını pazara satabilen bir köylü sınıfı oluşmuştur (Erder, 2018). 1924 yılında Tapu Umum Müdürlüğü kurulmuş ve 1925 yılında Kadastro Birimi açılmıştır ki bu eylemler özel mülkiyeti destekleyen çalışmalardır (Erder, 2018). Özel mülkiyetin desteklenmesi çiftçinin işlediği toprağa, kişilerin ise ikamet ettikleri meskenlere olan bağlılığını pekiştirmektedir. Ayrıca, 31 Mayıs 1926 tarihli ve 885 sayılı kanun ile Türkiye'ye gelmiş ve gelecek olan mübadil, muhacir ve mültecilerin iskânlarında uygulanacak hususlara belirtilmiş olup, bahse konu kanun Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk iskân kanunudur (Şenışık, 2016). Bu kanunun 1.maddesi ile iskân bölgelerinin belirlenmesi ve bu alanlara nakillerin Dahiliye Velaketi yetkisinde olduğu ifade edilmiş olup, 2.maddesinde ise ülkeye kabul edilmeyecek göçmen niteliği tanımlanmaktadır (Şenışık, 2016). 7.maddede ise mübadillerin terk ettikleri ülkenin vatandaşlığını yitirecekleri ve nakledildikleri ülkenin uyruğunu kabul edecekleri belirtilmektedir (Kayam, 1993). Böylece yıllardır devam eden göç süreçleri nedeniyle mekânın, ekonominin ve toplumun durağanlığını kazanamadığı dönemlerden sonra göç ve göçmen nitelikleri hukuki bir belge ile detaylandırılarak tanımlanmış ve iskân uygulamalarının çerçevesi çizilmiştir.

İnsanlık tarihi boyunca savaşlar dış göçü; sanayileşme ve buna bağlı gelişen kentleşme ise kırdan kente olmak üzere iç göçü tetiklemiştir. 1923 ve 1950 yılları arasındaki süreci tanımlayan Erken Cumhuriyet Döneminde kentsel gelişim, köyün modernizasyonu ve ulus devletin oluşumu ile ilgili olmuş; bu dönemde demiryolu ağlarının inşası ve fabrikaların açılması gibi yatırımlar gerçekleşmiştir (Adıgüzel,

2016). 1950’li yıllara değin, iskân kurumunun temel özelliğı Anadolu’ya gelen göçmenleri kent-köy nüfus dengesi göz önünde bulundurarak yerleştirmek olsa da 1950’den sonraki yıllarda gerçekleşen uygulamalar artan nüfus karşısında tarım alanlarının görece azalması ile iskân kurumunun uygulama alanı kısıtlanmış ve köyden kente göçün hızlı artışı yavaşlatmak ve dengeyi korumak adına köylü sınıfa bazı ayrıcalıklar tanınmıştır (Erder, 2018). Ne yazık ki bu uygulamalar seçim dönemlerinde tekrar ederek, gecekondulaşma ve toprak rantına göz yumulmasına neden olmuştur (Erder, 2018). Böylece, 1950’lerden itibaren tarımda makineleşmeye ilişkin politikaların etkisi ile kırdan kente göçün hızlı artışı, İzmir’de de yetersiz konut stokunun da etkisi ile hızlı ve plansız gerçekleşen kentleşme sürecine neden olmuştur (Adıgüzel, 2016). 1950’lerden 1980’lere kadar hayat şartlarını iyileştirme ve tarımsal faaliyetlerde emek gücüne olan ihtiyacın azalması nedenleriyle, hemşehri ilişkilerinin de çekici etkisi ile göçmenler bireysel ya da aile halinde İzmir gibi büyük kentlere gelmeye devam etmişlerdir. 1980’lerden itibaren 2000’lere kadar geçen sürede göç olgusu ise terör olayları nedeniyle özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinden Batı Anadolu’ya yaşanan zorunlu göçler ile farklı bir boyuta taşınmış olup, 2000’lerden günümüze kadar geçen sürede ise ülkede hâkim olan göç anlayışı yüksek bir maaş, iş ve/veya yaşam kalitesi için kentler arası olarak gerçekleşerek gönüllü göçe evrilmiştir (Adıgüzel, 2016). Kırdan azalan genç nüfusun üretim kabiliyetlerinin azalması, kentlere göç edenlerin gecekondulaşma gibi sağlıksız yapılarda yaşayıp, süfli¹ işler yapmaları nedeniyle göçün neden olduğu sosyal erozyon hem terk ettikleri alanlarda hem de göç ettikleri kentlerde kendini göstermektedir (Yavuz, 1958).

¹ Arapça süfli kelimesinden gelmekte olup, “1.Aşağı, aşağılık, bayağı, adi 2.Kılıksız, pis kılıklı, hırpani” anlamlarına gelmektedir (TDK, 2020).

BÖLÜM ÜÇ

İZMİR KENTİNİN MEKÂNSAL VE SOSYO-EKONOMİK DURUMUNUN TARİHİ VE KENTLEŞME SÜRECİ

Bu bölümde, İzmir'in bir liman kenti olarak 15.yüzyılda Türk hakimiyetine geçişinden, 19.yüzyılda Doğu Akdeniz'deki en önemli liman kenti oluşuna ve sonrasında 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin batı Anadolu'daki en önemli kenti haline gelişine yer verilecektir. İzmir kent merkezindeki yerleşim izinin morfolojik ve demografik açıdan detaylı bir biçimde neden-sonuç ilişkisi içerisinde ele alındığı bu bölüm, sonraki bölümlerde bahsedilecek olan mübadele uygulaması ve mübadillerin iskân bölgelerinin oluşum biçimlerinin kavranabilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu bölümdeki kentte hâkim olan mekânsal ve demografik durum, kentin mekânsal ve toplumsal kırılma noktaları göz önüne alınarak dört önemli zaman dilimine ayrılarak irdelenmiştir. 1838 yılında imzalanan Balta Limanı Antlaşması öncesinde Batı Anadolu'nun ve Doğu Akdeniz'in en önemli kentlerinden olan İzmir kenti günümüzde Konak ilçesi sınırlarına dahi dayanmayan nispeten küçük bir kent lekesi iken, bahse konu antlaşma ile yabancı tüccar ve yatırımcıların kente olan ilgisi artmış ve böylece artık Doğu Akdeniz'in en önemli ticaret ve liman kenti olarak teknik ve sosyal altyapı yatırımları ile zenginleşen, Avrupalı silüete sahip bir kente evrilmiştir. 20.yüzyılda gelişen Büyük İzmir Yangını nedeniyle ise, üçte ikisi yok olarak yeniden imar ve inşa sürecine giren kent, bir yıl sonra 1923 yılında mübadillerin iskân sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Mübadillerin, mekânsal, ekonomik ve demografik açıdan yeniden üretilen kent merkezinde ve kırsal bölgelerde iskân sürecinin 1930'lara kadar devam ettiği Erken Cumhuriyet döneminde ise kent merkezindeki şehircilik faaliyetleri, mekânsal çevrenin 20.yüzyıl şehircilik ilke ve vizyonu çerçevesinde gelişim sürecini biçimlendirmiş ve kentin modern bir görünüm kazanmasını sağlamıştır. Bu kapsamda, yukarıda belirtilen hususlar dikkate alınarak bu bölüm dört ana zaman dilimine ayrılmış ve kentin mekânsal gelişiminde radikal değişim ve dönüşümlere neden olan etkenler irdelenmeye çalışılmıştır.

3.1 Balta Limanı Ticaret Antlaşması'na Kadar Geçen Sürede Hâkim Olan Kent Yapısı (1838 öncesi)

Yüzyıllardır birçok ünlü şair, yazar, gezgin, tarihçi vb. kimlikler tarafından övülmüş, Şarkın Küçük Paris'i, İyonya'nın Tacı, Asya'nın Süsü gibi tanımlar ile betimlenen İzmir kentinin adı Smira, Smire, Lesmire, Ksimire, Esmira, İsmira gibi dönüşümler geçiren ve Symrna ismini alan kent, Geç Bizans devrinde, İsmir halini almış ve Türkler tarafından bu isimle kabul edilmiştir (Smyrnelis, çev., 2008; Şimşir, 2017).

İzmir kentinin ilk kuruluş yeri olan ve Milattan Önce 3000 yılları civarında Bayraklı yakınlarında kurulan yerleşimin günümüzdeki yerine taşınması, kente gelen Büyük İskender'in gördüğü rüya doğrultusunda kenti Pagos Dağı eteklerine kurmasının kent ve kentliler için daha iyi olacağına karar vermesi ile gerçekleşmiştir (Beyru, 1991). Sonrasında, Roma İmparatorluğu hâkimiyetine giren İzmir, dönemin en önemli şehirlerinden Efes ile birlikte gelişme göstermiş, Hristiyanlığın ortaya çıkması ile Küçük Asya'nın yedi kilisesinden biri olmuştur (Şimşir, 2017). Bu dönemde Pagos Dağı eteklerine inşa edilen Antik Stadyum ve Antik Tiyatro -ilerleyen yüzyıllarda- konum itibarıyla Türk mahallelerine yakın olduğundan temaşa ve seyir alanı olarak kullanılmıştır (Şimşir, 2017). İzmir, Roma İmparatorluğunun ardından, Rodos Şövalyeleri, Cenovalılar, Selçuklular ve 1425 yılı itibarıyla Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilen bir Doğu Akdeniz liman şehridir (Smyrnelis, çev., 2008). İzmir'in 14. ve 15.yüzyıllara ait nüfusa ilişkin net bilgilere ulaşamamakta ancak tahmini olarak 2.000-2.500 civarı olduğu düşünülmektedir (Şimşir, 2017).

14.yüzyılda Pagos Dağı etekleri ve Kadifekale Türklerin hâkimiyetine geçmiş ancak liman kalesi alınamamış ve bu nedenle de İzmir'in kıyı kısmı "Gavur" olarak, tepe kısmı da "Müslüman" olarak bilinmiştir (Şimşir, 2017). Bu bilgi, ilerleyen yüzyıllarda kente gelen farklı din ve etnik özelliklere sahip kişilerin kentte konumlanma biçimlerinin temelini oluşturmaktadır (Şimşir, 2017). Tarih kolektif ilerleyen bir bellek üzerine kurulmuş olup, kentte 19.yüzyılda görülen mekânsal ve

toplumsal niteliklerin kaynağı yüzyıllar öncesinde gerçekleşen tarihi ve siyasi olaylardır.

Türklerin kıyı bölgelerine inmesi ise Osmanlı hakimiyeti döneminde 1426 yılından itibaren mümkün olmuştur (Şimşir, 2017). 15.yüzyıldan itibaren Türkler, toprak kayması nedeniyle örtülen Agora'nın konumlandığı düzlüğe, doğu-batı aksında yerleşmeye başlamışlardır. Başlıca iskân alanı da iç limana yakın olan kuzeybatı konumundaki bölgelerdir (Şimşir, 2017). Evliye Çelebi 1671 yılında kente geldiğinde İzmir'i şu şekilde tanımlamıştır:

Bu kentin iki bin kadar evi yukarı kalenin bayırlarında yapılmıştır.... Lakin umumi yapıların çoğu aşağı düzde, deniz kenarındadır. Bu şehrin on Müslüman, on kefare sınırı, on Frenk ve on Yahudi, iki Ermeni ve Kıpti mahallesi vardır. Bu sayılan mahallelerde toplam 10 bin 300 mükellef, mükemmel, memur ve müzeyyen kargir bina, güzel saraylar ve diğer süslenmiş evleriyle kırmızı kiremitli lale bahçesi misali bir parlak şehirdir (Bayram, 2011, s. 11).

Yunan tarihçisi Strabon tarafından ise kentin sokaklarının birbirini dik kestiği ve düzenli biçimde taş döşeli olduğu, kentte halka açık bir kütüphanenin bulunduğu ve gerektiği taktirde kapatılan bir iç limana sahip olduğu belirtilmektedir (Beyru, 1991). Bahsi geçen iç liman Şekil 3.1'deki gravürde tasvir edilmiş olup, söz konusu gravür kentin yerleşim izini, iç limanı ve konut yapılarını ifade eden ilk gravür olarak bilinmektedir. Gravürde sol üst köşede çizilen ve buruna kadar uzayan yerleşim o dönem Punta günümüzde ise Alsancak olarak isimlendirilen alandır. O dönemde Punta'nın doğusunda İzmir Körfezi'ne dökülen Meles Deresi görülmekte ve derenin doğusunda herhangi bir yerleşim olmadığı dikkat çekmektedir. Benzer şekilde günümüzde konutlarla kaplı Kadifekale'nin kuzey ve batıya bakan eteklerinin o dönemde herhangi bir şekilde yerleşime maruz kalmadığı okunabilmektedir. İç liman olarak ifade edilen limanın kuzey ucunda çizilen surların da Ok Kalesi olduğunu tahmin edilmektedir. Varlığı bilinen iç liman girişindeki Ok Kalesi 17.yüzyıla ait gravürlerde görülmekte olup, deniz üzerinde, biri Frenk İskelesi olmak üzere iki adet iskele konumlanmıştır (Beyru, 1991). Anlaşılabacağı üzere gravürler kentteki yerleşim

izinin, tarihi değerlerinin hatta coğrafi niteliklerinin geçmişten günümüze evriminin okunabilmesi açısından önemli kaynaklardandır.

şekil 3.1 1638 yılında Francesco Luppazolo tarafından hazırlanan İzmir'in ilk gravürü (Pınar, 2017)

Bunun yanı sıra, Smyrna'ya gelen gezginlerin yazmış olduğu seyahatnameler de çoğunlukla 17.yüzyıl ve sonrasına ait olup, kente ilişkin kesin ve objektif bilgiler için net doğruluk içeren kaynaklar olmamalarına rağmen, yine de kentin toplumsal ve fiziksel gelişiminin incelenmesinde büyük değer taşımaktadır (Beyru, 1991; Baran, 2003). Chatelaine tarafından 18.yüzyıl İzmir'i "İzmir oldukça büyük bir şehir; fakat buna karşılık savunması için kıyıda bulunan tek kaleden başka hiçbir şey yok. ... Türk, Ermeni, Yahudi, Fransız ve Rumlardan oluşan nüfusun yaklaşık 60 000 olduğu tahmin ediliyor. Her millet kendine ait bir mahallede oturuyor." olarak tariflenmiştir (Pınar, 2017, s.91).

İzmir kentinin Doğu Akdeniz'in en önemli liman kentlerinden biri olması, kenti demografik olarak etkilemiş ve bu etkilenme sonucunda Avrupa'dan g alarak

Levanten tebaasının ortaya çıkması söz konusu olmuştur (Baran, 2003). İzmir kentinin dünya ticaretine entegre olma sürecinde, Müslüman halk ile yabancı tüccarlar arasında aracı olan Rum, Ermeni ve Musevi unsurlar zaman geçmeden İzmir'e göç ederek kentte etnik mahalleler oluşturmuşlar ve kent ekonomisine dâhil olmuşlardır (Çokona, 2017). Bu etnik çeşitlenme İzmir'e çok-kültürlü bir Avrupa kenti silueti kazandırmış, böylece sosyo-kültürel gelişme, mekânsal değişime de neden olmuştur.

İzmir, kent dokusu açısından incelendiğinde, kentin Anadolu'ya açılan kapısı, Meles Nehri üzerinde yer alan Kervan Köprüsü üzerinden Basmane İstasyonu çevresi ve batısı Ermeni Mahallesi, günümüzde Eski İtfaiye Binası olan alandan Alsancak semtine kadar olan bölgeye kadar Rum Mahallesi, Rum Mahallesinin batısında Birinci ve İkinci Kordon'u, Otelleri, Sports Club başta olmak üzere Kulüp, Tiyatro ve benzeri etkinlik binaları, Konsolosluklar ve kiliseleri ile Avrupa şehirlerine benzeyen bir morfolojik temelde gelişen Frenk Mahallesi, geleneksel zanaatların ve ticaretin odağı olan Kemeraltı'ndaki hanlardan, çarşılardan geleneksel yaşam biçimi, organik konut dokusu ve dar sokakları ile içine kapanık bir doku oluşturarak, Kadifekale eteklerine doğru uzayan Müslüman Mahallesi ve günümüzde Havralar Sokağı olarak anılan mevkisinin çevresinde konumlanan Yahudi (Musevi) Mahallesi'nden oluşturmaktadır (Baran, 2003; Smyrnelis, çev., 2008). Kent merkezinde Müslümanlar Tilkilik, İkiçeşmelik, Yağhane, Eşrefpaşa, Namazgâh ve Kemeraltı semtlerinde ikamet etmekte iken; Museviler ise Yahudiler, Hristiyanların yakınında konumlanmaktansa, Müslüman mahallelerine bitişik yaşamayı tercih etmişler ve özellikle yangınlar nedeniyle boşalan Türk mahallelerinde taşınmaz satın alarak günümüzde Havralar Sokağı olarak bilinen alan ve Mezarlıkbaşı mevkisine yerleşmişlerdir (Baran, 2003; Şimşir, 2017). Bu yüzyılda İzmir dışında yerleşimlerin de oluşmaya başladığını ve bazı varlıklı gayrimüslim tüccarların o dönemde köy niteliği taşıyan Bornova, Buca ve Karşıyaka gibi yerlere taşındığı görülmektedir (Atay, 1995). Merkezde Kordon boyu konumlanan Frenk Mahallesi'nin yanı sıra Buca, Bornova ve Karşıyaka'da İngiliz ve Hollandalıların ağırlıklı olduğu Levanten Nüfus, Rum ve az miktarda Türk nüfus yaşamaktadır (Baran, 2003; Şimşir, 2017). Levantenlerin ikamet ettiği bölge, Hristiyan yerleşimi ile kıyı arasında bulunan aksta limana gelen malları gözlemleyebilecek konumda ticari fonksiyona sahip binaların ve konsoloslukların inşa

edildiği, bu doğrultuda iş ve konut mntıkları arasında ulaşım ve haberleşme açısından avantajlı bir konumdadır (Kıray, 1998). Cumhuriyet öncesi hazırlanan gravür, seyahatname ve haritalardan, etnik ve dini kimlikler temelinde oluşan kentin mekânsal düzeninde bahse konu bölgelerin iç içe değil, yan yana konumlandığı görülmektedir (Uyar, 2017). Farklı demografik dinamiklerin söz konusu olduğu mahallelerde konutların niteliği, mimari özellikleri, parsel içerisindeki konumları, parsellerin biçimleri, sokakların dokusu ve nitelikleri, mekânların üretim süreçlerinin kültürel unsurlardan etkilenecek dönüşüm geçirmesine neden olmuştur ki kent merkezine kuş bakışı odaklanıldığında mahallelerin sınırları, karakterleri ve dokuları sayesinde çizilmiş gibi farklılık göstermektedir (Alpaslan, 2015).

Şekil 3.2 17.yüzyıla ilişkin İzmir kent ve iç liman tasviri (Rijksmuseum, 2019)

17.yüzyılın ikinci yarısında kentin ticari açıdan gelişmesi ile Türk nüfus daha da artmış, iskânlar öncelikle iç liman bölgelerine doğru olmuş, günümüzde Kemeraltı olarak bilinen alan ve çevresi dolduktan sonra yeni gelen göçmenler, Kemer deresinin bir kolu olan Boyacı Deresi ve ötesindeki Tuzla Burnu'na doğru yerleşmişlerdir ki bu alan günümüzde Alsancak, Punta olarak bilinmektedir (Şimşir, 2017). Şekil 3.2 ve 3.3'te gravürlerde çizim kalitesi ve detayı nedeniyle kentteki bina izleri daha net okunabilmekte olup, iç limana kıyısı olacak şekilde konumlanan Kızlarağası Hanı ve bitişiğindeki Hisar Camii görülebilmektedir. 1745 yılında inşaatı tamamlanan ve uzun mesafe hanlarının en güzel örneklerinden biri olarak bilinen Kızlarağası Hanı, kente

sağlayacağı ekonomik katkı öngörülerek inşa edilmiş olup, dönemin ticaret merkezi olarak bilinen bölgede deniz kıyısına inşa edilerek kullanım yoğunluğunun arttırılması amaçlanmıştır (Oralalp, 2018). 17.yüzyıl ve 18.yüzyıla ait gravürler kentin mekânsal değişimi açısından karşılaştırıldığında Kızlarağası Hanı ve Hisar Camiinin kıyısında yer aldığı iç limanın zamanla dolduğu ya da doldurulmuş olduğu görülmektedir. Gravürler yüzyıllar içerisinde Kordon boyundan Punta'ya ve Darağacı mevkesine (günümüzde Umurbey Mahallesi) doğru Frenk, Rum ve Ermeni Mahalleleri ile kentin coğrafi silüetinde fark edilir konumda olan Kadifekale'ye uzanan Müslüman ve Yahudi Mahallelerini gelişimini de göstermektedir (Baran, 2003). Kentte icra edilen pamuklu dokuma ve yazma baş örtülerinin imalatının yapıldığı imalathanelerin bulunduğu -günümüzde de aynı isimle anılan- Basmahane bölgesindeki istasyon, bahse konu imalathaneler kentin doğu sınırını, günümüzde Eşrefpaşa Parkları, Müslüman mezarlıkları, Bahribaba parkı, Musevi mezarlığı ve Tilkilik'in üstünde konumlanan mezarlık kentin güney sınırını çizmekte olup, mezarlıkların yerleşimlere 10 dakika yürüme mesafesinde olduğu göz önüne alındığında, kent merkezinin toplamda 150 hektarlık bir alana yayıldığı sonucu çıkarılmaktadır (Kıray, 1998).

Şekil 3.3 İzmir kent merkezi ve limanı gösteren 17.yüzyıla ait gravür (Pınar, 2017)

17. ve 18.yüzyıllarda, İzmir kentinin Osmanlı İmparatorluğu için ticari alanda oynadığı önemli rol devlet yetkilileri tarafından fark edilmiş ve kentin ticari karakterini destekleyici ve dikkat çekici Kızlarağası Hanı'nın yanı sıra Büyük Han,

Karaosmanoğlu, Karamustafapaşa, Mirkelamoğlu, Köprülüoğlu, Abacıoğlu ve Fazıloğlu Hanları gibi prestijli yapılar, ticaret merkezi olan İzmir'e kazandırılmıştır (Atay, 1995). Ticari faaliyetlerin desteklenmesi ve geliştirilmesi amacıyla gerçekleştirilen inşaatlarda kullanılan malzemeler ise antik tiyatro gibi arkeolojik kalıntılardaki taşlar olup, tahmin edileceği üzere bu dönemde arkeolojik kalıntıların bir kısmı tahribata maruz kalmıştır (Tekeli, 2017). Bu açıdan bakıldığında, İzmir kenti gerek kurulduğu stratejik konumu gereği ve ticari potansiyeli, gerekse yeraltı ve yer üstü güzellikleri ile yaşanabilir bir yerleşim yeri olması nedeniyle sürekli müdahalelere maruz kalarak defalarca yakılmış, yıkılmıştır ve baştan inşa edilmiştir ki agora, eski tiyatro, eski stadyum, kentin duvarları ve Kadifekale'den sadece kalıntı veya izler günümüze ulaşabilmiştir (Beyru, 1991).

17.yüzyılda gerek Müslüman gerekse gayrimüslim mahallelerinde planlı bir gelişmeden söz edilemez ki önemli bir ticaret aksı olan Frenk Caddesi bile geometrik olarak bir hizaya oturmayan ve genişliği en fazla 7-8 metre olan uzun bir sokak niteliğindedir (Beyru, 1991). Sokak üzerinde bulunan yapıların zemin katları dükkân ve depo olarak kullanılmakta iken, üst katlarda konut kullanımı hâkimdir (Beyru, 1991). Beyru'nun (1991) aktardığına göre, arsa sahibi ile anlaşılan herhangi biri binasını arsa içerisine bir sınırlama olmaksızın istediği biçimde inşa edebildiği bu dönemde, Frenk tüccarların konutlarının denize açılan arka kapıların mal indirip-bindirildiği kente gelen gezgin Jean Thévenot tarafından ifade edilmiştir (Beyru, 1991). Kentte ticari belgeye sahip konsoloslukların yaptıkları ticaret hacmi kayıtlarında, Osmanlı Yönetimince gerçekleştirilen denetlemelerin yetersizliği nedeniyle sızıntıların gerçekleştiği ve bahse konu sızıntıların kayıt dışı ticari faaliyetlerin artmasının neden olduğu belirtilmiştir (Peker, 2017). Benzer dönemde deniz üzerinde inşa edilen ve sadece buradan mal yükleme-boşaltma işlemlerinin gerçekleştirilmesinin zorunlu tutulduğu Osmanlı Gümrük Binası, denetim yetersizliği nedeniyle yabancı yatırımcılar tarafından fazla kullanılmamış ve yabancı devletlerin konsolosluk binalarındaki iskelelerden mal kaçaklığına devam edilmiştir (Beyru, 1991). Bu dönemde ticari dinamizme yön veren gayrimüslimlerin, kentin en stratejik aksı olan Frenk Caddesinin her iki tarafına sıralanan evlerin denize açılan kapılarından nakliye yapabilmeleri, kente rıhtım inşa edilmesi gerekliliğini doğurmuştur (Beyru, 1991; Atay, 1995). Bahse

konu mal kaçakçılığını engelleyen hususlardan biri de 1851 yılında, Aydın vilayetinin yönetim merkezinin İzmir olarak belirlenmesi olmuş, Osmanlı bürokrasisinin kente yerleşmesini sağlanarak ticari eylemlerin denetimi daha sağlıklı olarak devam ettirilmiştir (Peker, 2017).

17.yüzyılda Henrick Doncker ve Antonio Borg tarafından yayınlanan haritalarda görüldüğü üzere iç liman, zamanla Melez Deresinin taşıdığı alüvyonlar ile dolmuştur (Atay, 2012). Kentin imarına ilişkin ilk girişim sayılabilecek olan iç limanın doldurulması, 17.yüzyıldan günümüze kadar İzmir kentinde tercih edilen bir eylem olan denizden arazi kazanma eğiliminin bir sonucudur (Beyru,1991). Bu kapsamda, iç limanın imar amaçlı düzenli olarak doldurulması ile Kemeraltı çarşısının şimdiki Anafartalar Caddesi yayının iç kısımlarına doğru yayılarak, bu alana yeni çarşı inşa edilmiştir. (Beyru,1991; Atay, 1995). 17.yüzyılda iç limanın dolmaya başlaması ile Kaplan Mustafa Paşa tarafından iç limanın doğal gelişen dolum süreci, insan eli ile hızlandırılmış ve iç limanın doldurulmasından sonra söz konusu alana bedesten, çarşı ve gümrük binası inşa edilmiştir (Tekeli, 2017). İzmir kentinin ticari merkezinde yer alan Küçük ve Büyük Vezir Hanları ile çevresindeki diğer hanlar bu dönemde, tüccarların barınma ihtiyaçlarının giderilmesi, ürünlerin depolanması ve kervan hayvanlarının beslenip korunması için inşa edilmişlerdir (Tekeli, 2017). Bu gibi yapıların inşa edilmesi ihtiyaç dahilinde gerçekleşip, kentin ticari büyümesini destekleyici niteliktedir.

Ayrıca, liman fonksiyonlarının körfez aksına taşınması ve geleneksel çarşı ve iş merkezlerinin de kuzeye doğru genişlemesi söz konusu olmuş, bu gelişmeler, Rum mahallelerini daha kuzeye, Yahudi mahallelerini ise daha güneye itmiştir (Kıray, 1998). 17.yüzyılın ortalarına gelindiğinde kentte Müslüman mahallelerini sayısı 15 adet olup, bu mahallelere ek olarak Hasan Hoca, Hatuniye, Yayılar, Câmî-atîk, Çiçek, Kasan Hızır, Kefeli ve Kal'a-i Bâlâ isimlerinde yeni mahalleler de kurulmuştur (Şimşir, 2017).

Bu yüzyılda İzmir kentinin iki ana kervan yolu bulunmakta olup, birincisi İstanbul Yolu olarak adlandırılan ve günümüzde yer almayan Kervan Köprüsüne çıkan

Balıkesir-Manisa ile ikincisi Efes ve Kolofon yolu olarak bilinen, İkiçeşmelik Caddesi üzerinden eski Türk mezarlığı nedeniyle bu adı alan Mezarlıkbaşı'na ve nihayetinde Hatuniye Camii ve Demir Han'a ulaşan Denizli-Aydın hatları üzerinden iki adet kervan yolu ile yapılmakta olup, bu yollardan kuzey hattının 18.yüzyılda ön plana çıktığı görülmektedir (Atay, 1995; Tekeli, 2017; Umar, 2011). Bu dönemden 20.yüzyılın ilk yarısına kadar Kervan Köprüsü üzerinden gelen mallar şimdiki Gaziler Caddesi üzerinden kente giriş yaptığından bahse konu ticaret aksı üzerinde yer alan, kentteki önemli odak noktalarına bağlantısı olan ve kahvehane gibi gündelik aktivite alanlarının yoğun olduğu Basmahane meydanını bir durak olarak algılamak mümkündür (Atay, 1995). 17.yüzyılda, bugünkü Anafartalar Caddesi'nin Tilkilik'ten Basmane semtine ve oradan da Kervan Köprüsüne kadar uzanan bölge, kenti Anadolu'nun iç kısımlarına bağlayan "ana yol" olup, aynı zamanda şehrin içinden geçerek rıhtıma ulaşmakta ve kentin ana omurgasını oluşturmaktadır (Kıray, 1998). Basmahane meydanına ulaşan ana yollar Gaziler Caddesi dışında, Derviş Hana ulaşan Büyük Tavernalar Sokağı (Kaymakpaşa Caddesi), Kızılçullu olarak da bilinen Şirinyer'e ulaşan Seydiköy Yolu ve Buca Yolu'dur (Atay, 1995). Basmahane meydanına çıkan yol dışında bir diğer karayolu girişi ise Eşrefpaşa üzerinden giren yol olup, Değirmentepe sırtlarında ve Zeus adına inşa edildiği düşünülen antik bir Tapınak'a eriştiği düşünülmektedir (Atay, 1995).

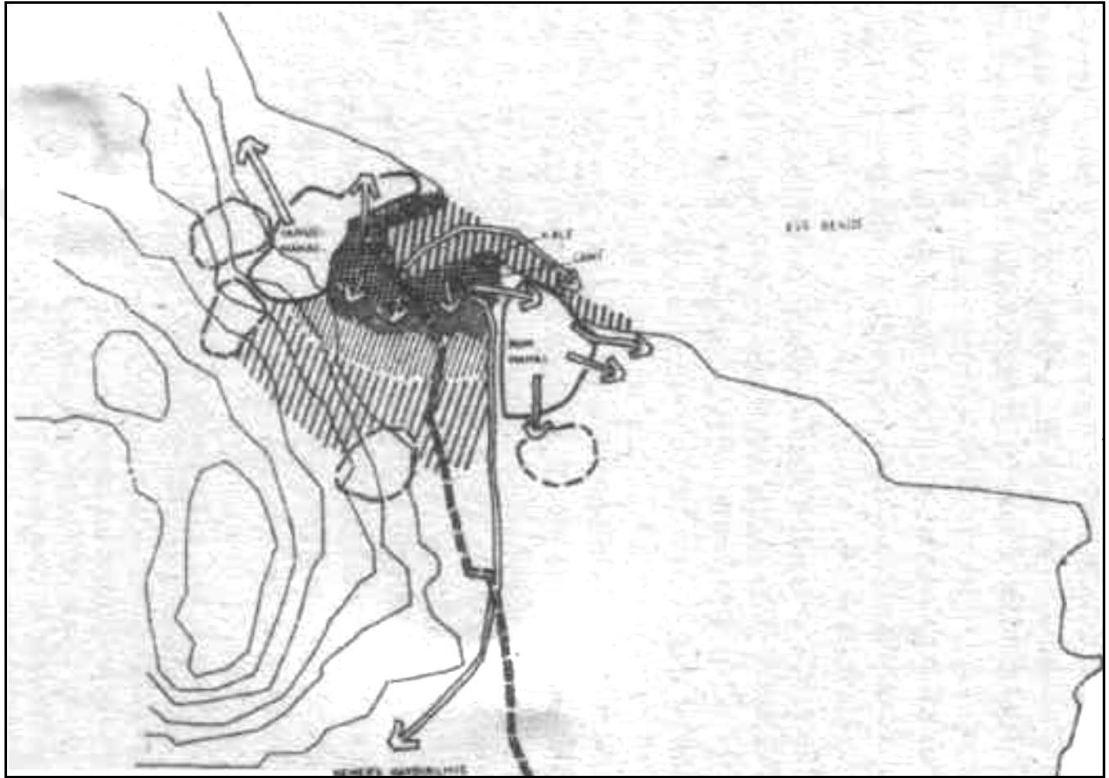
17.yüzyıldan itibaren kente gelen seyyahlardan edinilen bilgiler doğrultusunda İzmir nüfusuna ilişkin fikir sahibi olunabilmektedir. Tablo 3.1'de görüldüğü üzere 1653 yılından 1894 yılına kadar geçen süreçte -tahmin ve öznel yaklaşımlara dayansa da- kentin demografik karakterine ilişkin değişimi görülebilmektedir.

Her ne kadar Tablo 3.1'de kentin 19.yüzyılın ortalarındaki nüfusu 100.000-150.000 civarı olarak aktarılmış olsa da Şimşir (2017) bu miktarın gerçekçi olmadığını belirterek, nüfusun tahmini 30.000-40.000 arasında olduğunu eklemektedir.

Tablo 3.1 17.yüzyıldan 19.yüzyıla kadar İzmir kent merkezi demografik yapısı (Tollot M.'nin Nouveau voyage fait au Levant aux années 1731 et 1732 eserinden akt. Şimşir, 2017)

Tarih	Kaynak	Türk	Rum	Ermeni	Yahudi	Frenk (Avrupalı)	Toplam
1653	D'Arvieux	60.000	-	-	7.000-8.000	-	90.000
1657	Tavernier	60.000	15.000	8.000	6.000-7.000	-	90.000
1676	Spon	30.000	9.000-10.000	-	12.000-15.000	-	55.000
1678	Le Brun	-	-	-	-	-	80.000
1693	Careri	-	-	-	-	-	50.000
1699	De la Montray	-	-	-	-	-	24.000
1702	Tourefort	15.000	10.000	200	1.800	-	27.000
1714	Lucas	100.000	20.000	8.000	-	-	128.000
1723	De Saumery	-	-	-	-	-	300.000
1731	Tollot	50.000	12.000	7.000	7.000	-	76.000
1733	Thompson	15.000	10.000	600	2.000	400	28.000
1739	Pocock	80.000	7.000-8.000	2.000	6.000	-	100.000
1768	Riedesel	-	-	-	-	-	120.000
1776	Ch. Gouffier	65.000	21.000	6.000	10.000	200	102.000
1778	Sestini	97.000	30.000	8.000	12.000	3.000	150.000
1786	Miranda	-	-	-	-	-	150.000
1794	Dallaway	-	-	-	-	-	100.000
1820	Turner	60.000	30.000	8.000	8.000	2.000-3.000	100.000
1834	Texier	75.000	40.000	10.000	15.000	10.000	150.000
1868	Slaars	-	-	-	-	-	187.000
1870	Scherzer	-	-	-	-	-	160.000
1890	Salnâme	-	-	-	-	-	145.000
1894	Cuinet Vital	98.000	52.000	16.000	5.628	1.063	172.691

Ticaret hukukuna ilişkin değişiklikler İzmir kentini bölgenin en önemli odağı haline getirmiş ve buna bağlı oluşan ticari yol sistemleri kent içerisinde alternatif yolların oluşmasını sağlamıştır (Atay, 1995). Bahse konu ticaret akslarının İzmir Kenti içinde bıraktığı izler ilerleyen yüzyıllarda hazırlanan imar planlarına yol gösterici olmuştur. Sonuçta ticari gelişmenin olduğu bir kentte yatırımların etkisi ile altyapıyı ve yerleşim dokusunu değiştirmesi kaçınılmazdır.

Şekil 3.4 18.yüzyılda İzmir'in gelişimi (Kıray, 1998)

Günümüzde Halit Ziya Bulvarı olarak bilinen aks, 17.yüzyılda kentin kuzey hattına isabet etmekte olup, kentin bu bölgelerinin 18.yüzyıla ait gravürlerde halen fasulye tarlası ve un değirmenleri olarak gösterilmesi nedeniyle, kentin bahse konu bölgelere doğru genişlemesi de 18.yüzyıl sonunda başladığı tahmin edilmektedir (Kıray, 1998). Şekil 3.4'te de görüldüğü üzere bu dönemde, kent merkezinin güney kısmındaki yerleşimin ise Basmane bölgesine varmadan günümüzdeki Gazi Bulvarı'nın Namazgah mevkisinden dönüp, buradan da İkiçeşmelik'in küçük bir bölgesini içine alarak, denize çıktığı görülmektedir (Kıray, 1998). 17. ve 18.yüzyıllar içerisinde Frenk Mahallesi, denizden kazanılan alanlara doğru genişlerken, Rum ve Ermeni

Mahalleleri, konutlar arasındaki boşlukların doldurulması ve doğuya -kentin iç kısımlarına- doğru yayılma suretiyle genişlemiş, Türk Mahallesi ve tarihi ticaret merkezi olan Kemeraltı bölgesi arasında kalan Yahudi Mahalleleri ise bulunduğu bölgede genişleme imkanı bulamadığından kentin gelişme bölgeleri olan Karataş semti ve batısına yerleşme sureti ile gelişme göstermişlerdir (Beyru, 1991). Gravürlerden edinilen izlenim doğrultusunda, 18.yüzyılın başlarında Değirmendağı bölgesinde yerleşim olmadığından, bu bölgede sadece yel değirmenleri bulunduğu ve Darğacı Halkapınar bölgesinin de mesire alanı olarak kullanıldığı bilgileri edinilmektedir (Beyru, 1991).

18.yüzyılda Ermeni ve Rumlar, Levantenler ile yakın ilişkiler kurmaya başlamışlar, dolayısıyla kentteki rolleri, Müslüman halk ile yüzyıllardır birlikte yaşadıkları gerçeği göz önünde bulundurulursa, Levanten tüccarlar ile Türkler arasında bir köprü olmaya evrilmiştir (Baran, 2003). Türklerin yabancı dil öğrenmeyi ihmal etmeleri, buna karşın Avrupa üniversitelerinde eğitime giden Rum gençlerinin dil bilgileri dikkate alındığında, Rumların yabancı tüccarlar ve Levantenler ile Türkler arasında köprü niteliği taşıması tahmin edilebilir bir husus olmakla birlikte, Rumların Levantenler ile Türkler arasında köprü görevi gördüğü ve gerek Avrupa dillerinden en az birini bilmenin gerekse aynı din temelinde yaşamının etkisi ile kent ekonomisine hâkim konumda olmuşlardır (Tosun, 2014). Dolayısıyla bu dönemde, kentteki gayrimüslim unsurların ikamet ettiği Alsancak, Buca ve Bornova gibi yerleşim yerleri birer yabancı ülke görünümü taşımakta olup, kentteki gayrimüslim unsurlar dini benzerlikler ve ticari çıkarlardan dolayı birbirine yakın mahallelerde ikamet etmektedir (Durgun, 2012). Çoğunlukla kent merkezinde ikamet etmeyen Türkler, kentin gıda ihtiyaçlarını karşılamak üzere meyvecilik ve çiftçilik ile yapmakta, bunun yanı sıra maddi durumu daha iyi olarak tarifledebilecek olanların ise bir kısmı memur, bir kısmı ise arazi zengini olup, demircilik, terzilik ve doğramacılık gibi zanaatlar ile meşgul olmaktadır (Kaya, 2013). Kırsal alanlarda yaşayan Türklerin ise çobanlık yaptığı bilinmektedir (Kaya, 2013). Bu açıdan bakıldığında, ticari faaliyetler ve zanaata ilişkin mesleklerde uzmanlaşan ve iletişim yetenekleri ile Osmanlı tebaası olan gayrimüslimlerin kentteki ekonomik dinamiklerde baskın olması oldukça doğaldır. Yukarı Mahalle olarak tanımlanan ve Kadifekale eteklerine doğru uzanan

mahallelerde ikamet eden Türklerin çoğunlukla kentteki ekonomik üretim sürecinin emek ayağını oluşturmaları da bunda etkili olmuştur.

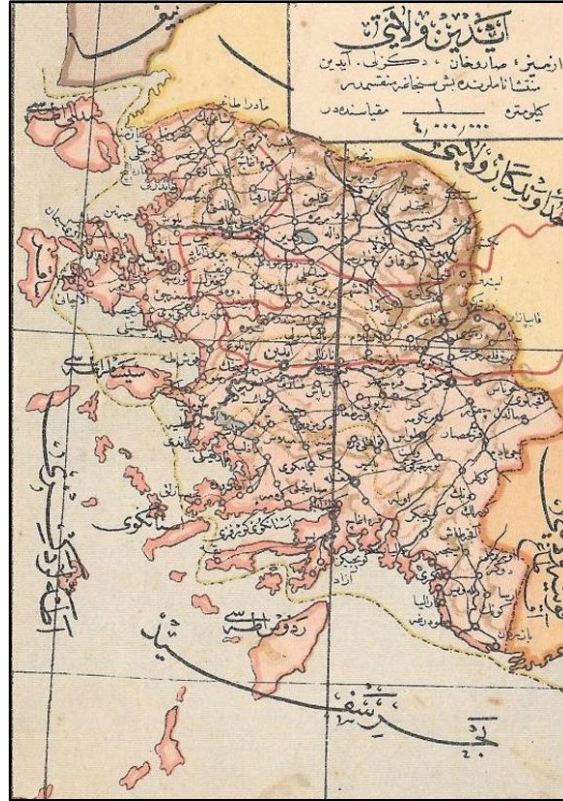
Kentteki morfolojik gelişimin yanı sıra bu dönemde önem arz eden bir diğer konu kentin deprem bölgesinde olması ve bununla birlikte ahşap bina yoğunluğunu nedeniyle yıkıcı yangınların çıkmasıdır. Çünkü bu iki önemli afet kentin silüetinde etkili olmuş ve 19.yüzyılda hazırlanan imar planlarında fark edilebilecek şekilde planlama pratiklerini etkilemiştir. 1.derece deprem kuşağında olan birçok Osmanlı kenti gibi İzmir’de de depremlerde yaşanan can ve mal kaybını en aza indirebilmek adına ahşap malzemenin kullanıldığı mimari ile bitişik nizam olarak planlanmıştır. Ancak depremlerde kayıplar azalırken, yangın kaynaklı oluşan zarar artmıştır (Şimşir, 2017). 17.yüzyıldan başlayarak, 1688, 1742, 1778, 1797, 1817, 1825 yangınlarının akabinde gerçekleşen 1834 yangınında Frenk Mahallesi; 1841 ve 1882 yangınlarında Türk ve Yahudi Mahalleleri ciddi zarar görmüştür (Baran, 2003). Alim Baran (2003) 1882 yılında çıkarılan Ebniye Kanunu ile, yangınların neden olduğu hasarın en aza indirgenmesi amacıyla, inşa edilen binalar arasında yangın duvarlarının da eklenmesine dair bir hüküm kabul edilmiş olduğunu belirtmektedir. Ancak, hazırlanacak imar planlarının hangi esaslara yönelik uygulanacağına ilişkin bilgiler yeterli değildir (Baran, 2003)

3.2 Balta Limanı Ticaret Antlaşması Sonrası İzmir’in İşgaline Kadar Geçen Sürede Hâkim Olan Kent Yapısı (1838-1919)

İzmir kentinin tarihsel sürecinde ticari üstünlük konusunda ülkelerin payları her yüzyıl diliminde farklılık göstermiş, 17.yüzyıla kadar İtalyan Cumhuriyetleri kentte imtiyaz sahibiyken, 17.yüzyıldan itibaren Hollandalılar, sonrasında kurdukları Levant Company ile İngilizler ticarete önemli bir yere sahip olmuştur (Yorulmaz, 1993). 18.yüzyılda Fransız tüccarlar çoğunluğu korumuş ve Hollandalı tüccarların nüfuzu gerileyerek ticaretteki önemleri hızla artan Rum tüccarlara bırakmışlardır (Yorulmaz, 1993). Ticarete ülkelerin farklılaşan dinamikleri kentte birçok açıdan nüfuz sahibi olmalarında etkili olmuştur. 16 Ağustos 1838 tarihli Türk-İngiliz Ticaret Anlaşması kapsamında ise Osmanlı İmparatorluğu’nun dış ticareti revize edilerek,

kapitülasyonlar sayesinde yerli ve yabancı tüccarlar eşit duruma getirilmiştir (Yorulmaz, 1993). Böylece yabancı tüccarlar ile Osmanlı tüccarları eşit hale gelerek, yabancıların Doğu Akdeniz'in en önemli liman kentlerinden olan İzmir kentine ilgisi ve nüfuzu daha da artmış ve kent üzerinde sosyal, ekonomik ve mekânsal durumu yönlendiren bir konuma gelmişlerdir.

Şubat 1838 ve 1840 tarihlerinde kente gelen İngiliz arkeolog ve gezgin Sir Charles Fellows, kentteki neredeyse tüm konutların birbirine benzediğini, konutların mimari özellikleri açısından ise bacasız kahverengi çatılı, depremlerin sıkça görülmesinden dolayı can ve mal kaybını en aza indirmek için kullanılan ahşap malzemenin hâkim olduğunu ve alt katların dükkân veya depo, üst katların ise konut olarak kullanıldığı çoğunlukla en fazla 2 katlı olduklarını belirtmiştir (Şimşir, 2017). Bahsedilen hususların yanı sıra hükümetin bina işlerine karışmaması ve Rum ve Ermeni inşaat ustalarının tercihlerine bırakılan yapı inşaatlarına ilişkin uygulamalar nedeniyle kentte görülen düzensiz doku yangınların önemli nedenlerinden biri olarak düşünülmektedir (Şimşir, 2017).

Şekil 3.5 Aydın Vilayeti (Akademik.adu, 2020)

1841 yılındaki idari düzenleme kapsamında, İzmir'in merkez olduğu ve yüzölçümü 55.900 km²'yi bulan Aydın Vilayeti Şekil 3.5'de sınırları görüldüğü üzere Aydın, Manisa, Denizli ve Menteşe (Muğla) sancaklarını içermektedir (Çokona, 2017). 1850 yılında Aydın Valisi Damat Halil Rıfat Paşa tarafından merkez kaza olarak belirlenen İzmir sancağı ise, İzmir, Bergama, Foça (Foçtin), Menemen, Çeşme, Seferihisar, Kuşadası, Tire, Bayındır, Ödemiş ve Urla kazalarını kapsamaktadır (Ürük, 2011; Çokona, 2017).

İzmir'deki ticaret hususunda üstünlük gösteren ülkeler 17.yüzyılda Hollanda ve İngiltere 18.yüzyılda Fransa, 19.yüzyılda tekrar İngiltere'dir (Baran, 2003). 20.yüzyılda ise 1.Dünya Savaşında Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında gerçekleşen diplomatik yakınlaşma ile İzmir'de Almanya lehine ticari bir nüfuz başlamıştır (Baran, 2003). Söz konusu nüfuz değişimleri, bir önceki bölümde de belirtildiği üzere İzmir'i hem fiziksel hem de toplumsal yapıdan etkilemiş, bahse konu ülkelerdeki düşünce akımları, dil, din, kültür ve ekonomik özellikler kentin karakteri içerisine eriyip karışmıştır. Uzun erimli bu gelişmeler kenti ileriye götüren ve kozmopolit yapısının temellenmesini sağlayan fiziksel müdahaleleri beslemiştir. Bu kapsamda, 19.yüzyılda İzmir'in diğer ticaret ve liman kentleri ile rekabet içinde olması, tüccar ve yatırımcıların belediye meclisinde yer alarak kent hizmetlerine müdahale etmelerine ve kentsel düzenlemeleri yönlendirmelerine olanak tanımıştır (Gençer, 2017). 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren yabancı sermayenin ulaşım, altyapı gibi kenti mekânsal olarak etkileyen yatırımlarının kentin ticari işlevine katkıda bulunması ile İzmir ile ticari ilişkisi olan 20 ülkeden 17 adedi konsolosluk açmıştır (Durgun, 2012). Böylece artan ticaret hacmi kentte modern bir yönetim teşkilatlanmasına, kent halkına hizmetlerin daha düzenli ve sistemli sunulmasına, ticari faaliyetlerin denetlenmesine ihtiyaç duyulmuştur (Yorulmaz, 1993). 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Levantenler, başta İngiliz tüccarlar olmak üzere Osmanlı hükümetine dilekçeler ileterek İzmir'de bir belediye kurulmasını talep etmişlerdir (Baran, 2003). 1860 yılında Levantenler tarafından iletilen dilekçeler doğrultusunda kurulan İzmir Belediyesi, 1864 yılında azınlık talepleri nedeniyle İstanbul modeline uygun hale getirilmiş olup, Frenk Mahallesi, Kordon ve Kemeraltı gibi çoğunlukla yabancıların bulunduğu yerlerde hizmet verilmekte ve diğer yerleşim alanları ihmal

edilmektedir (Durgun, 2012). Buna rağmen, belediyenin kurulmasının ardından yeni hükümet binasının 1872, yeni belediye binasının ise 1891 tarihinde inşa edilmesi, imar faaliyetleri açısından önemlidir (Alpaslan, 2015). Kentin planlanması ve şehircilik işlerinin yürütülmesi açısından değerli olan bu adım, tıpkı Kordon'a inşa edilen Rıhtım projesi gibi kenti ileri taşıyan bir niteliğe sahiptir.

Ticaret Antlaşması ile kentte aktif hale gelen yabancı şirketler kente yatırım yapmaya başlamış olup, Belediye teşkilatının kurulmasından önce ise, kentte ulaşım ilişkin önemli projeler gerçekleştirilmiştir. Bu projeler başta rıhtım inşaatı ve demiryolu bağlantısı olmak üzere kentiçi ve kent ile banliyöler arasında mal ve insan taşımacılığı ihtiyacı doğrultusunda düşünülmüştür. Kemeraltı'nda iç limanın zamanla dolması üzerine Frenk Sokağı'ndaki iskelelerden yapılan malların işlemleri, 1857 yılında Alsancak Garı'nın inşa edilmesi sırasında gar ile arasında demiryolu bağlantısı olacak bir liman projesi düşünülmüş olup, mevcut ticaret odaklarına uzaklığı nedeni ile vazgeçilmiştir (Gençer, 2017). İzmir Körfezinin vakıf mülkiyetinde olmasına rağmen, kıyıdaki parsel sahiplerinin zamanla denizi doldurmasının neden olduğu düzensiz görünümün iyileştirilmesi amacıyla kordon inşası tasarlanmış ve kordon ile birlikte rıhtımın da inşa edilmesine karar verilmiştir (Gençer, 2017). İlk adım kentin fiziksel gelişimi önemli bir şekilde etkileyen ve Anadolu'da yapılan ilk demiryolu olan 22-24 Eylül 1856'da İzmir-Aydın Demiryolu Sözleşmesi ile atılmıştır (Atay, 1995; Durgun, 2012). 1866 yılında işletmeye açılan ve 120 km uzunluğunda olan bahse konu demiryolu projesini, aynı yılda işletmeye açılan Fransızların İzmir-Kasaba (Turgutlu) demiryolu gibi diğer proje imtiyazları takip etmiştir (Durgun, 2012). Limandaki kaçakçılığın önlenmesi amacıyla düşünülen kordon inşaatı fikrinin evrilmesi ile hazırlanan Rıhtım projesine hayat veren imtiyaz ise 1867 yılında alınmıştır (Kütükoğlu, 1979). Rıhtım beş parçaya bölünerek inşa edilmiş ve bu parçalar sırasıyla Kışla'dan Gümrük'e; Gümrük'ten İngiltere Konsolosluğu'na, İngiltere Konsolosluğu'ndan Bella Vista Burnu'na (günümüzde Gündoğdu); Bella Vista Burnu'ndan Tuzla Burnuna ve Tuzla Burnu'ndan Aydın-Demiryolu İstasyonuna (günümüzde Alsancak Garı) şeklinde olmuştur (Kütükoğlu, 1979). Uzunluğu 3.800 metre olarak belirlenen dolgunun kenarında yer alan 18 metre genişliğindeki alan rıhtıma ait olup, bu kısma sonradan tramvay hattı döşenmesi kararlaştırılmıştır

(Sönmezdağ, 2017). 27 Kasım 1867 tarihinde rıhtım inşaatını gerçekleştirecek kumpanya ve Osmanlı Hükümeti Ticaret Bakanlığı arasında imzalanan 25 maddelik sözleşme kapsamında, 30 yıl süre ile liman ve rıhtımın işletmesi ve kazancı ilgili devlete kalacak, kârın %12'si devlete ve %8'i İzmir Belediyesi'ne verilecektir (Sönmezdağ, 2017). 1876 yılında rıhtımın inşaatı, gümrük mevkisinin karşısında yer alan 75 metrelik alan haricinde bitirilmiş olup, 1877 yılında ise Konak-Pasaport rıhtım ve mendirek inşaatı tamamlanmıştır (Sönmezdağ, 2017). Rıhtım inşaatından sonra 1 Nisan 1880 tarihinden itibaren, Kordon hattına kurulan atlı tramvay projesi aynı isimli Kordon Atlı Tramvay Şirketi (*Quay Horse Tramway Company*) tarafından Kordon Tramvayları çalışmaya başlamıştır (Sönmezdağ, 2017). Cumhuriyet döneminde de devam eden atlı tramvaylar kentsel gelişimin hızlı artışı ile ulaşım seçeneği olarak yetersiz kaldığından, 1932 yılından itibaren tramvayların yanı sıra otobüsler de çalışmaya başlamış ve 31 Nisan 1935 tarihinde Kordon tramvayları kaldırılmıştır (Sönmezdağ, 2017). İzmir-Kasaba Demiryolu inşaatına ilişkin imtiyaz ise 4 Temmuz 1863 tarihinde İngiliz Edward Price ve yatırım ekibine verilmiş olup, Basmane Garı'ndan başlayan demiryolu hattı Hilal ve Halkapınar mevkilerinden geçerek ana hattı Bornova'ya ve diğer kol da Turan ve Alaybey üzerinden Karşıyaka'ya ulaşır ve buradan Manisa'ya uzamaktadır (Ürük, 2018a). Bu açıdan bakıldığında, bahse konu demiryolu hattının, Manisa'daki ve İzmir'deki yerleşimler arasındaki bağlantıyı kurarken bir yandan da Cordelio (günümüzde Karşıyaka) ve Bournabat (günümüzde Bornova)'da bulunan Levanten yerleşimlerini de besleyen ve sosyoekonomik ilişkileri güçlendiren bir fonksiyonu da olmuştur (Ürük, 2018a).

Kente ilişkin projelerin yürütücüleri ve sermaye sahipleri kentte nüfuzlu yabancı tüccarlar olmuşlardır. İzmir kentine baktığımızda da modern fonksiyonlara sahip kamu hizmetleri ancak 19.yüzyılda ve çoğunlukla gayrimüslimlerin talep ve teşvikleri ile sağlanabilmiştir (Uyar, 2017). İzmir'in mekânsal dönüşümünü etkileyen projeler, İçme suyu şebekesinin inşası, aydınlatma amaçlı havagazı fabrikası kurulması, kent merkezinin çeperdeki odaklara bağlanması için demiryolu inşası ve kent içindeki ulaşımın iyileştirilmesi için tramvay kullanımının başlatılması gibi çoğunlukla ulaşım ve altyapıya yönelik olmuştur (Gençer, 2017). Kentte ihtiyaç veya yatırım amacı ile üretilen yeni iş alanları, bu alanlardaki örgüt yapısı, sermayenin temini ve dağıtımı

gibi kentin ekonomisinin bel kemiğini oluşturan hususlar yabancı yatırımcı ve tüccarların kontrolünde bulunmaktadır (Peker, 2017). Bu noktada tahmin edileceği üzere Belediye teşkilatı kurulmasını talep eden bu kesimin kentsel hizmetleri talep etmesi oldukça doğaldır. Tablo 3.2’de görüldüğü üzere su tesisatına ilişkin sistem, aydınlanmaya yönelik havagazı ve elektrik ve ulaşımaya yönelik tramvay gibi kamusal hizmetlerin 19.yüzyılın son çeyreği ve 20.yüzyılın başlarında gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 3.2 Kamu hizmetlerinin başlama tarihleri (Uyar, 2017)

SU	HAVAGAZI	TRAMVAY	ELEKTRİK
1893	1862	1885	1905

Söz konusu alanda ikamet eden nüfusun ekonomik ve siyasi gücü elinde bulundurması ve yerel yönetim ve merkezi yönetim ile iletişim halinde bulunması, düzenli yapılaşmanın ve kanalizasyon, elektrik, havagazı, su tesisatı gibi kamusal hizmetlerin kentin bu kısmına sunulmuş olmasında etkilidir. Yukarı mahalleler olarak bilinen Türk mahallelerinde ikamet eden kesimin ekonomik, etnik ve siyasi bir gücü olmadığından, Müslümanların ikamet ettiği mahalleler -tabii su hizmetinin dönemin şartları gereği rakım olarak yukarıda olan mahallelere temin edilmesi gibi başka parametrelere bağlı sorunlar dışında- Belediye hizmetlerinden ve kentin kültürel ve ekonomik pastasından düşük oranda yararlanmışlardır.

Ticari kazancın çekici bir faktör olması kentin göç almasında önemli bir etken olmuş ve bahse konu ticari sektörlerin kentteki Müslümanlardan ziyade gayrimüslimler tarafından karşılanıyor olmasından dolayı kent özellikle 20-40 yaş aralığında olan üretken ve gayrimüslim göçmen almıştır (Peker, 2017). 1838 Türk-İngiliz Ticaret Anlaşmasının da etkisiyle kentte daha aktif olan Levantenlerin hakimiyetindeki ekonomik aktivitelere kentteki Rum ve Ermenilerin yanı sıra Balkanlardaki ve adalardaki Yunanlılar da katılmış olup, bu durum kentin karasal sınırlarından ziyade ülke dışından göç almış olmasına açıklık getirmektedir (Peker, 2017). Dolayısıyla bu süreçte ticari faaliyetler dolayısıyla, 1800’lü yılların başına kadar 50.000 civarında olan İzmir nüfusu, ticari faaliyetlerin mekânda ve toplumda hızlı ve çarpıcı değişimlere neden olduğu 19.yüzyıldan itibaren, Akdeniz’deki diğer

liman kentleri gibi İzmir de iç ve dış göçe bağlı olarak oldukça kısa sürede nüfusunu ikiye katlamıştır (Peker, 2017).

Özel yorumlara ve sayımlara dayansalar da 19.yüzyıla kadar gezginlerin aktarımları ile kentin demografik yapısına ilişkin veriler elde edilmekte olup, 19.yüzyılın sonlarından itibaren daha güvenilir kaynaklar olan Aydın salnamelerinden kentin demografik durumu hakkında bilgi edinilmiştir (Alpaslan, 2015).

19.yüzyılda nüfusun devamlı olarak artış gösterdiği görülmekte olup, Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinden aktaran Kıray (1998) 1850 yılından önce İzmir kentine ait yaklaşık nüfusu 55.000 olarak belirtmiş ve 1857 yılında 180.000, 1891 yılında 207.547, 1910 yılında ise yaklaşık 250.000 olduğu eklemiştir. Alpaslan (2015) ise kent nüfusunun 19.yüzyılın ilk yarısında 100.000-150.000 civarında, ikinci yarısında ise 250.000 civarında bir miktara ulaştığını belirtmektedir. Görüldüğü üzere nüfus bilgisi net olmasa da önemli olan kent merkezinde 19.yüzyılın ikinci yarısında hızlı bir şekilde artışa geçtiğidir. 19.yüzyıla doğru kentteki nüfus artışının nedenleri doğum oranının ölüm oranından yüksek olmasından kaynaklanan doğal nüfus artışının yanı sıra Balkanlardan gelen Muhacirlerin Batı Anadolu'da iskân edilmesi, ticari faaliyetlerin ve istihdamın artması ile adalardaki Rumların kente gelmesi, kentleşmeye bağlı olarak kırsal kesimlerde de göçer nüfus oranındaki azalma olarak gösterilebilmektedir (Alpaslan, 2015). Müslüman nüfusun uzun süren savaşlar nedeniyle azalması nedeniyle Müslüman nüfusundaki ivmelenmenin aksine Ermeni, Yahudi ve Levanten nüfuslarında savaşlardan daha az etkilenmeleri nedeniyle durağanlık görülmemektedir (Alpaslan, 2015). Bu doğrultuda tahmin edileceği üzere, göçmenler ile birlikte kent nüfusunun artması, 1877 yılında 3 km² olan yerleşim alanının, -yalnızca 30 yıl sonra- 1906 yılında 13 km², 1914 yılında ise 15 km²'ye yükselmesine de neden olmuştur (Serçe, 1999).

19.yüzyılın son çeyreğinden itibaren kentin kuzey ve doğu yönüne gelişme sürecinde, Ege adalarından ve Anadolu'dan aldığı Rum göçleri ile bu aksta yeni mahallelerin oluşması söz konusu iken; Balkanlardaki toprakların büyük bir kısmının Osmanlı hâkimiyetinden çıkması üzerine başlayan ve Balkan Savaşları ile artış

gösteren, dolayısıyla İzmir'deki yerel yönetimi çokça meşgul eden muhacir göçü başta iskân olmak üzere, ekonomik, sosyal ve sağlık problemlerini de yanında getirmiştir (Bayram, 2011; Mehmetefendioğlu, 1993). 1877-1912 yılları arasında gelen göçler dikkate alınarak, Aydın vilayeti sınırları içerisinde birçok noktada Muhacir Komisyonları kurulmuş ve göçmenlerin gereksinimleri karşılanmaya çalışılmıştır (Kayapınar, 2018). Bahse konu muhacirlerin iskânına ilişkin çalışmalara başlanmış, bu doğrultuda kurulan Vilayet Muhacir Komisyonu kararları kapsamında, kente göç eden muhacirleri merkezde Paralıköprü (günümüzde Halkapınar köprüsü) ve Punta semtlerinde birer muhacir mahallesi kurulmasına ilişkin çalışmalara başlamıştır (Mehmetefendioğlu, 1993). Bunun yanı sıra Balkanlar ve Kafkasya'dan gelenler Çiğli Boşnak Köyüne, Gürcüler ve Lazlar ise Yeni Mahalle Köyü'ne iskân edilmiştir (Peker, 2017). Rumeli, Kafkasya, Girit Adası ve Kırım'dan aldığı Müslüman göçleri ile Türk Mahallelerine eklenmeleri ile 19.yüzyılın sonunda o bölgede yer alan yel değirmenleri nedeniyle Değirmendağı ismini alan bölge iskâna açılmış olup, kent lekesi güney aksında da gelişme göstermiştir (Bayram, 2011). 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren İkiçeşmelik, Eşrefpaşa ve Değirmendağı'ndan geçerek Karantina'nın tepe kısımları boyunca devam eden Halil Rıfat Paşa Caddelerinin inşası ile kentin gelişimi kıyı hattının gerisindeki yamaçlara doğru kayma göstermiştir (Tekeli, 2017; Yücel, 2012). Halil Rıfat Paşa'daki yerleşimin bir kolu Arap Çeşmesi'ne uzanmakta, diğer kolu ise Karataş'a inmektedir. Türk nüfusun içinden Rumlar gibi yabancı tüccarlar ile iş birliği yapanlar çıkmaya başlamış, bu kişiler halı-kilim, üzüm, incir ticaretine başlamış ve imara açılan Güzelyalı, Göztepe ve Karşıyaka semtlerine taşınmaya başlamışlardır (Peker, 2017). Kent çeperinde ikamet eden Türklerin bir kısmı, merkezdeki Türk tüccarların yanında çalışmak için kent merkezine göç etmişlerdir (Peker, 2017). Böylece, 19.yüzyılın ikinci yarısında sayfiye yeri özelliği ile ortaya çıkan Karataş semti, ilerleyen süreçte aynı aks üzerindeki sayfiye yerlerinden olan Güzelyalı ve Göztepe ile birleşmiş ve birleşen aks, kente eklenmiştir (Fedakâr ve Akçiçek, 2019). Bu dönemde kent lekesinin yüzölçümünün yaklaşık 1.400 hektar olduğu tahmin edilmektedir (Tekeli, 2017).

Kent merkezi niteliğinde olan Eşrefpaşa semtinden kuzey yönüne Punta'ya kadar uzanan bölgenin batısında konumlanan Göztepe semti, 19.yüzyılın ikinci yarısından

itibaren çoğunlukla Rum ailelerin ikamet ettiği bir mahalle olup, ilerleyen süreçte Levantenlerin de tercih ettiği yerleşimlerden biri olmaya başlamıştır (Ürük, 2018b). Yalı boyunca yerleşimlerin kent merkezi ile sadece deniz bağlantısı olması bir ulaşım sorunu olarak değerlendirildiğinden, Mithat Paşa'nın Ekim 1880 ve Mayıs 1881 tarihleri arasında Konak-Karataş-Göztepe yerleşimlerini birbirine birleştiren bir yol inşa ederek Göztepe Caddesi'ni açtırması sayesinde bahse konu Göztepe ve doğusundaki yerleşimlerin kent ile bağlantısı sağlanmıştır ki 20.yüzyılın ilk yıllarından itibaren Türk ailelerin de ilgisini çekmeye başlamıştır (Sönmezdağ, 2017; Ürük, 2018b). Şekil 3.6'da da görülmekte olan alana yapılan altyapı yatırımları sayesinde Konak-Göztepe aksındaki Karataş, Karantina, Göztepe ve Güzelyalı gibi semtler maddi durumu iyi olan ve kent merkezinden uzakta ikamet etmek isteyenlerin dikkati çekmiş, bu alanlara yatırım yapıldıkça nüfus artmış ve nüfus arttıkça altyapı ihtiyacı doğmuştur. Cumhuriyet öncesi dönemde bir süre Mamuretü'l Hamidiye, bir süre Reşadiye olarak isimlendirildikten sonra Güzelyalı semtinde yer alan Halim Ağa tarlası bataklığından ve atlı tramvayların atlarının ahırlarından gelen kokular nedeniyle bu semt ve çevresi bir dönem Kokaryalı olarak anılmıştır (Sönmezdağ, 2017). Behçet Uz döneminde bahse konu alana isabet eden bataklık kurutulup, üzerine ağaç dikildikten sonra 1934 yılında Güzelyalı Parkı kurulmuş ve böylece Güzelyalı ismi ile bahse konu alan günümüze kazandırılmıştır (Sönmezdağ, 2017).

19.yüzyıla kadar kentteki mahalle sınırları etnik ve dini temellere bağlı olarak ekonomik faaliyetlerin de etkisi ile çizilmekte ve ortak bir kültüre sahip gruplar mahallelerini yan yana inşa ederek kente eklemlenmektedir. 19.yüzyıldan itibaren Levantenlerin kent merkezindeki Kordon ve Alsancak bölgeleri dışında Buca ve Bornova Banliyöleri ile Göztepe-Güzelyalı hattına, Yahudilerin Kemeraltı'ndan sonra Karataş ve Karantina semtlerine, yüksek gelirli Müslüman ailelerin de bahse konu alanlara yerleştikleri göz önünde bulundurulduğunda, etnik ve dini tanımlamalara dayalı kent dokularının şekillenmesi ve mahallelerin oluşmasından ziyade artık gelir düzeylerinin, mekânsal farklılaşmada belirleyici bir etken olması dikkat çekmektedir (Tekeli, 2017).

Şekil 3.6 Göztepe semti, b.t. (Ürük, 2018b)

Kentin, söz konusu gravürler, resim ve krokiler ile gözlenebilen gelişimi, 19.yüzyıldan itibaren kent merkezine ilişkin hazırlanan imar planları ile incelenebilmekte ve bu süreçte, Osmanlı İmparatorluğunun en değerli liman kentlerinden biri olmasının doğal sonucu olarak tarihi gelişmelerden doğrudan etkilenmesi nedeniyle, kentin dokusunu oluşturan ulaşım ağları, ticaret odakları ve demografik unsurların değişim ve dönüşüm dinamikleri gözlemlenebilmektedir (Baran, 2003). İzmir Körfezi ve kent merkezine ilişkin günümüze ulaşan en eski harita Piri Reis Kitabı Bahriyesi'nde yer almakta olup, kent basit bir kıyı yerleşmesi olduğundan, denizcilik bilgilerine odaklanılarak mekânsal derinlik algıları gerçeğe uygunluk göstermemektedir (Atay, 2012). Kente ilişkin plan ve haritalar ilerleyen süreçlerde de hazırlanmış, ancak kent merkezine ilişkin ilk ölçekli plan 1836 yılında Thomas Graves tarafından yayınlanmıştır (Atay, 2012). 1856 yılında Luigi Storari, 1876 yılında ise Lamec Saad tarafından İzmir planları yayınlanarak, bahse konu 3 plan da birbiri ile çoğunlukla uyumlu olup, söz konusu planlar kronolojik sıraya göre birbirini tamamlayarak hazırlanmıştır (Atay, 2012).

Şekil 3.7 Thomas Graves'in hazırladığı İzmir Planı, 1836-37 (Apikam arşivi, 2019)

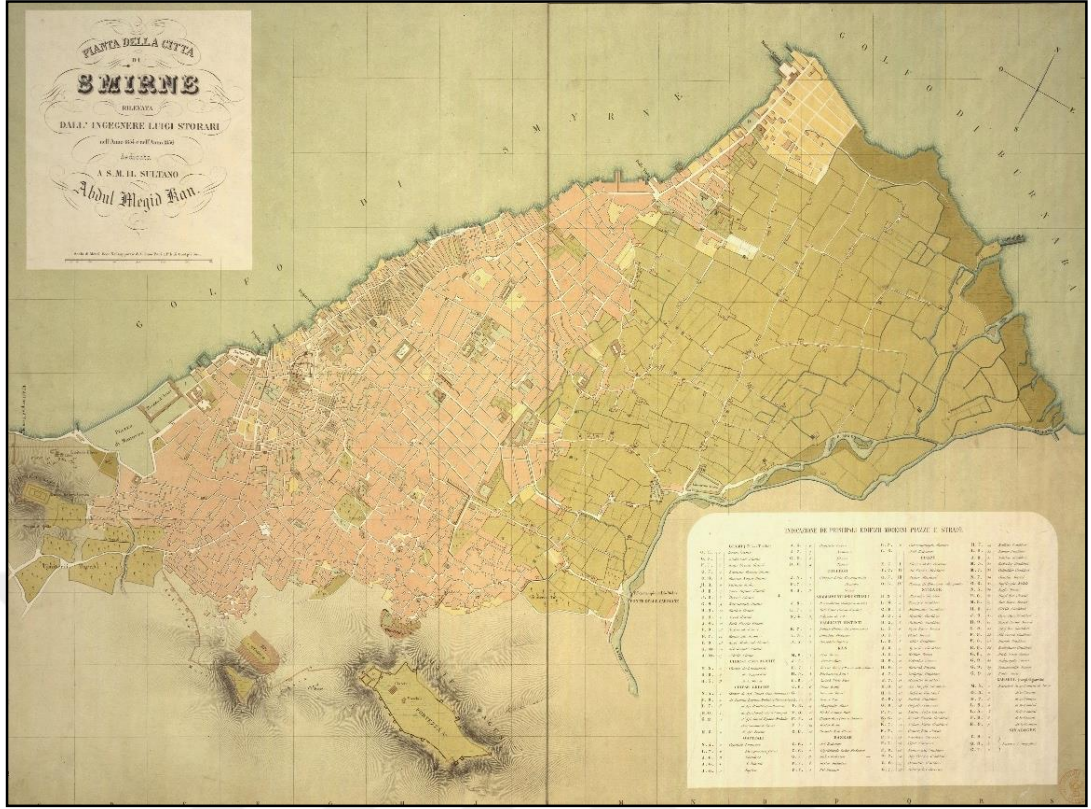
Şekil 3.7'de görülen 1837 tarihli Thomas Graves haritasında kent merkezindeki yerleşim izinin bu yüzyılda çizilen kroki ve gravürlerdeki yerleşim izinden farklı olmadığı görülmekte olup, genel olarak yapı adalarının, sokak ve cadde izlerinin okunabildiği bu planda ilerleyen yıllarda inşaatı tamamlanan rıhtım ve Alsancak demiryolu projelerinin yer almadığı görülmektedir. Böylece ana yol aksları plan üzerinde belirtilmiş ve yol çevrelerinde gelişen konut dokusunun anlaşılabilirliği kolaylaşmıştır. Kuzeyde Punta'dan güneyde Değirmendağı Mevkisi'ne ve doğuda Kervan Köprüsü'ne kadar uzanan bir alanı gösteren bu haritada hanlar ve camiiler gibi kamusal hizmetlere yönelik yapılar çizim tekniği farklılaştırılarak dikkat çekici hale getirilmiştir.

1838 yılından itibaren art arda çıkan bina ve yollara yönelik nizamnameler hem halihazırda kentleşmiş alanların hem de ihtiyaç doğrultusunda imara açılacak alanların düzenlenmelerine -çoğunlukla yangın sorunlarının çözümüne- ilişkin kararlar getirmekte olup, mülkiyet sorunları ve finansal yetersizlikler nedenleri ile ancak imara yeni açılacak alanlarda çalışmalar somutlaştırılmış, kent genelinde çalışmalar kısıtlı olmuştur (Gençer, 2017). Bu çalışmaların İzmir kentindeki en önemli örneği,

yangından zarar gören hastanelerin, dükkanların ve kiliselerin yer aldığı Ermeni Mahallesi başta olmak üzere, Rum ve Levanten Mahallelerinde konutların arasına yangın duvarlarının inşası, yolların minimum 4 metre olacak şekilde genişletilmesi, organik kent dokusundan ziyade ızgara planının uygulanması gibi yangının yayılmasını önleyici unsurların yer almasına yönelik yapılan düzenlemedir (Gençer, 2017).

1851-1854 yılları arası kentteki arazi ve emlak reformu ile ilgili çalışmalar yürüten Ali Nihat Efendi'ye bağlı olarak çalışan Storari, arazi reformu kapsamında kentin dört bölgeye ayrılarak ele alınması, sokak ve caddelerin isimlerinin revize edilerek sokak levhalarının eklenmesi ve binalara numaralandırma işlemlerinin yapılması gibi düzenlemelerde bulunmuş olup, cadde ve sokakların bakımına odaklanmıştır (Berkant, 2017). Ayrıca bu imar planı Thomas Grave'in hazırladığı imar planından farklı olarak Kordon boyu ve gerisinde bulunan konut izleri oldukça detaylı bir şekilde çizilmiş ve konut alanlarının gerisinde günümüzde Umurbey ve Ege Mahallelerine isabet eden alanda bölgeler yapıldığından alanlar detaylıca tanımlanmıştır. Bu imar planı konut dokusunun sonraki yıllarda üretilen planlar ile karşılaştırılabilecek derecede detay barındırması açısından oldukça önemli bir belgedir.

Storari imzası taşıyan, 1845 yılında gerçekleşen İzmir Yangını nedeniyle harap hale gelen Kemeraltı tarihi çarşısının haritasının 1852 tarihinde hazırlanmasının ardından, kentin 1/5000 ölçeğinde o tarihe değin hazırlanmış olan en detaylı kent haritasını üretilmiştir (Berkant, 2017). Şekil 3.8'deki 1856 tarihli Storari Haritası'nda görüldüğü üzere Alsancak bölgesinde eşit yüzölçümlü yapı adaları ve ızgara formu bir düzen oluşturularak bu alanların prestij kazanması için çabalanmış ve kentin yüksek gelir grubuna hitap eden bir yerleşim yeri haline gelmiştir (Gençer, 2017). Bahse konu harita, 1845 yangınından zarar gören alanın yeniden planlanan bölümleri; fabrikalar, hanlar, okullar ve dini tesis alanları gibi tüm yapılar; çarşı, meydan ve yol gibi kamusal alanlar ve isimleri belirtilerek, aynı zamanda parsellerin gösterildiği bir çalışmadır (Berkant, 2017).

Şekil 3.8 Luigi Storari'nin hazırladığı İzmir Planı, 1856 (Apikam arşivi, 2019)

Storari'nin gezgin Batılılar için hazırlamış olduğu İzmir Rehberinde, 19.yüzyıl İzmir'inde Türklerin ve Yahudilerin kentin güney kesimlerinde ve Kadifekale eteklerinde ikamet ettikleri, Hristiyanların ise kent merkezinden Bornova Körfezi'ne kadar uzanan ovalık alanda yaşadıklarını belirtmiştir (Berkant, 2017). Ayrıca, kent planlamasına ilişkin eksiklikleri vurgulayarak, hem liman, köprü, cephanelik, kesintisiz ve konforlu ulaşım için gerekli döşeli yollar, atık su kanalları, kent aydınlatması, karayolları mühendisliği gibi altyapıya ilişkin önemli hususların hem de meydan, gezinti alanları, park ve eğlence yerleri gibi kamusal alanların kentte olmadığına dikkat çekmiştir (Berkant, 2017). Buna ek olarak, Değirmendağı mevkinde 1876-78 Rus Savaşı'nın akabinde Balkanlardan gelen göçmenlerin iskân edilmesi için dönemin planlama vizyonu ve şehircilik ilkelerine kapsamında yapılan imar çalışmaları ile iskâna açılması ile kentte göçmen mahallesinin oluşturularak kentin gelişim yönlerinin tanımlanması gibi çalışmalar da yapılmıştır (Gençer, 2017).

3 Temmuz 1845 tarihinde gerçekleşen yangın, bitişik nizamda inşa edilmiş konutlar arasında kıvrılan dar sokak dokusu nedeniyle hızla yayılmış ve başta Ermeni Mahallesi olmak üzere, Rum ve Levanten Mahallelerindeki geniş bir alanda dükkân, konut, hastane ve okul gibi alanların zarar görmesine neden olmuştur. Şekil 3.9’da görüldüğü üzere, yangın öncesi soldaki 1836 tarihli imar planındaki gibi nispeten organik bir dokuya sahip Basmane İstasyonunun hemen batısında konumlanan Ermeni Mahallesi için yangın sonrası ızgara formunda bir planlama pratiği gerçekleşerek, planlanan bahse konu alanda yolların genişliği arttırılarak yapılar arası yangın duvarları inşa edilmiştir (Gençer, 2017).

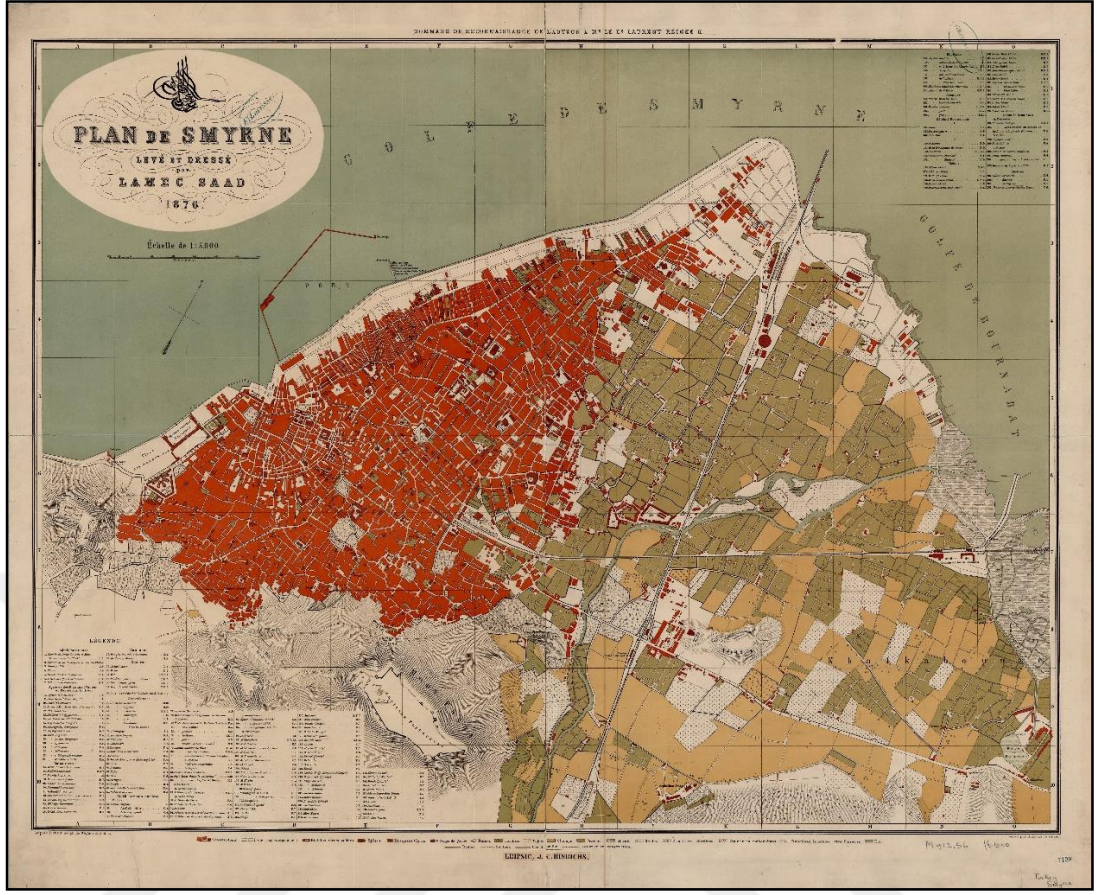

Şekil 3.9 1836 (solda)– 1856 (ortada)– 1876 (sağda) yılı imar planları Ermeni Mahallesi (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

Ermeni mahallesinin harap hale geldiği yangınından sonra kentin yanan kısımlarının batı üslubuyla yeniden inşa edilmesine karar verilmiş, bu alanlarda birbirini dik kesen ve eskisine göre daha geniş olan yolların açılması ile kentin en güzel kısımları olarak nitelendirilen alanlar meydana gelmiştir (Şimşir, 2017). Bu alanlar, ilerleyen süreçte, kentin yüksek gelir sınıfına ait kesimlerinin tercih ettiği konut alanları olmuştur (Şimşir, 2017). Kentin giriş kapılarından biri olan Basmane semti, günümüzde her ne kadar kırsal kökenli göçmenler ve mültecilerin ikamet ettiği ve mekânsal erozyona uğramış bir bölge olsa da modern bir vizyonla planlanan bu alan 19.yüzyıldan 1960'lara kadar toplumdaki üst gelir grubuna hitap eden geniş konakları zengin Ermeni ve Müslüman ailelerin ikamet ettiği ve Namazgah, Tilkilik gibi semtler ile birlikte öne çıkan bir yerleşim alanı olmuştur (Ürük, 2018a).

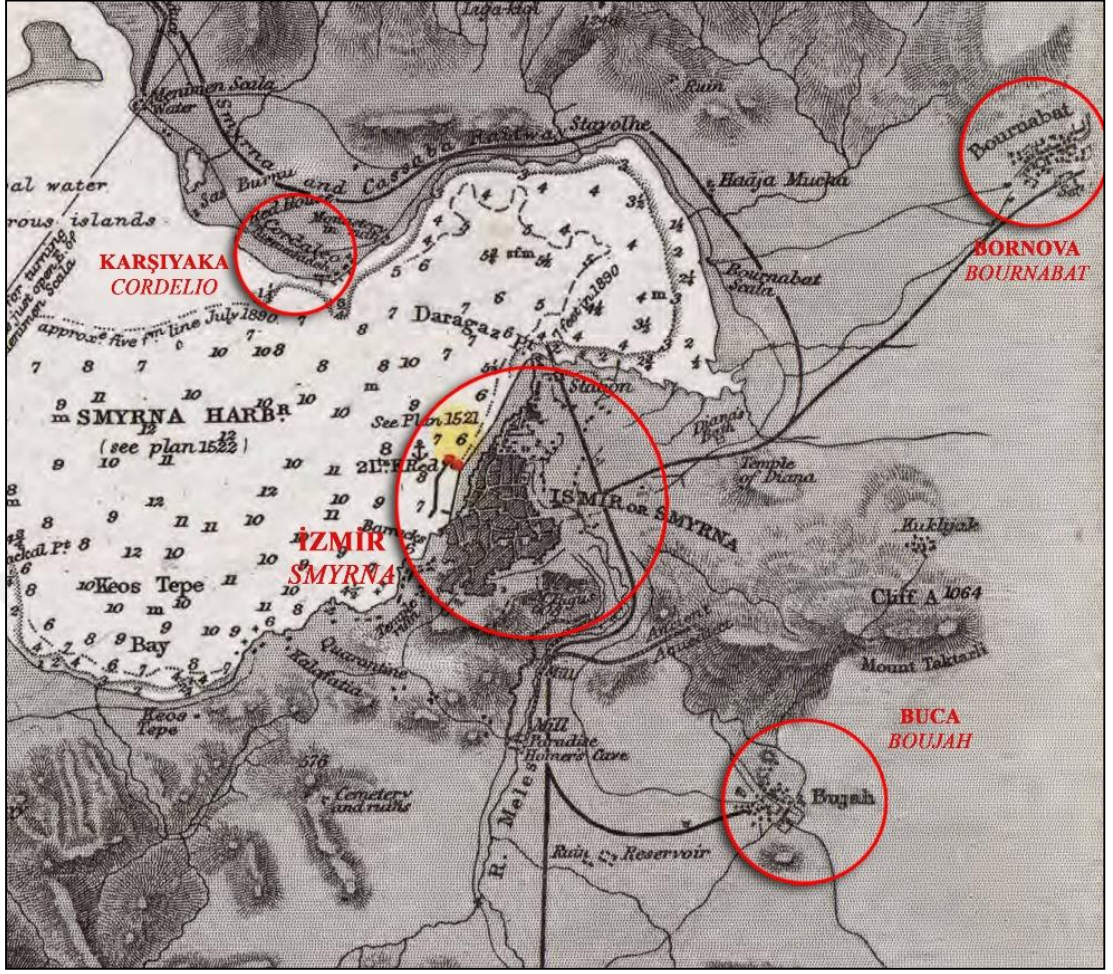
Şekil 3.10’da görülen imar planı ise Lamec Saad tarafından 1876 yılında hazırlanan ve önceki iki plan gibi kent merkezine odaklanmıştır ancak bu imar planında önceki planlardan farklı olarak Meles Deresi’nin doğusu da imar planında tanımlanmış ve alan kullanımları gösterilmiştir. Konut izleri parseller içerisinde oldukça detaylı olup, yol izleri okunabilmektedir. Ayrıca bu imar planında rıhtım projesinin, Alsancak Demiryolunun ve Konak meydanındaki limanın tasarlandığı görülmektedir. Morfolojik analizin yapılabildiği bu planda Frenk Mahallesi’ndeki uzun ve dar parseller, tarihi Kemeraltı çarşısındaki han ve dükkanların organik dağılımı ve günümüzde Anafartalar Caddesi olarak bilinen eski iç limanın izini takip eden yay şeklindeki Kemeraltı ana ticaret aksı ve kentin güneyindeki Türk ve Yahudi Mezarlıkları, Antik Stadyum, Antik Tiyatro ve Kadifekale detaylı bir biçimde çizilmiştir.

Kentteki ekonomik yetkinlik ile bağlantılı olarak nüfus yapısında sınıfsal farklılıklar oluşmuş ve bu sınıfların talepleri ve alışkanlıkları doğrultusunda mekânlar yeniden düzenlenmiştir (Peker, 2017). Levantenler, kendilerine sunulan ticari ayrıcalıklar kapsamında kazandıkları vergisiz ticari gelirler sayesinde merkez dışında Karşıyaka, Buca ve Bornova’da malikaneler, dini yapılar, kültürleri ve ortak hobileri çerçevesinde spor alanları, kültürel binalar inşa ettirmişler ve çevre düzenlemelerini gerçekleştirmişlerdir (Peker, 2017). Bu noktada, gayrimüslimlerin ikamet ettiği günümüzde Fevzi Paşa Bulvarı olarak isimlendirilen caddenin kuzeyinden Punta semtine kadar uzanan alanda gerek gravür gerekse kent haritalarından görüleceği üzere düzenli ve sistemli bir yapılaşma söz konusudur. Yine de kentteki yol genişlikleri günümüz standartları ile karşılaştırıldığında oldukça azdır. Örneğin, Anadolu’dan gelen kervanların kente giriş yaptığı Gaziler Caddesinin 1930’lu yıllarda genişletilmesine kadar, merkezde 8 metre genişliğinde olan Kemeraltı ve Frenk Caddeleri en geniş caddeler olup, kentin en işlek caddelerinden biri olan ve sonraki yıllarda genişletilen Şişeciler Caddesi 3 metre genişliğindedir (Baran, 2003).

Şekil 3.10 Lamec Saad'ın hazırladığı İzmir Planı, 1876 (Luna.lib.uchicago, 2019)

Kentin güneyinde konumlanmış, günümüzde Bahribaba olarak bilinen bölgeye isabet eden Türk ve Yahudi mezarlıkları 19.yüzyılın dördüncü çeyreğine kadar kentin güney yönüne olan gelişimini engellemiştir (Beyru, 1991). Ege Adaları ve Balkanlardan gelen göçler nedeniyle nüfus artışına bağlı olarak imar faaliyetleri hızlanarak, şehir merkezinde yeni yolların açılması, var olan yolların genişletilmesi ve yeni konut alanlarına hizmet edecek imar alanlarının kazanılması gerektiğinden, Bahribaba Türbesi ve yakınındaki Yahudi mezarlığı gibi kent içerisinde kalan mezarlık alanlarının kent merkezi dışına çıkarılması söz konusu olmuştur (Ürük, 2015). Bahribaba Türbesinin yakınındaki Yahudi mezarlığı Vali Rahmi Bey tarafından günümüzde Gürçeşme olarak bilinen Kançeşme'deki Yahudi mezarlığına taşınmıştır (Ürük, 2015). Sarımsak Dede Mezarlığı olarak bilinen mezarlık alanı ise 1932 yılında dönemin Belediye Başkanı Dr. Behçet Salih Uz tarafından kaldırılmıştır (Ürük, 2015).

Şekil 3.11 1892 tarihli harita üzerinde İzmir kent merkezi ve başlıca çevre yerleşimleri (Flickr, 2020)

Şekil 3.11’de 1892 tarihli kent merkezi ve çevresindeki banliyö yerleşimler Buca ve Bornova yerleşimleri ve körfezin kuzeyinde gelişen başta gayrimüslimler olmak üzere Müslümanların da ikamet ettiği Karşıyaka yerleşimi belirtilmiştir. Çizildiği ölçek itibarıyla parsel ve konutlara ilişkin detaylı bir gösterim yoktur. Yerleşimler arasındaki demiryolu bağlantıları çizilmiş ancak daha çok kent merkezi ve çevresinin coğrafi özelliklerine ilişkin çizimler üzerinde durulmuştur. Nüfustaki yoğunluğu Müslümanların oluşturduğu dikkate alındığında Yukarı Mahalle olarak adlandırılan Türk Mahallelerindeki konut yoğunluğunun fazla olması beklenen bir durumdur.

Şekil 3.12 1907 yılına ilişkin Almanca hazırlanmış bir harita (Ahmet-akay, 2019)

Şekil 3.12’deki harita ise 1907 yılında Almanca hazırlanmış bir harita olup kentin 1.Dünya Savaşı öncesine ait yerleşim lekesini detaylı biçimde göstermektedir. Bu harita 1876 tarihli Saad haritası ile karşılaştırıldığında özellikle rıhtım boyunca Frenk Mahallesi’ne isabet eden kısımlarda planlı bir şekilde geometrik olan kare şeklindeki parsellerde rıhtım üzerinde kıyıya doğru bir yapılaşmanın söz konusu olduğu görülmektedir. Kent içerisinde kamusal meydanların olmadığı ve kamusal yeşil alanların sadece mezarlıkların olduğu bu kent merkezinde yapılaşma izi Cumhuriyet dönemine kadar Kervan Köprüsünün doğusuna geçmemiştir.

İzmir’de 1914 senesinde 85 mahalle ve 1100 sokak bulunmakta olup, kentteki yerleşim lekesi Karşıyaka, Buca ve Bornova’da parçacıl, İzmir körfezinin Punta bölgesi olan doğusu ve Kemeraltı’na yani güneyine doğru yayılmıştır (Mehmetefendioğlu, 1993). Bahse konu yerleşim lekesi 1.Dünya Savaşı süresince büyüme göstermemiştir (Mehmetefendioğlu, 1993). Savaş sürecinde her ne kadar maddi ve manevi imkânsızlıklar söz konusu olsa da, İzmir kentinin o dönemki valisi Rahmi Bey tarafından kente modern bir görünüm kazandırmak adına günümüze kadar gelen Bahribaba Parkı, Eşrefpaşa Evlendirme Dairesi, Emir Sultan Dergâhının karşısındaki Yıldırım Kemal Okulu, Agora’dan Dikilitaş’a uzanan iki taraflı geniş bölge, İkiçeşmelik’ten Bayramyeri’ne giden yolun iki tarafı, Kazım Dirik Okulu ve Altınpark’ın yerinde bulunan mezarların kentin dışına taşınması, Karataş semti ile Konak meydanı arasında konumlanan İzmir Kız Lisesi ve Milli Kütüphane gibi önemli binaların inşası, Basmahane meydanından Gümrük’e yol açılması ve çok sayıda istimlak yapılması gibi şehrin mimarisi ve planlamasına ilişkin çalışmalar yapılmış olup, bunun yanı sıra mevcut su şebekeleri ve yolların iyileştirilmesi gibi altyapı çalışmaları da gerçekleştirilmiştir (Mehmetefendioğlu, 1993).

3.3 İzmir’in İşgalinden İzmir Yangınına Kadar Geçen Sürede Hâkim Olan Kent Yapısı (1919-1922)

Symrna’nın kozmopolit yapısı ve ticari merkez olma niteliğinin yıllardır sunmuş olduğu sosyo-ekonomik istikrar, 1.Dünya Savaşı ile durgunluğa uğramış ve 1919-1922 yılları arasında geçen işgal dönemi ve akabinde gelişen İzmir Yangını (*Great Fire of Smyrna*) sonrası gayrimüslimlerin bir kısmının kenti terk etmek zorunda kalması ve kent dokusunun yeniden oluşturularak İzmir’in kimliği farklılaşmış ve Kozmopolit bir kentten Müslüman bir kente evrilmiştir. (Smyrnelis, çev., 2008).

Kentin kimlik değişiminin yanı sıra mekânsal değişiminin kavranabilmesi adına literatüre Büyük İzmir Yangını olarak geçen yangının kente etkisini bilmek gerekmektedir. İzmir’deki İngiltere Konsolos yardımcısı Mr. Hole’un aktardığına göre, Anadolu içlerinden Ege kıyılarına gelirken köyleri yakıp tahrip ederek gelen Yunan askerlerinin İzmir kentine geldiklerinde kenti tahrip edeceklerine ilişkin yoğun

endişenin yersiz olduğu anlaşılırken, Türklerin kendilerine zarar vereceklerine inanan Ermeniler, Surp Stephan kilisesinde (Büyük Kilise) depolanan silahları ile direniş göstermişlerdir (Umar, 2011). Lord Kinross'un aktardığı, İngiliz savaş gemisindeki denizcilerden birinin anılarına göre ise, Büyük Yangının da başlangıç alanı olan Basmene Garı çevresindeki Ermeni Mahallesinin adeta bir direniş kalesi olduğu bilinmektedir (Umar, 2011). 13 Eylül 1922 tarihinde çıkan, Ermeni Mahallesinde birden fazla yerde başlayan ve yaklaşık dört gün boyunca devam eden literatüre Büyük İzmir Yangını olarak geçen yangın İzmir kentinin ekonomik, fiziksel ve sosyolojik görüntüsünü değiştirerek, Türk ve Yahudi mahalleleri haricinde kalan mahallelerin üçte ikisini harap etmiştir (Gökdemir, 2013; Göktürk, 2016).

Bahse konu yangının beş gün boyunca söndürülememesi ve bu kadar büyük bir alana kısa sürede yayılmasının nedenine odaklanmakta da fayda vardır, çünkü yangın sonrası kentin yeniden imarı sürecinde, Cumhuriyet döneminde de buna benzer bir olayın tekrar yaşanmaması için Belediyecilik uygulamaları geliştirilmiş, planlama pratiklerinde ve konut inşaatında birtakım revizyonlara gidilmiştir. Büyük Yangın'a ilişkin yerli ve yabancı birçok kaynak bulunmakta olup, bu konuda en güvenilir bilgi kaynağı İzmir Sigorta Şirketleri İtfaiye Komutanı Greskoviç'in ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol'un talebi üzerine hazırlanan rapordur (Umar, 2011). Yangının gerçekleştiği Cumhuriyet öncesinde İzmir'deki yangınlara ilişkin belediye hizmetleri bir tulumba teşkilatı ve biri Alsancak biri Yusufdede mevkisinde olmak üzere iki adet yangın kulesi vardır (Kaya, 2013). Bütçe yetersizliği ile belediye tarafından kurulamayan itfaiye teşkilatı sigorta kumpanyaları tarafından kurulmuştur (Kaya, 2013). Sonrasında Macaristan'dan Greskoviç'in getirilmesi ile, masrafları sigorta kumpanyaları tarafından karşılanan ve iki mülazım, on altı tulumbacı, iki muavin ve üç çavuştan oluşan bir itfaiye teşkilatı kurulmuştur (Kaya, 2013). 1924 tarihinde çıkarılan kanun kapsamında itfaiye hizmetlerinin belediyeler tarafından karşılanma zorunluluğu getirildiğinden bahse konu teşkilat belediyeye devredilmiştir (Kaya, 2013).

İtfaiyecilerin komutanlığına getirilen Balkan kökenli Greskoviç'in hazırladığı raporunda Basmene Garının yakını günümüzde Fuar Alanı olarak bilinen Ermeni

Mahallesinden Tepecik Mahallesine kadar olan alanda çıkan yangınlardan bahsederken Ermeni Kilisesi'ne 50 metre uzaklıkta bir Ermeni evinden şiddetli ateşlerin çıktığı, aynı zamanda Ermeni Kilisesi'nde ve ilerleyen süreçte başka evlerde de olmak üzere en az 25 yerde yangın olduğunu belirtmiştir (Umar, 2011). Sahil boyunca 2.5 kilometre ve kordon aksından doğuya doğru 1 kilometre büyüklüğünde bir alanı etkileyen yangının Ermeni Mahallesinde çıktığı, bu süreçte yangının Türkler tarafından çıkarılmadığı ancak, Türkler tarafından da söndürülmeye çaba harcanmadığı ifade edilmektedir (Umar, 2011, Kaya, 2013). Uluslararası basında ise Türkiye, yangın ilk başladığı andan itibaren yangını çıkarmak ile suçlanmıştır (Göktürk, 2016). New York Times gazetesi 15 Eylül 1922 tarihli haberinde Rum ve Ermeni Mahallelerinin tamamen tahrip olduğu ve yangının Türk misillemesi olduğundan bahsedilmektedir (Göktürk, 2016). NYT haberinde Amerikan Koleji Müdürü Minnie M. Mills tarafından anlatılanlar kapsamında Amerikan Koleji yakınlarında, Ermeni Mahallesinden çıktığı ve İzmir yakınındaki Rum ve Ermeni köyleri ile yabancı yerleşim varoşları olarak tariflenen Buca ve Bornova yerleşimlerinde de yangın olduğu bilinmektedir (Göktürk, 2016).

Şekil 3.13'te de sınırları gösterilen Büyük Yangın'ın kentteki tahribatını Baran (2003) şu şekilde açıklamaktadır:

...Aya Katerina, Aya Trikona, Aya Nikola, Aya Dimitri, Kurtkaya, Hacı Franko mahallelerini kül ettikten sonra, Yeni Mahalleyi, ünlü eğlence sitesi Meyhane Boğazını (Mustabey), Plavmino, Aya Vukla semtlerini sarmış ve Birinci Kordona ulaşmıştır. Üç dört gün içinde 25 bin ev kül olurken İzmir Tiyatrosu, Kramer Palas, SportingKlüp, Posidon, Haylayf gibi eğlence merkezleri, İzmir Palas, İngiliz ve İtalyan Konsoloslukları, Aya Fotini Kilisesi.... Fransızlar'ın kümелendiği St. George sokağı, Basmane'deki Amerikan Koleji.... geriye moloz yığınları kalmış 2 bin 600 dönümlük alan, yani kentin dörtte üçü yok olmuştur (s.36).

Şekil 3.13 Yangın bölgeleri (Levantineheritage, 2019)

Yangının hızlıca yayılması ve kısa sürede çok fazla meskeni tahrip etmesinin nedeni sadece sistemli bir itfaiye teşkilatının olmaması ve buna ilişkin bütçenin ayrılmamasından ziyade kent merkezindeki konut niteliğiyle de ilgilidir. Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere kent deprem bölgesinde olduğundan can ve mal kayıplarının en aza indirgenebilmesi adına konutlar ahşaptan inşa edilmektedir. İzmir'deki evlerin çoğu, bu dönemde 1 ya da 2 katlı olup, beton kolonlar bulunmamakta ve bağdadi olarak adlandırılan bir teknik ile inşa edilen duvarlara

sahiptir (Umar, 2011). Bu duvarlar tahta direklerle çakışan çıtaların üzerine alçı sürülerek inşa edilir ve taş veya tuğla kullanılmaz (Umar, 2011). Bu tekniğin kullanılmasının nedeni deprem bölgesinde konumlanan İzmir kentinde sıklıkla yıkıcı depremlerin yaşanması olup, ne yazık ki bu inşaat tekniği yangın durumunda alevlerin daha da güçlenmesine olanak vermektedir (Umar, 2011). Dolayısıyla, tahminlere göre Büyük Yangın sonucu 25.000 konut yanmış ve yangın sonrasında 300.000 kişi evsiz kalmıştır (Kaya, 2013).

Şehircilik açısından bakıldığında, kentin yüzyıllardır evrilerek gelişen dokusu ve farklı kültürlerin ürünü olan dini yapılar, konsolosluklar, el yazması eserlerin yer aldığı kütüphaneler, kültürel yapılar, oteller ve Avrupa mimarisinden esinlenerek inşa edilen konutlar yangın sonucu tarihe gömülerek kentin kozmopolit özelliği de alıp götürmüştür (Baran, 2003). Günümüzde Efes Oteli Civarına isabet eden Fasula (Fasulye) Mahallesi ve çevresi oturulamaz hale gelmiş, günümüzde Alsancak Nevvar Salih İşören Devlet Hastanesi olarak kullanılan Fransız Hastanesi ve Belle Vue Mahallesi hasar alsa da bunlar gibi bazı yapılar yangından kurtulmuş, böylece kentin tarihi dokusunun bir nebze olsa da günümüze ulaşması sağlanmıştır (Baran, 2003).

Kentin yanan kısmının yeniden inşası sürecinde söz konusu alandaki yıkıntıların toplanması ve Cumhuriyet Döneminde bahsedileceği üzere imar faaliyetlerinin tamamlanması zaman almıştır. Punta kısmı haricinde Alsancak'tan bugünkü Fevzi Paşa Caddesi'nin kuzeyine ve doğusuna kadar olan kısmın yanıp, simsiyah bir harabe haline dönüştüğü alanın bir kısmına günümüzde var olan Fuar Alanı inşa edilmeden önce, bu alan 1930'ların başına kadar o dönemdeki kabadayılar tarafından yangın yıkıntılarından çıkardığı değerli eşyaların satıldığı ve kimsenin giremediği tehlikeli bir bölge olarak kalmıştır (Umar, 2011). Bu süreçte, Nurettin Paşa tarafından Rumların artık Anadolu'da kalamayacağını söylemesi üzerine, İtilaf devletleri temsilcileri Anadolu'daki Rumların geleceği ile ilgili çalışmalara başlamışlardır (Umar, 2011). Böylece mübadele kararı ile çözüme kavuşacak azınlıklar sorunu Lozan Konferansında görüşülecek hususlardan biri olmuştur.

3.4 Cumhuriyet Sonrası İzmir Kenti (1923-1960)

Kurtuluş Savaşının ardından Osmanlı İmparatorluğu yıkılmış ve modern Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Anadolu ve Doğu Trakya ülke sınırları içerisinde kalmış olup, yeni kurulan Cumhuriyetin ekonomik, tarihi, kültürel ve sosyolojik birçok açıdan en önemli liman kentlerinden olan İzmir, Büyük Yangın'ın ardından mekânsal ve toplumsal olarak yenilenme sürecine girmiştir. İzmir'in nüfusun yarısına yakın bir miktarını oluşturan Rum ve Ermenilerin kenti terk etmesi ile ortaya çıkan, tarım, ticaret, inşaat ve hizmet sektörlerindeki istihdam boşluğu gerek ekonomik gerekse kentin imar faaliyetleri açısından ciddi sıkıntılara neden olmuştur (Durgun, 2012). Bir yandan Erken Cumhuriyet döneminde, ulaşım ağlarının geliştirilmesi, var olan kara ve demiryollarının iyileştirilmesi, toplum sağlığını olumsuz etkileyen bataklık alanlarının kurutulması, arazilerin ıslah edilerek inkişaf alanlarının belirlenmesi, altyapı sistemlerinin geliştirilmesi ve özellikle de yangın alanlarının yeniden kente kazandırılması gibi stratejiler barındıran imar planlarının hazırlanması gerekliliği söz konusudur (Baran, 2003). Bu gerekliliğe bir yandan da İzmir Yangınından sonra şehrin imarının yanı sıra yetersiz konut stoku nedeniyle yangınzedelerin iskânı bile oldukça zor iken, gerek 1923-1926 yılları arasında gerçekleşen Ahali mübadelesi kapsamında Yunanistan'dan gelen mübadillerin, gerekse Balkanlardan, Kırımdan, Kafkaslardan gelen muhacirleri, firarilerin ve hârikzedelerin iskân edilmesi eklenmiştir (Kaya, 2013). Böylece İzmir'in konut sorununun kısa sürede çözülmesi, kentteki göçmenlerin barınma ihtiyacının karşılanması ve kentin modern bir görünüm kazanması için şehircilik bağlamında yeni iskân alanlarının oluşturulması gerekmektedir.

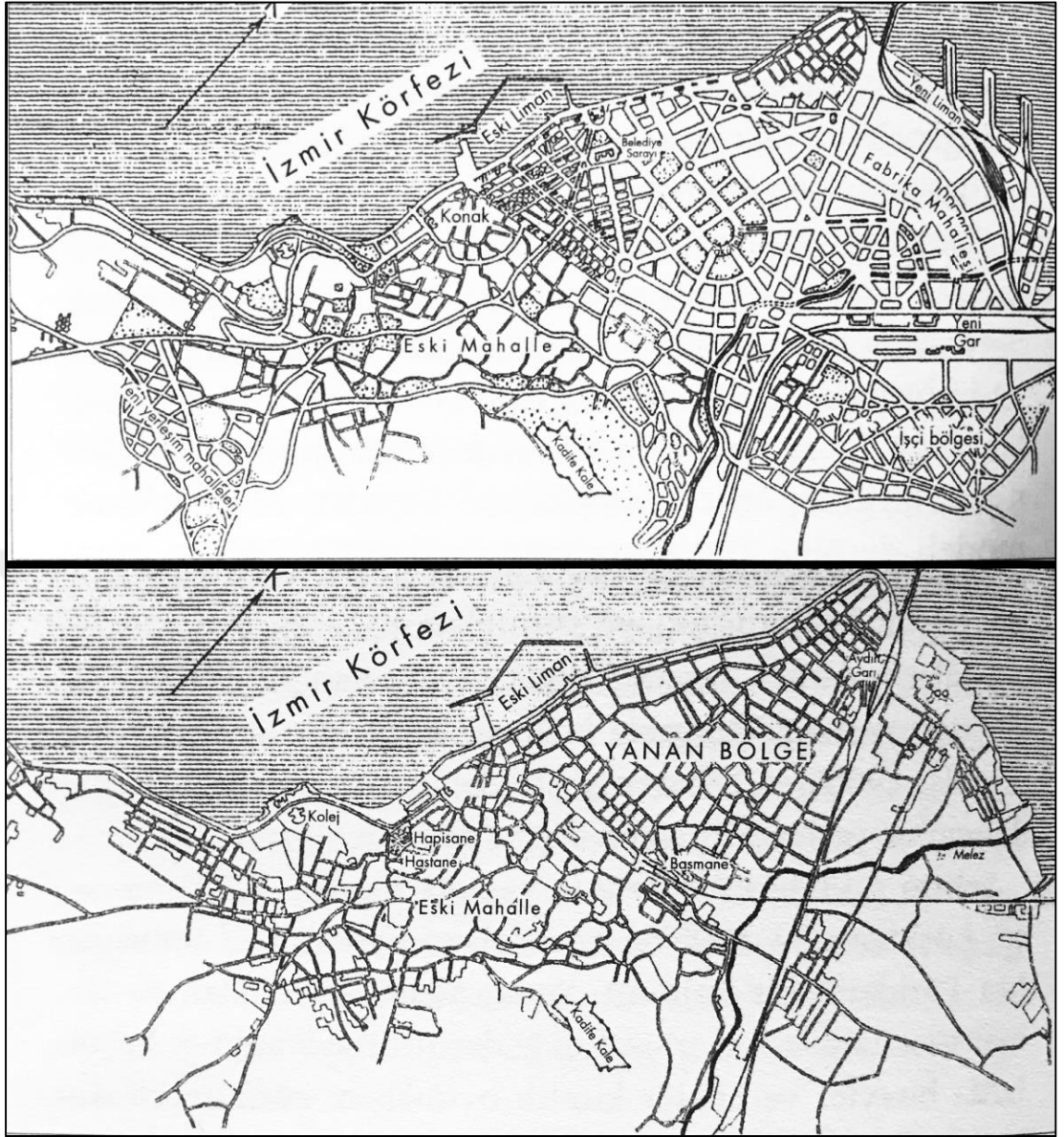
Cumhuriyet döneminde şehircilik ilkeleri esas alınarak mekânın üretilmesine yoğunlaşmış olup, modern bir kent ideolojisi atılan adımlarda etkili olmuştur (Bilsel, 2009). Ekonomik olarak yeniden canlanmak ancak harap hale gelmiş kentlerin yeniden inşası ile mümkün olabileceğinden kentlerin ilk planları Erken Cumhuriyet döneminde, tek tip bölgelere ayrılmış kısmi parseller şeklinde gerçekleştirilmiştir (Ayyılmaz, 2013).

Şekil 3.14 R. & R. Danger ve H. Prost'un İzmir Planı, 1924 (Hastaoglu-Martinidis, 2011)

İzmir’de mekânsal ve sosyal travmalara neden olan büyük yangına ilişkin kolektif belleğin yakın tarihimiz üzerindeki sonuçları, kentin yeniden inşasında önemli bir etken olmuştur (Umar, 2011). Şekil 3.14’te görüldüğü üzere, 1922 yangını sonrası kentin harap olmuş kısımlarını kapsayan Fransız klasik şehircilik anlayışını taşıyan imar planı, Fransız şehirci René Danger ve Raymon Danger ile danışman-şehirci olarak ekipte yer alan Henri Prost tarafından 1924-25 yıllarında hazırlanan ve ilerleyen süreçte İzmir Belediyesince revize edilen imar planı kapsamında inşa edilmiştir (Bilsel, 1999; Bilsel, 2009).

1925 tarihli imar planı çerçevesinde kentin yeniden düzenlenmesine yönelik hazırlanan bahse konu plan merkezi yönetimin İzmir kentine verdiği önem ve önceliği göstermekle birlikte, Türk kültürü temelinde mimari bir ifade anlayışı ve bir yandan da Batılı anlamda kent planlamasının uyumlu bir şekilde mevcuta aktarılması amaçlanmıştır (Baran, 2003; Bilsel, 2009). İmar planında fonksiyonel kimliklere bölünen kent, sanayi, liman, idari, ticaret, konut gibi bölgelere ayrılmıştır (Ayyılmaz, 2013). Kentin kuzey tarafında yer alan sanayi bölgesi yeniden düzenlenerek, düzgün hizmet veremeyen ve kentte mesken bölgelerinin baskısı nedeniyle büyüyemeyen mevcut liman alanına alternatif olarak, kentin kuzeyinde yeni bir alan önerilmiştir (Ayyılmaz, 2013).

Şekil 3.15 1922 yılı İzmir Yangını sonrası kent ve 1925 yılı Danger & Prost Planı (Smyrnelis, çev., 2008)

Öncelikle, bahse konu imar planı kapsamında kentin yanan kısmının yangından önceki hali yani Cumhuriyet öncesi mekânsal karakteri genel olarak kamusal yeşil alanların olmadığı, nakliye işlemlerinin dar sokakları nedeniyle araba yerine develer ile sağlandığı bir harita çizmektedir (Şekil 3.15). Bu kapsamda gerek lojistik gerekse yangın gibi afet durumlarında kesintisiz taşıt ulaşımının sağlanması için mevcut yolların kaliteleri iyileştirilerek, yangın anında itfaiye araçlarının da girebileceği ve modernizmin göstergesi geniş bulvarlar ve kaldırımlar ile yol aksları boyunca serinlik ve gölge sağlayacak ağaçlandırma ile aydınlatma elemanları eklenmiş olup, 1935

yılına kadar 207.000 m²'lik arazide Alsancak Meydanı, Basmane Meydanı, Vasıf Çınar, Kazım Özalp, Doktor Mustafa Bey Bulvarları (Şekil 3.16) ve bunların yanı sıra 175 hektar yüzölçümüne sahip yangın alanının 92 hektarında yeni inşa edilecek konutların etrafında bahçe düzeni olmasını öngören yeni mahalleler kurulmuştur (Baran, 2003). Tasarlanan yeni mahallelerin merkezinde büyük kamusal bir yeşil alan önerilmiş olup, bu alanın etrafına biri Atatürk Lisesi olmak üzere eğitim kurumları dağıtılmıştır (Ayyılmaz, 2013). Yaklaşık 300 hektar olan yangın alanını da kapsayan planda kentin yamaçlarında belirlenen Bahçe-Kent modeli esas alınarak inşa edilecek yeni, çoğunlukla iki kat yapılaşma koşullu konut alanları, Eşrefpaşa'nın güneydoğusu ve Kadifekale'nin kuzeybatısında senatoryum binası, liman ve endüstri bölgelerinin yakınlarında işçi mahallesi kurulması, endüstri bölgesi ile kent dokusu arasında tampon görevi görecek yeşil alanlar, her biri meydan niteliğindeki Konak Meydanı, Cumhuriyet meydanı gibi odaklara çıkan ışınsal geniş bulvarlar, tarihi merkez ile günümüzde Osmanlı Bankası ve Borsa Binasının olduğu Gazi ve Fevzi Paşa Bulvarları arasında iş merkezleri muntakası ile postane, belediye sarayı, ticaret odası gibi idari fonksiyonların belirlenmesi gibi plan kararları oluşturulmuştur (Bilsel, 2009; Ayyılmaz, 2013).

Şekil 3.16 Alsancak Dr. Mustafa Enver Bulvarı, 1930'lar (Fatihcavus, 2020)

Ayrıca, Yangından zarar göre harabe yerleşimlerin tekrar yapılaşmaya açılmasının yanı sıra birincisi işçiler için Basmane Gar'ın güneyinde, ikincisi Kadifekale'nin aşağı tarafında ve üçüncüsü ise kentin güneyinde kurulmak üzere üç ana yeni yerleşim alanı önerilmiştir (Ayyılmaz, 2013).

Plan kararları doğrultusunda Alsancak semtinde açılan bulvarlar ve caddeler üzerinde üst gelir grubuna hitap eden iki-üç katlı konutlar inşa edilmiş, Kahramanlar semtinde ise işçi mahallesi oluşturulmuş; böylece farklı gelir grupları için kent içerisinde konut stoku üretilmiştir (Bilsel, 2009). Ayrıca, Danger ve Prost'un hazırladığı imar planı, yangın sonrası tarihi kimliğinin bir kısmı zedelenen kente saygı duyarak, yangından kurtulan tarihi kente oldukça az müdahale etmiş, yol akslarının oluşturulmasında ise mevcutta yer alan ulaşım aksları ve meydan niteliği taşıyan önemli anıt odakları göz önünde bulundurulmuş, bununla birlikte modern ve tarihi alanların karşıtlığı vurgulanmıştır (Ayyılmaz, 2013).

Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilen kamusal binaların döneme özgü bir tarzı olması hususuna dikkat edilmiş ve bu doğrultuda, Kent merkezi ile Manisa'yı bağlayacak Gazi Bulvarı üzerinde, yeniden kurulan kentin ekonomik merkezinde, 1923'ten 1930'lara değin inşa edilen Osmanlı Bankası, Milli Kütüphane, Borsa Binası ve Kavaflar Çarşısı gibi ulusal ekonomi kurumları Milli Mimari Rönesans olarak da adlandırılan 1.Ulusal Mimarlık hareketinin özelliklerini taşımaktadırlar (Bilsel, 2009; Ayyılmaz, 2013). 1930'lara kadar yarımküre şeklindeki kubbeler, mermer sütunlar sivri kemerler ve çini dekorasyonu gibi geleneksel mimari etkilerinin görüldüğü ve Osmanlı kimliği taşıyan 1925 tarihli Türk Ocağı, 1926 tarihli Osmanlı Bankası, Milli Sinema ve Milli Kütüphane binaları gibi mimari tasarımlar, yerini 1930'lu yıllarda modernizm ideolojisinin etkisi ile eskinin tamamen yok sayılarak mimari biçimlenme kaygıları farklılık gösteren modern mimari dönemine bırakmıştır (Eyüce, 2009). Bu dönemin işlevsellik odağında tasarımda sadeliğin görüldüğü en iyi örneklerinden biri 1932 tarihli İtfaiye Binasıdır (Eyüce, 2009).

Yangından harap hale gelen alan ve çevresi deniz seviyesine çok yakın olduğundan hijyenik açıdan yapılaşmaya Danger tarafından uygun görülmesi de belediye bu

alanlarda düzenleme yapmak ve büyük boş alanlar bırakma düşüncesindedirler (Ayyılmaz, 2013). 1882 tarihli Ebniye Kanunu'nda 1925 yılı itibarıyla yapılan değişiklikler kapsamında imar alanına ilişkin 150'den daha fazla meskenin yandığı alanlarda, söz konusu alanlar Belediyesince tarla olarak bırakılabileceği ve yeni konutların inşa edilebileceği gibi kararlar alınmıştır (Kaya, 2013). Böylece, yangın alanının yeniden düzenlenmesi için uygulamaya giren “düzenleme planı” kapsamında 1925 yılında yangından zedelenen bahse konu mahallelere boş arazi statüsü verilmiş, bu da belediyelere bu alanlarda istimlak yapma imkânı tanımıştır (Ayyılmaz, 2013). İzmir Belediyesi düzenleme planı çerçevesinde açık arttırmaya başlamış ve bu yöntem belediyeye ciddi bir gelir kaynağı sağlamıştır (Ayyılmaz, 2013).

Bir önceki bölümde de bahsedildiği üzere Büyük Yangın kent merkezine ciddi zarar vermiş ve sahil boyunca 2.5 km ve kıyıdan doğu yönüne kent merkezinin iç kısımlarına doğru ise 1 km genişliğinde bir alana yayılan İzmir Yangını, kentte ciddi bir mesken bunalımına neden olmuştur (Kaya, 2013). Söz konusu alanın yeniden imar ve inşasına kadar geçen sürede yangınzedelerin barınma ihtiyaçları karşılanamadan mübadele uygulaması kapsamında binlerce mübadil İzmir'e gelmiştir. Büyük Yangın sonrası 350.000'den 130.000'e düşen kent nüfusunun kaybettiği gayrimüslimlerden kalan boşluk, mübadele kapsamında iskân edilen 30.000'i aşkın mübadil ile doldurulmaya çalışılmıştır (Kaya, 2017b). Kaya (2013) yangın sonrası 25.000 evin yandığını ve 300.000 kişinin evsiz kaldığını belirtmektedir. Plan kapsamında, hâlihazırda konut kullanımındaki alanlarda nüfus yoğunluğu -kente gelen göçmenler ile birlikte- hektar başına 1000 kişiyi geçtiğinden yapı yoğunluğunun 300-400 kişi/hektara düşürülmesi önerilmiştir (Aşkan, 2011). Danger planının 1925 yılında yürürlüğe girmesi ile aynı sene 290, 1926 yılında 420, 1927 yılında 320, 1928 yılında 940 konut inşa edilmiş ve 1935 yılında ise 575 adet konut inşa edilerek yangın yerlerindeki inşaat faaliyetleri hız kazanmıştır (Baran, 2003) Büyük Yangın sonrasında kentin imar faaliyetlerine ilişkin genel hesaplamalar içeren imar bütçesi ortalama 14 milyon olarak açıklanmış olup, bu miktarın büyük bir kısmı ile köyler inşa edilmesi ve yangın sonrası harap hale gelen kentte onarımlar yapılması düşünülmüştür (Kaya, 2013). Bu doğrultuda, bir yandan da kente ilerleyen yıllarda gelecek muhacirlerin barınma sorunu göz önüne alındığında, yangın nedeniyle tahrip olan

alanlar için oldukça kısıtlı bir bütçe ayrıldığı görülmektedir. Ayrıca, 1930’larda yürürlüğe giren Belediye Yasası ile şehircilik olgusu bir disiplin olarak kurumsallaşmaya başlamış ve Kamu İşleri Bakanlığınca kurulan şehircilik bürosu ile belediyelerin planlama faaliyetleri desteklenmiştir (Ayyılmaz, 2013).

1925-28 yılları arasında yerel yönetimin istikrarlı olduğu dönemde, 1925 tarihli imar planı kararları doğrultusunda, Gazi Bulvarı’nın açılma çalışmalarına, Cumhuriyet Meydanının düzenlemelerine, kentsel kanalizasyon haritalarının çizimine ve yeni konutların inşasına başlanmıştır (Kaya, 2013). Mezarlıklar dışında kent içinde kamusal yeşil alan oldukça az olan İzmir kentinde, plan kapsamında önerilen yeni yerleşim alanlarında büyük parklar ile birlikte spor alanları da öngörülmüş olup, kamusal boşluklar oluşturmak amacıyla eski mezarlık alanlarının halk bahçelerine dönüşmesi de Danger ve Prost’un tasarılarındandır (Ayyılmaz, 2013). Bu doğrultuda organik ve dar sokakları ile tek yeşil alanların servili mezarlık alanları olduğu yukarı mahallelerdeki mezarlıklar taşınarak, park alanları ve kamusal alanlara dönüştürülmüş, yangın alanında da büyük bir kamusal yeşil alan olan Fuar alanı gibi alanlar kazanmıştır. Bu dönem ve sonrasında gerçekleştirilen imar faaliyetleri, kamusal hizmetlerin sağlanması ile birlikte, aynı zamanda kentin eski görkemine kavuşabilmesi, dolayısıyla turistik ve ticari faaliyetler açısından çekici bir odak olması için gerçekleştirilmiştir.

1929 yılında gerek ulusal gerekse uluslararası boyutta gerçekleşen ekonomik kriz nedeniyle yangından harabe haline gelmiş mahallelerin bir kısmı 1930’lara kadar yıkıntı olarak kalmış, 1929 öncesinde sadece Gazi Bulvarı açılabilmiş olup, 1930’lardan sonra özellikle yangın alanında Mustafa Enver Bey Caddesi, sonrasında şimdiki Gazi Osman Paşa Bulvarı açılmıştır (Bilsel, 2009; Ayyılmaz, 2013). Plan kararları gereği İş merkezi mıntıkasında yer alan ve 1928 yılında inşa edilen Kavaflar Çarşısının isabet ettiği arsa Esnaf grupları tarafından taksitle alınmış olup, plan kararlarının çoğunluğu ne yazık ki 1929 yılında Ekonomik Bunalımdan kaynaklanan arsa satışlarının durması nedeniyle uygulanamamıştır (Bilsel, 2009).

gündeme gelmiştir (Baran, 2003). Bu kapsamda, bahse konu alanlar imar planı doğrultusunda inşa edildikten sonra kentin gelişimini yönlendirecek yeni bir imar planı hazırlanması gerekliliği doğmuş ve o dönemde ülkemizde planlama üzerine çalışan yabancı uzmanlardan görüşler alınmıştır (Bilsel, 1999). Bilsel'in (1999) belirttiği üzere bu ihtiyacın çıkış noktası, kentin tarihi dokusunun olduğu gibi korunmasını savunan imar planının, Belediye Başkanı Dr. Behçet Uz'un çağdaş şehircilik anlayışına ters düşmesidir.

1930'lu yılların sonuna gelindiğinde ise modern mimarlığın öncülerinden Le Corbusier ile iletişime geçilmiş olup, 1939 yılına Darağacı'dan Göztepe semtine kadar uzanan alana ilişkin imar planı hazırlanmış ve Danger&Prost Planı vizyonu kapsamında kent merkezi dışında endüstri bölgesi, bahçe-kent gibi öneriler göz ardı edilmiştir (Bilsel, 2009). Gelecekteki İzmir'in sahip olacağı kentsel dokunun nasıl şekilleneceğine ilişkin bir nazım plan önerisi hazırlanması için Le Corbusier ile 1939 yılında imzalanan sözleşme ile aynı yıl içerisinde başlayan 2.Dünya Savaşı nedeniyle imar planı çalışmaları 1948'e kadar ertelenmiştir (Bilsel, 1999; Bilsel, 2009). Savaş sonrası görüşmeler doğrultusunda, Le Corbusier 1949 yılının ocak ayında 22 plan ve 1 rapor ile nazım imar planı önerisini sunmuştur (Bilsel, 1999).

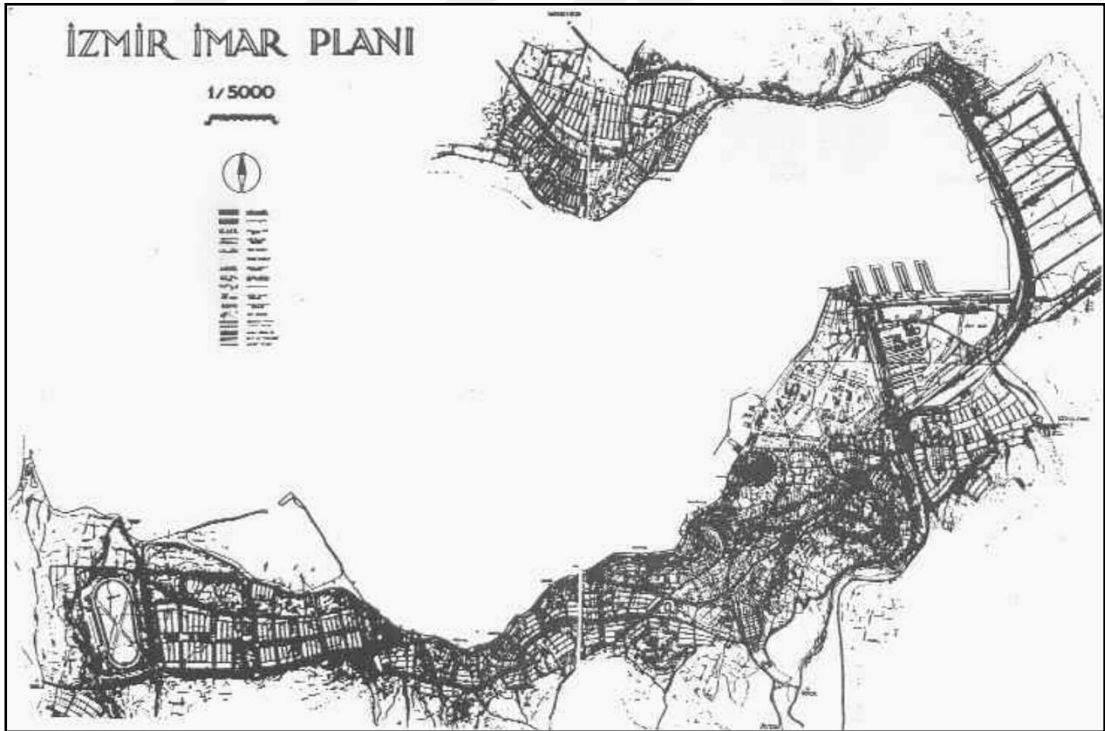

alanları ile açık alanlar olmak üzere iki kategori temelinde iki boyutlu olarak tasarlanan nazım imar planı önerisinde ikamet etmek, çalışmak, beden ve ruhu geliştirmek ve dolaşmak olmak üzere 4 temel fonksiyona hizmet edecek bir kentsel alan üretimi öngörülmekte, bu kapsamda başta yerleşim alanları için olmak üzere detaylı mimari çözümler de önerilmektedir (Bilsel, 1999). Konak ve Basmane arasında kalan alanda mevcut olan tarihi dokunun kentsel olarak dönüştürülmesi, Karataş ve Karantina semtlerinin üst kesimlerine 25.000 civarında nüfusu içerecek konut sitesi inşası, Bayraklı ve Alsancak arasındaki bölgede yeni endüstri sitesi inşası, Konak Meydanı ve çevresinde kültürel alan ve yönetim sitesi belirlenmesi, Hatay Caddesinin her iki tarafına önerilen yeni konut alanı ve bu caddeyi Konak Meydanı'na bağlayan bir varyantın inşası, İnciraltı semtinde büyük bir spor tesisi kurulması gibi tarihi kent dokusunun dönüştürülmesi, ulaşım akslarının hiyerarşik tasarımı, deprem ve iklim koşulları göz önünde bulundurularak tasarlanmış yaşam alanları ve uygulamaya esas değil fikir verip yönlendirmeye odaklanan bir plan şeması niteliğindedir. (Bilsel, 1999; Bilsel, 2009). Ancak bahse konu plan önerisi, mülkiyet dokusunu göz önüne bulundurmayan inkişaf alanları ve tarihi dokuların yok sayılması gibi nedenler ile gerçekçi bulunmamış, dolayısıyla uygulanmamıştır (Bilsel, 1999). Kentin özellikle yanan bölgelerinde uygulanan ve tasarım temelleri Danger&Prost'un planına kadar dayanan ve modernizmin ürünlerinden olan meydan düzenlemelerine örnek olarak Şekil 3.19'daki Cumhuriyet Meydanı verilebilmektedir.

Şekil 3.19 Cumhuriyet Meydanı, 1937 (Facebook, 2019)

Kentin 1960'lı yıllara kadar öngörülen gelişmesini belirleyen ve Le Corbusier'in öngördüğü modern kent imajından ilham alan ancak tarihi alanların korunmasına da yer veren imar planı 1 Mayıs-1 Aralık 1951 tarihleri arasında -nüfusun 50 yıl içerisinde 230.000'den 400.000'e ulaşacağı kabul edilerek- açılan uluslararası "İzmir Şehri İmar Planı Milletlerarası Proje Müsabakası" yarışması kapsamında seçilmiş olup, Kemal Ahmet Arû, Emin Canpolat ve Gündüz Özdeş grubu tarafından hazırlanmıştır (Bilsel, 1999; Bilsel, 2009). Yarışma kapsamında ise odak nokta, Alsancak'ta Bayındırlık Bakanlığı tarafından emtia limanı olarak belirleneceği göz önünde bulundurularak, liman, sanayi ve yük treni garı bölgeleri ve birbiri ile bağlantılarının gösterileceği ve yoksul göçmenlerce inşa edilen gecekondu mahallelerinin ıslahına ilişkin önerilerin belirtilmesi, bunun yanı sıra Konak Meydanı ve çevresinin kamusal kullanımlara ayrılması adına Sarı kışlanın kaldırılması da öngörülmektedir (Bilsel, 2009). Yarışma sonucunda Prof. Kemal Ahmet Arû ve ekibinin hazırlamış olduğu İzmir Şehri İmar Planı 1953 yılında onaylanarak yürürlüğe girmiştir (Şekil 3.20).

Şekil 3.20 Kemal Ahmet Arû, Gündüz Özdeş, Emin Canpolat ekibi 1/5000 ölçekli Nazım Plan önerisi (Bilsel, 2009)

Bu plan kapsamında, Karataş'tan Üçkuyular'a kadar uzanan alanda Hatay Caddesi ve bu caddeye paralel, eğime oturan ve yeşil alanlar ile birbirinden ayrılan konut yapı adaları öngörülmektedir. Yeşil alanlar içine yerleştirilen ticaret ve sosyal donatı alanları, Tepecik ve Bayraklı semtlerinde işçi mahalleleri, Karşıyaka bölgesinde düşük yoğunluklu 3-4 katlı yapılaşma koşullu yapı adaları gibi fonksiyon odaklı ve bölgeleme ilkesi temelinde düzenlenen imar planının en önemli özelliklerinden biri Kemeraltı bölgesindeki tarihi ticaret merkezinin korunmasıdır (Bilsel, 2009). Söz konusu plan, 1925 yılından 1950'lere kadar kent merkezine yönelik hazırlanan imar planı kararlarını temel alarak dönemin altyapı ihtiyaçları ve kente gelen göçmenlerin iskân ve çalışma alanlarına ilişkin gereklilikler doğrultusunda geliştirilmiştir.

İlerleyen süreçte Arû'nun planındaki yeşil alanlar, kentin aldığı yoğun göç dalgasıyla oluşan beklenmeyen nüfus artışından ötürü hayata geçememiş ve kent nüfusunun 350.000'i bulması, kentte konut stokunun yetersiz olması nedeniyle gecekondu alanları hızla artmıştır (Bilsel, 2009). 1950'lere gelindiğinde ise bölgedeki kentsel doku bozulmaya uğramış ve 1970'lerden itibaren apartmanlaşma süreci hızlanmıştır (Kaya, 2013). Bu noktada görülmektedir ki hızlı nüfus artışı ile gecekondulaşmanın neden olduğu kentin mekânsal ve toplumsal dönüşümünün etkileri, nüfus projeksiyonlarının ve bu kapsamda hazırlanan imar planlarının uygulanmasına olumsuz etki etmiştir (Bilsel, 2009). 1957-58 yıllarında kente ilişkin İtalyan Luigi Piccinato ve İsviçreli Alfred Bodmer olmak üzere iki uzmana başvurulmuş olup, Bodmer İzmir plan revizyonunu hazırlamak için görevlendirilmiştir ki 1960 yılında 40 yıl sonraki nüfusun 900.000 olacağı öngörüsü ile hazırlanan planda kentte olası nüfus yığılmalarına karşı bölge planlamasının önemini ifade etmiştir ki 1965 yılında İmar ve İskân Bakanlığı İzmir Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu kurulmuştur (Bilsel, 2009). Bu noktada tahmin edileceği üzere, kent mekânı imar planları kapsamında yeniden üretilir ve biçim kazanırken Avrupalı kent planları ve modern mimari örnek alınarak çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Ancak, kırsal çözülme ile İzmir kentinin de göç alması ve plansız gecekonduların kentsel alanlara eklemlenmesi ile Erken Cumhuriyet döneminden sonra mekânsal ve toplumsal sorunların boyutları değişim sürecine girmiştir.

BÖLÜM DÖRT

LOZAN ANTLAŞMASI VE NÜFUS MÜBADELESİ SÜRECİ

4.1 Lozan Barış Konferansı ve Mübadele Fikrinin Ortaya Çıkışı

19.yüzyıldan itibaren, kaybedilen Balkanlar ve Kafkasya bölgelerinde yaşayan Müslümanların güvenli olarak nitelendirilen Trakya, İstanbul ve Anadolu'ya göç etmesi, terk edilen bölgeler kadar iskân edilen bölgelerin de demografik omurgasını derinden etkileyerek, sosyo-kültürel etkileri günümüze değin sürecek şekilde değiştirmiştir (Sepetcioğlu, 2010; Yetim, 2011). Bunun yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu'nun kaybettiği topraklarda peyda olan ulus-devletlerin ideolojileri ve buna bağlı uygulamalar terk eden ve iskân eden tüm göçmenlerin uyum süreçlerini zorlayıcı etkide olmuştur (Sepetcioğlu, 2010). Nüfusun homojenleştirilmesi yeni kurulan Türkiye'de de uygulanmış ve azınlıklara ilişkin sorunlar bu çalışmanın konusu olan nüfus mübadelesine neden olmuştur (Erdal, 2017). Mübadele ile yaşadığı yerden kopan toplulukların yaşadıkları travma ve buna bağlı olarak gelişen köksüzlük algısına maruz kalan mübadiller her iki devletin de ulus-devlet olma sürecinde nakledildikleri yeni yaşam alanlarına uyum sağlamaya çalışmışlardır (Pala Güzel, 2009).

Mudanya Konferansı devam ederken önerilen ve İzmir'de toplanılması talep edilmesine rağmen 13 Kasım 1922 tarihinde Lozan kentinde toplanılması kararlaştırılan Lozan Barış Konferansı'na İsmet İnönü'nün başkanlık ettiği Türk heyeti ile İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, Yugoslavya, Japonya, Romanya, Türkiye talebi ile davet edilen Bulgaristan ve Sovyetler Birliği ve gözlemci olarak Amerika Birleşik Devletleri katılmıştır (Durgun, 2012). Boğazlar Meselesi, Kapitülasyonlar, Osmanlı Borçları gibi konuların görüşüldüğü konferansta bir diğer önemli ve bu çalışmanın temelini oluşturan konu da Azınlıklar konusu da ele alınmaktadır (Durgun, 2012).

Türk diplomatları tarafından 1800'lerin ikinci yarısından itibaren kullanılan mübadele uygulamasına ilişkin fikirlerin ilk kez Balkan Savaşlarından sonra ortaya atıldığına ve Yunanistan'ın adalarda söz sahibi olmasının Anadolu'nun güvenliği

açısından Yunanistan hükümetine nüfus değişimi teklifi sunulduğuna dair bir kanı vardır (Burak, 2007). Osmanlı İmparatorluğu'nun, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan itibaren maruz kaldığı göçmen kitlesi 1912-13 Balkan Savaşları döneminde de Anadolu'ya gelmeye devam etmiş olup, mübadele uygulamasına ilişkin ilk deneme, 29 Eylül 1913 tarihinde imzalanan İstanbul Antlaşmasının ardından Bulgaristan ile Osmanlı İmparatorluğu arasında 15 Kasım 1913 tarihinde imzalanan mübadele antlaşması ile Edirne Bölgesindeki 46.764 Bulgar ile Bulgaristan bölgesindeki 48.570 Müslüman yer değişimi yapmıştır (Kayam, 1993; Yıldırım, 2016). İkinci antlaşma ise Yunan Epir'i ve Makedonya'daki Müslümanlar ile Aydın Vilayetindeki Rumlar arasında değişim gerçekleştirilmiştir ki, 1.Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine uygulama tamamlanamamıştır (Yıldırım, 2016). Aynı zamanda Yıldırım'ın (2016) belirttiği üzere mübadelenin gündeme geldiği bir diğer antlaşma ise Sevr Antlaşması olup, 143. Maddesinde “Yunanistan’a devredilmiş veya Osmanlı’da kalmış bölgelerdeki Rum ve Türk Nüfusunun” mübadelesinden bahsedilmektedir. Ana oturumlar süresince Türkiye ve Yunanistan temsilcileri iç ve dış politikalarına ilişkin esasları tartışırken “mübadele” kelimesinden hiç bahsetmemişlerdir ki çoğunlukla her iki ülke de göçmen problemlerinden yakınmaktadır (Yıldırım, 2016).

Lozan’da azınlıklara ilişkin mübadele fikrini ortaya ilk kez atan Dr. Nansen’in raporu, komisyonda incelenmiş ve bu kapsamında mübadeleye tabi olacak nüfuslar hesaplanmıştır. 1914 yılında 1.600.000 nüfusuna sahip Rum ahalisi, 1922 yılına gelindiğinde 500.000 kadar kalmıştır (Çanlı, 1994a). Yunanistan’a göre bu rakam 2 milyon kişiye yakın olmasına rağmen bu sayının kesin olarak tespit edilmesi çok zordur (Çanlı, 1994a). Bu süreçte, mübadele konusunu çalışan üç önemli araştırmacı Stephen P. Ladas, Harry P. Psomiades ve Dimitri Pentzopoulos’un, ahali mübadelesine yönelik sözleşmenin hazırlanmasına ilişkin çalışmaları yürütmüş olup, bu süreçte, nüfus değişiminin gerçekleşmesinin nesnel gerekçelerin bütüncül bir bakış açısıyla hazırlanması için antlaşmanın her iki tarafından da görüşler alınmıştır (Yıldırım, 2016).

Lozan’da her ne kadar Yunan heyeti etnik ve dini niteliğin tek potada eritilmiş bir azınlık kavramından bahsetseler de Küçük Asya’daki çok kültürlü toplumsal yapıdan

kaynaklanan din, dil ve ırk farklılıklarının ilerleyen yıllarda etnisite kaynaklı azınlık sorunlarına neden olmaması açısından Türk heyeti mübadeleye dâhil edilecek azınlıklardan bahsederken gayrimüslim kelimesini kullanarak, mübadelenin din esasına göre yapılmasını desteklemiştir (Yıldırım, 2016). Nihayet, sivil Türk ahalisinin tahliyesi, savaş esirlerinin tahliyesi ve Türk ve Rum nüfusun mübadelesine ilişkin konuların çözümlenmesi amacıyla bir alt komisyon kurulmasına karar verilmiş ve Nüfus Mübadelesi Alt Komisyonu 8 Ocak 1923 tarihinde hazırlamış olduğu raporu ana komisyona sunmuştur (Burak, 2007; Yıldırım, 2016).

4.2 Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan Ahali Mübadelesine ilişkin Sözleşme ve Protokol

Lozan Konferansı'nın ilk aşaması olan ve 30 Ocak 1923 tarihinde Lozan Antlaşmasına ek olarak imzalanan “Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” kapsamında Türkiye ve Yunanistan arasında Rum ve Türk nüfuslar arasında değişimi gerçekleştirilmiştir (Arı, 1990; Burak, 2007). Nüfus Mübadelesi kapsamına girenler Batı Trakya hariç Yunanistan'da yaşayan Müslüman nüfus ile İstanbul hariç Türkiye'de yaşayan Rum Ortodoks nüfus olup, söz konusu uygulama sayesinde son 50 yıldır devam eden göç dalgası, belirlenen süre zarfında ve antlaşma çerçevesinde resmiyete kavuşmuştur (Emgili, 2017; Şenışık, 2016).

Ulusal inşa döneminin karakterini yansıtan bahse konu anlaşma, Yunanistan'daki Müslüman (din değiştirerek İslamiyet'i seçmiş Yahudilerin dışında çoğunluğu Müslüman Türklerden oluşan) göçmenlerin Anadolu'ya, Anadolu'daki Ortodoks (anlaşma kapsamında Ortodoks Rumlar gibi göçe zorlanan Hristiyan Gagavuz ve Karaman Türkleri gibi örnekler dışında çoğunluğu Helen kökenli olan) göçmenlerin ise Yunanistan'a iskânını içermektedir (Arslan, 2012; Adıgüzel, 2016). Türkiye sınırlarındaki Gökçeada, Bozcaada ve İstanbul'da ikamet eden Rumlar ile Batı Trakya'da ikamet eden Türklerin dâhil edilmediği mübadele anlaşması kapsamındaki göçler 1923 yılında başlayıp 1927 yılına değin devam etmiş, bu süreçte 1.200.000 Ortodoks Hristiyan Rum ile 500.000 Müslüman Türk göçe zorlanmıştır (Adıgüzel, 2016).

Dini temel alarak yapılan bu anlaşma kapsamında etnik farklılıklara sahip Ermeni, Arnavut, Çerkez ve Bulgar gibi toplumun farklı kimlikleri de yaşadıkları topraklardan koparılıp göç etmeye zorlanmışlar ve her iki ülkenin de yaşadığı demografik değişim üretim dinamiklerini de değişime uğratmış, mülkiyet ilişkileri yeniden belirlenmiş ve sınıf yapısının yeniden biçimlenerek en nihayetinde Anadolu'nun Türkleşmesinde etkili olmuştur (Şenışık 2016; Yıldırım, 2016).

Bahse konu mübadeleye ilişkin protokolün ilk üç maddesi aşağıdaki gibi olup, uygulamaya tabi olacak kişilerin nitelikleri açıklanarak, mübadeleye ilişkin temel bilgiler verilmiştir.

Madde 1.

Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine girişilecektir. Bu kimselerden hiç biri, Türk Hükümetinin izni olmadıkça Türkiye'ye ya da Yunan Hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan'a dönerek orada yerleşmeyecektir.

Madde 2.

Birinci Maddede öngörülen mübadele:

- a) İstanbul'da oturan Rumları (İstanbul'un Rum ahalisini);
- b) Batı Trakya'da oturan Müslümanları (Batı Trakya'nın Müslüman ahalisini) kapsamayacaktır.

1912 Kanunuyla sınırlandırıldığı biçimde, İstanbul Şehremaneti daireleri içinde, 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş (établis) bulunan bütün Rumlar, İstanbul'da oturan Rumlar sayılacaklardır. 1913 tarihli Bükreş Antlaşması'nın koymuş olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş tüm Müslümanlar Batı Trakya'da oturan Müslümanlar sayılacaklardır (Bayındır Goularas, 2012, s. 130).

Madde 3.

Karşılıklı olarak Rum ve Türk nüfusu mübadele edilecek toprakları 18 Ekim 1912 tarihinden sonra bırakıp gitmiş olan Rumlar ve Müslümanlar, 1. maddede öngörülen mübadelenin kapsamına girer sayılacaklardır.

İş bu sözleşmede kullanılan “göçmenler” (émigrants) terimi, 18 Ekim 1912 tarihinden sonra göç etmesi gereken ya da göç etmiş bulunan bütün gerçek ve tüzel kişileri kapsamaktadır (Öz ve Berber, 2010, s. 466).

Mübadele antlaşmasının ilk maddesinde belirtildiği üzere mübadele uygulamasının bir kereye mahsus olacağı ve geri dönüşü olamayacağı ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra, ilk maddede mübadeleye tabi olanlar belirtilerek, antlaşmanın din esasına göre yapıldığı açıkça yazılmaktadır. Yani bu kapsamda antlaşma sadece Rum ve Müslüman kimliği taşıyanlar arasında sınırlı kalmamış, Ermeni, Çerkez, Arnavut, Süryani, Bulgar, Arnavut ve hatta Ladino (Yahudi İspanyolcası) konuşan ve Müslüman bir mezhebin üyeleri olan Selanik Yahudileri de mübadeleye dâhil olmuşlardır (Yıldırım, 2016). Protokolün ilk iki maddesi kapsamında 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren mübadelenin gerçekleşeceği ve mübadeleye tabi olan göçmen profilinin -İstanbul ve Batı Trakya yöreleri hariç- 30 Ekim 1918 tarihinden itibaren göç eden kişileri kapsadığı bilgilerine ulaşılmaktadır. Divanın 21 Şubat 1925 tarihli kararında muaf tutulacak Rumların, İstanbul’da 1912 Kanunu ile belediye sınırları içinde bulunmaları gerektiği belirtilmiş olup, konu çözüme kavuşamamıştır (Tosun, 2014). Bu doğrultuda, Yunan hükümeti, Batı Trakya’daki Türklerin mallarına el koyarak, bahse konu mülkleri Anadolu’dan gelen mübadil Rumlara tahsis etmiş, Türk hükümeti İstanbul’daki Rumlara benzer bir uygulamada bulunarak karşılık vermiştir (Tosun, 2014). Anlaşmazlıklar karşısında iki ülke arasındaki ilişkiler çıkmaza girmiş ve 1 Aralık 1926 tarihinde Atina Antlaşması imzalanmıştır (Tosun, 2014).

Mübadele kararına kadar, 1856 yılında Kırım Savaşı, 1877-78 yıllarında Rus Savaşı, 1897 Yunan Savaşı, Girit’in Osmanlı topraklarından kopması ve 1912-13 yıllarında Balkan Savaşları gibi kritik olaylar sonucunda Osmanlı’nın kaybettiği bahse konu toprakları terk etmek zorunda kalan binlerce Müslüman göçmen Anadolu’ya gelmiştir (Fedakâr ve Akçiçek, 2019). Bahse konu sözleşme ve protokolün 3.maddesi

kapsamında 3.maddesi mülteci kavramını yasallaştırılarak yukarıda bahsi geçen göçmenlerden 18 Ekim 1912 tarihinden itibaren vatanlarını terk edenler de mübadele antlaşması kapsamında değerlendirilmiştir (Arslan, 2012). Böylece, 1912 ve 1923 tarihleri arasında Yunanistan'a göç eden Ortodoks Rumlar ile Anadolu'ya göç eden Müslümanların yanı sıra Bulgaristan'dan ve Doğu Trakya'dan gelen göçmenler de mübadil kategorisine dahil olmuştur (Balta, 2015).

Mübadele protokolünün 11.maddesi kapsamında mübadeleye ilişkin iş/işlemlerin yürütülmesi amacıyla Muhtelit Mübadele Komisyonu kurulmuş olup, komisyon Ekim 1923 tarihinden itibaren çalışmaya başlamıştır (Tosun, 2014). Mübadele protokolünün 5. ve 8.maddeleri kapsamında ise mübadillerin mülkiyetinde bulunan malların değerinde haklarını alacakları ve herhangi bir vergilendirme olmadan mallarını yanlarında taşıyabilecekleri, taşıma imkânı olmayanların ise mallarının tasfiye edilmesi sağlanacaktır (Bozdağlıoğlu, 2014). Mübadillerin taşınır ve taşınmaz mallarının kaydı ve bahse konu malların değerlerinin tespitine ilişkin hususlar Mübadele Sözleşme ve Protokolü ile tariflenmiş olup, Mübadele İmar ve İskân Vekaletince mübadele uygulamasını düzenli gerçekleştirmek ve olası ihtiyaçların tespitini yapabilmek amacıyla mübadillerin taşınır ve taşınmaz mal varlıkları kayıt altına alınmıştır (Çelebi, 2006; Öztürk, 2016). Bu doğrultuda mübadele protokolü kapsamında öngörülen malların tasfiye edilmesi kararı kapsamında mübadillerin mal ve mülklerine ilişkin detaylı bilgileri içeren ve Tasfiye Talepnamesi olarak adlandırılan belgeler üretilmiştir. Bahse konu protokol kapsamında mübadiller, herhangi bir vergiye tabi tutulmaksızın, taşınır mallarını satıp satmamakta özgür olmuşlar, mallarını yanlarına alamayacak durumda olan mübadiller için ilgili mülkün envanteri çıkarılmış olup, değeri de belirlenerek zabıt varakası (tutanak yazısı) çıkarılmıştır (Çelebi, 2006). Biri Memurin-i mahalliye nezdinde kalmak üzere, biri Muhtelit Komisyonu'na, biri mübadile, biri mübadilin göç ettiği iskân bölgesinin hükümetine verilmek üzere dört kopya hazırlanmış olup, bahse konu tasfiye talepnameleri, mübadillerin mal bilgilerinin yanı sıra memleket ve mesleki bilgilerini de içerdiklerinden kişilerin yanlarında getirmeleri gereken önemli belgelerden olmuştur (Çelebi, 2006; Öztürk, 2016).

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı tarafından sınıflandırılarak, “Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri Katalogu” ismi ile hizmete sunulan tasfiye talepnameleri, mübadillerin kendi ve babalarının ismi, memleketi, Türkiye’de iskân edildiği yerleşim ve mesleği gibi kimlik bilgilerinin yer aldığı birinci sayfa, mübadilin emval-i gayri menkulesine (taşınmaz mallara) ait bilgileri içeren cetvellerin yer aldığı ikinci ve üçüncü sayfalar, mübadilin emval-i menkule (taşınır mallar) bilgilerini içeren cetvelin yer aldığı dördüncü sayfa ve vekaletnamenin yer aldığı beşinci sayfayı içermektedir (Çelebi, 2006). Tasfiye talepnamesinin ilk sayfasından bir örnek Şekil 4.1’de görülmekte olup, Sakız Adası’ndan gelen ve İzmir ili, Konak ilçesi, Eşrefpaşa semtine yerleştirilen bir mübadile aittir. İlk sayfasında kendisinin ve babasının ismi, memleketi, iskân bölgesi ve mesleği bulunmaktadır. Sonraki sayfalarda ise Şekil 4.2’te görülmekte olup, bu sayfalarda yukarıda bahsedildiği üzere sahip olduğu taşınır ve taşınmaz mallarının bilgisi tablolar halinde ve diğer bilgiler yer almaktadır.

Mübadele uygulaması, gerek fiziki ve sosyal açıdan yeni bir çevre, gerekse manevi ve maddi değişimler ile karşılaşan göçmenler için zorlayıcı bir deneyim olmuştur. 1923 yılının Kasım ayında başlayan mübadele uygulamaları ve bu kapsamda karşılaşılan barınma, iskân, nakil işlemleri ve sağlık sorunlarının giderilmesi ile göçmenlerin üretici duruma getirilerek ekonomiye kazandırılmalarına ilişkin çalışma ve problemler 1930 yılına kadar devam etmiştir (Çelebi, 2006). Bu süreçte karşılaşılan sorunlar arasında en önemlilerden biri olan ve gerek mübadillerin kayıt altına alınması hususunda gerekse mübadillerin mülk tespitlerinin yapılarak, iskân edilecekleri yerlerde kendilerine temin edilecek malların miktarının saptanması hususunda önem arz eden tasfiye talepnamelerindeki mülklerin Türkiye’de karşılanması olmuştur (Çelebi, 2006).

4.3 Mübadele İmar ve İskân Velâketi

1 Mayıs 1923 tarihinde başlaması planlanan mübadeleye, önce esir değişimi yapılacak olması nedeniyle başlanamamış olup, Mart-Ağustos 1923 tarihleri arasında gerçekleşen esir değişimi sonrasında Aralık 1923 tarihinde başlanabilmektedir (Çanlı, 1994a). Bu zaman zarfında da henüz Mübadele İmar ve İskân Velâketi kurulmadan önce, 17 Temmuz 1923 tarihinde, İcra Vekilleri tarafından onaylanan kararname kapsamında, mübadillerin nakil ve iskânlarına ilişkin esasları içeren ilk detaylı protokol olan ve 32 maddeden oluşan “Encümen-i Vükela Karar-ı Aliyesine Tevfiken Tadilen Tanzim Olunan Talimatname” ile açıklanmıştır (Şenışık, 2016). Bahse konu protokolün 17.maddesi kapsamında Türk mübadillere, devlet yardımı olmama koşuluyla serbest iskân hakkı verilmekte, 18.maddesinde ise Türk olmayan mübadillerin hükümetçe belirtilen yerlerde iskân edilmelerinin zorunlu olduğu ifade edilmiştir (Çanlı, 1994a; Güner, 2007; Şenışık, 2016). Böylece uygulama çerçevesi çizilen mübadele sürecine başlanmıştır.

Göçmenlerin Yunanistan’dan Anadolu’ya nakli ve iskân edilme sürecine ilişkin çalışmalar Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti görev ve çalışmaları Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaletine bağlı bir müdüriyet tarafından yürütülmüş olup, ilerleyen süreçte mübadele ve imar işlerini bir bütün olarak tasarlamış ve bu doğrultuda 13 Ekim 1923 tarihli kanun ile Mübadele İmar ve İskân Velâketi kurulmuştur (Çapa, 1990; Çanlı, 1994a). Mübadillerin nakilleri ve iskânları, ihtiyaç sahiplerine yiyecek yardımı yapılması, tahrip edilen bölgelerde konutları yıkılan ve yakılan mahallelinin için iskân bölgelerinin tespiti ve harap yerlerin imarı gibi görevleri üstlenen Mübadele İmar ve İskân Vekâleti’nin kurulmasından sonra kurum içi hiyerarşiye ihtiyaç duyulduğundan, 1 Kasım 1923 tarihinde kabul edilen yasa kapsamında bahse konu vekaletin hizmet alanı merkez ve taşra olarak ikiye ayrılmıştır (Burak, 2007). Merkez Teşkilatı; Mübadele ve İskân Müdüriyet-i Umumiyesi ve İmar Müdüriyet-i Umumiyesi olmak üzere iki müdüriyet olarak tanımlanmıştır (Burak, 2007). 8 Kasım 1923 tarihinde yayınlanan 363 no’lu Mübadele İmar ve İskân Kanunu ile bahse konu vekâletin görev ve yetkileri belirlenmiştir (Çanlı, 1994a).

25 Kasım 1923 tarihinde “İaşe Talimatnamesi”, 28 Kasım 1923 tarihinde “Misafirhaneler Talimatnamesi” ve 9 Aralık 1923 tarihinde de “Muhacirlerin kabul, iaşe, sevk ve iskânları hakkında Talimatname” gibi düzenlemeler ile mübadele uygulamasına ilişkin iş ve işlemlerde yaşanacak aksaklık ve belirsizliklere karşı çalışmalar yapılmıştır (Çakmak, 2017). Örneğin, köy ihtiyar heyetlerince hazırlanacak, vilayet müdürleri veya İmar ve İskân Müdürlerince onaylanacak yardıma muhtaç göçmen listeleri ile alet, araç ve gereç yardımı yapılacak olup, İmar ve İskân Komisyonunca sanatkarlara, uğraşılan sanatlarının gerektirdiği araç ve gereçlerin temini sağlanacaktır (Kopar, 2018).

Lozan görüşmelerinde imzalanan itilafnameler sonrasında Yunanistan’daki Müslümanlar Selanik ve Kavala gibi yerleşimlerin limanlarında nakledilmek için toplanmaya başlamıştır (Çanlı, 1994b). Göçmenlerin nakli çoğunlukla, Anadolu’ya Mübadele İmar ve İskân Vekaleti tarafından Seyr-ü Sefain İdaresi’nden kiralanan vapurlar aracılığıyla denizyolu ile gerçekleştirilmiş olup, bir kısmı da kara ve demiryolu ile taşınmıştır (Çanlı, 1994b).

Ayrıca, 30 Ocak 1923 tarihli Mübadele sözleşmesinin 2.maddesi doğrultusunda mübadil kimliğinin 18 Ekim 1912 tarihinden önce gelen göçmenleri kapsamı üzerine Müslüman malları üzerindeki uygulamalar geçersiz sayılarak, el konulan mallar sahiplerine geri verilmiş ve bahse konu sözleşmenin yürürlüğe girmesinden itibaren altı aylık süre içerisinde yetkili makamlara başvuran bu göçmenlerin Mübadele İmar ve İskân Vekaleti ve/veya İstanbul Vilayeti’ne müracaat etmeleri gerekmiştir (Çelebi, 2006). 1912 yılından önce ve sonrasında Yunanistan topraklarını terk eden göçmenlerin mallarına ilişkin işlemler 1924 yılının Kasım ayına kadar devam etmiştir (Çelebi, 2006).

Mübadillerin iskânı için Vekâlet tarafından çıkarılan yasal düzenlemeler ilk aşamada mevcut yapı stokunun tadilat edilmesi, kullanılamayacak durumda olanların yapılacak planlama çalışmaları kapsamında gerekli teknik özelliklere sahip evler inşa edilmesi şeklindedir (Karaibrahimoğlu, 2017). Bu doğrultuda, mesken bunalımına ilişkin çözümlerden biri iktisadi hane olarak tanımlanan, basit ve ucuz malzeme ile

hazırlanan ve tek çatı altında dört ayrı birimde olmak üzere dört aileye kadar barınma imkânı sağlayabilen, sağlıklı bir yaşam imkânı sunan yapılardır (Cengizkan, 2004). Kullanım ömrü 5 yıl olarak tahmin edilen bu yapıların maliyeti 800 lirayı bulduğundan oldukça ucuza mal edilmektedir (Seçkin, 2013). Bütüncül tek bir çatı altında ikişer odası olan dört hane planlanmış olup, ısınma için 4 hanenin kesiştiği alanda ortak bir baca yapılmıştır. Hanelerin mahremiyetlerine önem verilmiş, bu kapsamda daireler arası inşa edilen duvarlar kerpiç ile yapılmıştır (Seçkin, 2013). Yapının bulunduğu iklime göre, malzeme cinsi değişmiş, dolayısıyla ormanlık bölgelerde ince tahtadan çatı, diğer bölgelerde ise kiremit kullanılmıştır (Seçkin, 2013). Mübadillerin iskân edeceği bu konut tipinin inşa edilmesi için talimatname İzmir, İzmir, Saruhan (Manisa), Samsun, Ertuğrul (Bilecik), Adana, Silifke, Corum, Amasya, Ordu, Bozok (Yozgat), Sivas, Burdur, Isparta, Antalya, Bursa, Aydın, Denizli’de dağıtılmış ve inşaatlara hızla başlanarak İzmir’de 192 adet olmak üzere 6903 iktisadi hane yapılarak, Eylül 1924 tarihine kadar 1369 adeti tamamlanarak göçmenlere tahsis edilmiştir (Karacaer, 2006; Seçkin, 2013).

Vekalet, yukarıda da belirtildiği üzere mübadillerin tespitini, mübadeleye tabi olan kişilerin Yunanistan’da belirlenen limanlardan alınarak iskân mıntıkalarına naklini, taleplerin doğrultusunda mesken, dükkân, tarla, araç ve gereç temini gibi yardımlar yapılarak mübadillerin topluma ve ekonomik hayata kazandırılmasını sağlamak adına çalışmalar yapmıştır. Mümkün olduğunca mübadillerin alışkın oldukları iklim koşullarına ve mesleki uzmanlıklarına doğrultusunda iskân bölgelerine gönderilmelerine dikkat edilmiş, mağduriyet yaşanmaması için emval-i metruke adı verilen ve mübadillere tahsis edilen terk edilen yapıların yetersiz olduğu yerleşimlerde ekonomik konutlar inşa edilmiştir. Nihayetinde, 9 Aralık 1933 tarihinde imzalanan Muhtelit (Karma) Komisyonun Kaldırılmasına Dair Antlaşma ile mübadele işlemleri 19 Ekim 1934 tarihinde resmi olarak sonlandırılmıştır (Bozdağlıoğlu, 2014).

4.4 Mübadillerin Türkiye’ye Nakli ve İskân Süreci

1 Mayıs 1923 tarihinde yürürlüğe girmek üzere 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan mübadele protokolünün 4.maddesi gereğince savaş tutsaklarının değişimi yapılmadan,

siviller taşınamayacağından, 1923 yılının sonuna kadar nakli gerçekleştirilemeyen Müslüman ve Rum mübadillerin nakli, sistemli ve eşgüdümlü şekilde 1924 yılının aralık ayında büyük ölçüde tamamlanmıştır (Yıldırım, 2016). İskân bölgelerinin nasıl seçildiği konusunda ise Dâhiliye ve İktisat Vekâletleri ile gerçekleştirilen görüşmeler dâhilinde Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti görevli olup, bahse konu kurum tarafından tespit işlemleri yürütülmüş olup, ülke genelinde belirlenecek iskân mıntıkaları ve mübadillerin iskân mıntikalarına sevkine ilişkin bilgiler, 17 Temmuz 1923 tarihli kararname ile belirlenmiştir (Arı, 1990; Baran, 2003). Bunun için de göçmenlerin geldikleri bölgelerdeki iklim koşulları, kişilerin sosyo-ekonomik nitelikleri, meslekleri göz önünde bulundurularak hem topluma işgücü anlamında katkı sağlayacakları hem de mental olarak adaptasyon sağlayacakları yerleşim yerlerinin belirlenmesi hususunda ön çalışmalar yapılmıştır (Arı, 1990).

İki ülke tarafından mübadele uygulaması kararı alındıktan sonra hukuki çerçevede yürürlüğe giren Kanun ve talimatnameler kapsamında Mübadele İmar ve İskân Velâketi'nin çalışmaları başlamıştır. Mübadele kararı zorunlu bir göç olup, mübadele kapsamına giren kişilerin bu karara uyması da mecburi kılınmıştır. Ancak, ekonomik ve sosyal olarak birbiri ile bağlantılı olan mübadelenin iki ana aktörü -farklı etnik unsurların da içerisinde olduğu ancak genel ifade ile- Ortodoks Rum ve Müslüman Türkler gibi, ahali mübadelesinden etkilenen yerel halkların çoğunluğu, söz konusu değişimden memnun olmamışlardır (Balta, 2015). Balta (2015) bu konuyla ilgili şu şekilde bir pasaj paylaşmaktadır:

Aynı günlük ihtiyaçlar, aynı keder ve sevinçler, ortak güneşimiz ve ayımız, aynı toprağımız yavaş ancak kesin olarak, bizi hissettirmeden birbirimize yaklaştırmıştı. Türk hemşerilerimiz bize öylesine alışmışlardı ki, bize ‘gavur’ diye seslenmeyi âdet haline getirmelerine ve bunu olağan bir duruma dönüştürmelerine rağmen, artık bizi yabancı ya da göçmen olarak görmüyorlardı. Ve Rumlar, Türk köylüsünün yüzünde, dini ve etnik karşıtlığına rağmen; sakin, dürüst ve aynı zamanda acıklı bir komşu görüyordu (s. 95).

Mübadele antlaşmasının yaptırımlarının kaçınılmaz olduğunu fark eden sivil halk, toplu dilekçeler yerine Atina ve Ankara'ya bireysel dilekçeler yazarak, mübadeleden muaf tutulmayı talep etmişlerdir ki ancak Türk-Yunan Savaşı süresince Türk kuvvetlerine yardım ettiği belge ve/veya şahitler ile desteklenen kişilerin muaf olmasına izin verilmiştir (Yıldırım, 2016). Mübadeleden muaf olmaya çalışan gayrimüslimler din değiştirerek İslam'a geçmeyi talep etmiş, ancak Ankara hükümetince bu uygulamalar, barış antlaşması ve bu antlaşmaya bağlı durumların normale dönmesine kadar dondurulmuştur (Yıldırım, 2016). Müslüman bir kişi ile evlenme yoluna başvuran gayrimüslimlerin evlilikleri Ankara hükümetince fark edilince, bu tarz evliliklerin resmi onayı bir süre için yasaklanmıştır (Yıldırım, 2016). İronik olarak, mübadele antlaşması kapsamındaki uygulamalar süresince saklanmayı başarmış ve etabli (mübadeleden hariç tutulma) belgeleri olmayan kişiler, nüfus bürolarında Rum Ortodoks olarak kayıt edilerek, 1930'lu yılların ortalarında Türk vatandaşlığı alabilmişlerdir (Yıldırım, 2016). Mübadele kapsamında ülkeyi terk etmek zorunda kalan Rum ve Ermenilerden bazıları ise, başka bir Avrupa ülkesinin vatandaşlığını alarak, terk ettikleri topraklara tekrar İzmir kentine dönmüştür (Durgun, 2012).

Mübadele uygulaması başladığında Müslüman mübadiller belirlenen noktalardan kara ve deniz üzerinden ulaşım yolları ile Türkiye'ye iskân mıntıkalarına gelmişlerdir. Mübadillerin iskânları çoğunlukla emval-i metruke adı verilen yapılara ve alanlara olacak şekilde planlanmış olup, iskân alanlarının göçmenlerin alışkın oldukları iklim ve yaşam koşullarına uygun olması zorunludur (Bozdağlıoğlu, 2014). Emval-i metruke, gayrimüslimler tarafından terk edilen mesken, dükkân, tarla vb. tüm mallar için kullanılan bir isim olup, mübadillere tasfiye taleplerleri doğrultusunda hukuki kurallar çerçevesinde sahip oldukları malların karşılığı olarak verileceklerdir. 1920'lerde emval-i metrukelerin, mübadeleye tabi olan kişilerin terk edilmiş malları, kenti terk eden Ermeni ve Yahudilerin malları ve Avrupa kökenli Yabancılar ait olanlar olmak üzere üç kısım olduğu bilinmektedir (Kaya, 2013). Türkiye'de mübadillerin çoğunlukla iskân edildiği bölgelere bakıldığında emval-i metrukelerin yoğun olduğu eski ve terk edilmiş Rum yerleşimleri olduğu görülmekte ve benzer bir sonuca köy iskân bölgelerinde de varılmakta olup, Rumların terk ettiği boşaltılmış

köylere yerleştirilmiştir (Bayındır Goularas, 2012). Geri kalan bir kısım mübadil ise yerli halkın ve muhacirlerin yerleşmiş olduğu köylere nakledilmiştir (Bayındır Goularas, 2012). Bu süreçte mümkün olduğunca kent merkezine iskân edilen mübadillere emval-i metrukeden konut ve dükkân, kırsal alanlara iskân edilen mübadillere ise emval-i metrukeden tarla ve bağ verilmiştir (Şenışık, 2016). İskân edildikleri ilk yıllarda ekonomik olarak verimli olamayan göçmenler, ilerleyen süreçte Anadolu kültürüne ve ekonomik sistemine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Örneğin, Samsun ve Bursa'daki göçmenler tütün üretimine, Mudanya ve İzmir çevresindeki göçmenler ise zeytin üretimine katkı sağlayarak tarımsal gelişimi beslemişlerdir (Öztürk, 2018).

Mübadele İmar ve İskân Vekâleti tarafından, mübadillerin iskânına ilişkin göçmenlerin alışkın oldukları coğrafya, mesleki uzmanlıkları gibi hususlar göz önüne alınarak, İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi kapsamında, 17 Temmuz 1923 tarihinde, Anadolu sekiz iskân bölgesine ayrılmış olup, bahse konu sekiz mıntika Tablo 4.1'de görülmektedir (Güner, 2007). Çalışmalar kapsamında, 6 Eylül 1923 tarihinde toplanan kurul tarafından, dördüncü iskân mıntikası olarak belirlenen İzmir ve çevresine Drama ve Kavala Türklerinin bir kısmı, Girit başta olmak üzere Yunan Adalarından ve Yunanistan ana karasının kıyı kesimindeki Türklerin bir kısmının iskân edilmesi kararlaştırılmıştır (Arı, 1990).

Tablo 4.1 Tarım sektöründeki uzmanlıklarına göre mübadiller ve yerleştirildikleri sekiz adet iskân bölgesi (İskân Tarihçesi, 1932)

İSKÂN CETVELİ						
	Geleceklerin Memleketleri	Tütüncü	Çiftçi	Bağcı-Zeytinci	Toplam	İskân Olunacağı Yerler
1	Bir kısmı Drama ve ekseri Kavala ahalisi	30.000	0	0	30.000	Samsun Çevresi
2	Siroz	20.000	15.000	5.000	40.000	Adana Çevresi
3	Kozana, Girebene, Naslıç ve Kesriye ahalisi	2.500	15.000	5.000	22.000	Malatya Çevresi
4	Kayalar, Karafeyye, Vodine, Katerin, Alasonya, Lângaza, Demirhisar, Gevgilinin Yunanistan'a kalan köyleri, Yenice-i vadar, Karacaabat	3.500	2.500	15.000	43.000	Amasya Tokat Sivas Çevresi
5	Zeytuncü, Drama ve Kavala'lılarla, Selanik ve ahalisi	4.000	20.000	40.000	64.000	İzmir, Manisa, Menşe, Denizli ve havalisi
6	Kesendire, Poliroz, Sarışaban, Avethisar, Nevrekop ve ahalisi	20.000	55.000	15.000	90.000	Çatalca, Tekirdağ livaları, Karaman livaları, Karaman, Niğde ve havalisi
7	Preveze ve Yanya ahalisi	15.000	40.000	0	55.000	Antalya, Silifke ve havalisi
8	Midilli, Girit ve sair adalar	0	30.000	20.000	50.000	Ayvalık, Edremit Mersin ve havalisi
	TOPLAM	95.000	200.000	100.000	395.000	

Baran'ın (2003) aktardığına göre İzmir, Selanik'ten gelen mübadillerin çoğunluğunun iskân edileceği bir yerleşim yeri olmuş ve iskân edilebilecek nüfusun 64.000 kişi olacağı belirlenmiştir ki tahmin edilen ile gerçekte olan rakamlar arasında neredeyse iki katı fark olup, İzmir'de iskân edilecek mübadiller dışında, iskân edilecek diğer göçmenlerin sayısı 104.000'dir.

Mübadele İmar ve İskân Velâketi kurulduktan sonra göçmen miktarının fazlalığı ile artan iskân bölgesi ihtiyacı doğrultusunda Tablo 4.1'de 8 adet olan mıntıka sayısı 10'a çıkarılmıştır (Burak, 2007). Bu mıntıkalar:

1. Samsun Mıntıkası: Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Amasya, Tokat, Çorum vilayetleri,
2. Trakya Mıntıkası: Edirne, Kırkkilise, Tekfur dağı, Gelibolu, Çanakkale, Manisa, Aydın, Menteşe, Afyon Karahisar vilayetleri,
3. Karasi Mıntıkası: Bandırma, Erdek, Marmara, Edremit, Ayvalık, Alibeyğ Nahiyesi vilayetleri,
4. İzmir Mıntıkası: İzmir, Çeşme, Gelendos, Oba, Kuşadası, Dikili, Güllük, Milas, Bodrum, Denizli vilayetleri
5. Bursa Mıntıkası: Hüdavendigâr vilayeti,
6. İstanbul Mıntıkası: İstanbul, Çatalca, Zonguldak vilayetleri,
7. İzmit Mıntıkası: İzmit, Bolu, Bilecik, Eskişehir, Kütahya vilayetleri,
8. Antalya Mıntıkası: Antalya, Isparta, Burdur vilayetleri,
9. Konya, Niğde, Kayseri, Aksaray, Kırşehir,
10. Adana Mıntıkası: Adana, Mersin, Silifke, Kozan, Cebel-i Bereket, Ayntab, Maraş vilayetleridir (Özcan, 2010; Kurtulgan, 2016).

Bu çalışmalar kapsamında, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Arazi İskân Dairesinin kayıtlarına göre ise 1923-1924 yıllarında Yunanistan'dan Anadolu'ya gelen 384.000 mübadil iskân edilmiş olup, 99.709 hanedir (Çanlı, 1994b). Aynı listede 7.753 kişi (2034 hane) serbest olarak gösterilmektedir. Bu rakam, Devlet İstatistik Enstitüsü verileri kapsamında 1928 yılı itibarıyla 463.534 olarak belirtilmiştir (Erdal, 2018).

Baran (2003) ise 1923 ve 1927 yılları arasında Anadolu'ya gelen göçmen sayısının 504.964 olduğunu belirtmiş olup, Tablo 4.2'de 1923 yılından 1938 yılına kadar gelen göçmen nüfus bilgisi görülmektedir. Göçmen kelimesi ile ifade edilen nüfus hem mübadilleri hem de Balkanlardan gelen muhacirleri kapsamaktadır.

Tablo 4.2 1923-1938 yılları arasında Türkiye'ye gelen göçmen sayısı (Baran, 2003)

YIL	AİLE SAYISI	NÜFUS
1923	50.259	196.420
1924	52.221	208.886
1925	9.818	39.634
1926	8.201	32.852
1927	6.805	27.172
1928	10.143	40.570
1929	4.785	19.133
1930	3.490	13.624
1931	2.945	11.648
1932	2.905	11.603
1933	6.167	25.656
1934	9.282	34.057
1935	13.002	50.719
1936	8.518	33.074
1937	7.008	26.752
1938	8.734	29.678

Bayındır Goularas'ın (2012) çalışmasından üretilen Tablo 4.3'teki veriler doğrultusunda İzmir'de iskân edilen mübadillerin 31.502 olduğu görülmektedir. Kente bu sayıdan çok daha fazla miktarda mübadil, muhacir ve mülteci gelmiş ancak göçmenlerin Anadolu'ya sevkıyat noktası olan bir göç durağı niteliğindeki İzmir'de 30.000 civarı mübadil iskân edilmiştir. Mübadil miktarı açısından İzmir gibi Edirne, Bursa, İstanbul, Tekirdağ gibi illerin de mübadillerin yoğun olarak iskân edildiği yerleşimlerden olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, sayıca en çok mübadilin Trakya ve Batı Anadolu bölgelerine yerleştirildiği görülmekte olup, 260.000'den fazla

mübadil ile %58 oranında Marmara Bölgesine ve 100.000’den fazla mübadil ile %13 oranında Ege Bölgesine, %10 oranında İç Anadolu Bölgesine, %2,5 oranında Doğu Anadolu Bölgesine ve %0,5 oranında Güneydoğu Anadolu Bölgesine iskân gerçekleşmiştir (Bayındır Goularas, 2012).

Tablo 4.3 Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre 1923 ile 1927 yılları arasında illere göre iskân edilmiş mübadil sayıları (Bayındır Goularas, 2012)

İl / Mübadil Sayısı		İl / Mübadil Sayısı		İl / Mübadil Sayısı		İl / Mübadil Sayısı	
Adana	8.440	Çanakkale	11.638	Isparta	1.175	Mersin	3.330
Afyon	1.045	Cebeli bereket	2.944	İstanbul	36.487	Muğla	4.968
Aksaray	3.286	Çorum	1.570	İzmir	31.502	Niğde	15.702
Amasya	3.844	Denizli	2.728	Kars	2.512	Ordu	1.248
Ankara	1.651	Diyarbakır	484	Kastamonu	842	Samsun	22.668
Antalya	4.920	Edirne	49.441	Kayseri	7.280	Şanlıurfa	290
Artvin	46	Elâzığ	2.124	Kırklareli	33.119	Şebinka- rahisar	5.879
Aydın	6.630	Erzincan	116	Kırşehir	193	Sinop	1.189
Balıkesir	37.174	Erzurum	1.095	Kocaeli	27.687	Sivas	7.539
Bayazıt	2.856	Eskişehir	2.567	Konya	5.549	Tekirdağ	33.728
Bilecik	4.461	Gaziantep	1.330	Kütahya	1.881	Tokat	8.218
Bitlis	3.360	Giresun	623	Malatya	76	Trabzon	404
Bolu	194	Gümüşhane	811	Manisa	13.829	Van	275
Burdur	448	Hakkâri	310	Maraş	1.143	Yozgat	1.635
Bursa	34.543	Hatay	1.037	Mardin	200	Zonguldak	1.285

Bayındır Goularas’ın (2012) aktardığına göre Devlet İstatistik Enstitü’nün verileri doğrultusunda 1923-1927 yılları arasında Yunanistan topraklarından Anadolu’ya 456.720 adet mübadilin geldiği ve büyük bir kısmının Mübadele İmar ve İskân Velâketince belirlenmiş olan iskân mıntıkalarına yerleştirildiğine ulaşılmaktadır.

Kopar'ın (2018) ilettiği sayısal veriler ise şu şekildedir; Drama ve Kavala bölgelerinden gelen 30.000 tütüncü mübadilin Samsun'a; Serez'den gelen 20.000 tütüncü, 15.000 çiftçi ve bağcı ve 5.000 zeytinci mübadilin Adana bölgesine; Kozana, Girebene, Naslıç ve Kesriye bölgelerinden gelen 2.500 tütüncü, 15.000 çiftçi ve 5.000 zeytinci mübadilin Malatya bölgesine; Kayala, Karaferye, Vodina, Katerin, Alasonya, Lanğaza, Demir hisar, Yeniceivardar, Karacaabat ve Gevgelinin Yunanistan'a kalan köylerinden gelen 3.000 tütüncü, 25.000 çiftçi ve bağcı, 15.000 zeytinci mübadilin Amasya, Tokat ve Sivas'a; Zeytinci, Drama, Kavala ve Selanik'ten gelen 4.000 tütüncü, 20.000 çiftçi ve bağcı ve 40.000 zeytinci mübadilin Manisa'ya, İzmir, Menteşe, Denizli bölgelerine; Kesendire, Poliroz, Sarışaban, Avrethisar, Nevrekop'dan gelen 20.000 tütüncü, 55.000 bağcı ve çiftçi ve 15.000 zeytinci mübadilin ise Çatalca, Tekirdağ ve Karaman livalarına; Preveze ve Yanya bölgelerinden gelen 15.000 tütüncü ve 40.000 çiftçi ve bağcı mübadilin Antalya ve Silifke bölgelerine, son olarak da, Midilli, Girit gibi adalardan gelen 30.000 tütüncü, 20.000 çiftçi ve bağcı ve 50.000 zeytinci mübadilin ise Ayvalık, Edremit ve Mersin bölgelerine iskân edilmeleri kararlaştırılmış olup, bahse konu çalışma 394.500 mübadilin geleceği fikri ile gerçekleştirilmiştir (Kopar, 2018). İskân Tarihçesi'nde (1932) bahsedildiği üzere iskân çalışmaları kapsamında, 499.239 mübadil, 172.029 gayri mübadil, 14.312 hârikzede, 35.936 mülteci, 2.774 doğudan batıya taşınan göçmenler ve 18.430 yerli halk ile birlikte, toplamda 742.720 adet kişinin iskân sağlanmıştır.

Çapa (1990) ise Eylül 1922'den Aralık 1923 tarihinde kadar geçen sürede Türkiye'ye gelen göçmen sayısının 60.318'e ulaştığını belirtmektedir (Çapa, 1990). Bu dönemde mübadeleye tabi olmayarak kendi isteği ile gelen 1.957 adet göçmen ise yukarıda bahsi geçen 28.648 adet mübadil ile birlikte İzmir, İstanbul, Bursa, Balıkesir, Kayseri, Trakya ve Niğde kentlerinde iskân edilmişler, 3.883 adedi muhtaç durumda olmadıklarından akrabalarının yanına nakledilmişlerdir (Çapa, 1990). Ocak 1924 tarihinde ise 29.096 adet mübadil, 867 adet ise mübadele dışı göçmen Türkiye'ye gelmiş ve bunlardan 7.363 kadarı İzmir'de iskân edilmiştir (Çapa, 1990). Kavala'nın Kanal köyünden gelen tütüncü ve Rençber 686 adet göçmen, tütüne elverişli 4.000 dönüm arazi ve iskâna uygun 330 emval-i metrukeye sahip Çeşme kazasına iskân

edilmişlerdir (Çapa, 1990). Nisan 1924 tarihinde Selanik ve Kavala'dan gelen 56.979 adet göçmen İzmir, İstanbul, Bursa, İzmit, Balıkesir, Edirne ve Samsun kentlerinde iskân edilmişlerdir (Çapa, 1990). Hirschon (2016) göç sürecini 1922 yılının ilk ayları ile 1926 yılı olarak tanımlamış ve Türkiye'ye sevk edilen Müslüman sayısını 355.635 olarak belirtmiştir. Bu rakamlar ve zaman aralığı, farklı kaynaklarda ufak değişikliklere uğrasa da aşağı yukarı benzerdir. Çanlı (1994b) farklı kaynaklardaki mübadil sayıları arasındaki farkın kendi imkânları ile ve/veya kara ve demiryolu ile gelen ve Kızılay tarafından nezaret edilmeyen mübadillerden kaynaklanabileceğini belirtmiştir.

Böylece çiftçi olan göçmenler ekonomik süreklilik ve tarımsal üretimin kesintisiz devamlılığı için kırsal alanlara nakledilerek, talepler kapsamında arsa/tarla ve meskenlerin dağıtımının yanı sıra tohum, araç/gereç gibi yardımların temini ile bu iktisadi üretim sürecine ve toplumsal yapıya hızlıca adapte olmaları amaçlanmıştır. Tüccar veya zanaatkâr olan mübadillerin de kent merkezlerine nakledilmeleri ile kenti terk eden gayrimüslimlerin etkin oldukları ekonomik sektörlerdeki boşluğu doldurmaları amaçlanmıştır. Ayrıca, Rumlardan boşalan emval-i metrukelerin yerli halk tarafından harap edilmesi veya bakımsızlıktan oturulamayacak hale gelmesi, mübadil Rumların şehirli, mübadil Türklerin ise köylü olmasından kaynaklanan eşitsiz oranlar arasında iskân işlemlerinin zorlayıcı olması gibi nedenlerden dolayı göçmenlerin yaşam alanlarının kent, kasaba ve köylerde ulaşım araçlarının gidebildiği alanlarda kurulması tercih edilmiştir (Bozdağlıoğlu, 2014).

Mübadele uygulamasına bakıldığında iskân politikalarının bir ayağı olan şenlendirme uygulamasına benzer bir sonuç verdiği görülmektedir. Anadolu'ya gelen mübadillerin iskân işlemleri tamamlandıktan sonra en kısa sürece üretici duruma geçmeleri ve ekonomik hayata katılmaları, hükümetin en önemli hedeflerindendir ki bu noktada devlet tarafından mübadiller için yeni konutların inşa edilmesi, ikamet edilen evlerin onarımı için malzeme desteği, gıda ve yakacak yardımı yapılmış ve tarımsal faaliyetler ile meşgul olan mübadillerin ekim yapabilmeleri için ekilebilir arazi, tarım aletleri, tohum ve fideler verilmiştir (Kopar, 2018). Canlılığı yitiren köy ve yerleşimlere iskân edilenlerin yanı sıra yeni göçmen konutlarının inşaatı ve gerekli

altyapı çalışmaları tamamlanarak, mübadil nüfus ile birlikte şenlendirme ve canlandırma gerçekleşmiştir (Kaya, 2013).

4.5 Mübadillerin İskân Sürecinde Yaşanan Sıkıntılar

Teoride mübadillerin iskân edilme süreci sistemli bir şekilde planlanmış olsa da pratikte düzen ve koordinasyon eksikliğinden kaynaklanan sorunlarla karşılaşmıştır. (Arı, 1990). Öncelikle, Türkiye’ye nakilleri gerçekleştirilen ve daimî iskân bölgelerine nakillerinden önce misafirhanelere yerleştirilen mübadiller, misafirhanelerdeki kötü yaşam koşulları ile karşılaşmışlar ve buna bağlı olarak bazı mübadillerin eşyalarının kaybolması veya karışması gibi durumlar gerçekleşmiştir (Arı, 1990).

Ardından, nihai olarak yerleştirilecekleri iskân bölgelerine nakledildiklerinde de mübadillerin bir kısmı meskenlerine ilişkin bazı sorunlar ile karşılaşmışlardır. Bunlardan birincisi, iskân bölgelerindeki emval-i metrukelerin mevcudiyet ve sayılarının netleşmemiş olması dolayısıyla mübadillerin bir yerleşim alanından diğerine nakledilmeleridir (Arı, 1990). Bu nakil sırasında mübadil ailelerin bir kısmı da birinci derece akrabaların farklı mahallelere hatta kentlere nakledilmesi gibi ilerleyen yıllarda, söz konusu kişilerin bir kısmının iskân bölgelerini terk etmeleri nedeniyle kargaşaya neden olacak çeşitli sorunlar ile karşılaşmıştır (Kaya, 2013). Yerleştirildikleri emval-i metrukeyi beğenmeyen veya bahsedildiği gibi başka bir iskân bölgesine yerleştirilen akrabalarının yanında yaşamak isteyen mübadillerin bulundukları alandan göç etmesi nedeniyle hem sicillerinin kaybedilmiş hem de göçmenler tarafından taşınılan bölgelerdeki boş mülkler fuzuli işgale konu olmuştur (Arı, 1990). Bu duruma kesin çözüm getirmek için 7 Ocak 1924 tarihinde yayınlanan genelge kapsamında mübadillerin hareketliliği sınırlandırılmış ve 28 Ekim 1925 tarihinde çıkarılan 657 sayılı yasa kapsamında iskân edilen mübadil, muhacir ve mülteciler 5 yıl süresince iskân mahallesinde oturmak zorunda kılınmıştır (Baran, 2003; Şenışık, 2016). Her mahalleye kapasitesi mümkün olduğunca göçmen sevk edildikten sonra, hükümetçe gösterilen mıntıkaya iskân edilmeyi kabul etmeyenler muhacirlik hakkını kaybetmişlerdir (Güner, 2007). Velâket tarafından yayımlanan, 17 Ocak 1924 tarihli genelge kapsamında iskân hakkından feragat eden mübadillerin muhtaç halde dahi olsalar tekrar iskân edilmeyecekleri belirtilmiş olup, bu uyarı ile

göçmenlerin sicillerinin kaybedilmemesi amaçlanmıştır (Arı, 1990). Mübadillerin iç göçe başvurmasının nedenlerini irdelendiğinde, yerleştirildiği emval-i metrukeyi - farklı aileler ile paylaşmak zorunda bırakılması veya esaslı onarıma ihtiyaç duymasından dolayı- beğenmemesi, konutunu beğenmesine rağmen akrabalarının yanında yaşamak için iskân edildiği yeri terk etmesi gibi sebeplerin yanında daha iyi şartlara sahip olacağına inandırılıp maddi açıdan dolandırılması gibi bulgulara da ulaşılmakta olup, bahse konu neden her ne olursa olsun kritik sonuçlarından biri iskân iş ve işlemlerinin karışıklığa uğramasıdır (Arı, 1990).

Ayrıca, İzmir'deki Anadolu'daki söz konusu emval-i metrukelerin yetersizliği ve bakımsızlığı barınma ihtiyacının giderilmesinde ciddi bir engel teşkil etmektedir (Kaya, 2017b). Mübadillerin bir kısmının hane nüfusunun iskân edildikleri meskene fazla gelmesi üzerine daha az nüfuslu aileler ile meskenlerin değişiminin gerçekleştirilmesi, akrabalarının yanına yerleşmiş olan dul kadınların 1927 yılında İskân Komisyonu tarafından elverişli görülen meskenlere nakledilmesi, kamu kurumlarına ait meskenlere iskân edilen mübadillerin de ihtiyaç dahilinde devlet eli ile başka bir mıntıkaya nakledilmesi ve kentlerin girişlerine iskân edilen mübadillerin çocuklarının okula gidebilmesi için okul alanlarına yakın konutlara yerleştirilmeleri gibi özel durumlar nedeniyle mübadillerin mesken sorununa ilişkin uygulamalar ilerleyen yıllarda da devam etmiştir (Kaya, 2013). İskân bölgelerinde maddi durumu iyi olan mübadillerin yerleştirildiği bazı meskenlerin durumu tadilat gerektirmekte iken bazı meskenler ve iş yerleri ise daha mübadiller henüz gelmemişken işgal edilmiştir (Güner, 2007).

Mübadillerin yerleştirildikleri bölgelerde yaşadıkları ikinci sorun ise yukarı da bahsi geçen ve fuzuli işgal olarak adlandırılan, Rumlardan kalan emval-i metrukelerin felaketzedeler, hârikzedeler, mülteciler, yerli halkın yanı sıra devlet memurları ve askerler tarafından işgal edilmesine ve mübadillerin mağduriyetine neden olan durumdur (Çakmak, 2017). Teselya, Selanik ve Girit gibi mübadeleye tabii olan yerleşim alanlarından henüz resmi süreç başlamadan gelmek zorunda kalan göçmenlerin yerleştirilmesinde sistemli bir iskân politikası ve kolonizasyon planı olmaması nedeniyle bu gibi sorunlar ortaya çıkmıştır (Arı, 1990). Mübadillerin emval-

i metrukeye yerleşme aşamasından önce konutların bir kısmı başta hârikzedeler, felaketzedeler ve ordu mensupları tarafından fuzuli işgale maruz kalmış olup, bu kişilerin yanı sıra gayri mübadil göçmenler de işgali gerçekleştirenlerdendir (Şenışık, 2016). 1924 yılının Eylül ayında yayınlanan tamim doğrultusunda, meşgul edilen emval-i metrukelerin boşaltılması ve akabinde söz konusu yapıların yalnızca yangınzedelerin ve göçmenlerin mülkiyetine geçerek, bu kişilerin iskân edilmeleri gündeme gelmiştir (Kaya, 2013). Ardından yayınlanan tebligat kapsamında ise memurların da terk edilen mülklerden yararlanabilecekleri belirtilerek, mülk sahibi değil ancak kiracı olabileceklerinin altı çizilmiştir (Kaya, 2013).

Üçüncü bir sorun ise, sahte beyanda bulunan bazı mübadiller ise terk ettikleri mal varlığına ilişkin hak ettiklerinin çok üzeri değerde mülk edinmişlerdir (Arı, 1990). Bu durumun tersi de yaşanmış ve kayıt altına alınmış olup, Maliye Vekâleti'ne iletilen rapora göre Selçuk ve Şirince'de Rumlardan kalan metruk bahçelerin bir bölümü zengin birkaç mübadile tahsis edildiğinden yerli halkın mağduriyeti söz konusu olmuştur (Şenışık, 2016). Bu süreçte tasfiye taleplerini doğrultusunda beyan edilen mübadillere ait mallarının değer tespitleri yapılmıştır. Ancak, bu süreçte karşılaşılan sorunlardan ilki, henüz beyannamenin teslimi aşamasında tapuların atalarından kalmış olup, intikal işlemlerinin tamamlanmaması ve buna bağlı olarak işlem tarihleri olmadığından kayıt değerinin bulunmamasıdır (Arı, 1990). Bir diğer sorun ise malların muadilinin temin edilmeleri işleminde de zorlukların yaşanmasıdır ki İzmir ve Aydın çevresinde bulunan incir ve üzüm bağlarına muadil olacak alanların Rumeli'de yer almaması gibi örnekler nedeniyle Rumeli'deki mallar ile Anadolu'dakiler arasında uygunsuzluk söz konusu olmuştur (Arı, 1990).

Mübadillerin önemli sorunlarından biri de tarımsal üretim konusunda yüksek oranda bilinç düzeyine sahip mübadil çiftçilerin aşına olmadıkları iklime sahip bölgelere ve tarım alanlarına iskân edilmeleri yaşadıkları uyum sorunu olmuştur (Emgili, 2017; Güner, 2007). Emval-i metrukenin sahibi olan gayrimüslim nüfus çoğunlukla kentte ikamet ettiğinden köylü kimliği taşıyan mübadillerin bu evlere ya da zeytin ya da tütün yetiştiren ailelerin benzer iklime sahip olmayan yörelere yerleştirilmeleri var olan tarla ve bağların kullanımları açısından sosyo-ekonomik

sorunlara da yol açmıştır (Arı, 1990). İzmir başta olmak üzere Bursa ve Manisa gibi bağcılığın ciddi önem arz ettiği yerlerde bağcılıktan anlayan göçmenlerin iskân edilmesi, harap hale gelmiş bağların canlanması ve göçmenlerin üretime katılarak ekonomiye katkıda bulunmaları açısından gerekliydi. Buna rağmen beklenildiği gibi olmamış ve Arı (1990) bu konuyla ilgili “İzmir’e gönderilen göçmenlerin çoğu bağcılık işlerinden anlamayan ve bu işlerle pek uğraşmamış kişilerdi...” diyerek durumu tanımlamıştır (s. 652). Zeytin, incir ve üzüm bağlarının hâkim olduğu İzmir vilayeti ve çevresine çoğunlukla tütüncülükle uğraşan Kavalalı mübadillerin iskân edildiği bilgisine ulaşmaktayız (Arı, 1990). Ayrıca, çoğu tarımla uğraşan mübadillerin sosyo-ekonomik vasıfları gereği köy evlerine alışkın olmalarına rağmen kente, görece büyük gayrimüslim evlerine yerleştirilmeleri sonucu, o evi onaracak maddi birikime sahip olmamaları ve zamanla harap hale gelen evden çıkmak zorunda kalmalarının hem ilgili ailenin hem de devletin mağduriyetine neden olunmasıdır (Arı, 1990). Cumhuriyet öncesi inşa edilmiş tarihi konut tipolojilerinin zamanla bakımsızlık nedeniyle harap hale gelerek, yıkılmaları, kentin ve ülkenin tarihi ve mimari değerlerinin korunması açısından önemli bir kayıptır.

Yunanistan’dan gelen Müslüman göçmenlerin %80’i köyde yaşamakta, tarım ve hayvancılık ile geçimlerini sağlarken, Anadolu’dan ayrılan Rumların ise %80’i şehirlerde yaşamaktadırlar ki bu durum, nüfus değişimi gerçekleştiğinde sosyolojik ve ekonomik sorunlara yol açmış, çiftçilerin kentlere yerleştirilmesi üretimin sekteye uğramasına neden olmuştur (Çanlı, 1994a). Terk ettikleri topraklarda çoğunlukla tarım faaliyetleri ile meşgul olan Müslüman mübadillerin, çoğunlukla kentlerde ikamet eden ve tüccar, sanatkâr ve sanayici gibi mesleklere sahip olan Rumlardan kalan boşluğu doldurması, gerçekleşmesi güç bir beklentidir (Emgili, 2014). Her ne kadar gelen mübadiller çeşitli mesleklere mensup olsalar da çoğunluğunun kırsal kökenli olması, nicelikselin ötesinde niteliksel olarak da orantılı olmayan bir nüfus değişimine sebep olmuştur (Emgili, 2014). Bu süreçte ancak çoğunlukla zeytin, tütün, üzüm gibi önemli tarım ürünlerinin üretiminde büyük rol oynayan Rumların Anadolu’yu terk etmesi nedeniyle oluşan işgücü boşluğunun Müslüman mübadiller tarafından doldurulması mümkün olabilmiştir (N. Yıldız ve E. Yıldız, 2012). Sonuç olarak, farklı nitelikteki kitlelerin değişimi ile, emeğin %15’inin Türkler tarafından üretildiği, sermayenin

%50'si ve işgücünün %60'ının Rum nüfus tarafından temin edildiği ekonomik düzen yerini emek ve sermayenin yerli olduğu milli bir ekonominin kurulması yolunda farklı bir sürece girmiştir (Emgili, 2014). Anadolu'yu terk eden Rumların çoğunlukla eğitilmiş ve bir sektörde/meslekte uzmanlık edinmiş kişilerden oluşması ve gelen Müslüman mübadillerin de çoğunlukla tarım sektöründe çalışan ve Rumlara oranla daha az vasıflı kişiler olması tahmin edileceği üzere ekonomik toparlanma sürecini uzatan bir etken olmuştur (N. Yıldız ve E. Yıldız, 2012).

Son olarak da serbest göçmenlik uygulamasının neden olduğu sorunlardan bahsetmek gerekmektedir. Göçmenlerin iskân edilme sürecinde ilk on yılda (1923-1933), mübadiller serbest göçmen olarak, 1934 yılından Atatürk'ün vefatına kadar geçen sürede ise iskânlı göçmen olarak işleme tabi tutulmuşlardır (Duman, 2009). Bu dönemde belli koşullar sağlandığı takdirde mübadillere serbest göçmen olma durumuna izin verilmesinin nedeni, Mübadele İmar ve İskân Vekâletince gerçekleştirilen iskân işlemlerinin ekonomik imkanlar göz önüne alındığında tüm mübadillerin iskânlarının sorunsuz olarak gerçekleştirilmesi zor olmasıdır (Duman, 2009). Bu konuyla ilgili uygulamalar 1927 yılından itibaren eleştiri almaya başlamış ve aslında maddi olarak muhtaç konumundaki göçmenlerin de Anadolu'ya göç edebilmek için herhangi bir yardım talep etmemeyi göze aldıkları anlaşılmıştır ki bu durum çok sürmemiş, raporlardan anlaşıldığı üzere serbest göçmenler de ev, arazi ve tohumluk talep etmeye başlamışlardır (Duman, 2009). Ankara hükümeti 1926 yılı onaylı İskân Kanununun 5.ve 6.maddeleri kapsamında ve bütçe imkanları doğrultusunda yardım çalışmalarına başlamak zorunda kalmış ve “cidden muhtacı muavenet” niteliği taşıyanlara gerekli iskân yardımı gerçekleştirilmiştir (Duman, 2009).

Özetle, yetersiz konut stoku ve zaten kısıtlı olan mal ve mülklerin dengesiz dağıtımı, mal teminindeki iletişimsizlik ve haksızlıklar, sahte beyanlar, malların fuzuli işgali, mübadillerin kendilerine gösterilen meskenleri terk edip başka bölgelere göç etmeleri gibi durumlar hem ekonomik üretimin sürekliliğini hem de toplumsal ilişkileri önemli ölçüde olumsuz etkilemiştir. Gerek Yunanistan'da gerekse Türkiye'de göç ile gelen mübadillerin iskân edildikleri alanlarda kısmen düzenli bir

yerleşim planı izlenememiş ve mümkün olduğunca mevcutta terk edilmiş olan, çeşitli türden evlere iskân edilmişlerdir ki buna rağmen mübadiller, yaşadıkları alanı, terk ettikleri toprakların anılarını yaşatmak için yeniden anlamlı bir çevre inşa etmeye çalışmışlardır (Hirschon, R., çev., 2016). Bu süreçte ve sonrasında kaçak olarak Anadolu'ya geri dönen veya tabiiyet değiştiren Ermeni ve Rumlar ise azınlık haklarından vazgeçerek Türkiye'de yaşamaya devam etmişlerdir (Çanlı, 1994a). Nihayetinde hem Türkiye hem de Yunanistan cephesinde ciddi demografik, ekonomik ve sosyal etkilere sahip ahali mübadelesi, o dönemin hâkim politikaları çerçevesinde uygulanan ulus-devlet projesi için oldukça önemli bir araç olmuş, zaman içerisinde de ulus-devletler için azınlık nüfuslarının ihraç edilmesinde bir emsal teşkil etmiştir (Arslan, 2012; Öztürk, 2016).

4.6 Mübadillerin İzmir Kentine Nakli ve İskân Süreci

19.yüzyılın başlarından itibaren, Balkanlardan göç alan bir bölge haline gelen İzmir'in iki temel fonksiyonu vardır: birincisi, Anadolu'nun diğer iskân bölgelerine nakledilmek üzere göçmenlerin uğrama ve konaklama noktası haline gelmesi, ikincisi ise göçmenlerin bir kısmı için iskân mıntıkası olmasıdır (Kayapınar, 2018). Bu doğrultuda mübadele uygulaması süresince de İzmir kenti kendine biçilen bu iki temel fonksiyonu yerine getirmiş olup, dördüncü iskân mıntıkası olarak mübadillerin bir kısmının uygun alanlara yerleştirildiği ve bir kısmının ise konut stoku, arazi ve tarla durumuna göre ayrılarak nitelik kazanan Anadolu'daki diğer yerleşim bölgelerine nakledilmek üzere misafirhanelerde bekletildiği bir nokta olmuştur.

Seyr-i Sefain İdaresine ait olan vapurlar, Türkiye'den yola çıkarak, Selanik, Hanya, Kandiye (Girit) gibi yerleşim alanlarındaki mübadilleri İzmir, İstanbul, Trabzon ve Samsun gibi liman kentlerine ulaştırmıştır. Göçmenler limanlara indiklerinde iskân bölgelerine nakledilmek üzere üç gün süre ile konakladıkları iki çeşit misafirhanede konaklamışlardır ki bunlardan ilki, sağlık ve temizlik ile ilgili gereksinimlerin giderildiği tahaffuzhane ismini alan misafirhanelerdir (Karapınar, 2018).

Sağlık kontrolünden geçen göçmenler, misafirhanelere yerleştirilmektedirler. İzmir kentinde Kordon’da tespit edilen terkedilmiş 13 adet ev İskân Komisyonuna tahsis edilerek, Kalazomen Misafirhanesi adını almıştır. Bu misafirhanenin yanı sıra Tablo 4.4’te görüldüğü üzere Çeşme gibi kent merkezinin dışında konumlanmış yerleşimlerde de misafirhaneler kurulmuştur (Arı, 1990).

Tablo 4.4 1924 yılında İzmir'deki misafirhane sayısı ve kapasiteleri (Kurtulgan, 2016)

MINTIKA	BULUNDUĞU MAHAL	KAPASİTESİ
DÖRDÜNCÜ İSKÂN MINTIKASI İZMİR	İZMİR	3.000
	ÇEŞME	300
	GELENDOS	1.000
	OBA	1.000
	KUŞADASI	150
	DİKİLİ	250
	GÜLLÜK	300
	MİLAS	700
	BODRUM	500
	DENİZLİ	300

İskân sürecinin başlangıcında İzmir’i terk edenlerden kalan metruk malların mübadilleri iskân için yeterli olduğu düşünülmüş olsa da bir süre sonra mübadillerin yanı sıra gelen muhacirler ve Anadolu’dan İzmir’e gerçekleşen göçler ile iskân işlemlerinin kolay gerçekleşmeyeceği anlaşılmıştır (Baran, 2003). Bu kapsamda iskân işlemlerinin düzenlenmesi adına, iskâna muhtaç olan göçmenler ve metruk malların listesi çıkarılmış olup, mübadele kapsamında gelen göçmenlere İzmir’deki mübadil Rumların malları, mübadele dışında gelen göçmenlere Türkiye’yi terk eden ve Yunan malı olarak isimlendirilen mallar, hârikzedeler ise Ermenilerin terk ettiği mallar verilecektir (Baran, 2003). Rumlardan kalan malların tespiti tamamlanana kadar göçmenlerin geçici olarak iskân edilmesi hususu üzerine tartışmalar yaşanmış ve nihayetinde “Mübadeleye Tabi Ahaliye Verilecek Emval-İ Gayri Menkule Hakkındaki Kanun” yürürlüğe girmiştir (Baran, 2003). Bu doğrultuda resmi evraklarında 50.000 liraya kadar malı olduğu tespit edilen mübadillere %20 oranında karşılığı verilecek,

bu değerden fazla gayrimenkule sahip olanlara ise, mübadeleye ilişkin iş ve işlemler sonuçlanıncaya kadar bir şey verilmeyecektir (Baran, 2003).

İlk etapta, ekonomik boşluğu doldurması gereken göçmenler emval-i metrukeye yerleştirilecektir ki bu süreçte sorun teşkil eden durumlardan biri de bazı terk edilmiş evlerin onarım gerektirmesidir. Bilindiği üzere kentte inşaat ve taş işçiliğine dair mesleki yetkinlik ve beceri başta Rumlar olmak üzere gayrimüslimlerdedir. Bu noktada, kenti terk eden gayrimüslimlerin ardından kente gelen Müslüman mübadillerin önemli bir kısmının mesleki yetkinliklerin taş işçiliği olmadığından, kentteki bu eksikliğin emval-i metrukelerin tadilatı ve yeni göçmen evlerinin inşası için doldurulması gerekmektedir. Özellikle emval-i metrukelerin bir kısmının esaslı onarım ve basit onarım gerektirdiği göz önünde bulundurularak, bu evlerin içinde oturulacak hale getirilmesi inşaat ve taş işçiliği gibi iş kollarında Ankara ve İstanbul’da olduğu gibi İzmir’de de usta yetiştirme kursları verilmiştir (Arı, 1990).

Tablo 4.5 1924 yılı Kasım Ayı İtibariyle Anadolu’ya Gelen Göçmenler (Erdal, 2018)

İSKÂN MINTIKALARI	GAYRİ MÜBADİL SAYISI	MÜBADİL SAYISI	TOPLAM KİŞİ SAYISI
Samsun	-	51.353	51.353
Trakya	118	59.902	60.020
Trabzon	-	18.836	18.836
İzmir	623	59.185	59.808
Bursa	398	24.450	24.848
İstanbul	-	30.093	30.093
İzmit	-	24.711	24.711
Antalya	-	4.254	4.254
Konya	1.485	22.155	23.640
Adana	-	20.246	20.246
Sivas	805	3.314	4.121
Kastamonu	407	2.216	2.263
TOPLAM	3.838	320.742	324.580

İskân mıntikalarından biri olan İzmir'e ve diğer başlıca yerleşim bölgelerine gelen göçmen sayısı Tablo 4.5'te görülmektedir. Bir önceki bölümlerde bahsedildiği üzere Bayındır Goularas'ın (2012) belirttiği üzere kentte iskân edilen mübadil sayısı 31.000 civarında olup, bir iskân bölgesi olmasının yanı sıra İzmir'in aynı zamanda bir durak niteliği de taşıması nedeniyle, bir kısmı ilerleyen süreçte başka yerleşimlere gönderilmek üzere 1924 yılı itibariyle kente gelen mübadil ve gayri mübadiller ile birlikte toplam göçmen sayısının yaklaşık 60.000 olduğu görülmektedir.

Tablo 4.6 Cumhuriyet öncesi İzmir kent nüfus bilgisi (Pınar, 2017)

YIL	NÜFUS	KAYNAK
1855	130.000	Storari
1864	125.000	Haller
1873	155.000	Scherzer
1879	173.879	Aydın Yıllık Defter Kayıtları
1890'lar	200.000	Lindau/Cuinet
1898	210.000	Aydın Yıllık Defter Kayıtları
1908	185.312	Aydın Yıllık Defter Kayıtları
1917	236.614	Nüfus İstatistikleri, İzmir ve Çevresi

Tablo 4.7'de ise yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk nüfus sayımı olan 1927 nüfus sayımı sonrası İzmir ve diğer Ege Bölgesi kentlerinin merkez nüfusları, kırsal bölgelerle birlikte toplam nüfusları ve bu nüfus miktarındaki mübadil sayısı gösterilmektedir. Bu tabloda da İzmir'deki mübadil sayısı 31.502 olarak belirtilerek, kent merkezindeki nüfus 184.254 olarak ifade edilmiştir. Cumhuriyet öncesi kent nüfusunun gezginler tarafından Tablo 4.6'da belirtilen İzmir'e ilişkin nüfus tablosunda 19.yüzyılın ikinci yarısında belirtilen nüfus ile kent merkezindeki nüfus benzeşmektedir. Bu bakımdan, ahali mübadelesi nüfusun benzer çizgide kalmasına neden olmuştur.

Tablo 4.7 1927 Yılı Nüfus Sayımına Göre Batı Anadolu’da Mübadil Sayısı ve İl Nüfusu Bilgileri (Erdal, 2018)

VİLAYET	MERKEZ	TOPLAM	MÜBADİL	YÜZÖLÇÜMÜ (km²)
Aydın	70.733	212.514	6.630	7.580
İzmir	184.254	526.005	31.502	12.505
Denizli	41.816	245.048	2.728	11.150
Manisa	92.761	374.013	13.829	13.850
Muğla	57.782	175.390	4.968	12.760
Afyon	102.263	259.377	1.045	12.660
Kütahya	69.479	302.426	1.881	14.415
TOPLAM		2.094.800		

Mübadillerin kentteki iskânlarına ilişkin uygulamalara odaklanıldığında, 1923 yılının Eylül ayında İzmir kentinde 50.000 ailenin iskân edilmesi düşünülen ve emval-i metruke niteliğinde -önemli bir kısmı tadilat gerektiren- 10.000 adet konutun hâlihazırda 2.000-2.500 adeti hükümetin denetimi altında olup, geri kalanı yasadışı sahiplenmelere konu olmuştur (Kaya, 2013). Kentte mesken bunalımı çeken bireylerin bir kısmı emval-i metrukeleri işgal etmeyi tercih ederken bir kısmı da “Yukarı Mahalle”lere yerleşerek, kentteki terk edilen mal ve mülklere müdahale etmemişlerdir (Kaya, 2013).

Bunun yanı sıra, Büyük Yangın nedeniyle meskensiz kalan yangınzedelerin iskân sorunu, kenti terk eden gayrimüslimlerden kalan konutlara yerleştirilmeleri ile çözülmeye çalışılmış ve bu süreçte metruk meskenler de evsiz kişiler tarafından işgal edilerek haksız kazanca konu olmuştur (Kaya, 2013). Ayrıca, göçmenlerin bir kısmı gayri mübadil olmalarına rağmen mübadil olduklarını iddia ederek mülk talebinde bulunmuşlardır (Kaya, 2013). Fırsatçılık, yanlış beyan ve haksız kazançlar hâlihazırda konut stoku yetersizliği ve resmi bir protokol doğrultusunda kente gelen ve iskân problemi çözülmesi öncelikli ve şart olan mübadillerin barınma ihtiyacının giderilmesi sürecini uzatmıştır.

Kentte yeniden yapılanma sürecinde, Büyük Yangın nedeniyle kentte söz konusu olan konut yetersizliği mübadillerin kente gelmesi ile mesken üretimi sürecini daha da zorlaştırmıştır. Bu dönemde evlerin satış ve kira fiyatları fahiş değerleri bulmakta, bodrum katlar bile satılmakta ve hatta metruk haldeki meskenler bile yüksek bedellere elden çıkarılmaktadır (Kaya, 2013). Bazı kişiler ise barınma ihtiyaçlarını seyyar barakalar ile gidermeye çalışmışlardır ki kaçak yapılar inşa edenler devlet tarafından getirilen af kapsamında minimum bir bedel karşılığında konutlarının resmi sahipleri olmuşlardır (Kaya, 2013). Bu süreçte barınma ihtiyacının çözümüne yönelik 1926 yılında kurulan Emlak ve Eytam Bankası, İzmir gibi büyük kentlerdeki halka mesken sorunlarını gidermek adına krediler vermiştir (Kaya, 2013). Konutlarını kendi imkânları doğrultusunda inşa etmek isteyenler için yapı kredileri verilmiştir (Kaya, 2013). Mübadele ile gelen göçmenler taşınabilir malları ile yerleşebilecekler ve Ziraat Bankası tarafından kefil bulmaları suretiyle üretime katılabilmeleri için borç edinebileceklerdir (Güner, 2007).

Yangın alanı başta olmak üzere kent merkezinde planlama ve mesken inşası çalışmaları devam etmekte iken, kentte mevcut olan evlerin önemli bir kısmının niteliği de kötü durumda olduğundan tadilat gerektirmektedir. İzmir'e nakil ve iskân işlemlerinin çoğunlukla tamamlandığı 1927 yılında kentte ikamete ayrılmamış ev sayısı 6.086 olup, yine aynı yılın verileri doğrultusunda 100 konuta 423 kişinin ve 1000 kişiye ise sadece 236 konutun düştüğü bilinmektedir (Kaya, 2017b). 1935 yılına gelindiğinde kentteki mesken sayısı 30.195 adet olup, söz konusu konutların sadece %30,4'ünde su ve %19,9'unda elektrik ve %1,5'inde havagazı bulunmaktadır ki bahse konu evlerin büyük bir kısmı iki odalıdır ve baraka olarak nitelendirilecek ev sayısı azımsanamayacak miktardadır (Kaya, 2017b). Bu doğrultuda, ev fiyatları ve kira bedellerinin artış gösterdiği bu dönemde konut ihtiyacını karşılamak adına yapılan bir başka uygulama ise kentin bazı yerlerindeki hanlar, odaları bölünme suretiyle birçok göçmen ailesinin bir arada iskân edebileceği konut tipleri türetilmiştir (Kaya, 2013). Yine de tuvalet ve suyun ortak kullanıma tabi olduğu, her odaya birer ailenin yerleştiği hanlardaki sağlık koşulları ve yaşam kalitesi yetersiz kalmış olup, yoksul mahallelerdeki konutların durumu da söz konusu hanlardan farklı değildir (Kaya, 2013).

Anadolu'yu terk eden Gayrimüslimlerin çoğunlukla kent ve kasaba kökenli olması, dolayısıyla ikamet ettikleri konutların da bu bölgelerde yer alması nedeniyle, Anadolu'ya gelen Müslüman mübadillerin köy kökenli olması ve tarımsal süreklilik için göçmenlerin köylere yerleştirilmesi, kırsal alanlarda konut sıkıntısına yok açmış ve Köy Kanunu çerçevesinde köy yaşamının da sağlıklılaştırılması gerekmiştir (Eres, 2014). Bu dönemdeki muhacir yerleşimleri, Anadolu'da halihazırda var olan köylere eklenmekten çok yeni köyler kurma suretiyle gerçekleşmiş ve 1934-37 yılları arasında 18.000 civarında konut inşa edilmiştir (Duman, 2009). İzmir ve Tablo 4.8'de görülmekte olan diğer illerle birlikte toplamda 69 adet numune köy tasarlanmış olup, kurulacak bu köylerin bir cami, bir mektep ve 50 konuttan oluşacağı planlanmıştır (Seçkin, 2013).

Yaklaşık 20 adet yanmış Rum evinden oluşan, eğimli bir araziye oturan, karayolu üzerinde ve Cumaovası tren garına yarım saat mesafe uzaklıktaki, eski bir Rum köyü olan Kısıkköy gerek ulaşım ağına yakınlığı gerek verimli arazisi sayesinde tarım için uygun nitelikleri taşıması gerekse Seydiköy tuğla fabrikasına yakın olması gibi köyün inşa süresini kısaltacak odak noktalarına yakınlığı nedeniyle seçilmiştir (Seçkin, 2013). Bu yerleşimde düzenli bir planlama çalışması yapıldığından söz etmek, cadde ve sokak düzenlemesi yapılmadığından ve mevcutta hasarlı olan Rum evlerinin kalıntılarından bir plan şeması ve malzeme kullanımında dil birliği olmadan yeni bir yerleşim yaratma nedenleri göz önüne alındığında pek mümkün değildir (Seçkin, 2013). Günümüzde ise bahse konu mübadil yerleşimi, Kısıkköy'de İzmir yönüne giden yolun güney kısmında küçük bir mahalle olarak var olmakta iken, yolun kuzey kısmında ise Karadeniz bölgesinden gelen göçmenlerin oluşturduğu yeni bir yerleşim bulunmaktadır (Seçkin, 2013).

Tablo 4.8 İllere göre numune köylerin isimleri (Seçkin, 2013)

İl	Numune Köy İsmi
Ankara	
Kırkkale	Keskin ve Zir’de köyler
Adana	
Adana – Kozan	
Adana – Kadirli	Madama Çiftliği, Taylan Mevki
Adapazarı	Serdivan
Antalya	Çirkinoba, Köyler
Aydın	Köyler
Balıkesir	Erdek Köyünde konutlar
Bilecik	Üzi
Bursa	Bektaş, Demirtaş, Filader, İkizceoba, Karacaoba, Karamanlı
Bolu	Taraklı 16 Köy
Çorum	Sungurlu, Çarşıdere
İzmir	Kıyas, Kuşçular, Kısıkköy
İzmit	Arslanbey, Derbent, Mihaliç, Nusretli, Pelitözü, Yeniköy
Manisa	Çobanisa, Bozköy, Soma civaro Köyler
Mersin	Yuvanaki Çiftliği, Bedros Çiftliği
Osmaniye-Bahçe	Hasanbeyli
Samsun	Asarağaç, Beğlik, Çinik, Çınarağıl, Çırakman, Ökse, Taflan, Kurugökçe

Mübadillerin yerleşimi için düşünülen bir diğer köy olan Kuşçular Köyü, köy halkının bu bölgeyi terk ederek Urla’ya göçerek emval-i metrukeleri işgal etmeleri nedeniyle bu köyde herhangi bir şekilde talepte bulunamayacakları göz önünde bulundurulduğunda gelecek mübadiller için uygun bir yerleşimdir (Seçkin, 2013). Söz konusu köyde de plansız bir yerleşim görülmekte ve sokakların organik ve dar izlere sahip olmasına karşın geleneksel mimari örnekleri konumlanmaktadır (Seçkin, 2013). Kuşçular Köyü de Kısıkköy ile benzer şekilde, mübadillerin kalıcı olarak iskân ettikleri yerleşimler olamamış ve ilerleyen yıllarda başka kullanıcı profillerine ev sahipliği yapmıştır (Seçkin, 2013).

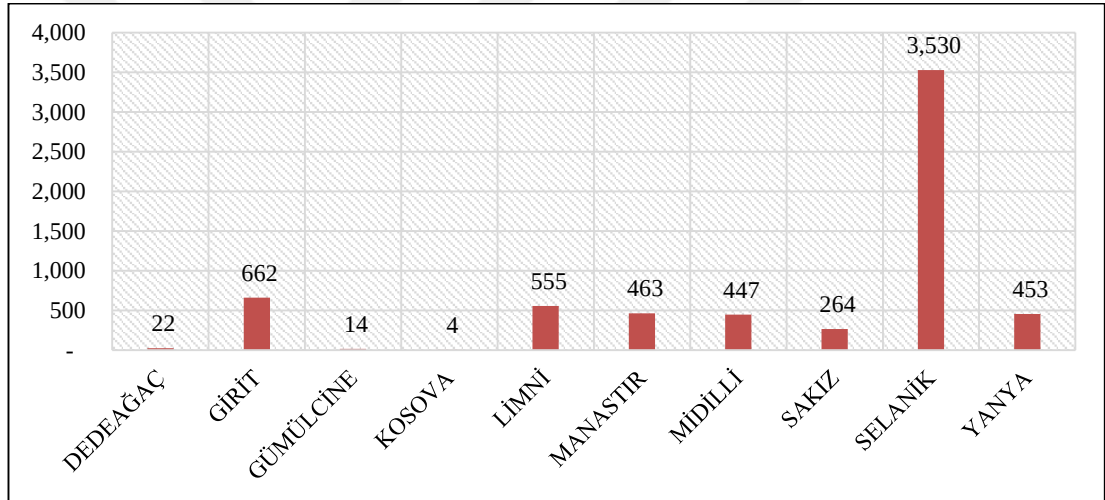
Hem kent merkezinde hem de kırsal alanlarda mübadillerin iskân etmesi için belirlenen alanlar bazı mübadiller için ekonomik ve sosyal iletişim ağlarını kurarak, topluma eklemlendikleri yerler olmuşken, bazı mübadiller ise bir süre sonra bu alanları yukarıda da bahsi geçen çeşitli hususlar nedeniyle terk etmişlerdir. İskân süreci kâğıt üzerinde sistemli bir şekilde planlanmışsa da mal ve mülklerin muadillerinin olmaması hatta gelen ve giden mübadillerin bile yaşam tarzları, mesleki faaliyetleri ve miktarları açısından muadillerinin olmaması öngörülemeyen sorunlara neden olmuştur. Mesken gereksiniminin giderilmesi, imar faaliyetlerine ayrılan asgari bütçe, yetersiz inşaat malzemesi, ithal ürünlerin alım sıkıntısı, şehir plancısı gibi uzmanların nitelik ve niceliksel yetersizliği, mübadillerin kent ekonomisine katılmalarına kadar geçen süredeki zaman kaybı ve toplumdaki yıpranmışlık gibi nedenlerden kaynaklı olarak ancak 1940'ları bulabilmiştir (Kaya, 2013). Yine de oldukça kısıtlı bir süreçte tamamlanan mübadillerin nakli ve iskânı göz ardı edilmemesi gereken bir başarıdır.

4.7 Tasfiye Talepnameleri Doğrultusunda Mübadillerin İzmir'deki İskân Alanları

İzmir iline gelen mübadillerin iskân bölgelerine ilişkin yapılan değerlendirmeler “Nereden gelen göçmenler İzmir'de iskân edilmişlerdir?” ve “İzmir'deki iskân bölgeleri mntıkaları nereleridir?” soruları ile elde edilebilmektedir. Bu bakımdan, çalışmada yararlanılan tasfiye talepnameleri sayesinde, mübadillerin iskân bölgelerine ilişkin nüfus dağılımı hususunda somut veriler elde etmek ve İzmir kent merkezi ile kırsal ilçe yerleşimlerine ilişkin mübadil yerleşim alanlarını bir ölçüde tespit edebilmek mümkün olmaktadır. Tasfiye talepnameleri önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere mübadeleye tabi olan kişilerin taşınır ve taşınmaz mallarının kayıt altına alındığı belgelerdir. Bahse konu belgelerde yazan memleket ve iskân yeri bilgileri bu çalışmada yararlanılan ana bölümler olmuşlardır. İzmir ili sınırlarında iskân edilen mübadillere ve bu iskânların Yunanistan topraklarındaki hangi kentlerden gelerek, İzmir kentinde hangi bölgelere yerleştirildiklerine ilişkin veriler doğrultusunda da analiz çalışmaları üretilmeye çalışılmıştır. Talepnameler sayesinde mübadillerin kimlik bilgilerine, mesleklerine ve sahip oldukları mülklere

ulaşılabilmektedir olup, günümüzde araştırmacılar için oldukça değerli kaynaklar olarak önem arz etmektedirler.

Bu  alışmada Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nden elde edilen ve  zmir iline iskân eden mübadillere ait tasfiye talepnamelerinden yararlanılmış olup, verilerin elde edildiği Kasım 2019 tarihinde yapılan dijital aramada ‘‘ zmir’’ ve ‘‘ zmir İli’’ kelimeleri ile arama yapılarak ulaşılabilen toplamda 6.414 adet talepname kaydına ulaşılmıştır. Çalışmada Tasfiye Talepnamelerinde yer alan terk ettikleri ve iskân edildikleri bölgelere ilişkin kayıtlar veri olarak alınarak analiz yapılmış ve  zmir örneğinde iskân alanlarının tespit edilmesine çalışılmıştır. Söz konusu belgelerden elde edilen veriler grafik ve tablolar haline d n şt r lm ştir.

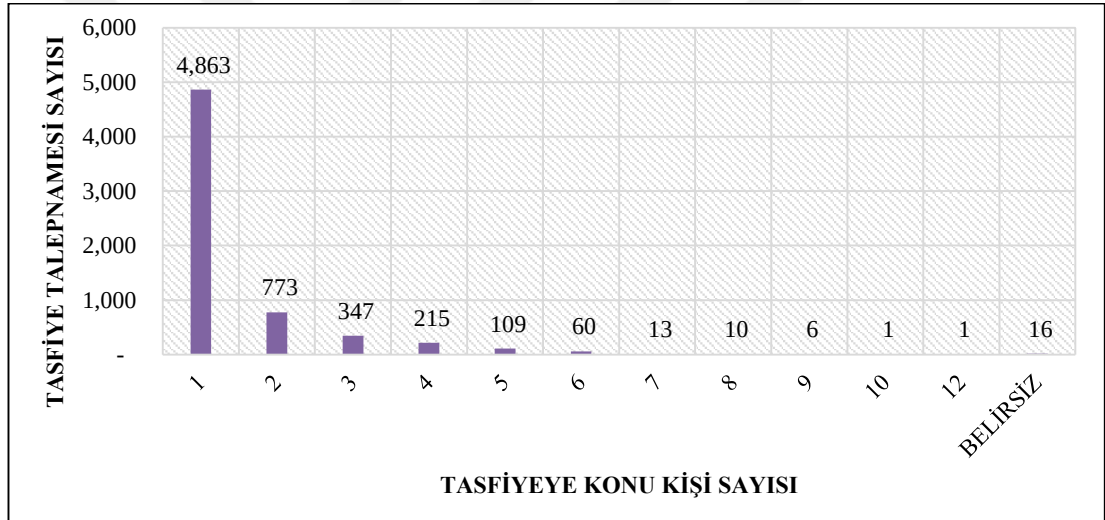
şekil 4.3 6414 adet tasfiye talepnamesi kapsamında  zmir'e gelen mübadillerin memleketleri ve talepname sayısı

Çalışmada 1923-1930 yılları arasında gerçekleşen iskân sürecine ilişkin incelenen tasfiye talepnameleri kapsamında (6414 adet tasfiye talepnamesi)  zmir'e, Selanik, Dedeağaç, Girit, G m lcine, Kosova, Limni, Manastır, Midilli, Sakız ve Yanya yerleşimlerinden g   edildiği bilgisine ulaşılmaktadır.

şekil 4.3'teki grafikte de görüldüğü üzere,  zmir iline yerleştirilen mübadillere ait edinilen 6.414 adet tasfiye talepnamesine konu mübadillerin 3.530'u Selanik, 662'si Girit'ten, 555'i Limni'den, 463'  Manastır'dan, Yanya'dan 453, Midilli'den 447,

Sakız'dan 264, Dedeagaç'tan 33, Gümölcine'den 14 ve Kosova'dan 4 yerleşimlerinden gelmiştir.

6.414 adet Talepname belgesinde geçen mübadiller incelenmiş ve belgelerden bir kısmının bir kişi bir kısmının ise birden fazla kişiye ait olduğu tespit edilmiştir. Şekil 4.4'teki grafikte de görüldüğü üzere 6.414 adet belgeden 4.863 adeti 1 göçmen adına kayıtlı bulunmaktadır. Sırasıyla, 773 talepname 2 göçmene, 347 adeti 3 göçmene ve 415 adeti ise 4 ve üzeri göçmene aittir. Bahse konu tasfiye talepnemelerinden 16 adetinde talepnameye bahsedilen göçmen sayısı "... ve ortakları", "... ve varisleri" gibi ibareler nedeniyle belirsiz kalmıştır. Dolayısıyla kaç kişiden bahsettiği tespit edilemeyen bu 16 belge ilerleyen grafiklerdeki sayısal analizlerde kullanılamamıştır.

Şekil 4.4 Tasfiye Talepnemelerine konu kişi sayısı

Böylece göçmen sayısının tespit edilemediği 16 adet talepname haricinde 6.414 adetten geriye kalan 6.398 sayıda talepnameye konu olmak üzere toplamda 9.462 adet mübadil tespit edilmektedir. Elde edilen toplam mübadil nüfus miktarına, kişi sayısı belirlenemeyen talepnemeler de eklendiği takdirde yaklaşık 9500 kişinin iskân edildiği bilgisine ulaşılabilmektedir (Tablo 4.9). Tasfiye talepnemelerinde kayıtlı mübadillerin sayısı, literatür araştırmaları kapsamında kente iskân edildiği iddia edilen mübadil sayısının altında kalmaktadır. Bu durumun nedeni olarak, ülkeyi hızlıca terk etmeleri zorunluluğu içerisinde mübadillerin mülk kayıtlarını tasfiye talepnemelerine işletememesi ve mübadillerin bundan başka mülklerinin de olmaması nedeniyle

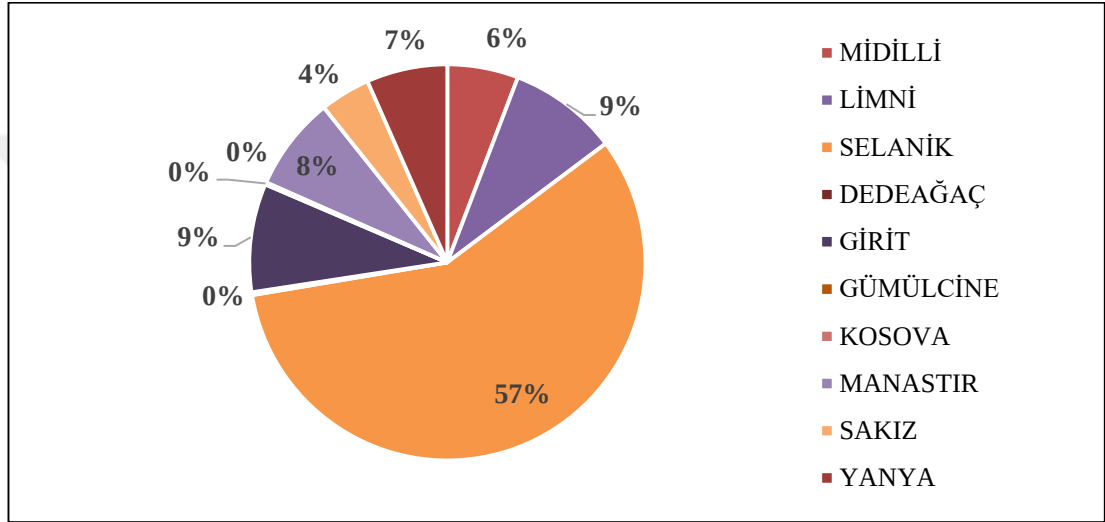
kayıtlarının gerçekleştirilmemesi gösterilebilmektedir. Kaya'nın (2017c) belirttiğine göre mübadil sayısının genel kabul gören beş ile çarpılması sonucu tahmini taleplere konu olan nüfus edinilebilmektedir. Ayrıca, mübadeleye ilişkin protokolün 3.maddesi kapsamında 18 Ekim 1912 tarihinden itibaren Anadolu'ya gelen göçmenler de mübadele antlaşması kapsamında değerlendirilmiş ve mübadil olarak tanımlanmışlardır, ancak mübadele protokolü öncesinde geldiklerinden, tasfiye taleplerine konu olamamışlardır. Dolayısıyla bu durumun, farklı literatür kaynaklarındaki İzmir ili mübadil nüfus bilgileri ile karşılaştırıldığında, nüfus farkına sebep olabileceği de dikkate alınmalıdır.

Tablo 4.9 1923-1930 yılları arasında İzmir Vilayetine gelen mübadillerin dağılımı

TERK EDİLEN BÖLGE	TASFİYE TALEPNAME SİNE KONU KİŞİ SAYISI
MİDİLLİ	549
LİMNİ	847
SELANİK	5.450
DEDEAĞAÇ	22
GİRİT	838
GÜMÜLCİNE	14
KOSOVA	4
MANASTIR	725
SAKIZ	388
YANYA	625
TOPLAM	9.462

Tasfiye talepname kayıtlarına göre İzmir kentinde iskân edilen yaklaşık 9.500 mübadilin, 5.450 Selanik'ten, 847 Limni'den, 838 Girit'ten, 725 Manastır'dan, 625 Yanya'dan, 549 Midilli'den, 388 kişi Sakız'dan, 22 Dedeagaç'tan, 14 Gümülcine'den ve 4 kişisi de Kosova'dan gelmiştir.

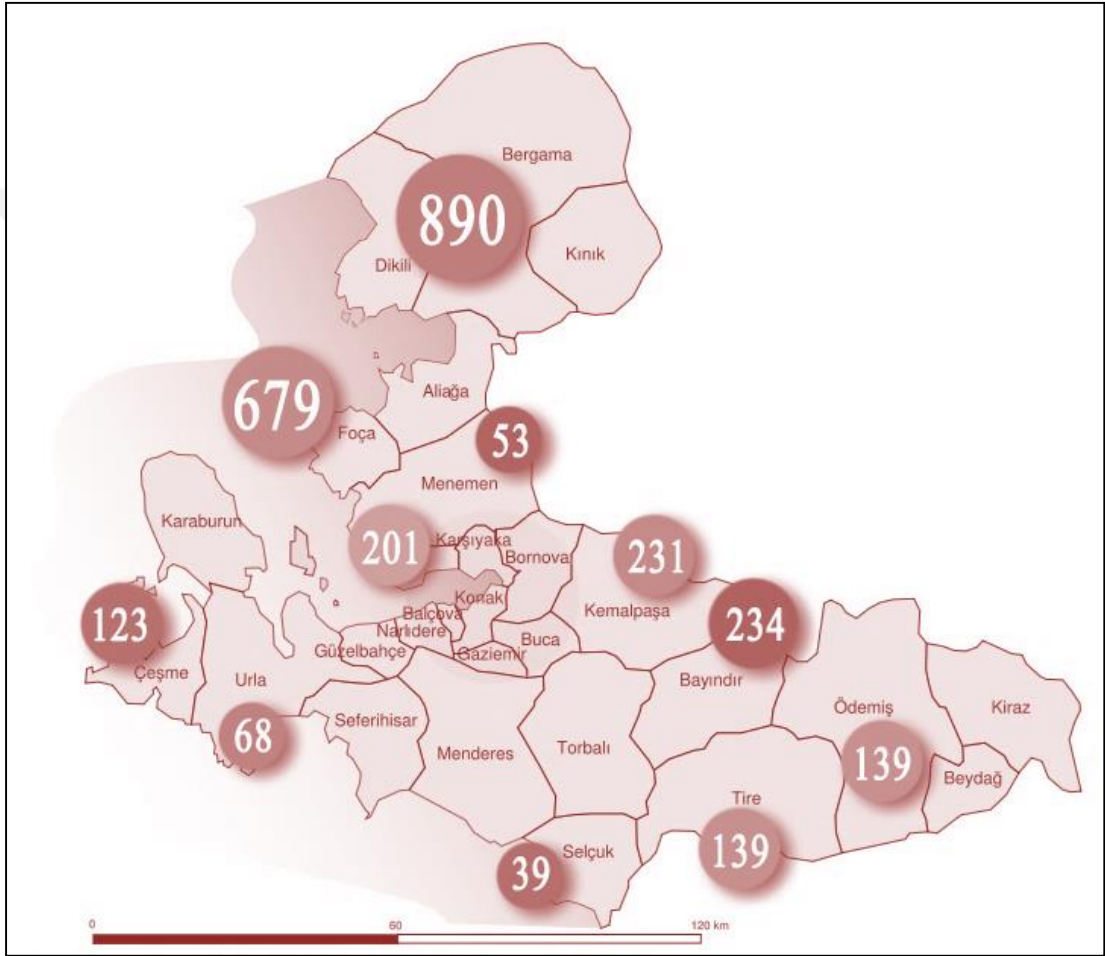
Şekil 4.5'teki grafikte de görüldüğü üzere en fazla mübadilin geldiği yer %57'lik bir oran ile Selanik'tir. Oldukça yüksek olan bu oran ile, Yunanistan'daki diğer Müslüman yerleşimlerinden gelen mübadiller arasında ciddi fark bulunmakta olup, ikinci sırayı %9'luk oran ile Limni ve Girit paylaşmakta, bu oranları %7 ile Manastır, %7 ile Yanya, %6 ile Midilli ve %4 ile Sakız yerleşimleri takip etmektedir. Dedeagaç, Gümülcine ve Kosova yerleşimleri ise İzmir kentine, Şekil 4.5'te de görüldüğü üzere %0 yüzdelik oranlar ile sayısal değer ifade edemeyecek kadar az mübadil vermiştir.

Şekil 4.5 İzmir'e gelen mübadillerin memleketlerinin yüzdelik oranı (%)

Mübadillerin İzmir'de yerleştirildikleri bölgelere odaklanıldığında ise, toplamda 6.414 adet talepname belgesinden 3.792 adetine konu olan ve 5.850 adet mübadilin kent merkezine yani tarım dışı faaliyetlere, geriye kalan 2.622 adet tasfiye talepnamesine konu olan toplamda 3.612 kişinin ise kırsal alanlara iskân edildiği sonucuna varılmaktadır. Kentsel ve kırsal bölgelere yerleştirilen mübadil miktarı toplam mübadil sayısına oranlandığında ise, göçmenlerin %62 kadarının kent merkezine, %38 kadarının ise kırsal alanlara nakledildiği fark edilmiştir. 3.612 kişinin iskân edildiği kırsal alanlara odaklanıldığında, İzmir kentine gelen mübadillerin sadece üçte birinin kırsal alanlara yerleştirilmesinin nedeni, Anadolu'ya gelen Müslüman mübadillerin önemli bir kısmının kırsal kökenli olması ve dolayısıyla İzmir gibi ticaret ve zanaat gibi mesleki faaliyetlerin ön planda olduğu bir kente mübadillerin dönemin iskân politikaları çerçevesinde benzer iklim özelliklerinin olduğu ve benzer ekonomik faaliyetlerin hâkim olduğu alanlara nakledilmeleri olarak düşünülmektedir.

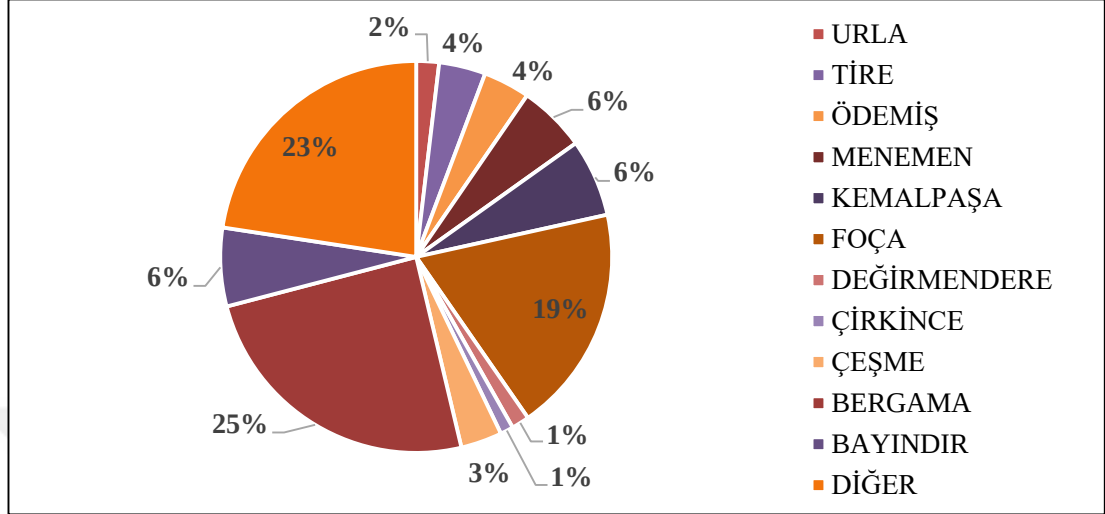
Şekil 4.6’da ise kırsal bölgelere iskân edilen mübadillerin mekânsal dağılımları açıkça izlenebilmekte olup, bu doğrultuda mübadillerin 890 adetinin Bergama’ya, 679 adetinin Foça’ya, 231 adetinin Kemalpaşa ve 234 adetinin ise Bayındır’a yerleştirildiği görülmektedir. Şekil 4.9’da mekânsal olarak gösterilemeyen 816 adet göçmenin ise tasfiye talepnameleri doğrultusunda İzmir’in diğer kırsal bölgelerine nakledildiği bilinmektedir.

Şekil 4.6 Kırsal bölgelere yerleştirilen mübadillerin iskân alanlarının mekânsal dağılımı (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

Şekil 4.7’deki grafikte belirtildiği üzere gelen mübadillerden kırsal alanlara nakledilen ve 2.622 adet tasfiye talepnamesine konu 3.612 kişinin dörtte biri yani %25’i Bergama yerleştirilmiş olup, bu oranı %23 ile Diğer, %19 ile Foça, %6’şarlık bir oran ile ise Bayındır, Kemalpaşa ve Menemen yerleşimleri takip etmiştir. Diğer seçeneği içerisinde yer alan yerleşimler, ilerleyen sayfalardaki grafik ve tablolarda da

görülecek olup, bu kavram ortak bir yerleşimde çoğunluğu sağlayamayan ve dağınık bir biçimde oluşan iskân bölgelerini tariflemek için kullanılmıştır.

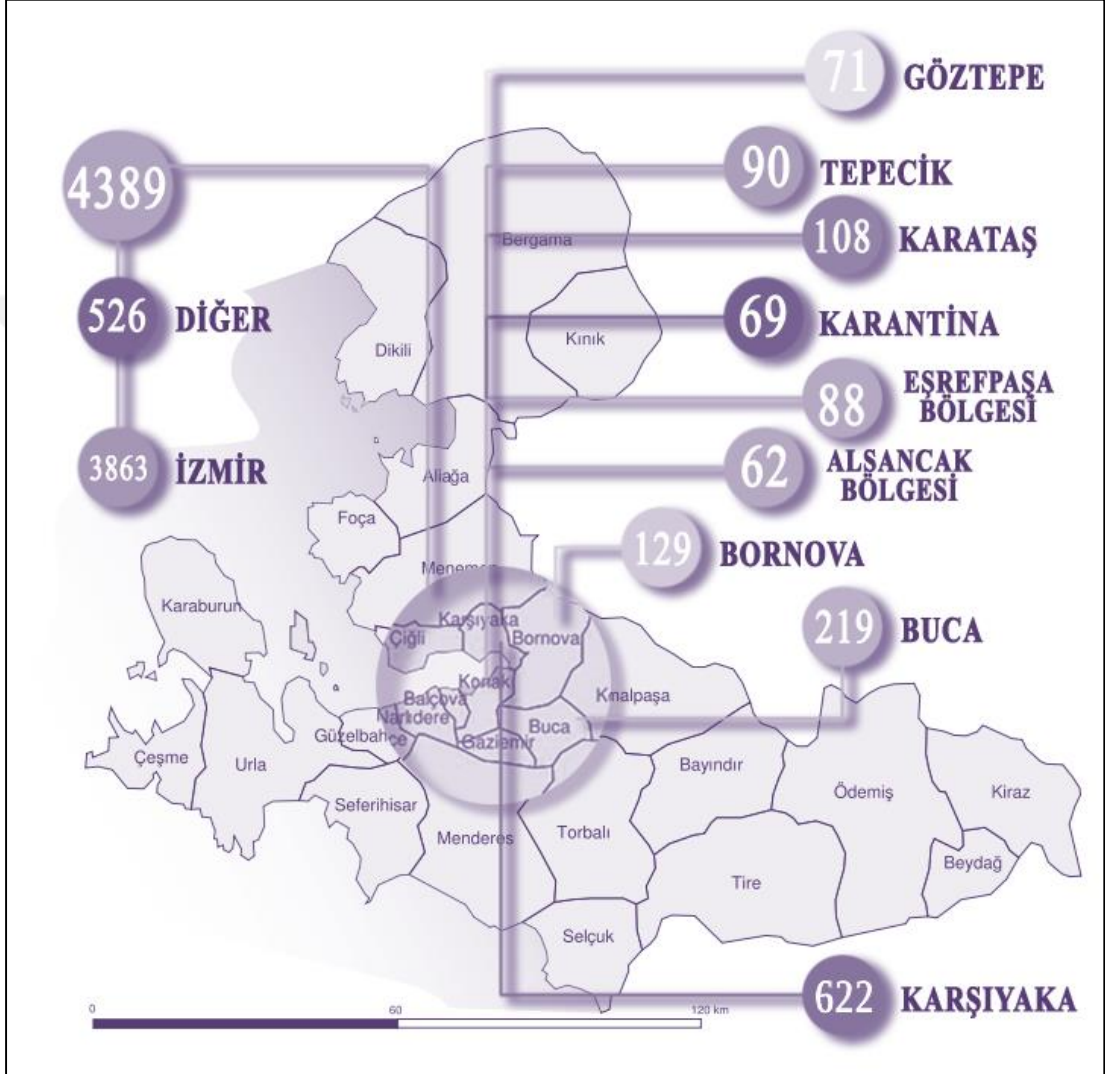

Şekil 4.7 Kırsal Bölgelere yerleştirilen mübadillerin iskân alanları

İskân süreci bir önceki bölümde de belirtildiği üzere iklim özellikleri, emval-i metruke stoku ve göçmenler için uygun boş arazi tespitinin yanı sıra önemli bir kıstas olan meslek seçimine göre de mübadillerin iskân bölgeleri şekillenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki iskân politikasına benzer olarak Erken Cumhuriyet döneminde de kentli göçmen kente, köylü göçmen ise köye nakledilerek ekonomik üretim sistemi sürekli kılınmaya çalışılmıştır. Mübadillerin en kısa sürede ekonomiye kazandırılmaları hem mübadillerin kendilerini güvende hissederek topluma ve ekonomiye adapte olmalarını hem de terk ettikleri yaşamlarını yeni bir coğrafyada yeniden kurmalarına yardımcı olmuştur. Mübadillerin olabildiğince hızlı bir şekilde nakillerinin tamamlanması da ekonomik devamlılığın sekteye uğramadan yeni kurulan ülkedeki iktisadi faaliyetlerin zarar görmemesi amaçlanarak gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca, mübadele öncesinde ekonomi, ticaret ve sanayi alanlarının, Rum ve Ermeniler başta olmak üzere çoğunlukla gayrimüslimlerin elinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bahse konu nüfusun mübadele ile Yunanistan'a nakledilmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni kurulmuş bir ülke olarak girişimci sınıfı kaybetmesi demektir (Emgili, 2014). Kentin ticari faaliyetlerinde önemli bir yere sahip olan Rumlar başta olmak üzere Levanten ve Ermenilerin kenti terk etmesi ile bahse konu

etnik grupların tekelindeki meslek alanlarında oluşan boşluğun doldurulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, kent merkezinde tüccarlık, inşaat ustalığı, kuyumculuk gibi zanaatlardaki boşluklar başta kente gelen mübadiller olmak üzere muhacir ve göçmenler ile doldurulmaya çalışılmıştır.

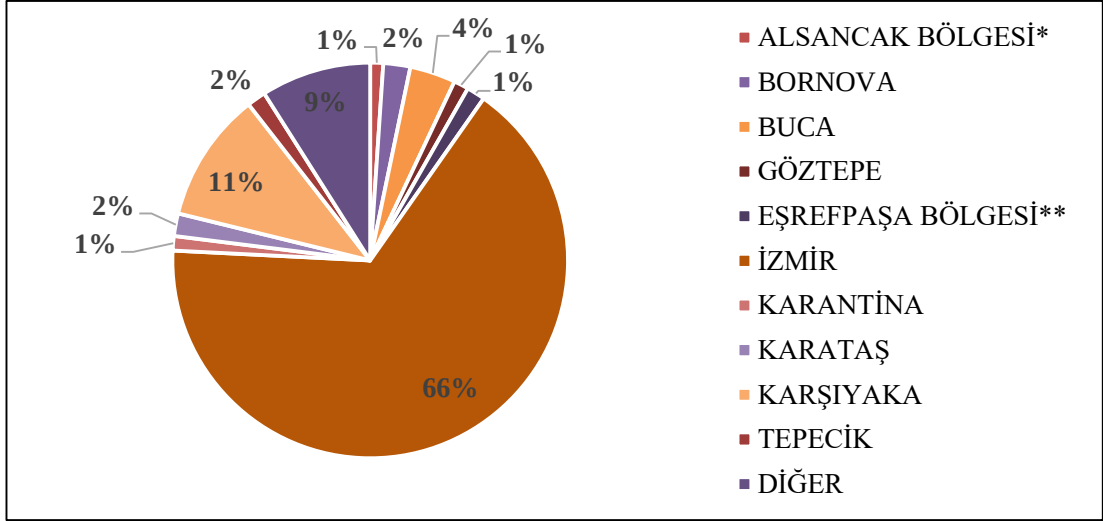

Şekil 4.8 Kent merkezine yerleştirilen mübadillerin iskân alanlarının mekânsal dağılımı (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

Bu iskân politikası doğrultusunda kentte süregelen mesleki faaliyetlere uygun olan mübadillerin kent merkezindeki iskân bölgeleri Şekil 4.8’de gösterilmiştir. Analiz edilen toplamda 6.414 adet tasfiye talepnameinden kent merkezine iskân edilen mübadillere ait 3.792 adet talepnameye konu olan 5.850 adet göçmen olduğu tespit edilmiştir. Şehir merkezine yerleşen mübadillerin talepname kayıtları doğrultusunda

en çok iskân edilen bölgenin 3.863 adet kişi ile herhangi bir mahalle detayı verilmeden “İzmir” olduğu görülmektedir. Bu miktarı 622 kişi ile Karşıyaka yerleşimi takip etmekte olup, merkezdeki ikinci sırada yoğun iskân bölgesidir. Üçüncü sırada 219 ile Buca ve dördüncü sırada 129 ile Bornova semtleri takip etmektedir. Merkez ilçe olan Konak ilçesindeki iskân bölgeleri detaylandırılmıştır. Bu doğrultuda 108 kişinin Karataş, 90 kişinin Tepecik, 88 kişinin Eşrefpaşa semti, 71 kişinin Göztepe, 69 kişinin Karantina ve 62 kişinin ise Alsancak semtine yerleştirildiği görülmektedir. 526 kişinin iskân bölgesi ise Diğer ile ifade edilmiş olup, Kemeraltı ve Kadifekale etekleri başta olmak üzere kent merkezinin çeşitli semtlerindeki mahallelere yerleştirilen ancak bölgesel bir yoğunluk oluşturamayan göçmenler bu başlık altında belirtilmiştir. Söz konusu yerleşimlerdeki nüfusun önemli bir kısmının mübadele öncesi ülkeyi terk eden gayrimüslimlerden oluştuğu göz önüne alındığında, bu semtlerin mübadillerin çoğunlukla iskân edildiği bölgelerden olmalarının nedeni, bu bölgede boşalan konutlara iskân edilmesi için daha fazla mübadil söz konusu yerleşimlere nakledilmiş olmasıdır.

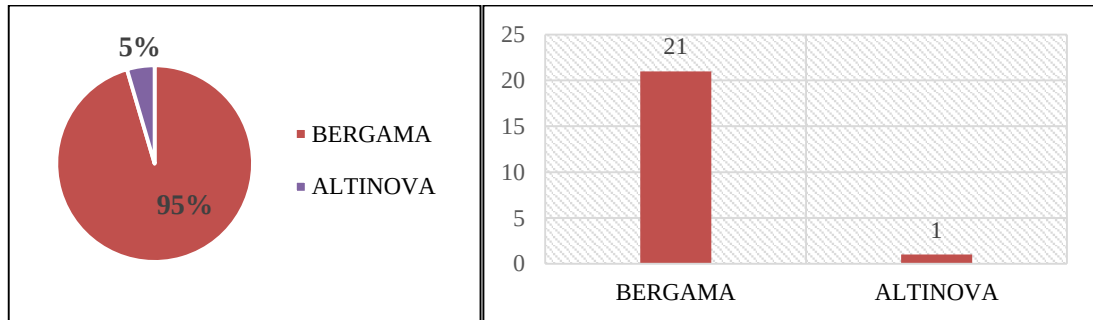
Mübadillerin kent merkezindeki iskân alanlarına oransal olarak odaklanıldığında, Şekil 4.9’da da görüldüğü üzere %66 oranı ile İzmir olarak belirtilmekte ve bu oranı %11 ile Karşıyaka takip etmektedir. Kent merkezinde dağınık olarak yerleştirilen mübadilleri ifade eden diğer kategorisi ise %9 oran ile üçüncü sırayı almakta olup, yüzdelik dilime giremeyen bu mahalleler çoğunlukla Kemeraltı ve Kadifekale bölgelerinde konumlanmaktadır. Bu bölgelerin Cumhuriyet öncesi İzmir kentinde Türk Mahallelerinin yer aldığı alanlar olduğu dikkate alındığında, mübadillerin iskânının bahse konu alanlarda gerçekleştirilmesi oldukça makuldür.

Şekil 4.9 Kent merkezine yerleştirilen mübadillerin iskân alanları²

Şekil 4.9’da dikkat edileceği üzere, yerleşik alanda merkez ilçedeki semtlere iskân edilen göçmenlerin tasfiye taleplerinde yerleşim yeri %66 oranında sadece “İzmir” olarak belirtilmiştir. Öztürk (2016) bu belgelerde kaza detayının belirtilmemesinin nedeninin görevli kişilerce merkez kazanın ismini yazmanın yeterli olduğunun düşünülmesiyle detaylı bilgiye gerek görülmemiş olabileceğini belirtmiştir.

Öncelikle talepname verilerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda mübadillerin terk ettiği yerleşimlere yani memleketlerine ve bu mübadillerin İzmir’de nerelere yerleştirildiğine odaklanıldığında aşağıdaki veriler elde edilmektedir.

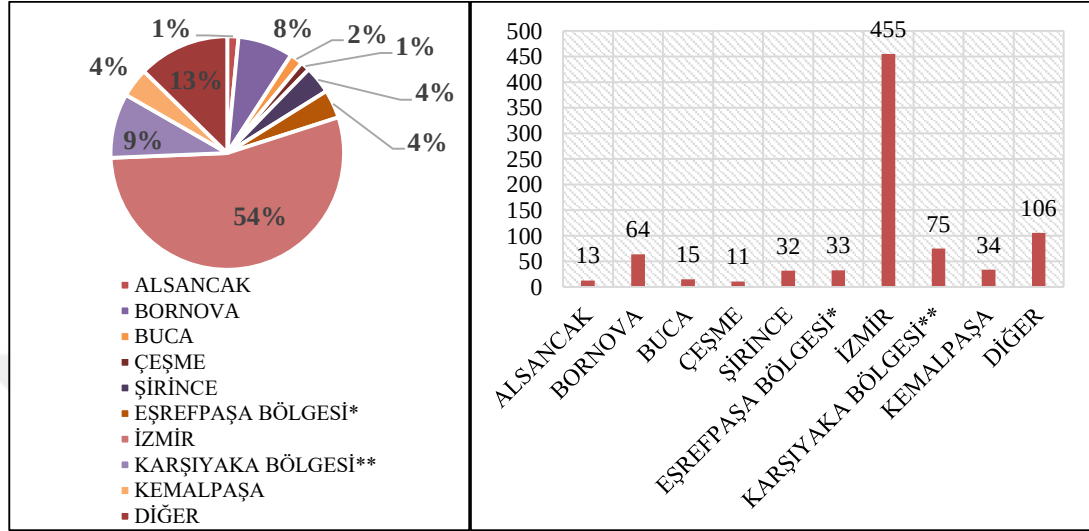

Şekil 4.10 Tasfiye Taleplerine göre, Dedağaç sancağından gelen mübadillerin İzmir’de iskân edildiği bölgelerin oranı (%) ve miktarı

² * : Alsancak, Punta, İkinci Kordon

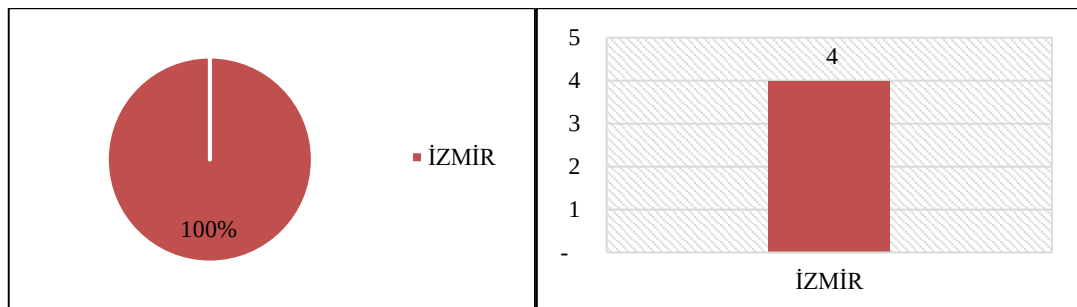
** : Eşrefpaşa, İkiçeşmelik, Bayramyeri, Değirmendağ, Yapıcıoğlu, Hacı İbrahim (Günümüzde Bozkurt), Orhaniye (Günümüzde Selçuk), İkinci Süleymaniye (Günümüzde Altıntaş), Tuzcu Mescit (Günümüzde Tuzcu)

Dedeğaç sancağından İzmir vilayeti sınırları içerisinde Bergama'ya 21, Altınova'ya 1 kişi olmak üzere toplamda 22 kişinin geldiğine ilişkin talepname kaydı görülmektedir (Şekil 4.10).

Şekil 4.11 Tasfiye Talepnemelerine göre, Girit vilayetinden gelen mübadillerin İzmir'de iskân edildiği bölgelerin oranı (%) ve miktarı³

Şekil 4.11'de Girit'ten gelen mübadillerin 455'inin yani %54'ünün İzmir'de iskân edildiği ve yine mahalle detayı verilmediği görülmektedir. 106 kişinin kent merkezinin diğer mahallelerine dağıldığı görülmekte olup bu oran %13'tür. Giritli mübadillerin %9'u Karşıyaka Bölgesi, %8'i Bornova'ya iskân edilmiş olup, bu sırayı %4'erlik oranlar ile Eşrefpaşa Bölgesi, Şirince ve Kemalpaşa yerleşimleri takip etmiştir.

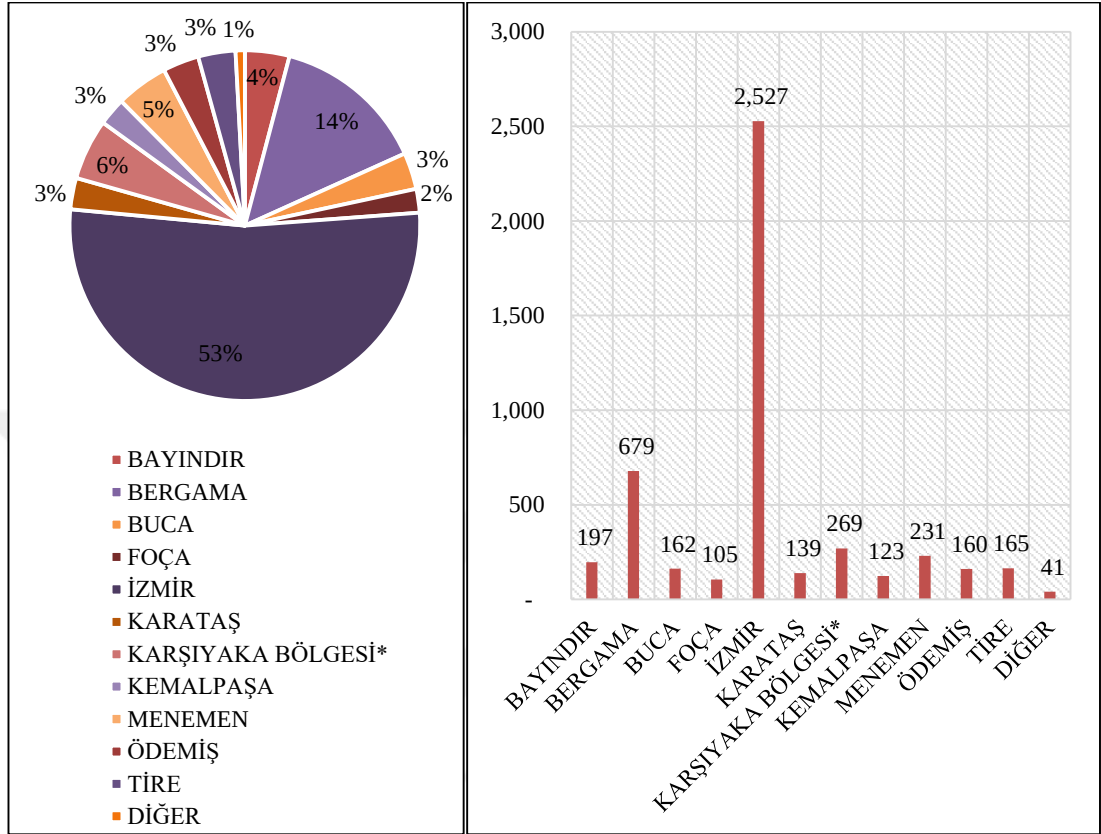

Şekil 4.12 Tasfiye Talepnemelerine göre, Kosova vilayetinden gelen mübadillerin İzmir'de iskân edildiği bölgelerin oranı (%) ve miktarı

³ * : Eşrefpaşa, İkiçeşmelik, Yapıcıoğlu, Uluyol, Orhaniye (Günümüzde Selçuk)

** : Karşıyaka ve Alaybey

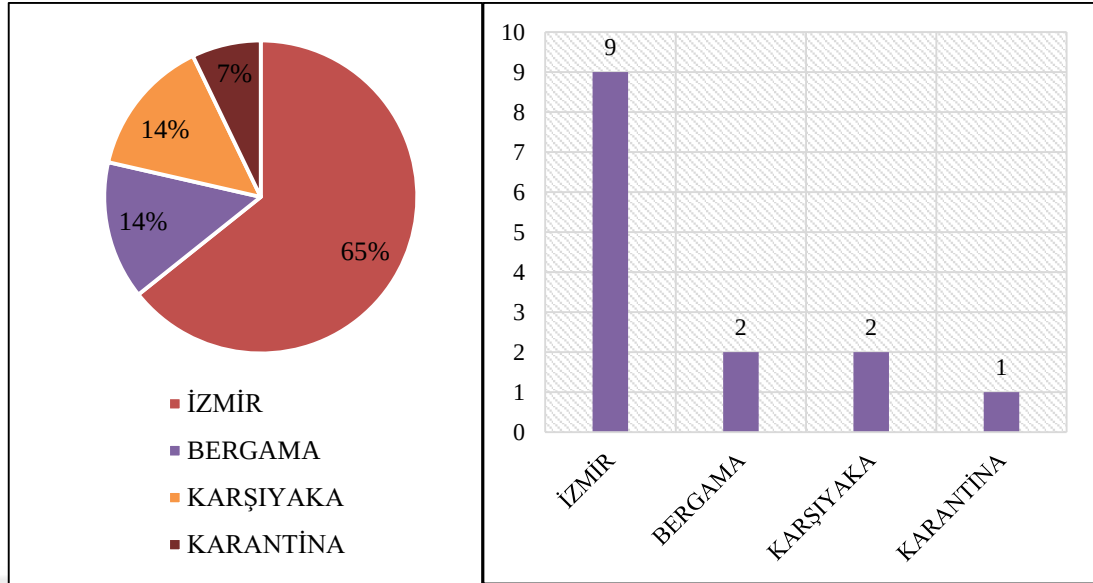
Şekil 4.12’de görüldüğü üzere Kosova vilayetinden gelen 4 mübadilin hepsinin iskân yeri herhangi bir mahalle detayı verilmeksizin İzmir olarak belirtilmiştir.

Şekil 4.13 Tasfiye Talepnamelerine göre, Selanik vilayetinden gelen mübadillerin İzmir’de iskân edildiği bölgelerin oranı (%) ve miktarı⁴

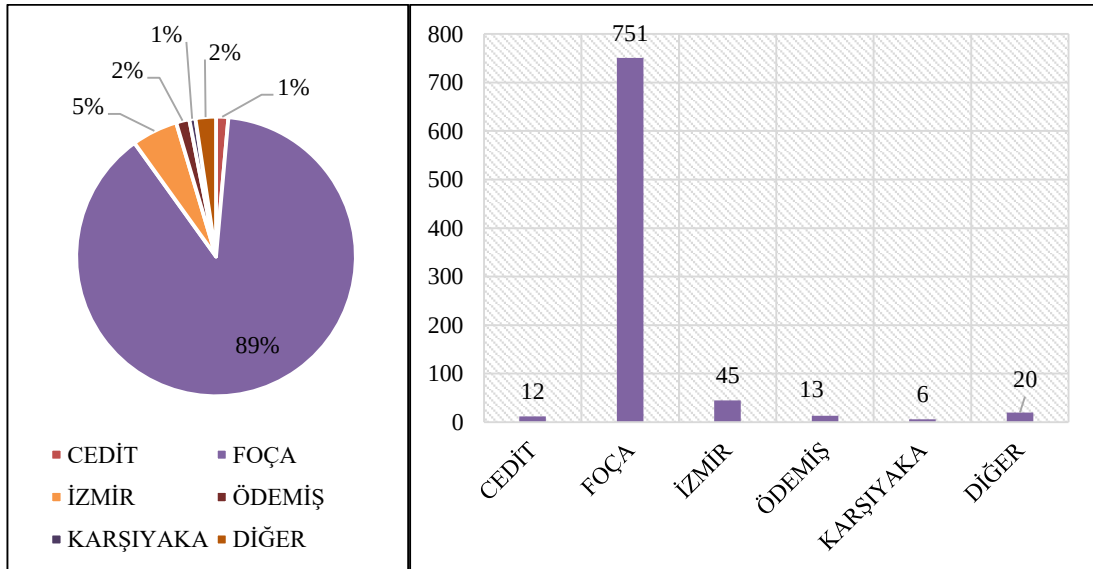
Selanik vilayetinden gelen gelenlerin 2.527 adetinin yani %53’ünün İzmir’e iskân edildiği görülmektedir (Şekil 4.13). Bu oranı ise ikinci olarak 679 kişi ve %14’lük bir oran ile Bergama takip etmekte olup, geriye kalan oranı sayısal miktarları da çok yakın olan Bayındır, Buca, Foça, Karataş, Karşıyaka Bölgesi, Kemalpaşa, Menemen, Ödemiş ve Tire yerleşimleri paylaşmaktadır. %1 oranında ise “Diğer” seçeneği karşımıza çıkmaktadır.

⁴ * : Karşıyaka ve Alaybey

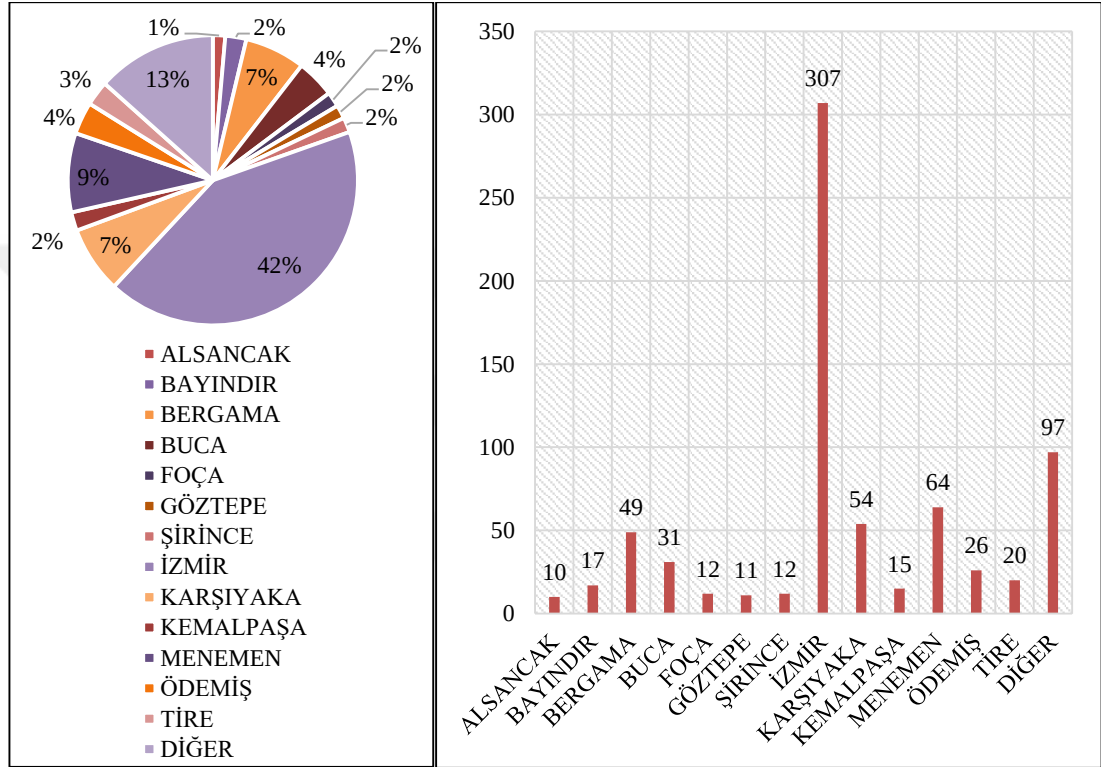
Şekil 4.14 Tasfiye Talepnamelerine göre, Gümölcine sancağından gelen mübadillerin İzmir'de iskân edildiği bölgelerin oranı (%) ve miktarı

Şekil 4.14'te Gümölcine sancağından gelen mübadillerin ise 9 kişi ile en büyük oranı %65 ile diğer grafiklerle benzer şekilde İzmir'in aldığı görülmektedir. Bu miktarı 2'şer kişilik miktarlar ve %14'lük oranlar ile Karşıyaka ve Bergama yerleşimleri takip etmekte olup, 1 kişi de Karantina semtine yerleştirilmiştir.

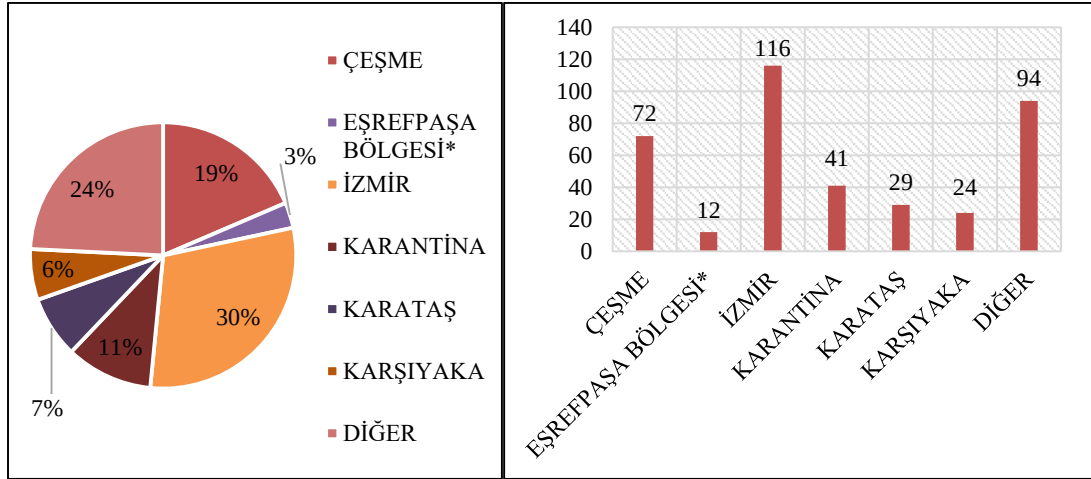
Şekil 4.15 Tasfiye Talepnamelerine göre, Limni Adası'ndan gelen mübadillerin İzmir'de iskân edildiği bölgelerin oranı (%) ve miktarı

Şekil 4.15'te ise Limni Adası'ndan gelen mübadillerin -coğrafi yakınlıkları göz önüne alındığında- çok doğal bir hamle olarak 751 kişi ile %89 oranında Foça'ya iskân edildiği görülmektedir. Geriye kalan oranlar ise 45 kişi ve %5'lik bir oran ile İzmir başta olmak üzere Cedit Mahallesi, Ödemiş, Karşıyaka ve Diğer yerleşimler arasında paylaşılmaktadır.

Şekil 4.16 Tasfiye Talepnamelerine göre, Manastır vilayetinden gelen mübadillerin İzmir'de iskân edildiği bölgelerin oranı (%) ve miktarı

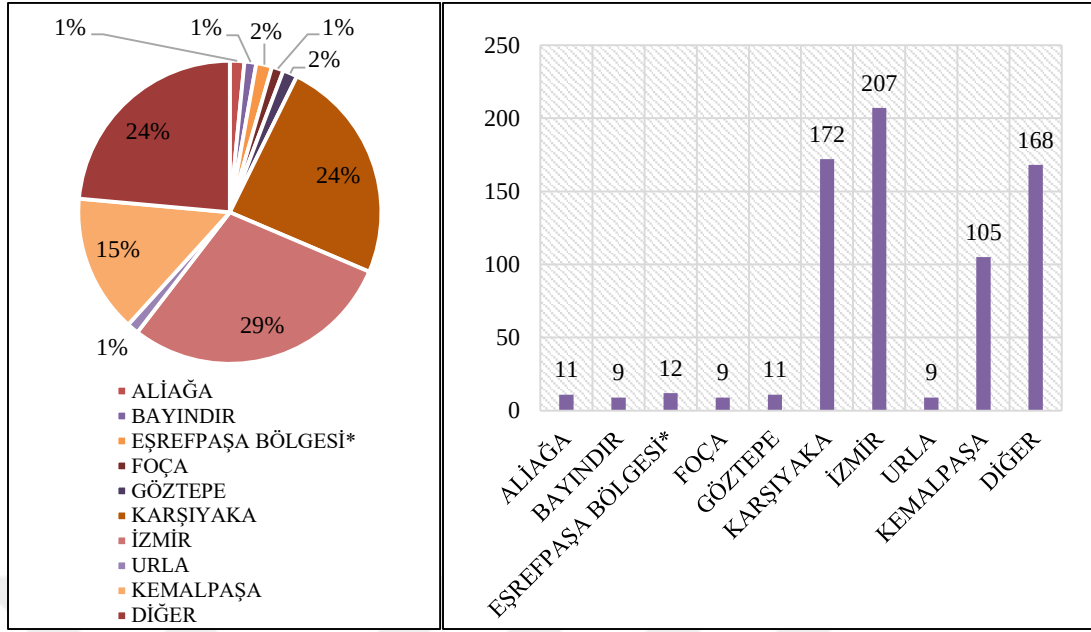
Manastır vilayetinden gelen mübadillerin 307 kişi ile %42 oranında İzmir, 97 kişi ile %13 oranında Diğer yerleşimlere iskân edildiği görülmektedir (Şekil 4.16). Bu oranı 64 kişi ile %9 oranda Menemen, 49 kişi ile %7 oranda Bergama ve 54 kişi ile %7 oranda Karşıyaka yerleşimleri takip etmektedir.

Şekil 4.17 Tasfiye Talepnamelerine göre, Sakız Adası'ndan gelen mübadillerin İzmir'de iskân edildiği bölgelerin oranı (%) ve miktarı⁵

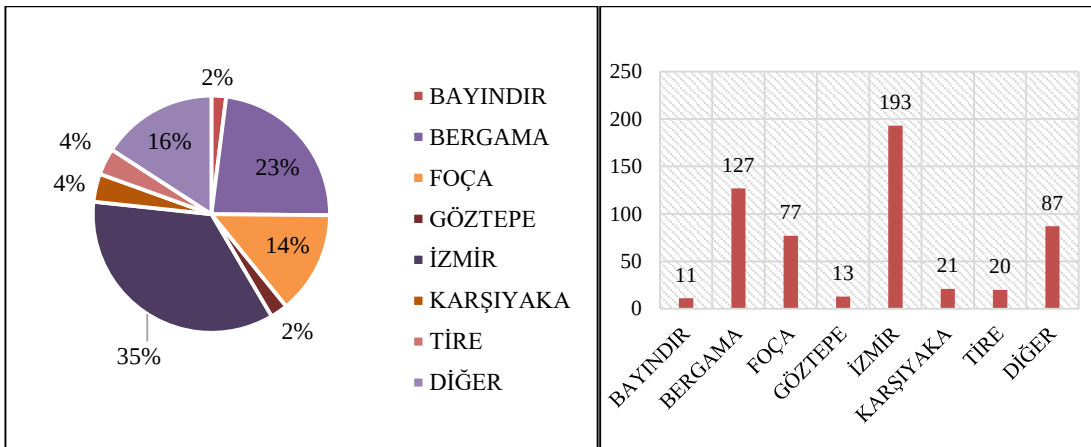
Sakız Adası'ndan gelen mübadillerin de iskân edildikleri bölgeler içerisinde, yukarıda bahsedilmiş örneklerde de olduğu üzere Şekil 4.17'deki grafik verilerinde İzmir'in en yüksek orana sahip iskân bölgesi olduğu görülmektedir. 116 kişi ve %30 oran ile İzmir'e iskân edilen Sakız'lı mübadillerin, 94 kişilik %24 oranında Diğer yerleşimlere ve 72 kişilik %19 oranında ise Çeşme kazasına iskân edildiği bilgisi edinilmektedir. Sakız adasının "İzmir" başlığı ile kayıt altına alınan talepnamelerin yanı sıra Çeşme'nin üçüncü sırada yer alabilmesinin nedeni, Limni Adası'ndan Foça'ya iskân edilen mübadiller ile benzeşmektedir. Sakız Adası, İzmir vilayetinin en batısında yer alan Çeşme kazası ile çok yakın bir mesafede olduğundan mübadillerin terk ettikleri bölgeler ile iskân edildikleri bölgeler arasında coğrafi bir ilişki söz konusu olduğu söylenebilmektedir.

⁵ * : Eşrefpaşa, İkiçeşmelik, Değirmendağı, Hacı İbrahim (Günümüzde Bozkurt), Orhaniye (Günümüzde Selçuk), İkinci Süleymaniye (Günümüzde Altıntaş), Tuzcu Mescit (Günümüzde Tuzcu)

Şekil 4.18 Tasfiye Talepnamelerine göre, Yanya vilayetinden gelen mübadillerin İzmir’de iskân edildiği bölgelerin oranı (%) ve miktarı⁶

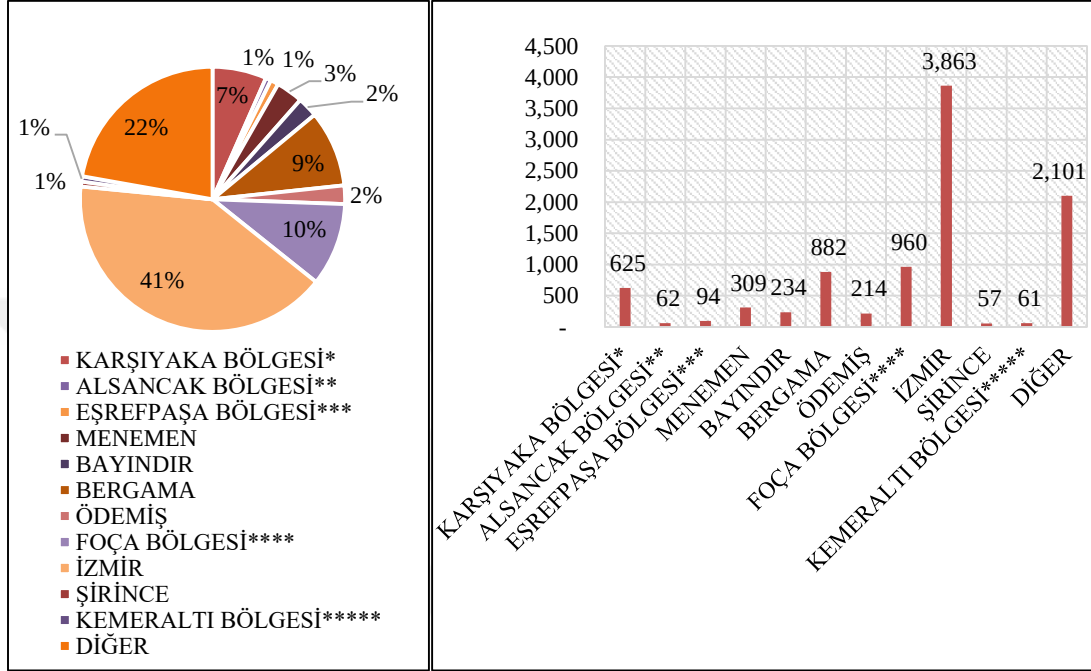
Şekil 4.18’de Yanya’dan gelen mübadillerin 207 kişinin yani neredeyse üçte birinin %29’luk bir oran ile İzmir, %24’ünün Karşıyaka, %24’ünün Diğer, %15’inin ise Kemalpaşa’ya yerleştirildiği görülmektedir. Geriye kalan %8’lik oran ise Aliağa, Bayındır, Foça, Urla gibi kırsal alanları ve Eşrefpaşa Bölgesi ve Göztepe gibi kentsel alanları içermektedir.

Şekil 4.19 Tasfiye Talepnamelerine göre, Midilli Adası’ndan gelen mübadillerin İzmir’de iskân edildiği bölgelerin oranı (%) ve miktarı

⁶ * : Eşrefpaşa Bölgesi: Eşrefpaşa, İkiçeşmelik, İkinci Süleymaniye (Günümüzde Altıntaş)

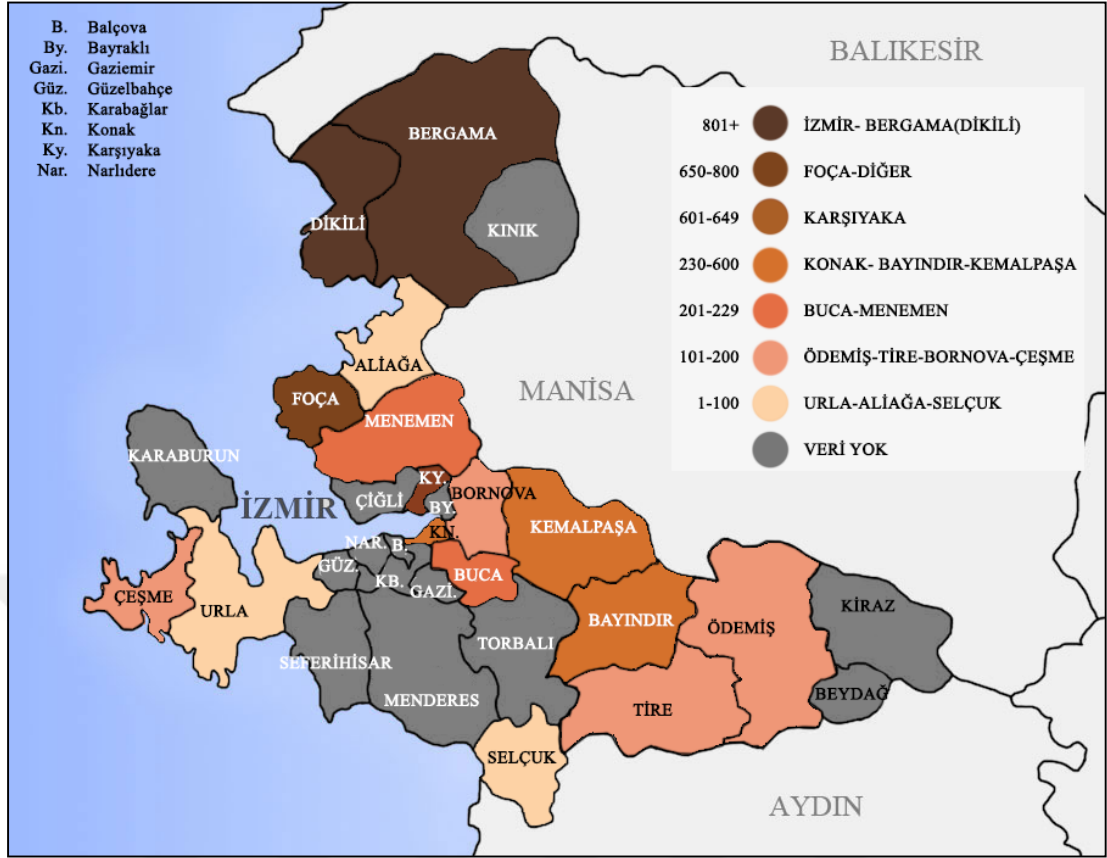
Midilli Adasından gelen mübadiller Sakız ve Limni adalarına ilişkin grafiklerde olduğu gibi coğrafi uzaklık itibariyle tahmin edileceği üzere 193 kişi ve %35 ile İzmir ve 127 kişi ve %23 ile Bergama'ya iskân edilmişlerdir. Bu oranı %16 ile Diğer ve %14 ile Foça takip etmiştir (Şekil 4.19).

Şekil 4.20 Tasfiye Talepnamelerine göre, gelen mübadillerin İzmir'de iskân edildiği bölgelerin oranı (%) ve miktarı⁷

Son olarak, Şekil 4.20'de görüldüğü üzere, İzmir'e gelen mübadele göçmenlerinin iskân bölgeleri genel olarak değerlendirildiğinde 3.863 kişi ile en fazla oranı %41 ile "İzmir" almıştır. Bu oranı ise %22 ile "Diğer" yerleşimler takip etmiştir. Kırsal alanlarda Foça, Şirince, Bergama, Bayındır, Menemen ve Ödemiş, kentsel alanlarda ise günümüz Konak ilçesi sınırları içerisindeki yerleşimler ve Karşıyaka'da mübadil iskânları yoğunlaşmıştır (Şekil 4.21).

⁷ * : Karşıyaka, Alaybey
 ** : Alsancak, Punta, İkinci Kordon
 *** : Eşrefpaşa, İkiçeşmelik, Bayramyeri, Değirmendağ, Yapıcıoğlu, Hacı İbrahim (Günümüzde Bozkurt), Orhaniye (Günümüzde Selçuk), İkinci Süleymaniye (Günümüzde Altıntaş), Tuzcu Mescit (Günümüzde Tuzcu)
 **** : Foça, Eski Foça
 ***** : Selahattinoğlu (Günümüzde Kubilay), Cedit (Günümüzde Yeni), Damlacık, Esnafşeyh (Günümüzde Uğur), Ali Reis, Asmalı Mescid (Günümüzde Ülkü Mahallesi civarı), Arapkurunu, Basmane, Ayadokla, Hatuniye (Günümüzde Kurtuluş)

Şekil 4.21 Tasfiye Talepnamelerine göre, gelen mübadillerin İzmir’de iskân edildiği bölgelerde yoğunluk analizi (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

Yukarıdaki analizlerde görüldüğü üzere İzmir’de kent merkezi ve kırsal bölgelerdeki birçok semte mübadil yerleşimi gerçekleştirilmiştir. Tez çalışması kapsamında yapılan incelemede kent merkezinin hemen güneyine eklemlenen ve gerek mübadele protokolü öncesi gerek mübadele kapsamında gerekse sonrasında aldığı göçlere bağlı olarak güneye doğru genişleyen Eşrefpaşa semti ön plana çıkmıştır. Kentin giriş kapılarından biri olan Yağhaneler mevkisini de kapsayan Eşrefpaşa semti, kent merkezindeki Alsancak, Güzelyalı, Karataş gibi yerleşim bölgelerinden çok daha geç bir dönemde mübadele gibi göç kaynaklı demografik hareketlilikler sonucunda kent merkezinin güneyine eklemlenerek, diğer semtlerin aksine oluşma biçimi ile bir göç mıntıkası niteliği taşımaktadır. Bu doğrultuda, kentteki mekânsal değişimler ile demografik hareketlilikler arasındaki ilişkiyi irdeleyen, fiziksel çevre ile toplumsal karakterin birbirini etkileme biçimleri ve döngüde planlamanın etkisini açıklamaya çalışan bu tezin odak bölgesi Eşrefpaşa olmuştur. Çünkü bu semt, göç ile oluşan ve göç ile değişen bir kentsel alan olarak

planlama pratiklerinin somut gelişimi görebilmek açısından zengin bir yerleşim tarihi, kenti besleyen kendine has kolektif bir belleğe ve birçok göçmen mıntıkasında olduğu gibi demografik dinamizmin etkisi ile zaman içerisinde kabuk değiştiren bir sosyal karaktere sahiptir. Semtin, mekânsal ve toplumsal dönüşümünün şehircilik detayında ve mübadele temelinde ele alındığı bu özgün çalışmada, mübadillerin bahse konu semti fiziksel çevre ve toplumsal karakter açısından besleyip biçimlendirmeleri sonucunda oluşan morfolojik değişimin, dönemin planları, gravürleri ve halihazır verileri ile en detaylı biçimde izlenebildiği kent merkezindeki tek bölge olması da bu bölgenin çalışılmasının nedenlerindendir. Semtin bu özelliklerinin irdelenmesi için Beşinci bölümde göçmenlerin bu semtte ikamet etmeye neden, ne zaman ve nasıl başladıklarına ilişkin tarihine ve konumuna ilişkin bilgi verilecek, mekânsal özellikleri göç, sit alanları, tarihi konut karakteri ve planlama pratikleri üzerinden analiz edilecek, yukarıdaki veriler derinlemesine görüşme çalışması ile desteklenecektir.

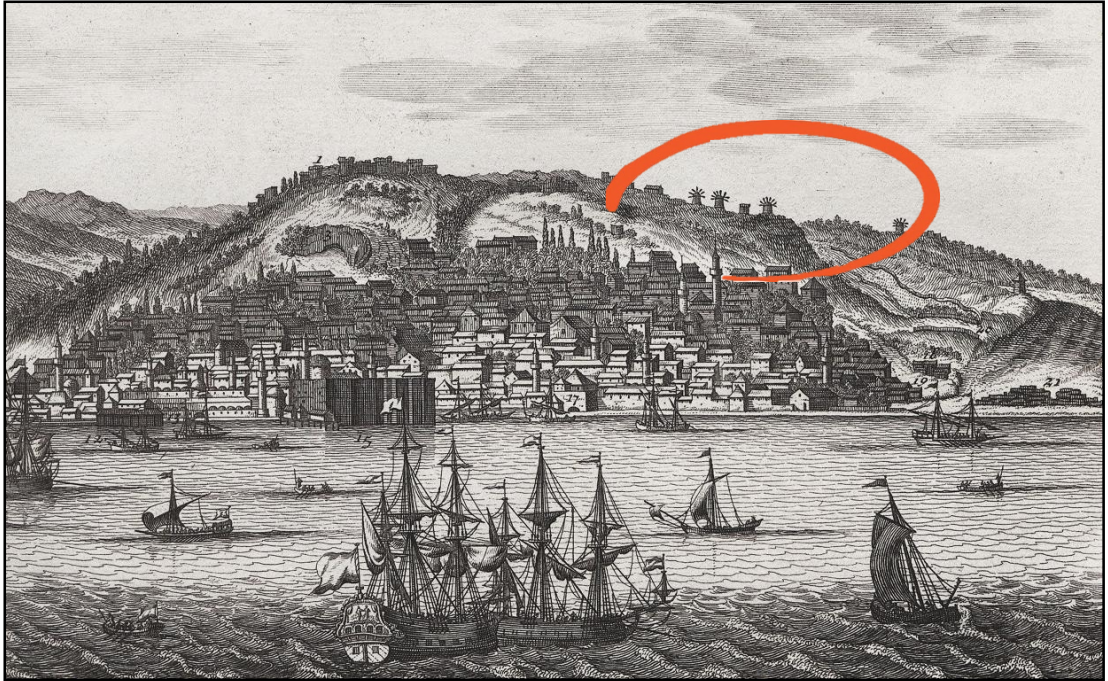
BÖLÜM BEŞ

MÜBADİLLERİN İSKÂN BÖLGELERİNDEN OLAN EŞREFPAŞA SEMTİNİN KENTLEŞME PRATİKLERİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1 Eşrefpaşa'nın Konumu ve Tarihi

Çalışmamızda mübadillerin yaşam alanlarından biri olan Eşrefpaşa Semti odak bölge olarak belirlenmiş olup, bir göç mıntıkası niteliği taşıyan bu semte ilişkin çalışmalar yapılmıştır. Günümüzde, Konak ilçe sınırları içerisinde kalan Eşrefpaşa Semtinin kuzeyinde Varyant ve Bayramyeri, güneyinde Yağhaneler, batısında Altıntaş ve Doğusunda Aziziye mahalleleri konumlanmakta olup, 19.yüzyılın sonlarından itibaren Varyant'ın üst kısmında Bayramyeri olarak bilinen alanın ilerisinde Kadifekale'nin batısındaki tepenin kuzeye bakan sırtında kurulan semt, göçmenlerin iskân bölgelerinden biri olarak, ilerleyen yıllarda tepenin güney yamaçlarına günümüzde Beştepeler Bölgesi olarak bilinen alan sınırlarına doğru genişlemiştir. Semtin kapsadığı alan, Yüksel (2006) tarafından “Eşrefpaşa olarak tanımladığımız alanı, Eşrefpaşa, Varyant, İnönü Caddelerinin kesiştiği ve Beştepeler'e doğru ilerleyen bölge” olarak tanımlanmıştır (s.149). Fedakâr ve Akçiçek (2019) aktardığı üzere, Eşrefpaşa semtinin sınırları “Eşrefpaşa; Bayramyeri'nden başlar, Yağhaneler'de biter. Öte yandan Üçyol'a kadar uzanır, diğer tarafta Beştepeler'le sınırlıdır.” şeklinde belirtilmiş olup, aynı eserde Yaşar Ürük tarafından ise “Eşrefpaşa batı-kuzey sınırı Halil Rıfat Paşa Caddesi olan, bu caddenin Varyant'a birleştiği nokta ile Varyant'tan Bayramyeri'nden Eşrefpaşa Caddesi boyunca İkiçeşmelik'e giden yönden, Dolaplıkuyu yokuşu, Yağhaneler-Beştepelerden Kadifekale'ye gelen cadde, Yağhaneler'den Üçyol-Altıntaş'ı birleştiren hat arasında kalır.” şeklinde tariflenmiştir (s.28, 29). Karaoğlu (2001) ise 1940'larda İzmir'in 8 belediye bölgesinden biri olan üçüncü sıradaki Eşrefpaşa mıntıkasının Altay, Atilla, Bozyaka, Çimentepe, Dolaplıkuyu, Dayıemir, Duatepe, Kadriye, Kocatepe, Selçuk, Tuzcu ve Tınaztepe Mahallelerini kapsadığını belirtmiştir. Eşrefpaşa semtinin kesin sınırları olmamakla birlikte, semtin konumuna ilişkin belirtilen ifadeler birbiri ile çelişmemektedir.

Şekil 5.1’de de görüldüğü üzere bahse konu semtin tarihine bakıldığında, 18.yüzyılın ilk yarısında gerek gravür gerekse haritalardan anlaşıldığı kadarıyla adını o alanda bulunan yel değirmenlerinden alan Değirmentepe ve hemen kuzeyindeki Eşrefpaşa semtlerinin yerleşim alanı olarak belirlenmediği görülmektedir (Yüksel, 2006). Bu alan, 19.yüzyıl ortalarına kadar rüzgâr değirmenlerinin yer aldığı Değirmendağı veya Değirmentepe olarak da bilinen alanın adı azınlıklar tarafından “Coryphée Tepesi”dir (Ürük, 2017). Bu dönemde kentin güneyde Kadifekale eteklerine, doğusunda Basmane İstasyonu, batıda liman ve kuzeyde Punta Mevkisi’ne kadar uzandığı görülmektedir. Eşrefpaşa bölgesinin henüz mekânsal olarak oluşmadığı bu dönemde, kent lekesi sınırlarına doğru konut yoğunluğu azalmakta olup, yerleşim tarihi kent merkezi çevresinde yoğunlaşmıştır.

Şekil 5.1 Değirmentepe’nin de görülmekte olduğu 1732 tarihli İzmir kentini tasvir eden gravür (Raremaps, 2020)

18.yüzyıl sonları ve 19.yüzyıl başlarında, dönemin yerleşim dokusunu gösteren haritalar sayesinde, Eşrefpaşa bölgesinin kuzeyinde konumlanan İkiçeşmelik mevkisi civarındaki sokakların kent geneli ile uyumlu olarak en fazla 3-4 metre genişliğinde, mal yüklenmiş bir devenin geçebileceği genişlikte olduğu bilinmekte ve buna ek olarak, bahse konu yolların organik dokusu göz önüne alındığında plansız bir

kentleşmenin hâkim olduğu görülebilmektedir (Karaoğlu, 2001). Kentte sık aralıklar ile gerçekleşen depremlerden az hasar ile kurtulma amacıyla çoğunlukla ahşap malzemeden inşa edilen güvenlik ve ısınma nedenleriyle Türk evlerinin parsel içerisindeki konumları bitişik nizam olarak inşa edilmiştir (Şimşir, 2017). Yukarı Mahallenin genel silueti birbirine yakın ve belirli bir akstan ziyade organik dokuya sahip yollar ve konutlar arasında yer alan mezarlık alanları ve bu alanlardaki servi ağaçları olarak özetlenebilmektedir (Karaoğlu, 2001). Bu döneme ait planlar ve gravür çalışmaları incelendiğinde, Yapıcıoğlu mevki ve güneyinde henüz yerleşim izi görülmemekte olup, günümüzde Cicipark olarak anılan bölge ve çevresinde mezarlıkların konumlandığı göz önüne alındığında, söz konusu alanın kent dışı olarak ele alındığı sonucu çıkarılabilmektedir (Şekil 5.2).

Şekil 5.2 Cicipark'tan geçtiği tahmin edilen kervan, 19.yüzyıla ait bir gravür (Facebook, 2020)

1838 tarihinde imzalanan ticaret antlaşması kapsamında İzmir kentinin diğer liman kentleri arasından sıyrılması ile ticari faaliyetlerde ön plana çıkması ve belediye teşkilatının kurulması, 19.yüzyıldan itibaren yabancı sermaye yatırımlarının, kamu hizmetlerinin ve istihdamın artmasını sağlamıştır (Kıray, 1998). Böylece kent, Ege Adaları ve Anadolu'dan işçi, yurtdışından yatırımcı ve tüccar ile bürokratların çekim noktası haline gelmiştir. Kente göçlerin hızlanarak nüfusun artması bahsi geçen

olumlu gelişmelerin yanı sıra, kaybedilen topraklardan gelen göçmenlerin bir kısmı da İzmir’de iskân edeceğinden kentin sınırları geleneksel kent lekesinin dışına taşmaya başlamıştır. Müslümanların ikamet ettiği mahalleler merkezi iş alanlarından uzaklaştırılmakta olup, kentin bu göç alan güney bölgelerindeki kaymalar nedeniyle alt gelir grupları İkiçeşmelik bölgesinden Eşrefpaşa semtine doğru genişlemiş, orta gelir grupları Namazgâh ve Mezarlıkbaşı semtleri ve Tilkilik semtinin arka kısımlarına yerleşmişlerdir (Kıray, 1998). Bu dönemde, İzmir kentinin üç temel giriş kapısı vardır; biri Kemer semti, diğeri Halkapınar, diğeri ise Yağhaneler semtidir ki bahse konu alan Eşrefpaşa’da konumlanmaktadır (Fedakâr ve Akçiçek, 2019). Bahse konu alan “Yağhaneler” ismini, deve kervanları ile getirilen üzüm, zeytin ve tütün gibi malların işlendiği yağhanelerden almaktadır. (Karaoğlu, 2001). Aydın’dan gelen tarım ürünleri -semtin giriş kapısı görevine uygun olarak- Eşrefpaşa üzerinden kent merkezine ulaştırılmakta ve bahse konu ürünler Yağhaneler’de işlendikten sonra İkiçeşmelik ve Kemeraltı gibi ticari odaklara nakledilmektedir (Fedakâr ve Akçiçek, 2019). Üç kapıdan biri olan Yağhaneler mevki, Eşrefpaşa bölgesinin sınırları içerisinde yer almakta olup, Eşrefpaşa’nın giriş kapısı olarak kentte iskân edilecek ilk bölgelerden biri olması semtin göçmen yerleşimi ile kentteki dinamik odaklardan biri olmasını sağlamıştır.

1856 tarihinde Luigi Storari tarafından üretilen ve İzmir’deki yerleşim izinin okunabilirliği açısından önceki çalışmaların çok ötesinde bir harita olarak halihazır durumu gösteren Storari Planında, günümüzde Eşrefpaşa’nın kapsadığı mahallelerden olan Dayıemir ve Dolaplıkuyu Mahallelerinin oluşmuş olduğu görülmektedir (Şekil 5.3). Bahse konu mahallelerin güneyinde kalan ve Selçuk Mahallesi olarak bilinen Orhaniye Mahallesi ve güneyinde herhangi bir yerleşimin yer almadığı görülmekte olup, Cicipark ve Roma Yolu olarak bilinen alanlardaki eski Müslüman mezarlıkları göze çarpmaktadır. Aynı zamanda o dönemde mezarlık olan ve bahse Cicipark’ın güneybatısında konumlanan üçgen şeklindeki alan günümüzde de mekânsal iz olarak yer almakta olup, yapı adası olarak şeklini korumakta ancak mezarlık alanından ziyade Cumhuriyet sonrası hazırlanan imar planları kapsamında bir dönem Park Alanı ve Evlendirme Dairesi, 1980 sonrasında ise Temel Eğitim, Sosyal Tesis ve Park Alanı gibi kullanımların yer aldığı bir alandır.

Şekil 5.3 1856 tarihli Storari Planı üzerine kadastro mahallelerinin işlenmiş hali (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

1856 Planında göze çarpan ve önem arz eden bir diğer husus ise, yol izleridir. Eşrefpaşa'nın kuzeyindeki Kemeraltı Bölgesinin, 1984 yılından günümüze kadar koruma amaçlı imar planına konu olduğu ve bu bölgedeki kadastral dokunun korunması esas alındığı dikkate alınır, bahse konu alanın yapı adası ve yol izlerinin günümüze ulaşmış olması koruma pratiklerinin bir sonucu olduğu söylenebilmektedir. Ancak alanın güneyinde yer alan günümüzde Eşrefpaşa bölgesinin kuzey kısmını oluşturan Eşrefpaşa Caddesi ve Cicipark'ın mekânsal izinin günümüze kadar - revizeler olsa da- ulaşmış olması ve bahse konu yolun bölgeyi besleyen ana aks olarak korunmuş olması oldukça önemlidir. Böylece, bahse konu bölgeye yerleştirilen mübadillerin ve muhacirlerin semtte var olan mekânsal izi koruyarak, Yukarı Mahalle olarak bilinen Türk Mahallelerine eklemelendikleri sonucuna ulaşılmaktadır.

Günümüzde de aktif olarak kullanılan ve Eşrefpaşa ile birlikte Beştepeler bölgesini de besleyen Eşrefpaşa Caddesi, Çankaya semtinden Gaziosmanpaşa Bulvarı ve Yağhaneler Semtine uzanan Yeşillik Caddesini birbirine bağlayan yol aksı 1913-1917 yılları arasında dönemin Belediye Başkanı Eşref Paşa tarafından açtırılmıştır (Ürük, 2016). İlerleyen yıllarda Eşrefpaşa semtinin sürekli göç alarak gelişmesi ve genişlemesi üzerine ortaya çıkan trafik sıkışıklığı sorununu çözümlmek amacıyla, bahse konu arterin daralmasına neden olan Saray Sineması ve İkiçeşmelik Cami arasında kalan kısımdaki 201 adet konut ve 280 adet dükkânın Kasım 1962-Haziran 1963 tarihleri arasında yıkım işlemleri gerçekleştirilmiştir (Ürük, 2016). Böylece Varyant yolunun trafik yükü bir nebze hafıflemiştir.

Yolun genişletilmesi ve eğiminin azaltılması gibi çalışmalar nedeniyle varolan çeşmenin yukarıda kalması sonucunda, bahse konu çeşmenin altına yaptırılan ikinci çeşme ile bahse konu semte ve önündeki yola ismini veren “iki çeşme” Mezarlıkbaşı semtinden Eşrefpaşa semtine giden yolun yokuş kısmının bittiği yerde konumlanmaktadır (Ürük, 2016). İki çeşmeden üstte olanı üzerinde 1768 tarihi yazılıdır. Bahse konu çeşme tek olduğu dönemde, yokuşun üzerinde değil daha dik bir setin başında bulunmaktadır (Ürük, 2016). Setin seviyesi düşürölünce de eski çeşmenin yukarıda kalması nedeniyle altına ikinci bir çeşme inşa edilmiştir (Ürük, 2016). Söz konusu yol çalışmasının Belediye Başkanı Eşref Paşa başlatıldığı ve 1913-17 yıllarında İzmir Valiliği yapan Rahmi Bey tarafından tamamlandığı bilinmektedir (Ürük, 2016).

19.yüzyılın sonunda Eşrefpaşa Camii’nin çevresinde başlayan yerleşimin yanı sıra bir diğer yaşam alanı da Eşrefpaşa Polis Karakolu’nun olduğu alandır (Karaoğlu, 2001). Söz konusu cami önündeki yol ise biri Kadifekale’ye giden Yapıcıoğlu diğeri ise İkiçeşmelik olmak üzere iki yola ayrılmaktadır (Karaoğlu, 2001). Bu iki yol o dönemki yerleşiminin ana yolları olması açısından önemlidir ki günümüzde halen semti besleyen ve önemli ticari faaliyetlere cephe veren ana akslardandır.

19.yüzyıldan günümüze önemini ve izini korumakta olan ve bölgenin mekânsal gelişimini yönlendiren yol aksları, 1955 yılı onaylı 1/2000 mikyaslı İzmir Şehir İmar

Planından itibaren Eşrefpaşa semti ve çevresinde onaylanan 1984 yılı onaylı 1/1000 ölçekli Kemeraltı Sit Alanı İmar Planı, 1984 yılı onaylı 1/1000 ölçekli Üçkuyular-Hatay-Bayramyeri İmar Planı, 1987 yılı onaylı 1/1000 ölçekli Beştepeler İmar Planı ve 2005 yılı onaylı 1/1000 ölçekli Kemeraltı 1.Etap Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planında da korunmuştur. Bu kapsamda, Eşrefpaşa semti ve çevresinin yıllar içerisinde sosyal karakteri ve morfolojik özellikleri farklılaşmış olsa da kamusal mekânın yeniden üretilmesinden ziyade korunması söz konusudur.

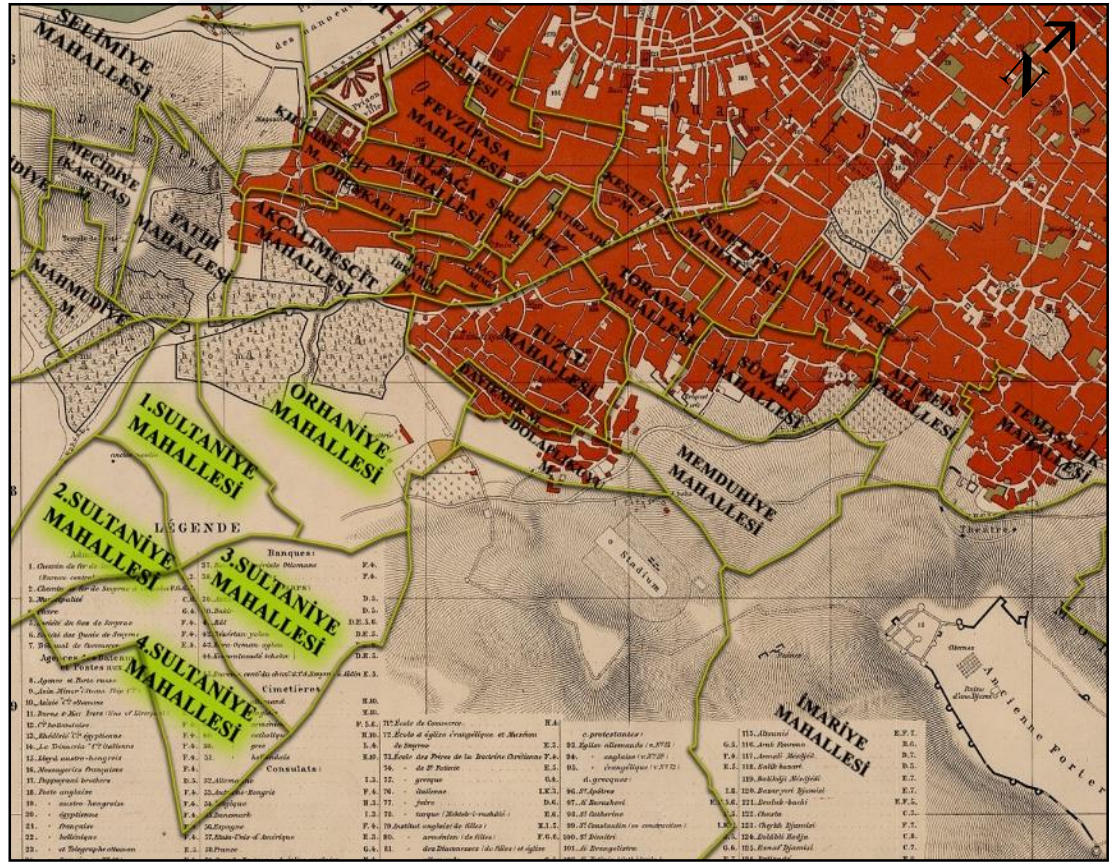

Şekil 5.4 Yapıcıoğlu'ndan Uluyol'a iniş, b.t. (Facebook, 2020)

20.yüzyılın ilk yarısında gerçekleştirilen mezarlıkların kent merkezinden kaldırılmasına ilişkin çalışma kapsamında Cicipark ile Hasan Sağlam Öğretmen evi arasında kalan bölgede konumlanan Ulu Mezarlık kaldırılmıştır (Ürük, 2016). Bahse konu mezarlık içinden geçen ve İkiçeşmelik ile Bayramyeri semtleri arasında ulaşımı

sağlayan yol ise Uluyol olarak adlandırılmıştır (Ürük, 2016). Zaman içerisinde Uluyol (Şekil 5.4), İkiçeşmelik Caddesi ve Eşrefpaşa Caddesi gibi isimler ile anılan yol akslarının da günümüze ulaşarak Eşrefpaşa ile kent merkezini birbirine bağladığı görülmektedir. Eşrefpaşa Caddesi ismi Erken Cumhuriyet döneminde Eşrefpaşa semtini Beştepeler'e bağlayan 565. ve 643. Sokaklar için kullanılmıştır (Fedakâr ve Akçiçek, 2019).

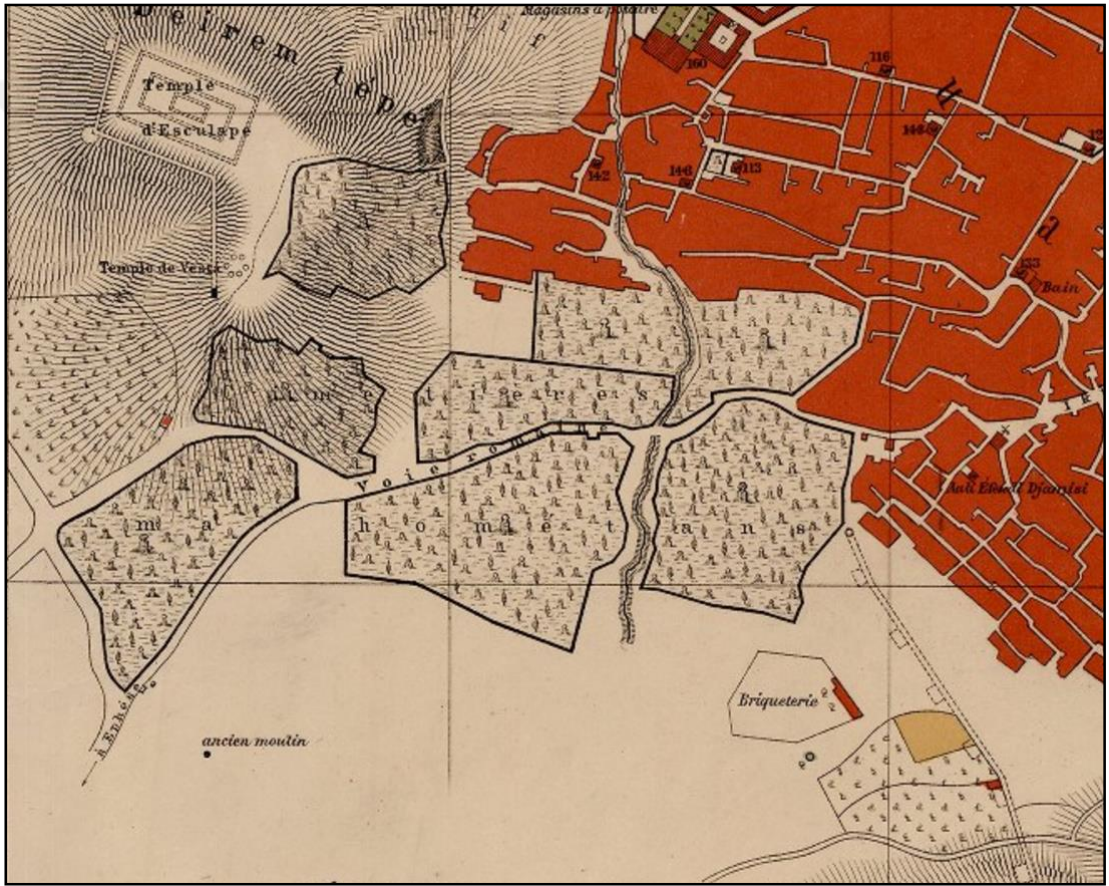
Yol formunu ifade eden bir kavram olarak “Varyant” alternatif yol anlamına gelmekte olup, günümüzde Birleşmiş Milletler Caddesi olarak bilinmektedir. 1030 metre uzunluğundaki yolun inşaatı 1951 yılında iki aşamada tamamlanmış olup, varyantın kentsel ölçekte yarattığı çözümün yanı sıra bir diğer önemi de ülke çapında viyadüklü geçişin kullanıldığı ilk yol olmasıdır. 1986 yılında inşa edilen, Varyant ile Eşrefpaşa Caddesi üstten, İnönü Caddesi ile İkiçeşmelik semtinin ise alttan bağlandığı köprülülük kavşak da İzmir’deki benzerlerinin ilki olarak var olmaktadır (Ürük, 2016).

Şekil 5.5 1876 tarihli Lamec Saad Planı üzerine kadastro mahallelerinin işlenmiş hali (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

1876 yılında da biraz önce bahsedilen mekânsal dokunun korunduğu, Eşrefpaşa semtinin doğusunda birkaç yapı gösteriminin yer aldığı görülmektedir (Şekil 5.5).

Şekil 5.6’da görüldüğü üzere Cicipark’ın doğusunda yer alan ve haritada “Briqueterie” olarak belirtilen parsel izinin Fransızca kökenli ve “Tuğla Fabrikası” anlamına gelen bir kelime olduğu tespit edilmiştir. Bu alanın da doğusunda yer alan bölgedeki taramadan, bahse konu planın lejantından yararlanılarak “Vignes” yani “Asmalar” olarak tariflendiği görülmüştür.

Şekil 5.6 Günümüzde Cicipark olarak bilinen alan ve çevresi (luna.lib.uchicago, 2019)

Ayrıca, Şekil 5.6’da göze çarpan bir başka husus da günümüzdeki İsmi ile Cicipark olarak bilinen eski mezarlık alanı ve çevresidir. Şekil 5.7’de görülmekte olan, Eşrefpaşa semtindeki Ulu Mezarlık, 19.yüzyıldaki en önemli ve büyük Müslüman mezarlığı olarak yedi farklı mezarlıktan oluşmaktadır (Ürük, 2017). Bahse konu

mezarlığı kuzey-güney aksında bölen ve İkiçeşmelik yokuşu olarak da bilinen yol, Ulu Yol'dur (Ürük, 2017).

Mezarlıkların bilinen altı parçası Damlacık, Sinan Dede, Eşrefpaşa, Sarımsak Dede, Kanlıdere ve Paşa Mezarlıklarıdır (Ürük, 2017). Damlacık Mezarlığı, aynı ismi alan caminin yanında konumlandığı bilinen bir mezarlık alanı olup, günümüzde bahse konu cami Fatih Camii olarak bilinmektedir (Ürük, 2017). Sinan Dede Mezarlığı, Uluyol Mezarlık alanının Eşrefpaşa semtinden İkiçeşmelik yönüne doğru uzanan kısmında kalan bir mezarlıktır (Ürük, 2017). Eşrefpaşa Mezarlığı, Ulu Mezarlık'ın batı kısmında konumlanan bir mezarlık olup, Erken Cumhuriyet döneminde bir bölümü park haline gelmiş, bir bölümü de Bayramyeri olarak bilinen bir eğlence alanına dönüşmüştür (Ürük, 2017).

Şekil 5.7 Günümüzde Eşrefpaşa pazaryeri olarak bilinen Ulu Mezarlığı, 1915 (Pinterest, 2019)

Sarımsak Dede Mezarlığı, ilerleyen yıllarda Eşrefpaşa Pazar yeri olarak kullanılan bu mezarlık, zaman içinde Sarımsaklı olarak da adlandırılmıştır (Ürük, 2017). Kanlıdere Mezarlığı, Uluyol'un üzerinde ancak Damlacık Deresi'nin yanında kalan bir Müslüman mezarlığı olan bu alanın isminden, Damlacık Deresi'nin de bir dönem bu isimle anıldığı düşünülmektedir (Ürük, 2017). Son olarak, Şekil 5.8'de de görülen Paşa Mezarlığı ise, Uluyol'un üzerinde kuzey yönüne doğru konumlanan bir başka Müslüman mezarlığı olarak günümüzde öğretmenevinin konumlandığı mevkide yer almıştır (Ürük, 2017).

Şekil 5.8 Servilerin konumlandığı bölge "Paşa Mezarlığı" (Ürük, 2017)

Eşrefpaşa semtinin ve çevresinin yerleşime açıldığı tarih aralığı yukarıda da bahsedildiği üzere Cumhuriyet öncesi plan ve harita çalışmalarından tahmin edilebilmektedir. Sektin demografik oluşumunda daha detaylı bahsedileceği üzere, mekânsal izlerin göçe bağılı oluştuğunun bilinmesinde fayda vardır.

Göçlerin 1880'lerden itibaren başladığı ve sektin mekânsal temellerinin anlamlı olarak 1890'lı yıllarda atıldığı dikkate alınır, Şekil 5.9'daki 1892 yılına ait haritada,

işaretli alandaki Cici Park'ın kuzeyinde biten yerleşim izinin değişmediği görülmekte olup, mekânsal dokunun, planın çizim ölçeği ve üretilme amacı gereği detaylı olarak okunamadığı bu harita sayesinde, 20.yüzyıla kadar gelen göçmenlerin kentte Yukarı Mahalle'deki iskân edilmediği tahmini yapılmaktadır.

Şekil 5.9 1892 tarihli İzmir haritasında kent merkezi (Flickr, 2020)

Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen sürede üretilen haritalarda Eşrefpaşa ve çevresinin yerleşim dokusunun değişmediği sonucuna varılabilmektedir. Erken Cumhuriyet döneminde de yoğun göçlerin 20.yüzyılın ilk çeyreğinde gerçekleştiği ve tüm göçmenlerin Eşrefpaşa semtinin yanı sıra Türk Mahallelerinin yayıldığı Kemeraltı Bölgesi, Ballıkuyu ve Kadifekale eteklerine doğru iskân edildikleri dikkate

alındığında, haritalarda Eşrefpaşa semtinin kapsadığı alana dair radikal değişikliklerin olmaması doğal karşılanabilmektedir. 1870'lere kadar günümüzde Kubilay Mahallesi olarak bilinen Selâtinioğlu, Ballıkuyu bölgesinde yer alan Kocakapı olarak adlandırılan Karakapı Mahallesi, günümüzde Ülkü Mahallesi isabet eden Mumcunun Kahvesi gibi alanlar ile sınırlanan Yukarı Mahallelere, ilerleyen yıllarda Selimiye, Mahmudiye, Birinci ve İkinci Osmaniye, Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Sultaniye, Birinci ve İkinci Süleymaniye, Kadiriye, Orhaniye, Memduhiye, İmariye, Dolaplıkuyu, Ballıkuyu, Birinci, İkinci Aziziye mahalleleri de eklenmiş ve kent merkezinin yerleşim sınırları genişlemiştir (Serçe, 1999).

Eşrefpaşa'nın kurulmasından kısa bir süre sonra, Girit'ten gelen mübadiller, Eşrefpaşa Cami'sini Kadifekale'ye bağlayan yol ve çevresine yani Yapıcıoğlu mevkisine, Altıntaş tarafları, Çimentepe Mahallesi varmadan Kako Bakkalın konumlandığı alana yerleştirilmişlerdir (Fedakâr ve Akçiçek, 2019). Mübadiller ile birlikte Kırım'dan gelen Tatarlar da bu semte özellikle Değirmendağı, Damlacık ve Bayramyeri taraflarına yerleştirilmişlerdir (Fedakâr ve Akçiçek, 2019). Semte yerleşen göçmenlerin nitelik ve nicelikleri doğrultusunda, bahse konu alanda mekânsal dokunun şekillendiği söylenebilmektedir. Örneğin, semte yerleşen göçmenlerin sayıca fazla olması ve gelen nüfusun barınma ihtiyacını karşılayacak yeterli konut stoku olmaması nedeniyle, 1889-1892 yılları arasında şehrin valisi Halil Rıfat Paşa tarafından Kadifekale, Yapıcıoğlu ve Eşrefpaşa semtlerine doğru Dulhaneler olarak da adlandırılan Muhacirin evleri yaptırılmış ve Aziziye Mahallesi kurulmuştur (Karaoğlu, 2001). Halit Bey Caddesi ile Bayramyeri mevkisi arasında kalan ve Değirmendağı olarak isimlendirilen bölgeye 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Tatarlar yerleştirilmiş olup, bu bölgeden sonra da Eşrefpaşa'daki dul evlerine iskân edilmişlerdir (Batur Ünay, 2018). Böylece Eşrefpaşa semti, kuruluş amacına hizmet ederek, Giritli, Tatar, Boşnak, Arnavut, Rum ve Musevi göçmenlerin bir arada ikamet edebildiği kozmopolit bir karakter kazanarak, 20.yüzyılın ilk çeyreğinde toplumsal ve mekânsal açıdan kentte bir yaşam alanı olarak var olmaya başlamıştır (Batur Ünay, 2018). Her ne kadar yaklaşık yirmi yıldır süren bir mekânsal inşa söz konusu olsa da semtinin kentleşme pratikleri çerçevesinde temelleri -aynı zamanda ismini de almış olduğu- 1895 yılında vekâleten İzmir Belediye Reisliğine atanan ve 1907 yılına kadar

görevde kalan Hacı Mehmet Eşref Paşa tarafından 1896 yılında atılmıştır (Batur Ünay, 2018; Karaoğlu, 2001). Ayrıca, Eşref Paşa bu alanda Tınaztepe okul binası inşası, Eşrefpaşa Camii gibi imar faaliyetlerinde öncü olmuştur (Fedakâr ve Akçiçek, 2019).

Eşrefpaşa semtinin tarihi Osmanlı'dan Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen sürede bu şekilde özetlenebilmektedir. Söz konusu semtin yerleşim dokusu ve hâlihazır bilgisi ilerleyen bölümlerde semtin morfolojik analizine ilişkin yapılacak karşılaştırmalarda Cumhuriyet döneminde hazırlanan hâlihazır haritalar ve imar planları üzerinden analiz edilerek aktarılacaktır.

5.2 Eşrefpaşa'ya İlişkin Mekânsal Analizler

Çalışma kapsamında Eşrefpaşa semtinin kapsadığı alandaki Mahalleler, Sit Alanları ve tescil verileri ve plan bilgileri, derinlemesine görüşmeler ile birlikte analiz edilerek sosyal ve mekânsal karakteri ve bu karakterin yıllar içerisindeki değişim ve dönüşümü ele alınmıştır.

5.2.1 Demografik Yapısı ve Göç

Eşrefpaşa semtinin demografik yapısına odaklanıldığında, semtin çoğunlukla Anadolu dışından gelen göçmenlerin iskânı ile oluştuğu görülmektedir. 1877-1878 yıllarında gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı'nın yenilgisi sonucu, Balkanlardan kitleler halinde muhacir kente gelmiş ve göçmenler Kadifekale, Değirmendağı ve Kemer Köprüsü civarındaki boş alanlara iskân edilmişler, dolayısıyla kentin güneyinde konumlanan Türk Mahallesi zaman içerisinde genişlemiştir (Aşkan, 2011). 20.yüzyılın başlarında Türk yerleşimi Bayramyeri üzerinden Eşrefpaşa ve Beştepeler bölgelerine kadar genişleyerek, Kadifekale'ye uzanmıştır (Fedakâr ve Akçiçek, 2019). İlerleyen yıllarda yukarıda belirtilen mekânsal iz Balkanlar, Kırım, Kafkasya ve Girit göçmenleri ile sürekli genişlemiş olup, Türk mahallelerine eklemlenen göçmen alanları (Mahmudiye, Birinci ve İkinci Osmaniye, Birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci Sultaniye, Birinci ve İkinci Süleymaniye, Dolaplıkuyu, Ballıkuyu, Kadriye, Fatih, Birinci ve İkinci Aziziye Mahalleleri) ile birlikte 1870'li yıllarda 300 hektar

olan alan 1906 yılında 1100; 1914 yılında ise 1300 hektara ulaşmıştır (Karaoğlu, 2001; Yüksel, 2006). Bu süreçte gelenlerin sayısının 5-6.000 civarı olduğu tahmin edilmekte ve bahse konu mahallelerde 1912 yılı itibariyle yaklaşık 30.000 kişi ikamet etmektedir (Karaoğlu, 2001; Yüksel, 2006).

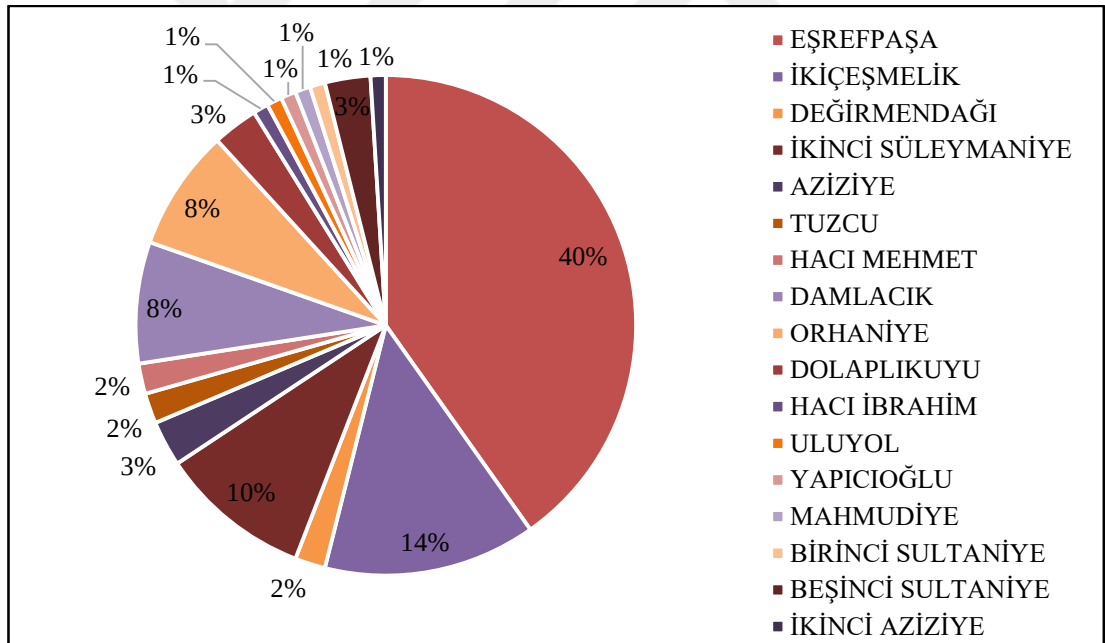
1920’lerde Batı Anadolu’da gerçekleşen askerî harekât nedeniyle yöre halkı tarafından İzmir kentine göçler başlamış olup, göçmenler, kentte yerleşilecek konutun kalmaması durumunda yukarı mahallelere doğru yönelmişlerdir (Karaoğlu, 2001). 1914-1922 yılları süresince gerçekleşen 1.Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve savaş sonunda işgal altında olan İzmir’in yeniden Türk hâkimiyetine geçmesi ile kentin dörtte üçünün yanıp harap hale gelmesine neden olan 13 Eylül 1922 tarihli Büyük İzmir Yangını, İzmir’in var olan mesken sorununu daha da arttırmıştır. 1923 yılının ocak ayında imzalanan, Yunanistan ve Türkiye arasında nüfus değişimini amaçlayan ahali mübadelesine ilişkin sözleşme ve protokol ile “mübadillerin iskân edilmesi” hâlihazırda dinamik bir nüfus yapısına sahip olan İzmir kentinin en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir.

Şekil 5.10 Eşrefpaşa Senti, Kako veya Yapıcıoğlu mevkiisi civarı, b.t. (Facebook, 2020)

İncelenen tasfiye talepnameleri kapsamında Eşrefpaşa ve çevresindeki konut bölgelerine iskân eden mübadillerin sayısı tahmin edilebilmektedir. Önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi tasfiye talepnamesi gibi bir belge ile iskân işlemleri kayıt altına alınmamış ve/veya iskân edildiği bölgeyi terk ederek akrabalık ilişkileri veya iş imkânlarından dolayı Eşrefpaşa’da ikamet etmeye başlamış mübadiller nedeniyle, her ne kadar mübadele döneminin 1.derece önemli kaynaklarından olan tasfiye talepnamelerinden yararlanılmış olsa da ne yazık ki nüfusun miktarına ilişkin net rakamlar elde edilememektedir.

Erken Cumhuriyet Dönemine ait olduğu tahmin edilen Şekil 5.10’daki fotoğrafta görülmekte olan servilerin günümüzde Cicipark olarak bilinen alana isabet ettiği düşünülmektedir. Bu doğrultuda, fotoğraftaki yerleşimin mübadillerin yoğun olarak bulunduğu Kako veya Yapıcıoğlu mevkileri civarı olduğu tahmin edilmektedir.

Şekil 5.11 Eşrefpaşa ve çevresinde iskân edilen mübadillerin nüfus oranları

Bir önceki bölümde de analiz edilen tasfiye talepnamelerinden 82 adetinde Eşrefpaşa ve yakın çevresindeki göçmen mahalleleri belirtilmekte olup, talepnameye konu kişi sayısı 118’dir. Şekil 5.11’de de görüldüğü üzere bu alanda devlet eli ile yerleştirilen mübadillerin iskân bölgelerinin %41’i Eşrefpaşa, %14’ü İkicheşmelik,

%10'u İkinci Süleymaniye ve %8'u Orhaniye ve %8'i Damlacık mahalleleri olarak görülmektedir.

Mübadiller arasından çoğunlukla Giritliler Eşrefpaşa semtine yoğun olarak yerleşmişler, bir kısmı mandıracılık, balıkçılık ve hayvancılık, bir kısmı ise bahçecilik ile meşgul olmuşlardır (Kaplan, 2015). Gelecek nüfusun iskân edilmesi, topluma ve mekâna en hızlı şekilde adapte olmalarını sağlamak; hem ekonomiye kazandırılmaları ve mübadele ile kenti terk eden, ticaret, zanaat ve taş ustalığı gibi emek ve yetenek gereken işlerin büyük bir kısmında aktif olarak rol alan ve kentteki ekonomide büyük pay alan gruplardan olan Rumların yerini doldurmaları açısından iktisadi, hem de açısından sosyolojik gayeler barındırmaktadır. Dolayısıyla, Rumların ülkeyi terk etmesi ile ticaret ve hizmet sektöründe neden oldukları ekonomik boşluğun, Anadolu'ya gelen mübadiller tarafından doldurulması amaçlanmakta olup, göçmenlerin refah seviyelerindeki artışın ülke düzeyine taşınması beklenmektedir (Kopar, 2018). Ancak, tahmin edileceği üzere, gayrimüslimlerden kalan boşluğu ne Anadolu'dan ne de mübadele ile Balkanlardan gelenler kapatamamışlardır (Karaoğlu, 2001). Bunun sosyolojik nedeni olarak mübadillerin kent yaşamına uyum sağlama sürecinde yüz yüze kaldıkları zorluklar gösterilebilmektedir. Anadolu'yu terk eden mübadil Rumlarda bu oran neredeyse tam tersidir; %80'i şehirli, %20'si kırsal kökenli olan mübadil Rumların çoğu esnaf ve sanatkardır (Kopar, 2018). Eşrefpaşa'nın semt kimliğini oluşturan ve 20.yüzyılın ilk çeyreğinden günümüze kadar etkisini koruyan kabadayı olarak isimlendirilen figürler ile bilinen semtin içe kapanık ve korumacı karakterinin temeli de aslında semtte çoğunluğu oluşturan Giritli mübadillerin yaşadıkları çevreyi algılayış biçimleri, gelenek ve kültürleri çerçevesinde gelişmiştir. Buna rağmen, Eşrefpaşa'da ikamet eden çoğu Girit göçmeni olan mübadil ile yerli halk arasında dil, kültür, gelenek, beslenme alışkanlıkları ve mesleki becerilerinden doğan farklar, iki unsur arasında toplumsal ve mekânsal ayrışmaya neden olmuştur. Bu durum ilerleyen başlıklarda da belirtileceği üzere, gerek 1950'lerden itibaren dönemin iktisadi politikaları nedeniyle gerçekleşen kırsal çözülme kaynaklı göçler, gerekse 1980'lerden itibaren Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki tahliye ve güvenlik sorunları nedeniyle gerçekleşen göçler kapsamında semte gelenler ile göçmenlerden önce semtte ikamet etmekte olanlar arasındaki dil, kültür, gelenek,

beslenme alışkanlıkları ve mesleki becerilerinden kaynaklanan iletişim sorunları ve mekânsal ayrışma ile benzerlik göstermektedir.

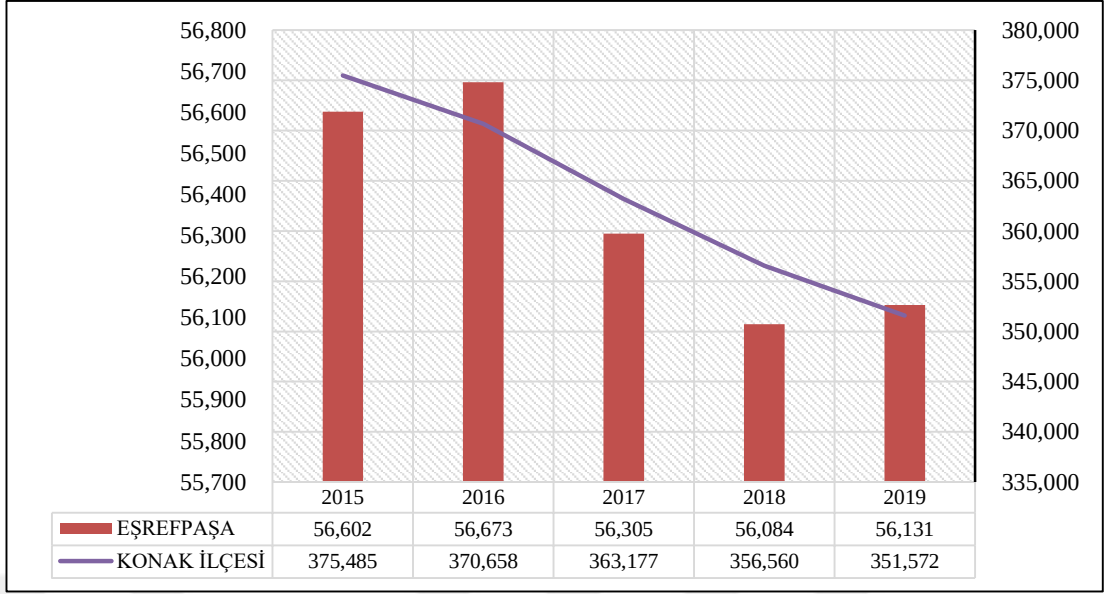
Tablo 5.1 Eşrefpaşa'ya isabet eden mahallelerin son beş yıla ait nüfus bilgisi (TUİK'ten alınan nüfus verileri doğrultusunda yazar tarafından hazırlanmıştır)

MAHALLE ADI	YILLAR				
	2015	2016	2017	2018	2019
1.Kadriye Mah.	7.655	7.620	7.600	7.404	7.418
Atila Mah.	10.960	11.115	10.957	10.781	10.864
Aziziye Mah.	4.386	4.424	4.272	4.189	4.057
Çimentepe Mah.	3.191	3.131	3.100	3.106	3.123
Dayıemir Mah.	813	775	753	749	729
Dolaplıkuyu Mah.	1.035	1.018	977	953	982
Duatepe Mah.	2.641	2.636	2.579	2.591	2.527
Güneşli Mah.	8.395	8.209	8.174	8.303	8.153
Kocatepe Mah.	1.934	1.996	2.000	2.047	2.019
Selçuk Mah.	3.413	3.350	3.241	3.179	3.086
Tınaztepe Mah.	1.927	1.915	1.926	1.861	1.866
Zafertepe Mah.	10.252	10.484	10.726	10.921	11.307
TOPLAM NÜFUS	56.602	56.673	56.305	56.084	56.131

Tablo 5.1'de görülmekte olduğu üzere Eşrefpaşa semti ve çevresindeki mahallelerin nüfus değişimleri izlendiğinde genel olarak son beş yılda, semtin konumlandığı Konak İlçesine benzer şekilde, nüfus kaybettiği görülmektedir. Bunun nedenini anlayabilmek için Tekeli'nin (2017) bahsettiği kentin mekânsal gelişim halkalarını incelemek gerekmektedir. Bir kentteki sosyo-mekânsal gelişme sürecinde, mekânsal bölgenin şekillenmesi idari kararlardan ziyade ekonomik dinamiklerin etkisi ile gerçekleşmekte olduğundan, İzmir kentinin de ekonomik büyümesine odaklanmak, mekânsal dinamiklerin tanımlanmasına ve mekânın gelişim aşamalarında kentin nasıl farklılaştığını izleyebilmek açısından önem arz etmektedir (Tekeli, 2017). Birinci halka, İzmir kent merkezi ve körfezi kapsayan ve büyüme dinamiğini yitirerek gerek

demografik gerekse istihdam açısından devinimsiz olan katman; ikinci halka, birinci halkanın etrafını saran, kentin hızlı büyüme bölgesi olarak tanımlanabilecek katman; üçüncü halka ise kentin en dış halkası olarak ikinci halkadaki dinamiklerden etkilenen ve projelere bağlı gelişmeye açık bir katman olarak karşımıza çıkmaktadır (Tekeli, 2017). Birinci halka, Konak ilçesini; ikinci halka, Karşıyaka, Bornova, Güzelbahçe, Narlıdere, Güzelbahçe, Narlıdere, Balçova, Çiğli, Buca, Bayraklı, Karabağlar, Gaziemir ilçelerini ve üçüncü halka ise Menemen, Aliğa, Kınık, Bergama, Dikili, Kemalpaşa, Menderes, Seferihisar, Urla, Karaburun, Torbalı, Selçuk, Tire, Bayındır, Ödemiş, Kiraz, Beydağ, Foça ilçelerini kapsamaktadır (Tekeli, 2017). Bu tezin odak noktası olan ve birinci halkada yer alan Eşrefpaşa semti kentsel erişilebilirliğin en yüksek olduğu alanlardır biridir. Buna rağmen birinci halkada bulunan diğer yerleşimler gibi nüfus kaybetmektedir.

İmar planına uygun ruhsatlı binalar ile ruhsatsız yapılaşmaların bulunduğu gecekondü niteliğinde olan ve ıslah uygulaması gören parselleri kapsayan Eşrefpaşa ve Beştepeler Bölgelerindeki konutların büyük bir kısmının ekonomik ömrünü tamamlamış olmaları, 6306 sayılı Afet Yasası kapsamında parsel ölçeğinde yapı dönüşümlerini gündeme getirmiştir. 20 metre ve üzeri yol genişliğine sahip Yeşillik ve Eşrefpaşa Caddelerine cephesi olan parselleri kapsayan Kocatepe ve Zafertepe Mahalleleri ile bu mahallelerin doğusunda kalan Tınaztepe Mahallesi parsel ölçeğinde yapılaşmaların ve dönüşümün arttığı gözlenmiştir. Söz konusu dönüşüm bahse konu alanlarda inşa edilen yeni konutlara nüfus çektiğinden, semtin genel karakterinin aksine Kocatepe ve Zafertepe Mahallelerinde nüfusun son beş yılda artış gösterdiği görülmektedir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca 21.01.2013 tarihinde onaylanan Konak-Yeşildere Bağlantı Yoluna (Konak Tünelleri) ilişkin 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı Değişikliğinin Tünel Geçişi üzerinde, Tünel geçişi boyunca boşaltılan parsellerin yer aldığı Selçuk, Duatepe ve 1.Kadriye Mahallelerinin nüfusunda ise azalma gerçekleşmiştir. Eşrefpaşa semtinin nüfus dinamikleri Konak ilçe nüfus geneli ile kısmen benzerlik taşımakta olup, yine de ilçe nüfusu düzenli bir azalış içerisindeyken, yukarıda bahsedilen çeşitli etkenler nedeniyle semtin nüfus miktarı dalgalanma yaşamıştır (Şekil 5.12).

Şekil 5.12 Eşrefpaşa'ya isabet eden mahallelerin Konak ilçesi ile nüfus ilişkisi (TÜİK'ten alınan nüfus verileri doğrultusunda yazar tarafından hazırlanmıştır)

Yapılan değerlendirmeler, söz konusu artış ve azalış miktarları, plan kararları ve fiziki engeller göz önünde bulundurularak yapılmıştır.

5.2.2 Mahalle Sınırlarının Değişimi ve Gelişimi

Eşrefpaşa semtinin 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren imara açıldığı göz önüne alındığında semti meydana getiren mahallerin isimleri ve sınırlarının zamanla farklılaşması doğal bir sürecin sonucu olarak karşımıza çıkmakta olup, bahse konu mahallelerin ilk isimlerinin kökeni çoğunlukla o mekânda yaşayanların etnik kökenine veya dinine göre biçimlenmiştir. İlerleyen süreçte dönemin siyasi dinamikleri çerçevesinde veya mahallenin karakterini oluşturan unsurların o bölgeyi terk etmesi ile farklılaşmıştır.

Eşrefpaşa semtinde 19.yüzyılda Teşvikiye, Hamidiye-i Kebir, Nüzhetgaâh, Kefeli ve Fethiye olmak üzere 5 adet mahalle bulunurken, günümüzde bu sayı 1.Kadriye, Atilla, Aziziye, Çimentepe, Dayıemir, Dolaplıkuyu, Duatepe, Güneşli, Kocatepe, Selçuk, Tınaztepe ve Zafertepe olmak üzere 12'ye yükselmiştir. Bu artışın sebebi, eski mahallelerin mekânsal olarak bölünmesine bağlı olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 5.2 Eşrefpaşa Caddesine bağlı sokakların eski ve yeni isimler (İzmir Belediyesi, İzmir Şehri Mahalle İsimleri Rehberi akt. Karaoğlu, 2001)

ESKİ ADI	YENİ ADI
Aşureci Sokak	Çimentepe
Bayburtlu Sokak	Dolaplıkuyu
Anber Sokak	Tınaztepe
Dulhane Sokak	Tınaztepe
Saraç Eşref Sokak	Duatepe
Yusuf Dede Caddesi	Tınaztepe
Yapıcıoğlu Yokuşu	Dayıemir
Sülüklü Göl	Kadriye
Şavlaka	Kadriye
Kırımlı	İkinci Aziziye

Tablo 5.2’de Eşrefpaşa semti ve çevresindeki sokakların eski ve yeni isimleri görülmektedir. Sokakların eski isimlerinin sokaklardan cephe alan o dönem için önem arz eden binalara veya çeşitli mevkilere dayandığı tahmin edilmekte olup, günümüzde karşılık gelen isimlerinin ise sokakların konumlandığı mahalleden aldıkları düşünülmektedir.

İzmir kent merkezine dair hazırlanmış gravürler ve haritalar incelendiğinde, 20.yüzyıla kadar Eşrefpaşa bölgesinin güney kısımlarının henüz imara açılmadığı görülmektedir. Karaoğlu’nun (2001) belirttiği üzere, Eşrefpaşa semtine bağlı mahalleler İzmir’deki muhacir iskân bölgelerinin büyük bir kısmını kapsamakta olup, bahse konu mahallelerin isimleri 1906 yılında gelen emir kapsamında Osmanlı hanedan isimleri ile değiştirilmiştir. Tablo 5.3’te Eşrefpaşa semtini oluşturan mahallelerin kuruldukları dönem olan 19.yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadar uzanan sürede aldığı isimler görülmektedir.

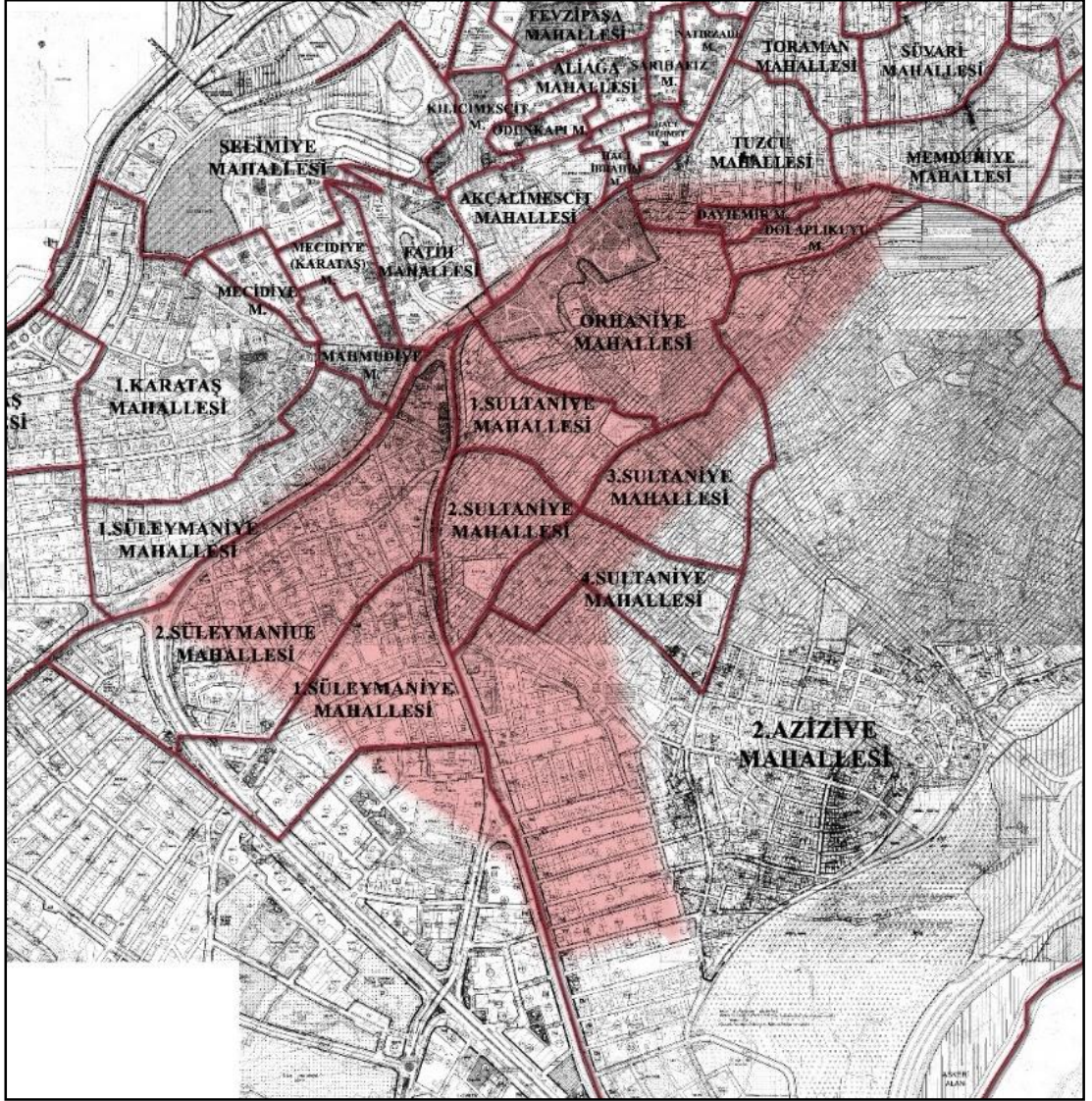
Tablo 5.3 Eşrefpaşa semtinin isabet ettiği mahallelerin son yüz yıl içerisindeki isim değişikliği⁸ (Serçe, 1999'dan derlenerek yazar tarafından hazırlanmıştır)

1885	1908	1911	1919	1924	1927	1933	1937
Teşvikiye	1. Süleymaniye	1. Süleymaniye	1. Süleymaniye	1. Süleymaniye	1. Süleymaniye	1. Süleymaniye	Atilla
	2. Süleymaniye	2. Süleymaniye	2. Süleymaniye	2. Süleymaniye	2. Süleymaniye	2. Süleymaniye	Altıntaş
Hamidiye-i Kebir Mahallesi*	Mamure-i Hamid	2.Aziziye	2.Aziziye	2.Aziziye	2.Aziziye	2.Aziziye	2.Aziziye ve Kadriye
	Kadiriye	Kadiriye	Kadiriye	Kadiriye	Kadiriye	Kadriye	
Nüzhetgâh Mahallesi	1.Sultaniye	1.Sultaniye	1.Sultaniye	1.Sultaniye	1.Sultaniye	1.Sultaniye	Tınaztepe
	2.Sultaniye	2.Sultaniye	2.Sultaniye	2.Sultaniye	2.Sultaniye	2.Sultaniye	Kocapetepe
	3.Sultaniye	3.Sultaniye	3.Sultaniye	3.Sultaniye	3.Sultaniye	3.Sultaniye	Duatepe
	4.Sultaniye	4.Sultaniye	4.Sultaniye	4.Sultaniye	4.Sultaniye	4.Sultaniye	Çimentepe
	5.Sultaniye	5.Sultaniye	5.Sultaniye	5.Sultaniye	5.Sultaniye	5.Sultaniye	
Kefeli Mahallesi**	Dolaplıkuyu	Dolaplıkuyu	Dolaplıkuyu	Dolaplıkuyu	Dolaplıkuyu	Dolaplıkuyu	Dolaplıkuyu
	Dayıemir	Dayıemir	Dayıemir	Dayıemir	Dayıemir	Dayıemir	Dayıemir
Gerenlik'de Karakuyu***	1. Aziziye	1. Aziziye	1. Aziziye	1. Aziziye	1. Aziziye	1. Aziziye	Kocakapı
Fethiye*	Orhaniye	Orhaniye	Orhaniye	Orhaniye	Orhaniye	Orhaniye	Selçuk

⁸ * 1885-1908 yılları arası ortaya çıkan mahallelerdir.

** Kefeli Mahallesi, Dolaplıkuyu ve Dayıemir Mahallelerinin yanı sıra Kalafat (günümüz bilgisine ulaşılammıştır), Toraman (günümüzde Ülkü), Natırzade (günümüzde Tan), Tuzcu Mescid ve Hasta (günümüzde Tuzcu) Mahallelerini de kapsamaktadır.

*** Günümüzde Kocakapı olarak bilinen 1.Aziziye Mahallesi Ballıkuyu semti sınırları içerisinde.

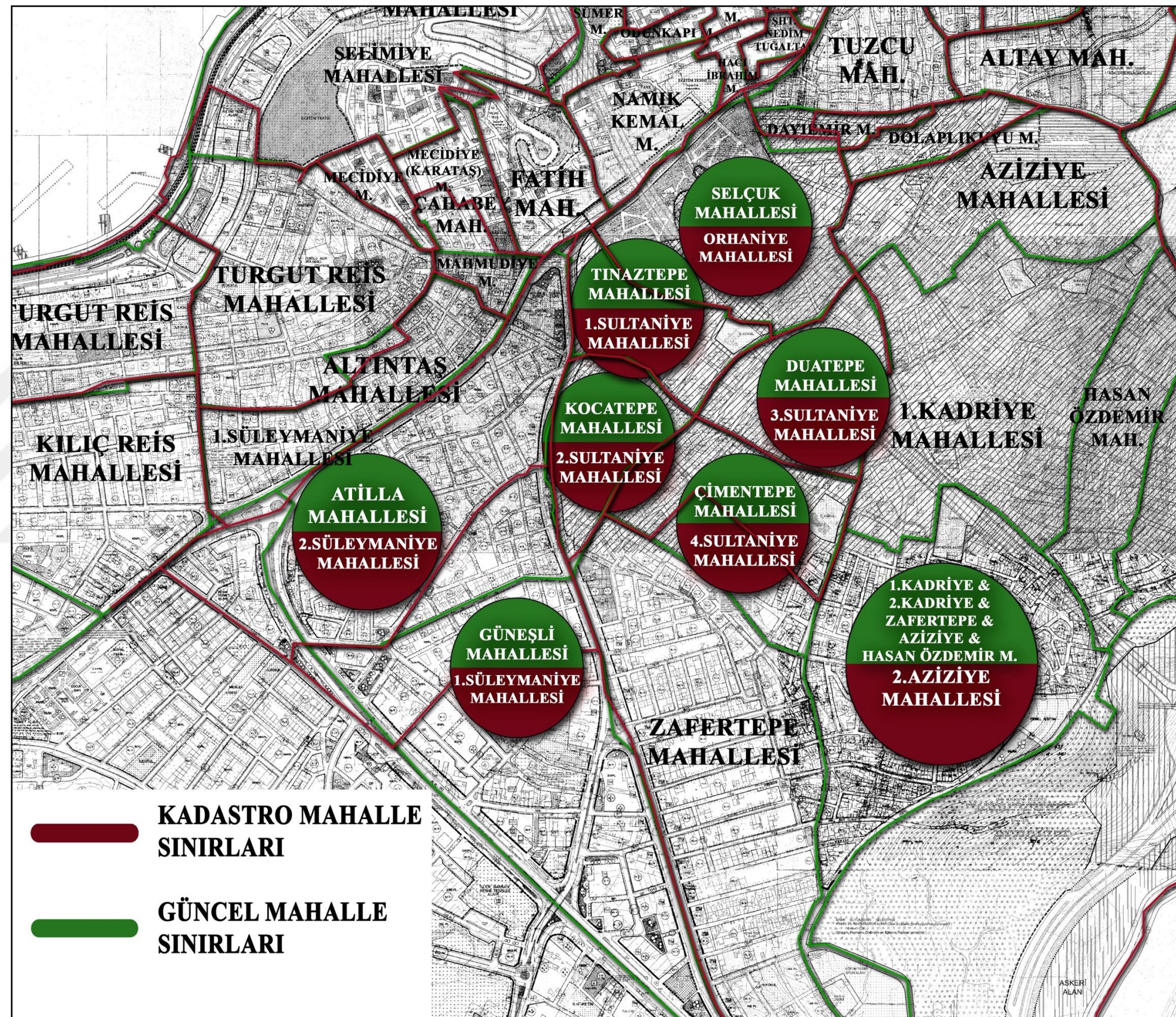
Şekil 5.13 20. Yüzyılda Eşrefpaşa semtine isabet eden mahalle sınırları ve yürürlükteki imar planı (Konak Belediyesi Etüd Proje Müdürlüğü Planlama Birimi arşivinden edilen kadastro mahalle sınırları ve imar planı paftaları birleştirilerek yazar tarafından hazırlanmıştır)

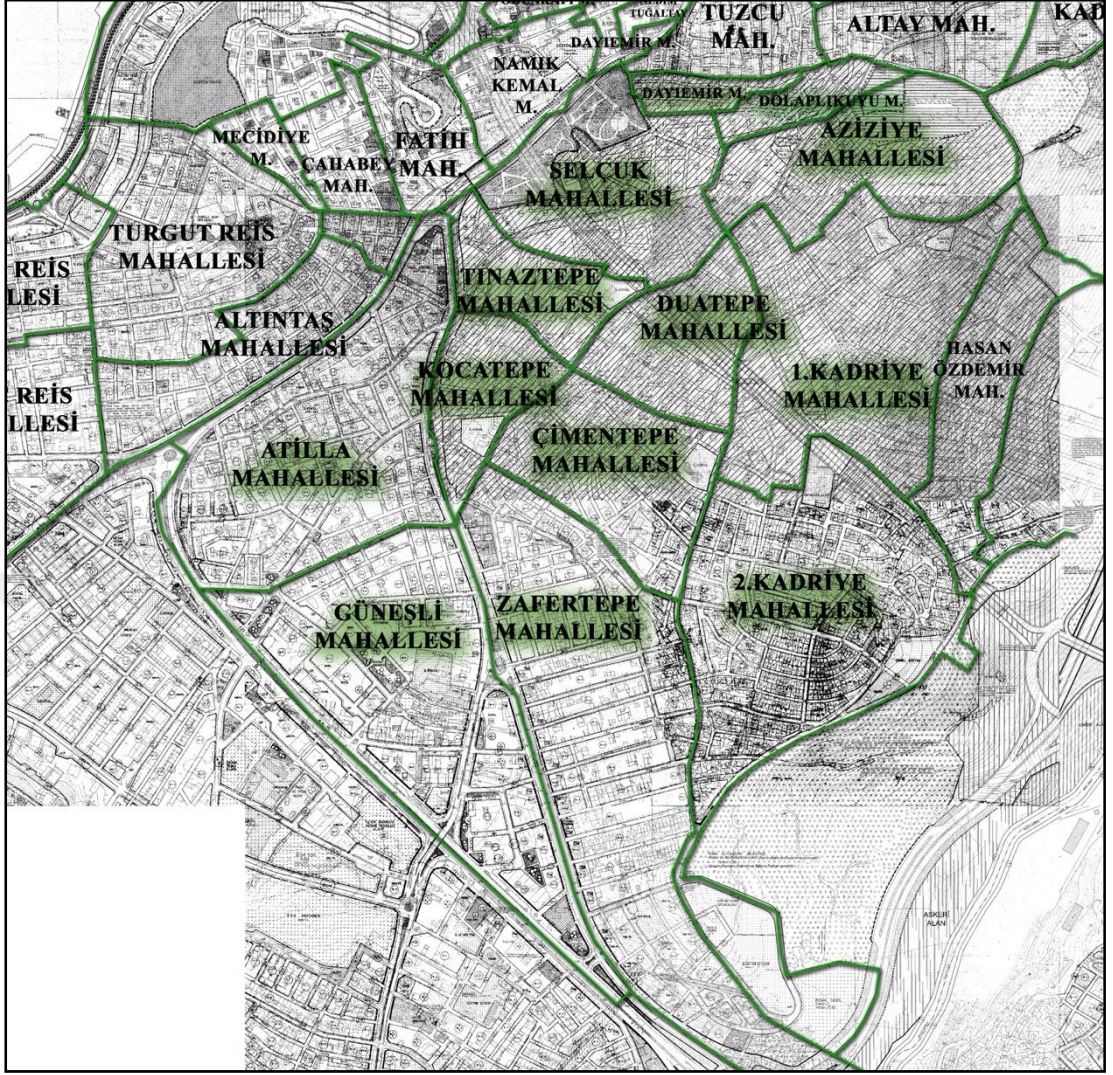
Eşrefpaşa semti ve çevresindeki mahalle sınırları incelendiğinde Şekil 5.13'te de görüldüğü üzere semtin kuzey ve kuzeybatı kısmındaki Kemeraltı Bölgesinde kalan mahallelerin mekânsal dokunun ve kadastral parsellerin korunmasına bağlı olarak korunduğu ve dönemin politikaları çerçevesinde isim değişikliklerinin gerçekleştiği görülmektedir. Eşrefpaşa semtinin kapsadığı alanda ise Kemeraltı Bölgesine sınırı olan Dolaplıkuyu ve Dayıemir Mahallelerinin sınırlarının ve isimlerinin korunduğu, ancak alanın güneyine doğru inildikçe mahalle sınırlarının farklılaştığı izlenmektedir. Atilla ve Güneşli Mahallelerinin batı kısımları idari sınırlar kapsamında değiştirilerek

ilçe sınırına dayandırılmış olup, Güneşli Mahallesi isabet eden eski mahalle sınırları ilerleyen yıllarda alanın iskân alanı olarak belirlenmesi doğrultusunda genişletilmiştir. Şekil 5.13 ve Şekil 5.14'te görülen 2.Süleymaniye Mahallesi'nin kuzeyinde konumlanan ve günümüzde Altıntaş Mahallesi isabet eden alan sınırları çoğunlukla aynı kalmıştır.

Sınırları Çimentepe Mahallesi'nin güney kısma doğru genişlemesinin dışında aynı kalan Nüzhetgâh Mahallelerinden Kocatepe, Tınaztepe, Çimentepe ve Duatepe Mahallelerinin güneyinde Zafertepe Mahallesi'nin de iskân bölgesi olarak belirlenmesi bahse konu mahallenin oluşmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda mahalle sınırlarının bölgenin yerleşime açılması ile değiştiğini ve mahalle sayısının -Beştepe Bölgesi'nin özellikle doğu ve güneydoğu kısımlarının ilerleyen yıllarda yoğun göç alması nedeni ile- artış gösterdiği görülmektedir. Eşrefpaşa semtinde ana yol akslarının ve sokak izlerinin günümüze kadar korunmuş olması, mahalle sınırlarının da korunmasını sağlamıştır.

Şekil 5.14'te kadastrî mahallelerinin ve güncel mahallelerin üst üste çakışması ile oluşan harita yer almakta olup, Eşrefpaşa'nın merkezi olarak sayılabilecek Selçuk, Kocatepe, Duatepe ve Tınaztepe gibi mahallelerin sınırlarının hiç değişmediği görülmektedir. Buna rağmen Çimentepe Mahallesi'nin sınırının genişletildiği, tapuda 2.Aziziye Mahallesi olarak bilinen alanın ise Aziziye, 1.Kadriye ve 2. Kadriye gibi mahallelere parçalandığı dikkati çekmektedir. Bu parçalanmanın ve sınır farklılıklarının nedeni mahalledeki nüfus değişimi ve bunun mekânsal etkileri olarak tahmin edilmektedir.

Şekil 5.15 Güncel mahalle sınırları ve yürürlükteki imar planı (Konak Belediyesi Etüd Proje Müdürlüğü Planlama Birimi arşivinden edilen mahalle sınırları ve imar planı paftaları birleştirilerek yazar tarafından hazırlanmıştır)

Eşrefpaşa semtine isabet eden mahalleler yeşil renk ile vurgulandığı Şekil 5.15'teki güncel mahalle sınırlarını gösteren haritaya odaklanıldığında, mahalle sınırlarının ayrışmasında, birbirine eklemelenen yerleşim dokularının fiziksel farklılıklarının ve ana ulaşım akslarının etkili olduğu görülebilmektedir. Örneğin Zafertepe ile Güneşli Mahallelerini ve Kocatepe ile Atilla Mahallelerini ayıran sınırın Eşrefpaşa Caddesi olduğu görülmektedir. Eşrefpaşa Caddesi alanın güneyinden kuzeyine kadar bu yola cephe alan bütün mahalleleri ayıran bir hat olmuştur. Ulaşım bağlantılarının yanı sıra biraz önce değinildiği üzere, konut stokunun nitelikleri ve yerleşim dokusuna göre de mahalle sınırları şekillenmiştir. Yerleşim izinin yayılmasına mahalle sınırları bir

önceki mahalleye eklenmiştir. Örneğin Tuzcu, Dayıemir ve Dolaplıkuyu Mahalleleri alanın güneyindeki mahallelerden daha önce kurulan ve tarihi konut stokunun Eşrefpaşa ve Beştepeler bölgelerinin güney kısımlarına göre çok daha yoğun olduğu mahallelerdir. Bu kapsamda, göçlere bağlı olarak yerleşim izinin güneye doğru uzaması ile 1.Kadriye, 2.Kadriye ve Hasan Özdemir gibi mahallelerin kurulması, 20.yüzyılda mahalle sınırlarının toplumsal dinamiklere göre şekillendiğini göstermektedir.

5.2.3 Sit Alanları ve Çevresine Yönelik İncelemeler

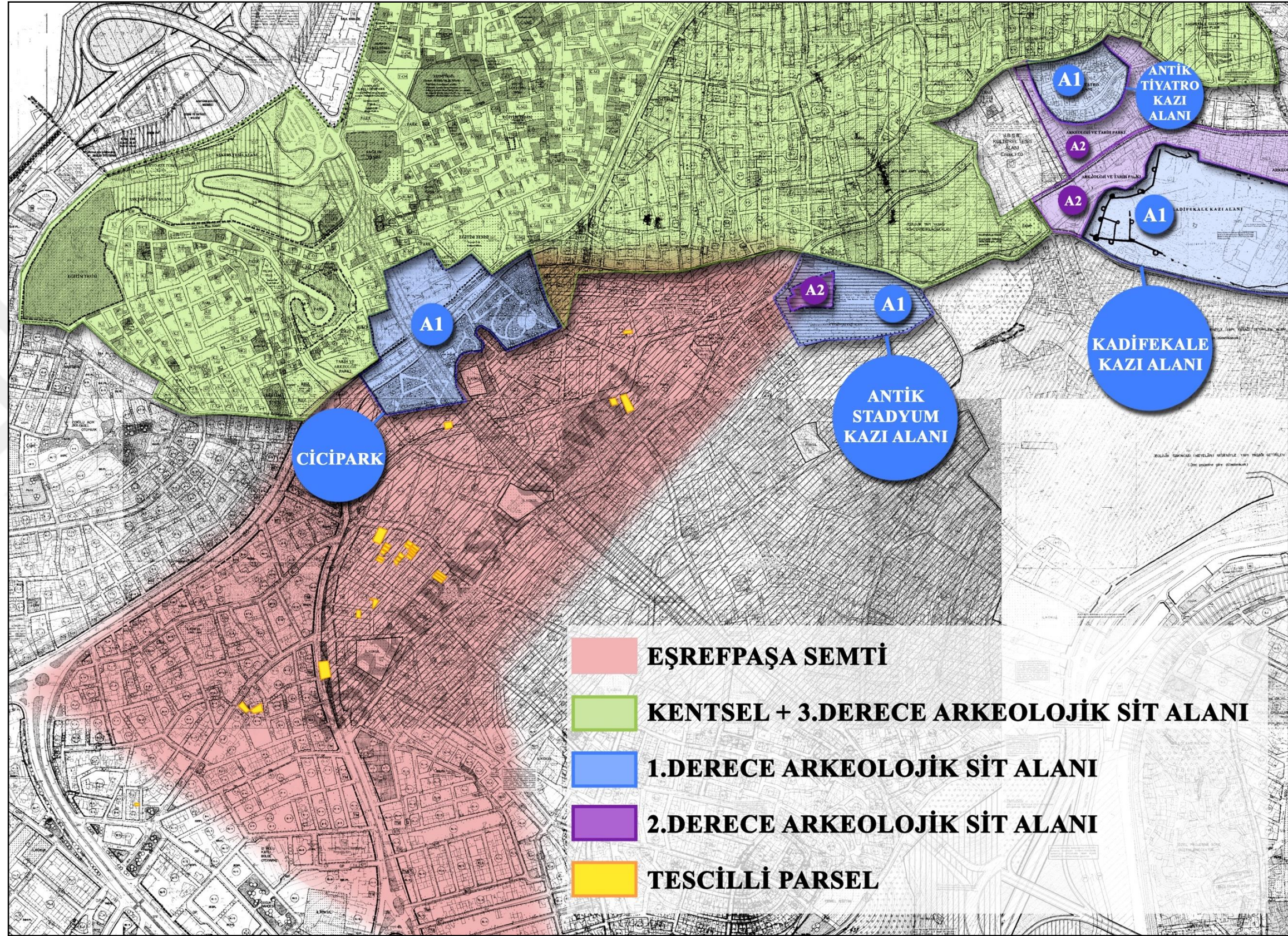
Eşrefpaşa sınırları içerisinde yer alan ve günümüzde Cicipark olarak isimlendirilen park alanı, Thomas Graves tarafından hazırlanan 1836-37 tarihli Graves Planında Türk Mezarlığı olarak görülmekte olup, yaklaşık 20 yıl sonrasında Luigi Storari tarafından hazırlanan 1854-56 Storari Planında ise daha detaylı ve renklendirilmiş bir çizim dili hâkim olduğundan daha net anlaşılır biçimde Türk Mezarlığı olduğu görülmektedir. 1876 yılında Lamec Saad Tarafından hazırlanan imar planında ise yine bahse konu alanın Müslüman Mezarlığı olduğu belirtilmiştir. 19.yüzyılın ikinci yarısına kadar geniş yolları ve Damlacık Deresi ile komşu olan, yedi parça mezarlık alanından oluşan Ulu Mezarlık'ın çevresi 20.yüzyılın ilk çeyreğinde çevresindeki konut alanlarının sıklaşmasına bağlı olarak daralma göstermiş ve mezarlık alanı dört ayrı parçaya dönüşmüştür (Ürük, 2017). Bu süreçte yerleşim yerlerinin baskısı ile daralma sürecine giren mezarlık alanını, Eşrefpaşa Caddesi olarak günümüze ulaşacak Uluyol'un düzenleme çalışmaları da etkilemiştir (Ürük, 2017). Nihayetinde, Bahse konu yolun iki tarafında kalan mezarlık alanı Dr. Behçet Uz'un Belediye Başkanlığı döneminde Cici Park ve Cumhuriyet Koruluğu olarak belirlenmiştir (Ürük, 2017). Bu doğrultuda tahmin edileceği üzere, Cumhuriyet dönemi hazırlanan 1925 tarihli Danger&Prost Planında, Yeşil Alan ve Kemal Arû ve ekibince hazırlanan 1955 tarihli 1/2000 mikyaslı İzmir Şehir İmar Planında ise büyük bir kısmı Umumi Yeşil Sahalar, bir kısmı da Şehir içi İrtibat Yolu olarak belirlenmiştir. 1984 yılı onaylı 1/1000 ölçekli Kemeraltı Sit Alanı İmar Planında bahse konu alanın bir kısmı Park Alanı, bir kısmı Ana Sağlık, bir kısmı ise 30 metrelik Taşıt Yolu olarak belirlenmiştir. 2002 yılı onaylı 1/5000 Ölçekli Kemeraltı ve Çevresi Koruma Amaçlı Nazım İmar Planında Arkeoloji

sivil mimari örneklerinin mekânsal dağılımının Kocatepe, Duatepe, Selçuk, Tınaztepe Mahalleleri gibi kuzey ve kuzeybatı bölgelerde yoğunlaşmış olması, Eşrefpaşa'daki yerleşimin 20.yüzyıldan itibaren Cicipark çevresinden güneye doğru yayılması ve 2. Kadriye gibi genel olarak Beştepeler mevkisindeki mahallelerin ilerleyen yıllarda gecekondulaşmanın etkisi ile şekillenmeye başlayan mahalleler olması açısından bakıldığında oldukça doğaldır.

Şekil 5.18 Yapıcıoğlu Semtindeki tarihi nitelik taşıyan binalardan bazıları (1 numaralı konutlar Rakım Elkutlu Caddesi; 2 numaralı konut ise 754.Sokak üzerinde) (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 5.19’da görüldüğü üzere İzmir 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararı doğrultusunda tescillenen parseller ve sit alanlarının Eşrefpaşa semti ile mekânsal ilişkisi yer almaktadır. Kuzeybatı kısımlarında tescilli parsellerin yer aldığı Selçuk ve Kocatepe Mahallelerde gerçekleştirilen arazi çalışması kapsamında da korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenmeyen ancak tarihi nitelik taşıdığı düşünülen birçok konuta rastlanmıştır. Örnek olarak, Şekil 5.18’de görülmekte olan binalar gösterile1 numaradaki tescillenmemiş konutlar tarihi nitelik taşımakta olup, 2 numaralı fotoğraftaki konut ise tescillidir.

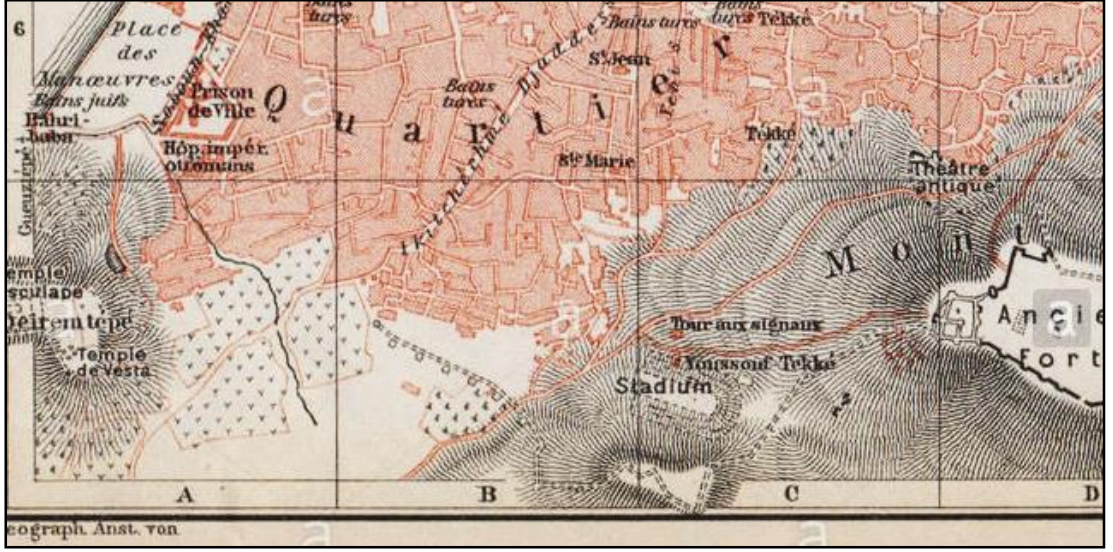
Şekil 5.19 Eşrefpaşa semti ve çevresinde Sit Alanları ve semtte yer alan tescilli parseller (Konak Belediyesinden alınan veriler doğrultusunda yazar tarafından hazırlanmıştır)

5.2.4 Sementin Morfolojik Analizi ve Yerleşim Dokusu

Bahse konu çalışma kapsamında Eşrefpaşa semti ve çevresinde hazırlanan imar planlarının kentsel mekânın yeniden üretilmesi ve kabuk değıştirmesi hususunda oldukça etkili olup olmadığı irdelenmektedir. Bu doğrultuda, imar planlarının hazırlanma, yürürlüğe girme ve uygulanma süreçlerinde yer alan aktörlerin kararları doğrultusunda, sementin fiziksel çevresinin geçirdiği aşamalar incelenmiştir. Bu kapsamda, İzmir kentinin mekânsal ve toplumsal dönüşüm sürecinde, çalışma alanına ilişkin mekânsal değışimlerin karşılaştırılabilmesi ve kent politikalarının imar planı kararlarına yansıma biçimleri, alanın morfolojik analizi üzerinden 1923 yani Cumhuriyet öncesi, 1923-1955 yılları arası Erken Cumhuriyet dönemi ve 1955 sonrası olmak üzere üç ana başlıkta incelenmiştir.

5.2.4.1 Cumhuriyet Öncesi Sementin Kent Dokusu (1900-1923)

Cumhuriyet öncesi sementin yerleşim izini algılayabilmek için 20.yüzyılı ilk yıllarında hazırlanan kroki ve haritaları incelemek ve karşılaştırmak faydalı olacaktır. Önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere Eşrefpaşa'nın tarihi gelişimine ilişkin 20.yüzyılın ilk yıllarında Cicipark'ın güneyine doğru mekânsal bir gelişimin okunamamaktadır. Cumhuriyet öncesi hazırlanan haritalardan 1911 yılına ait Wagner & Debes haritasının Eşrefpaşa semtine odaklanan kısmı Şekil 5.20'de görülmektedir. Söz konusu haritada günümüzde Cicipark olarak bilinen alan ve çevresindeki mezarlık alanları görülmekte olup, Değirmendağı bölgesi ile Cicipark'ın doğusu ve güneyinde henüz yerleşim izi görülmemektedir. 19.yüzyılın son çeyreğinden itibaren gelen göçmenlerin öncelikle kent merkezindeki kentsel boşluklara ve Kadifekale'nin eteklerine iskân edildiği ve Şekil 5.20'deki harita göz önüne alındığında Eşrefpaşa sementinin güney bölgelerinin ancak 1920'lere doğru yerleşime konu olabildiği tahmin edilmektedir.

Şekil 5.20 1911 tarihli İzmir haritası (Alamy, 2020)

5.2.4.2 Erken Cumhuriyet Dönemi Semtin Kent Dokusu (1923-1955)

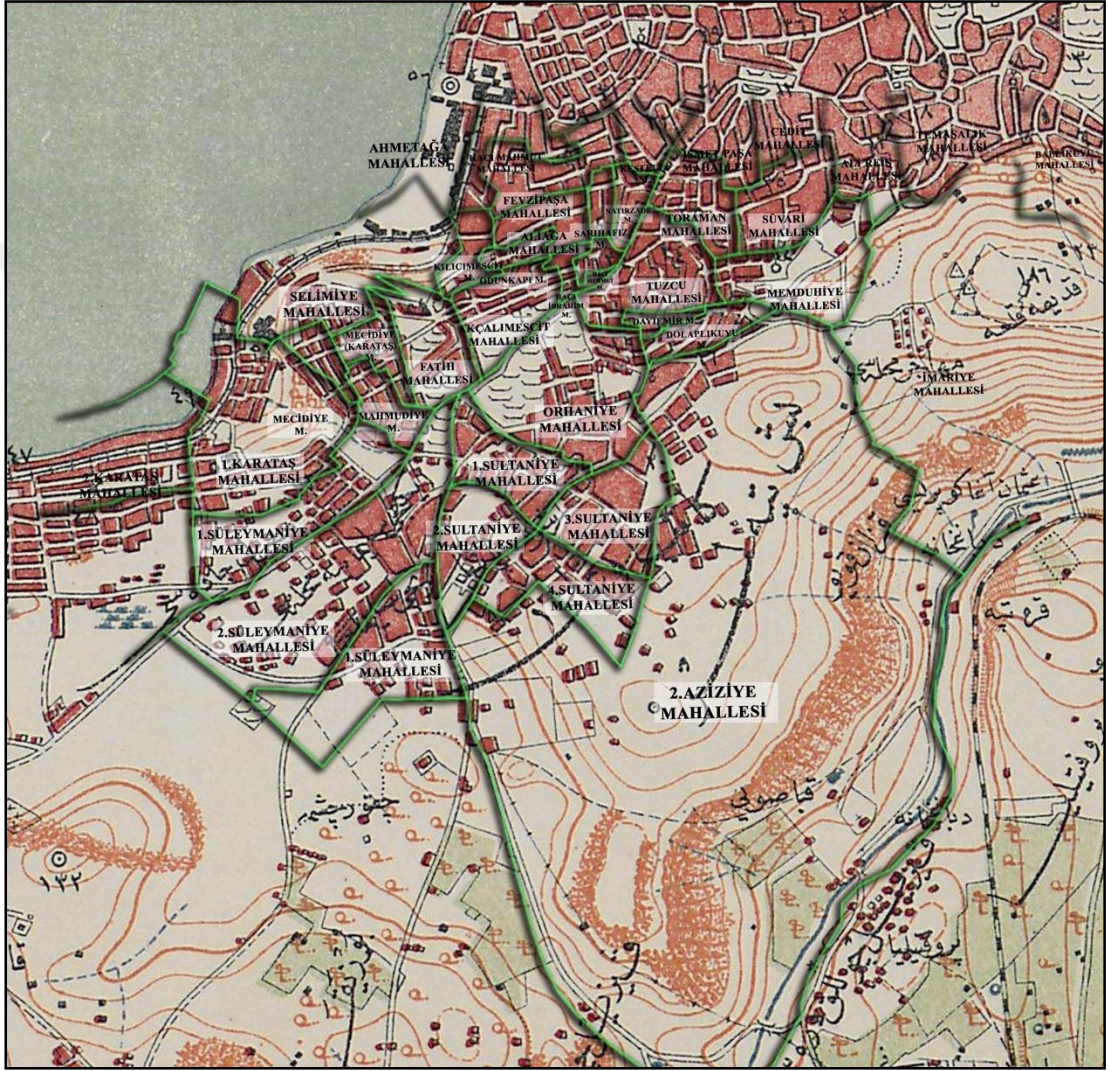
Eşrefpaşa'daki konut yerleşiminin ilk izini görebileceğimiz harita Osmanlı Türkçesi ile hazırlanan, Cumhuriyet sonrası üretilen ve 1925 yılında yayınlanan Buca ve çevresini gösteren 1/25.000 ölçekli haritadır. Şekil 5.21'de söz konusu haritanın Eşrefpaşa semti ve çevresini gösteren kısmına odaklanılmıştır. Semtteki mevcut durumu gösteren haritadaki yapı adaları kırmızı renk ile belirtilerek, ölçeğine rağmen oldukça detaylı bir şekilde gösterilmiştir. Haritadaki yerleşim izi Cicipark ve çevresinden takip edilebilmekte olup, kent merkezindeki konut yerleşimlerinin güneyde, günümüzde Üçyol olarak bilinen semte ve yukarısına, güneybatıda ise Değirmendağı, Bayramyeri ve devamında Halil Rıfat Paşa Caddesi boyunca genişlediği görülmektedir. Mübadillerin bir kısmının Eşrefpaşa'ya iskân edildiği göz önüne alındığında bahse konu yerleşim izini oluşturan kişilerinin -tamamı olmasa bile- önemli bir kısmının mübadillerden oluştuğu, bu kapsamda da bahse konu alanın mübadillerin iskân bölgelerinden biri olduğu sonucuna varılmaktadır.

Şekil 5.21 1925 yılına ait İzmir haritası (Saltresearch, 2020)

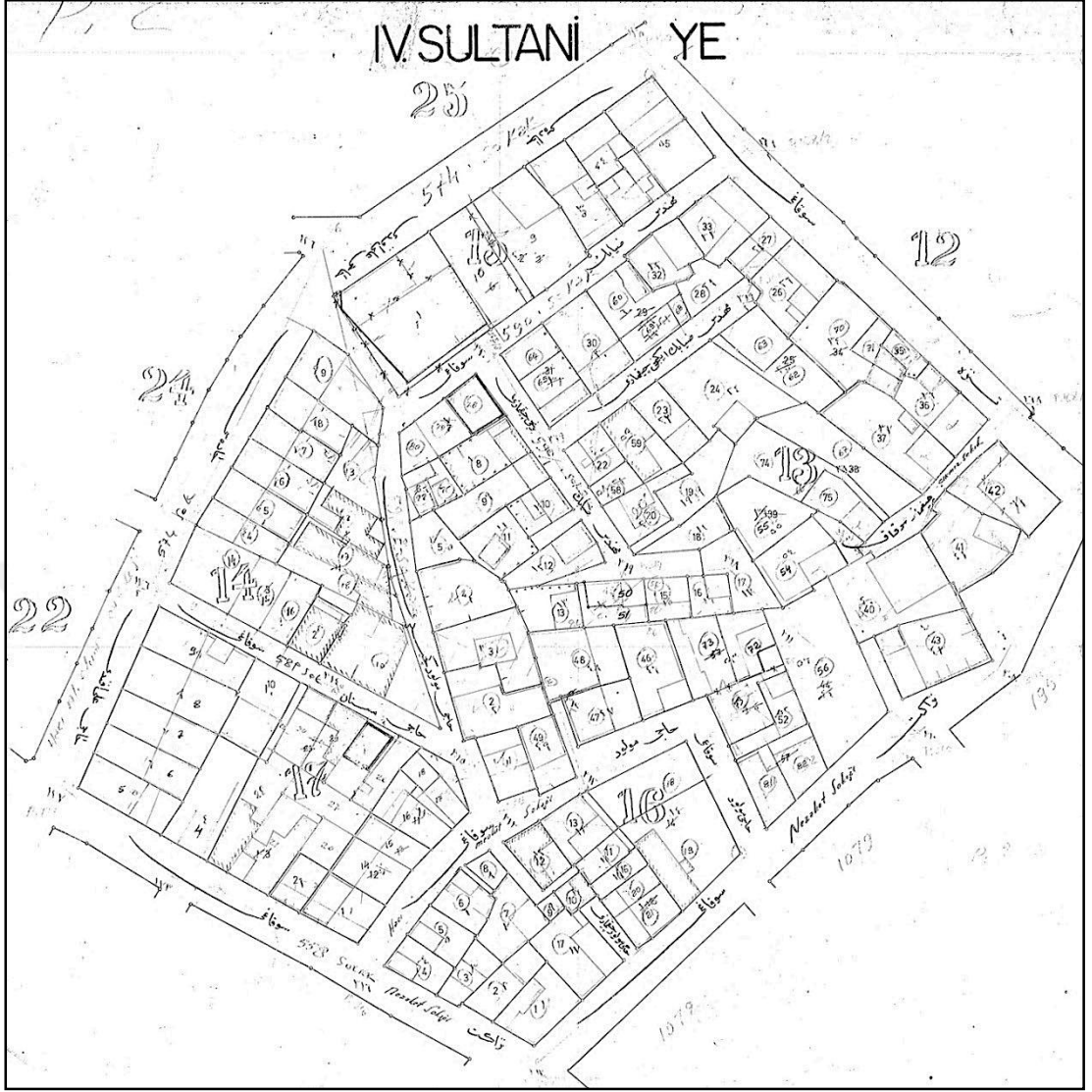
Şekil 5.22’de ise söz konusu harita üzerine kadastro mahalleleri çakıştırıldığında kentin yerleşim izini okumak mümkündür. Orhaniye Mahallesi, 2.Aziziye Mahallesi, 1.Sultaniye, 2.Sultaniye, 3.Sultaniye ve 4.Sultaniye Mahallelerinin mekânsal izinin mahalle sınırlarına dayandığı görülmektedir. Bu doğrultuda mübadil ve muhacir göçmenlerin Eşrefpaşa semtini nasıl şekillendirdiği, başta mübadele göçü olmak üzere kente gelen göçmenlerin kentin güneye doğru genişlemesinde nasıl etkili olduğu ve kentsel mekânı nasıl şekillendirdiklerine ilişkin fikir elde edilebilmektedir. Bahse konu haritada Cicipark’ın çevresindeki yapı adalarının Eşrefpaşa’nın kuzeyindeki dokuya benzer şekilde organik olarak geliştiği ve Türk Mahallesi fiziksel yapısının temel özelliklerinden olan çıkmaz sokakların ve dışa kapalı bir mahalle deseninin olduğu okunabilmektedir. Eğim dikkate alınarak gelişen bu yerleşim dokusunun

haritadaki yol izlerine bakıldığında günümüzde Eşrefpaşa Caddesi olarak bilinen yol aksı üzerinde geliştiği gözlemlenmektedir. Eşrefpaşa Caddesinin güney aksı ile doğu-batı aksındaki iki hattı boyunca gerçekleşen ve güneydoğuya doğru yayılan yerleşim çeperlere doğru seyrekleşmekte, birbirinden bağımsız küçük yüzölçümlü konut/parsel izlerini takip etmektedir.

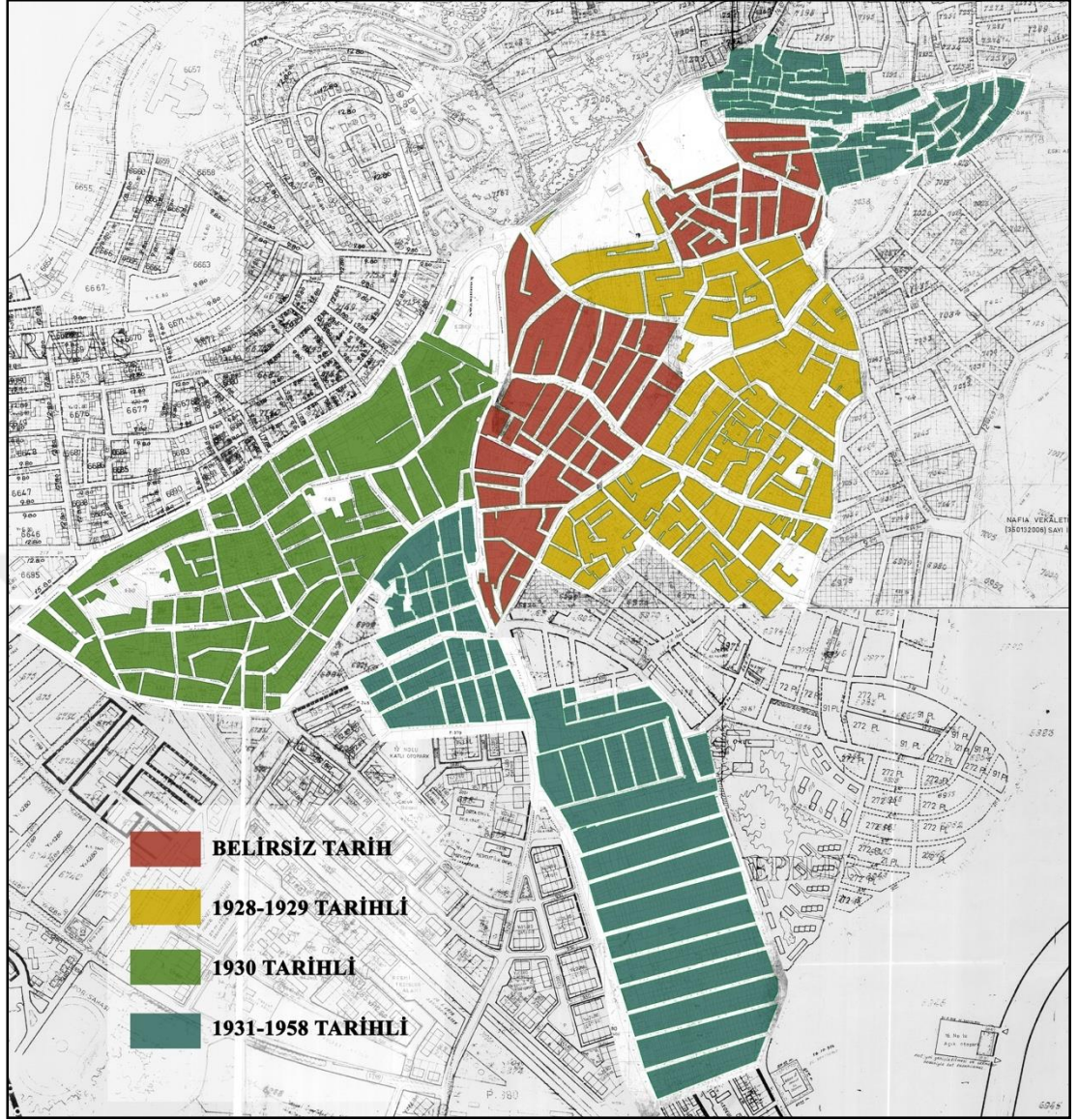
Şekil 5.22 1925 hâlihazır yerleşim durumunu gösteren harita ile günümüz mahalle sınırlarının çakıştırılması (Mahalle sınırları ve 1925 haritası birleştirilerek yazar tarafından hazırlanmıştır)

Konak Belediyesi Etüd Proje Müdürlüğü Planlama Birimi arşivinden temin edilen ve birkaç kadastral yapı adasını kapsayan halihazır parsel/yapı durumlarına gösteren haritalardan Şekil 5.23'te görülmekte olan pafta 4.Sultaniye Mahallesinin bir kısmının 1929 tarihinde mevcut fiziksel dokusunu göstermektedir.

Şekil 5.23 1929 tarihli hâlihazır konut ve parsel yapısını gösteren pafta örneği (Konak Belediyesi Etüd Proje Müdürlüğü Planlama Birimi arşivi, 2020)

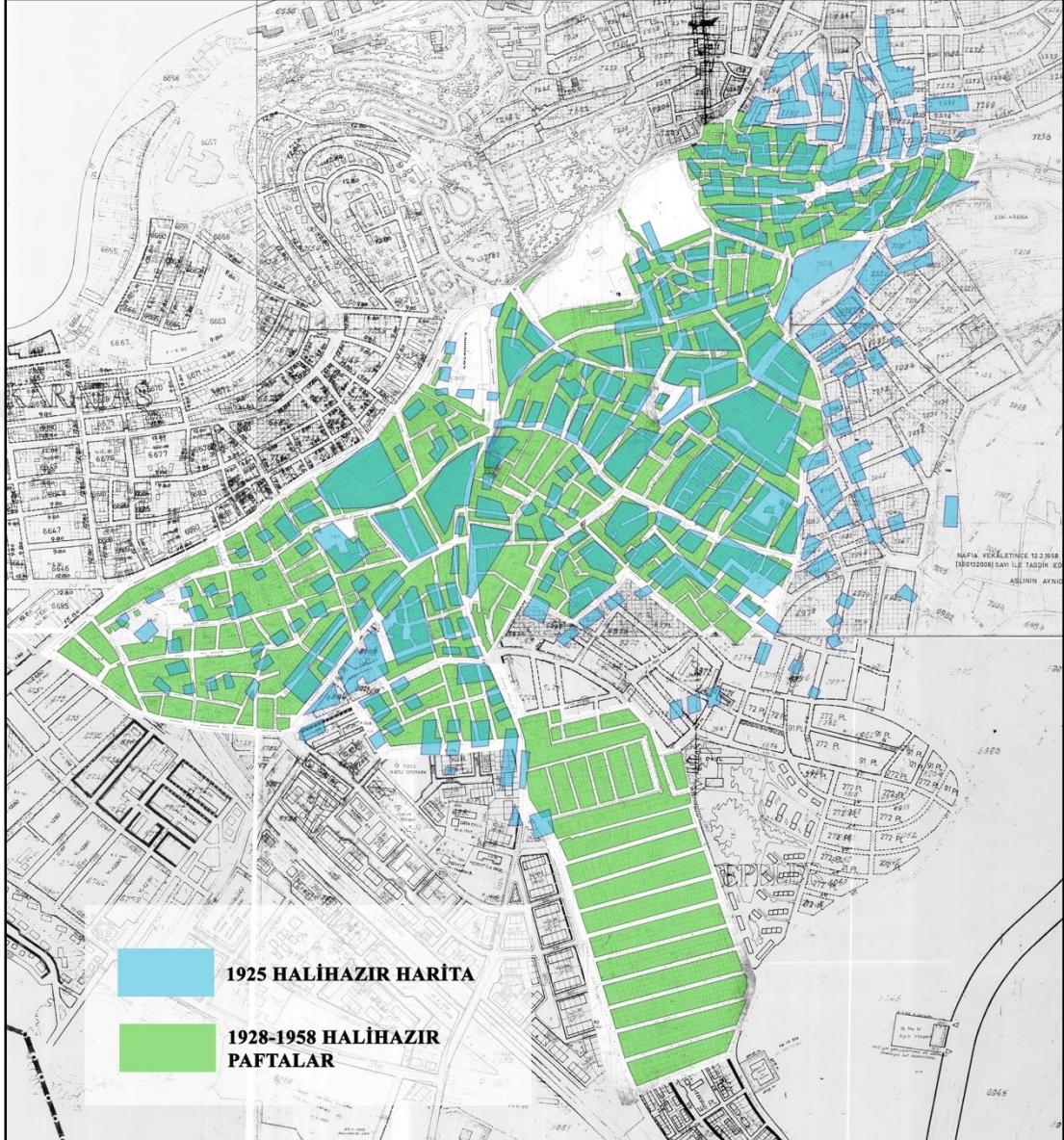
Her paftanın hazırlanma tarihi kendine özel olup, paftaların çizim aralığı 1928 yılından 1958 yılına kadar uzanmaktadır. Şekil 5.24'te Belediye arşivindeki bahse konu paftaların birleştirilerek pafta tarihlerine göre farklı tonlarda boyandığı görülmekte olup, 1928-58 yılları arasındaki 30 yıllık süreçte halihazır dokusuna ilişkin morfolojik analizlerin yapılmasında değerli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 5.24 Hâlihazır paftaların tarihlerine göre dağılımları (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

Söz konusu paftaya benzer şekilde parsel, konut ve sokak ilişkisini gösteren, arşivden temin edilebilen paftalar birleştirilmiş ve 1925 tarihli yerleşim izi ile karşılaştırılmıştır (Şekil 5.25). Böylece 1925 yılındaki yerleşim izi ile 1960'lara varan halihazır bilgisi karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma ile elde edilen veri -mübadil iskanlarının 1930'lara kadar devam ettiği bilindiğinden- mübadillerin semte iskânlarının büyük ölçüde tamamlanması ile semtteki yerleşim dokusunun nasıl şekillendiğini anlatmaktadır. 1958 tarihli paftalar Zafertepe Mahallesinin orta ve güney kısımlarına ilişkin bilgi vermekte olduğundan bu bölgeye ait yapılabilen

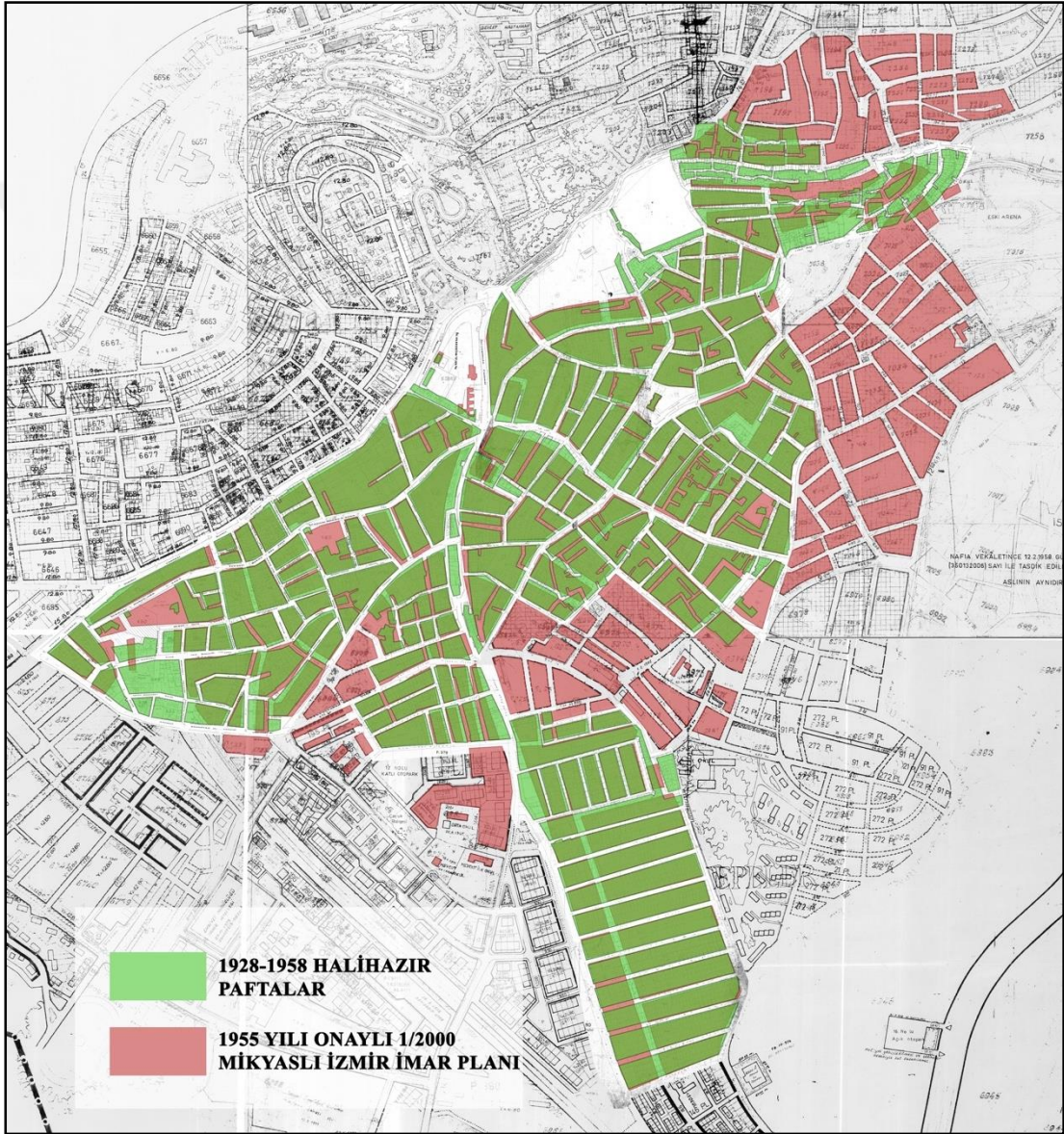
çıkarm göçmenlerin 30 yıl içerisinde mahallenin konut yerleşimini etkileme biçimlerine yöneliktir.

Şekil 5.25 1925 ve 1928-58 yılları halihazır paftalar üzerinden yerleşim izinin karşılaştırılması (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

Semtın mekânsal gelişme sürecini yönlendirecek bir şehir imar planı eksikliği, 1955 yılında yürürlüğe giren 1/2000 ölçekli İzmir Şehir İmar Planı ile giderilmiştir. Böylece mekânı oluşturan ilişkiler bütünü, kent mekanının gerek morfolojik gerekse demografik değişimine zemin oluşturmuştur.

1928-58 yıllarına ait olan yerleşim izinin 1955 yılı onaylı imar planında öngörülen yapı adaları formu ile karşılaştırıldığı Şekil 5.26'da 1930'lardan itibaren var olan örüntü izlerinin 1955 Planında da devamının öngörüldüğü tespit edilmiştir. Mübadil ve muhacirlerin ikamet ettiği ve yerleşim izinin 20.yüzyıldan itibaren okunabildiği semtte, kültürel belleğin mekândaki tezahürü olan yerleşim lekesinin 1950'ler ve sonrasında önemli bir kısmının değişmediği dikkati çekmektedir.

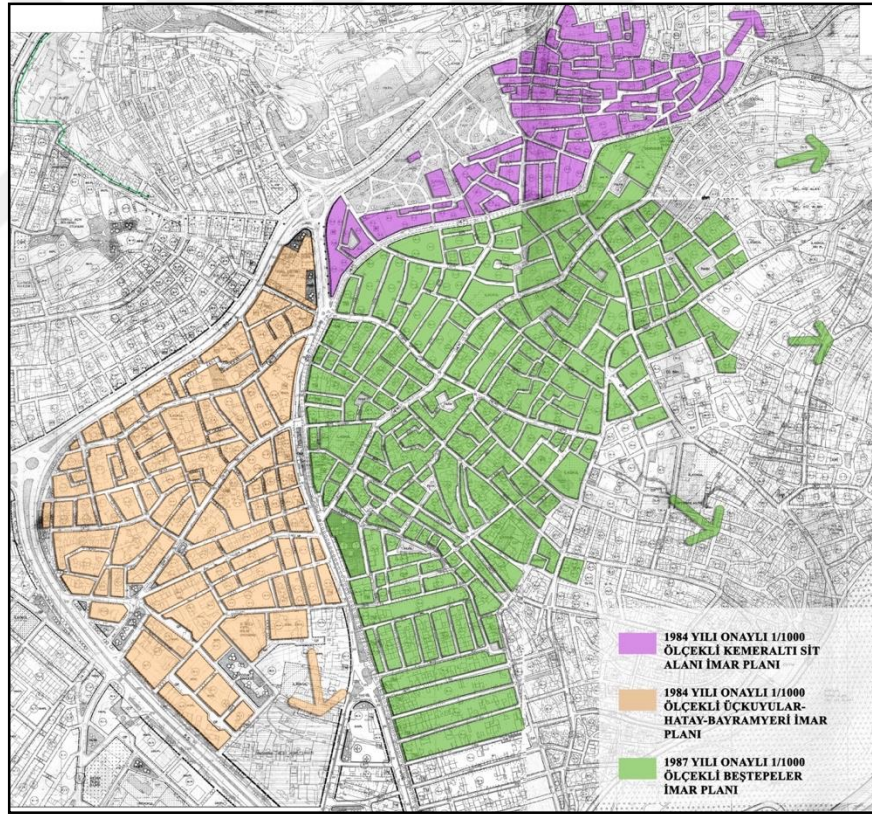
Şekil 5.26 1928-60 yılları halihazır ile 1955 yılı onaylı imar planı konut izinin karşılaştırması (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

Daha önceki bölümlerde de vurgulandığı üzere ulaşım aksının korunması, konut lekesinin de bahse konu bağlantılar üzerinden gelişmesini sağlamış olup, tali yollar ve dar sokaklar dahi bu süreç içinde korunarak kullanılmaya devam edilmiştir. Ancak, bu süreçte Eşrefpaşa Caddesinin genişletilmesinden dolayı Yeşillik Caddesi ile bağlandığı kısımda yeşil renkli konut izinin 1955 yılı imar planında devam etmediği göze çarpmaktadır. Bu karşılaştırmada elde edilen bir diğer önemli husus ise, organik bir dokuya sahip olan yerleşimin çıkmaz sokaklarının 1955 yılı onaylı imar planında kapatılarak konut adalarına dahil edilmesidir. Böylece, “Yukarı Mahalle”nin tipik bir özelliği olan organik ve dar sokaklar ile çıkmaz yollardan ziyade modern bir görünüm elde edilmesi amaçlanan Eşrefpaşa semtinde minimum 5 metrelik yollar olmak üzere birbirini karşılayan yol aksları, eğime oturan yapı adaları ve cephe aldığı yola göre gabarisi değişen konut alanları öngörülmüştür.

5.2.4.3 1955 Sonrası Semtin Kent Dokusu

1950’li yıllardan itibaren, kent merkezinde hem geleneksel ticaret merkezine yakınlığı hem de Alsancak ve Güzelyalı gibi yerleşim yerlerine kıyasla ekonomik olarak daha uygun fiyatlı konut stoku sayesinde göçmenlerin tercih ettiği bölgelerden olan Eşrefpaşa semtinin de tahmin edileceği üzere hem mekânsal hem de toplumsal karakterin derinden etkilenmiştir. Bahse konu göçler nedeniyle, az katlı ve müstakil yapıların çoğunlukta olduğu, seyrek bir yapılaşmaya sahip semtte kent merkezindeki Alsancak, Konak, Güzelyalı gibi semtlere nazaran daha içe kapanık ve organik bir doku hakimdir. Eşrefpaşa’nın özellikle doğu ve güneydoğu kısmında gecekondu adı verilen konutlardan oluşan bir yerleşim gelişmiş olması üzerine semte gelen ve gelecek göçmenlerin konut stoku yetersizliği nedeniyle yasadışı konut inşa etmeyi çözüm olarak değerlendirmelerinin önüne geçmek adına imar planındaki kat yükseklikleri arttırılmış ve artan trafik yükünü taşıyabilmesi amacıyla başta Eşrefpaşa Caddesi olmak üzere taşıt yollarının genişletilmesi kararı alınmıştır. Ayrıca, bölgenin yerleşim lekesi olarak daha modern bir görünüm kazanması için çıkmaz sokaklar azaltılmış, daha fazla yüzölçüme sahip yapı adalarında yüksek katlı bina inşası öngörülmüştür. Her ne kadar kente gelen göçlerin hızlı kentleşmeyi ve gecekondulaşmayı tetiklemesi üzerine kent lekesinin kontrollü bir şekilde genişlemesi ve yasal konut üretimi için

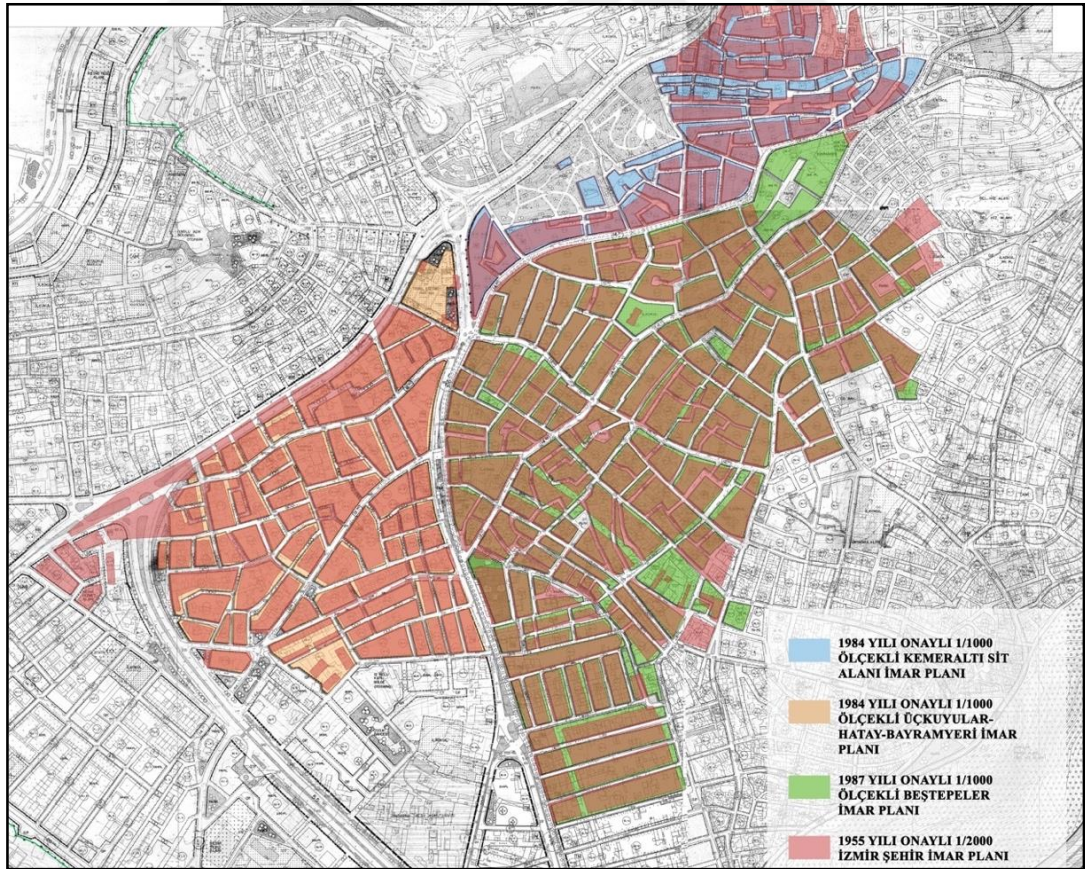
hazırlanmış olsa da 1955 tarihli İzmir Şehir İmar Planı, 1950'lerden sonra daha da hız kazanan Anadolu'nun kırsal bölgelerinden kente ve Eşrefpaşa semtine gelen göçler üzerine, semtteki nüfus artışının ihtiyacı olan konut stokunu, teknik ve sosyal altyapı alanlarını karşılayamamış, dönemin şehircilik vizyonu ve imar mevzuatı doğrultusunda 1980'lerden sonra Eşrefpaşa ve çevresine ilişkin imar planları hazırlanmaya başlamıştır. Bu noktada uygulamaya esas olduğu için çalışma kapsamında odaklanılan imar planları 1/1000 ölçekli uygulama imar planlarıdır. Şekil 5.27'de Cicipark'ın çevresini ve kuzeye doğru Kemeraltı bölgesini kapsayan 1984 yılı onaylı Kemeraltı Sit Alanı İmar Planı, Eşrefpaşa semtinin merkezi ve güneydoğusunda Beştepeler bölgesine doğru yayılan alanda hazırlanan 1987 onaylı Beştepeler İmar Planı ve Eşrefpaşa'nın merkezinden Üçyol'a kadar uzandığı bölgeyi etkileyen 1984 yılı onaylı Üçkuyular-Hatay-Bayramyeri İmar Planı yer almaktadır.

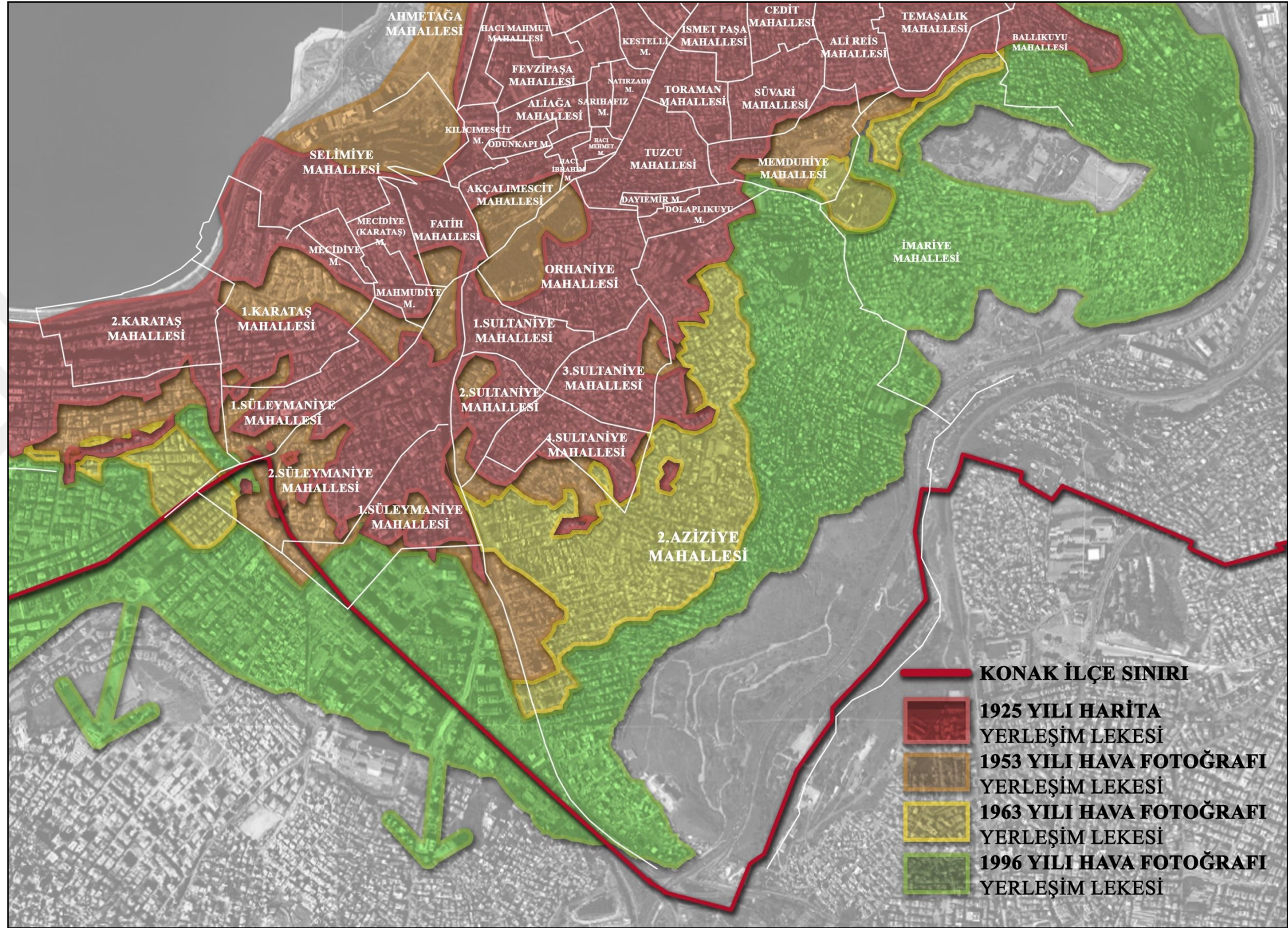
Şekil 5.27 Eşrefpaşa semtine isabet eden ve 1980'lerde onaylanan 1/1000 ölçekli uygulama imar planları (Konak Belediyesinden alınan veriler doğrultusunda yazar tarafından hazırlanmıştır)

Şekil 5.27'deki imar planlarında öngörülen yapı adalarının boyandığı kısımlar, bahse konu planların Eşrefpaşa semtine isabet ettiği kısımlardır. Şekil 5.28'de ise 1955

tarıhli imar planındaki yapılaşma izinin Eřrefpařa semtine isabet eden kısmı ile bir sonraki imar planları olan 1980'lerde hazırlanan uygulama imar planlarındaki yapılaşma izi karşılaştırılmıştır. Bu kapsamda, yapı adalarının genel şekilleri ve bağlandığı ana ve tali yolların aksları itibariyle 80'lerdeki planların 1955 planını göz ardı etmeden ve 1928-58 yıllarına ait hâlihazır haritalardaki yapı adalarının bir kısmının formları bahse 80'lerdeki imar planlarında da mevcut doku dikkate alınarak hazırlandığı düşünölmektedir. Üčkuyular-Hatay-Bayramyeri İmar Planı'nın Eřrefpařa'ya isabet ettiği kısmında hâlihazırda yapılaşma ve yol izini, dolu-boř dengesini neredeyse olduğu gibi devam ettirdiği söylenebilmektedir. Beřtepelere imar planı ile 1955 planının çakıştığı kısımlarda ise büyük bir kısmı bu bölgede de korunmuş olup, bir kısmının 1955 planındaki bir kısmının ise hâlihazırda var olan iç avlu ve çıkmaz sokaklar ile beslenen organik ve içe dönük konut adalarının yol aksları dikkate alınarak ızgara şeklinde parçalanması ile dolu-boř dengesinin bir miktar farklılaştığını belirtmekte fayda vardır.

Şekil 5.28 1955 ve 1980'ler uygulama imar planlarının öngördüğü kentsel iz (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

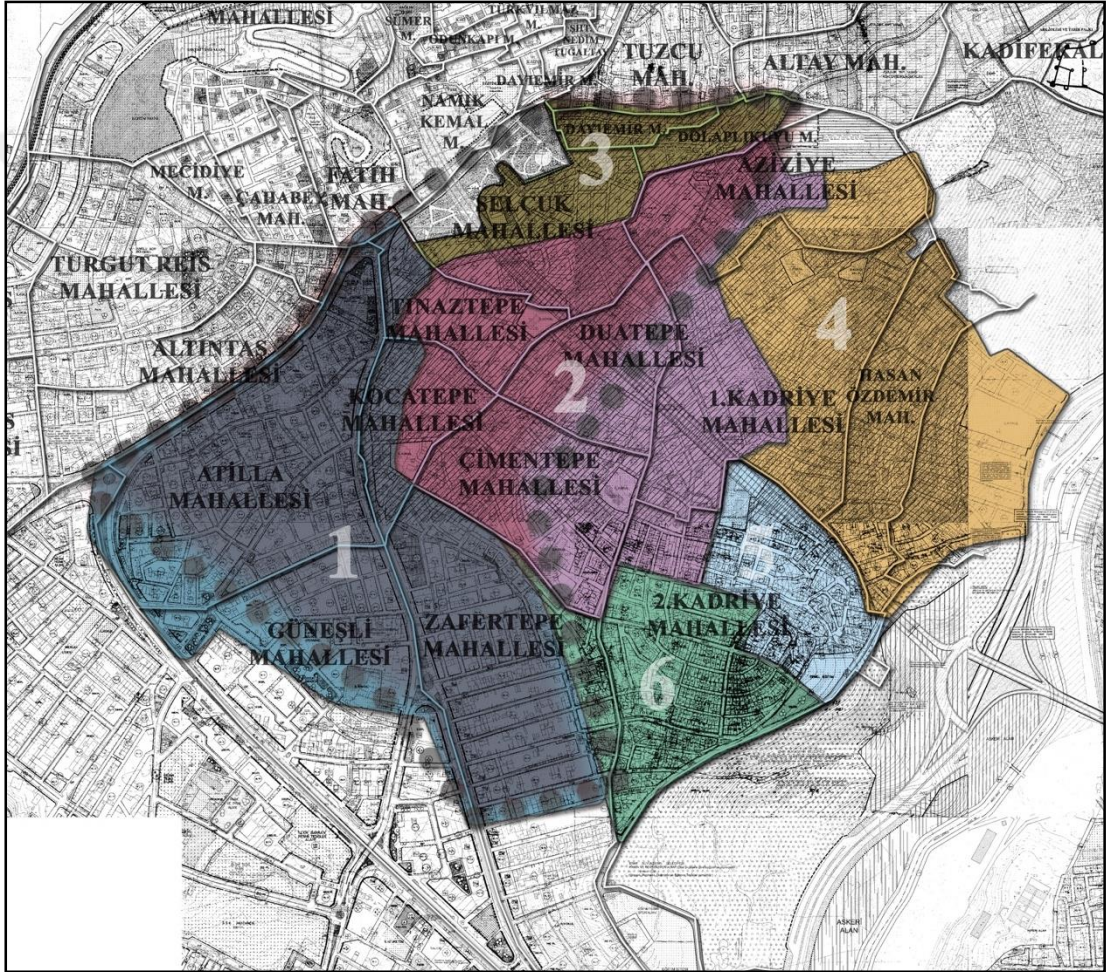
Şekil 5.29 1925-1996 Eşrefpaşa ve çevresi gelişim izi (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

Şekil 5.29'da ise yerleşim lekesinin gelişimi imar planlarından değil, hava fotoğrafları ve 1925 haritasından faydalanılarak renklendirilmiştir. Şekil 5.20'de görülen 1911 yılında üretilen ve kent merkezindeki yerleşimleri gösteren haritada kent yerleşiminin Cicipark'ın kuzeyinde bittiği dikkate alındığında, bu doğrultuda, 19.yüzyılın son çeyreğinden itibaren hızlanan göç dalgasının 1911 yılına kadar Eşrefpaşa semtinin kuzeyine kadar ilerlediği, göçmenlerin kentin güneyine doğru Kemeraltı ve Kadifekale bölgesindeki boşluklara iskân ettikleri tahmin edilmektedir. 1911-1925 yılları arasında ise Eşrefpaşa semtinde Cicipark'ın güneyine doğru Şekil 70'deki kırmızı ile boyalı alandaki yerleşim gelişmiş olup, çıkarım yapılan bir diğer önemli husus da şudur ki, yüzyıllar boyunca kent lekesi oldukça yavaş değişen kentte neredeyse 10 yıl içerisinde Eşrefpaşa semtinin ve Değirmendağı'nın güney bölgelerine kadar ilerlemesinin nedeni –savaş dönemi ve zayıflayan ticari faaliyetler göz önüne alındığında- ancak mübadele gibi kapsamlı ve düzenli bir göç uygulaması ile gerçekleşmiş olabilmektedir.

Şekil 5.29'da dikkati çeken bir başka husus ise, turuncu ve sarı boyamaların hava fotoğraflarından tespit edilen konut yerleşimleri olduğu dikkate alındığında, 1925 yılındaki mübadil ve muhacir yerleşimlerinin çevresine eklemlenen göçmen yerleşimleri izidir. 1953 tarihli hava fotoğrafı izinden anlaşıldığı üzere 1955'lere kadar kent yerleşik dokusu içerisindeki kentsel boşluklar doldurulmuş ve Eşrefpaşa'da günümüzde Atilla, Güneşli ve Zafertepe Mahalleleri olarak bilinen bölgelerde yayılma görülmüştür. Bu yayılma izi yine de görece makul bir yüzölçümü kaplamış olup, esas kentsel değişim 1963 tarihli hava fotoğrafının mekânsal gösterimi olan sarı boyama ile görülmektedir. 1965'lere doğru 2.Aziziye Mahallesi olarak bilinen günümüzde ise 1. Kadriye ve 2. Kadriye Mahalleleri olarak bilinen bölgedeki yerleşim topografik imkanlar doğrultusunda yayılmıştır. Bu alanların önemli bir kısmının 1955 yılı onaylı imar planında yapılaşma öngörülme-yen iskân dışı bölgede yer aldığı dikkate alındığında, yasadışı yapılaşmanın bu bölgelerde başladığı tahmin edilebilmektedir.

Şekil 5.30'da Eşrefpaşa ve çevresinin konut nitelikleri ve morfolojik özellikleri açısından alt bölgelere ayrıldığı belirtilmektedir. Eşrefpaşa semtinin daha önceki bölümlerde de bulanık çizilen sınırları çerçevesinde 1, 2 ve 3 numaralı üç alt bölgeye

ayrıldığı, Eşrefpaşa'nın Beştepelere uzanan kısımları ise -Erken Cumhuriyet dönemi sonrası günümüze kadar geçen sürede semtin gelişimindeki dokusal ve yapısal farklılaşmanın daha net okunduğu bu alanda- 4, 5 ve 6 olmak üzere üç alt bölgeden oluştuğu görülmektedir. Cicipark'tan Eşrefpaşa Caddesi boyunca Yağhaneler mevkisine uzanan ve bu lineer alandan Üçyol semtine doğru uzanan ve Tınaztepe ve Kocatepe Mahallerinin bir kısmı ile Atilla, Güneşli ve Zafertepe Mahallelerine isabet eden alan 1 numaralı bölge olarak isimlendirilmiştir.

Şekil 5.30 Günümüzde Eşrefpaşa semti ve çevresinin alt bölgeleri (Zengin Çelik ve diğer., 2019'dan yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır)

Ticaret kullanımının yoğun olduğu bu bölgede aynı zamanda yoğun bir konut kullanımı da söz konusu olup, önemli bir kısmında imar planı kararları doğrultusunda yüksek katlı apartmanların inşa edildiği, özellikle Zafertepe Mahallesi'nin caddeden cephe alan imar adalarında parsel ölçeğinde dönüşüm çalışmaları kapsamında her ne

kadar görsel kalite açısından zayıf olsa da bu bölgede diğer bölgelere nazaran daha genç bir yapı stoku bulunmaktadır (Zengin Çelik ve diğer., 2019).

2 numaralı bölge Çimentepe, Duatepe, Tınaztepe, Kocatepe ve Selçuk Mahallelerinin büyük bir kısmını ve Aziziye ile 1. Kadriye Mahallelerinin ise batı kısmını kapsayan alan olarak belirlenmiştir. Bu bölge, semtin güney ve doğu kısımlarına nazaran daha yaşanabilir, semtlinin bu bölgede oturmaktan ve çok katmanlı demografik yapısından görece daha memnun olduğu, gerek merkeze ve ana caddeye yakınlık gerekse gecekondulaşmanın yine bölgenin güney ve doğu kısımlarına göre daha az bir alan olup, bu olumlu özelliklere rağmen Konak Tüneli'nin açılma çalışmaları sırasında konutların bir kısmının yıkıldığı ve bir kısmının ise zarar gördüğü dikkate alındığında güvensiz ve atıl ortamlardan olumsuz etkilenen de bir bölgedir (Zengin Çelik ve diğer., 2019).

3 numaralı alt bölge ise Cicipark'ın yakın çevresini içeren ve Selçuk Mahallesi'nin kuzey kısmı ile Dolaplıkuyu ve Dayıemir Mahallelerini kapsayan alandır. Daha önce de bahsedildiği üzere Eşrefpaşa semti, kuzey, kuzeydoğu ve kuzeybatısı tarihi nitelik taşıyan yapıların bulunduğu, geleneksel tarihi Kemeraltı Çarşısı'nın güney kısmının yayıldığı alana eklemlenerek gelişmiştir. Bu durum dikkate alındığında, tahmin edileceği üzere geleneksel dokunun izlerini taşıyan bu alanda dar ve organik biçimde gelişen merdivenli ve rampalı sokaklar, bitişik nizamlı ve eğime oturan küçük parseller konumlanmaktadır (Zengin Çelik ve diğer., 2019).

Görüldüğü üzere Eşrefpaşa semti farklı morfolojik özellikler, yaşam dinamikleri, planlama pratikleri ve kullanıcı profilleri içeren üç ana alt bölgeye ayrılmaktadır. Kuzeyden güneybatıya doğru tarihi özellikleri yansıtan kent dokusu ve konut stoğu azalarak yerini parsel bazında dönüşüm ile plan kararları çerçevesinde modern ve yüksek katlı apartmanlara bırakmaktadır. Bu açıdan, 2 numaralı bölge bir geçiş bölgesi niteliği taşımakta olup, kuzey ve kuzeydoğusu tarihi, güney ve güneybatısı ile günümüz planlama pratiklerini yansıtmaktadır.

Semtın güney kısmında Beştepeler’e doğru uzanan alanda belirlenen 4, 5 ve 6 numaralı bölgelerden 4 numaralı bölge Aziziye Mahallesinin güney kısmı, 1.Kadriye’nin doğusu ve Hasan Özdemir Mahallelerini kapsamaktadır. Kadifekale çevresindeki heyelan nedeniyle yapı yasaklı alanın yanında konumlanan 4 numaralı bölge, yapı yasaklı bölgenin boşaltılmasından sonra ikamet için tercih edilen alanlardan olmuştur ki göçmenlerin bir kısmı Kadifekale’deki midye üreticileridir (Zengin Çelik ve diğer., 2019). Bu doğrultuda tahmin edileceği üzere bu alan, gerçekleşen midye üretimleri başta hijyenik kaygılar ve özellikle yaz aylarında yayılan kokunun mahalleliye verdiği rahatsızlık olmak üzere birçok açıdan sorunlu bir bölgedir.

5 ve 6 numaralı alt bölgeleri ise benzer özelliklerinden dolayı bir arada açıklamak mümkündür. 2.Kadriye Mahallesine isabet eden 5 ve 6 numaralı bölgeler, Eşrefpaşa ve kent ile ilişkiler açısından dışa kapalı ve çoğunlukla Romanların ikamet ettiği yerleşim alanları olup, güneyde Zafertepe Mahallesinin batısından gelen kentsel yenileme baskısını hisseden, düşük nitelikli ama kendine özgü bir konut yapılaşmasını barındırmaktadır.

Eşrefpaşa semtinin öncelikle bir göçmen yaşam alanı olarak toplumsal ve mekânsal dönüşümün ancak bu alanlardaki çok katmanlılığın sağlıklı bir şekilde ele alınması ile sağlanacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Planlama çalışmalarının dönemin şehircilik anlayışından bağımsız olamadığı dikkate alınarak, bölgenin problem ve potansiyelleri analiz edilmeli ve bu alandaki yaşam kalitesini yükselten, teknik ve sosyal altyapı yetersizliklerini gideren, Eşrefpaşalılık ve mübadillik kimliklerinin yaşatılabileceği aynı zamanda farklı kültür ve kimliklere sahip göçmenlerin de semte dahil edilerek, kolektif ve kozmopolit bir yaşam pratiğinin sağlandığı bir plan vizyonu için her bölgenin niteliğine göre alınacak kararlar farklılaştırılmalıdır.

5.3 Geçmişten Günümüze Planlama Süreci

İzmir’deki kentleşme pratikleri 1923-1950 yılları arası Erken Cumhuriyet dönemi, 1950-1980 yılları ve 1980’li yıllardan günümüze olmak üzere üç dönemde

incelenebilmektedir. 1923-1950 yılları arasında Erken Cumhuriyet Döneminde Eşrefpaşa semtinin mekânsal varlığı kabul edilerek, halihazır yerleşim dokusunun korunduğu, fiziksel çevrenin ve altyapı hizmetlerinin iyileştirilmiş ve semtin güneyinde yeni bir yerleşim alanı önerilmiş; 1950-1980 yılları arasında kenti hem morfolojik açıdan hem de altyapı hizmetleri ile kenti modern bir görünüme kavuşturma amaçlanmış ve 1980'lerden günümüze kadar geçen dönemde de kenti sanayi ve ticaret kenti olarak dönemin liberal kentleşme politikaları çerçevesinde metropoliten bir nitelik kazandırılması amaçlanmıştır.

5.3.1 1923-1950 Yılları Arası Planlama Çalışmaları

Erken Cumhuriyet dönemine geçmeden önce Eşrefpaşa'nın silüetine yönelik müdahalelere ilişkin bahsedilmesi gereken en önemli husus Eşrefpaşa semtindeki Yahudi ve Müslüman mezarlıklarının taşınmasıdır. 1913-1917 yılları arasında İzmir Valisi olarak görevlendirilen Rahmi Bey, kente modern ve güzel bir silüet kazandırmak için kent merkezindeki mezarlıkların, yerleşime uzak bölgelere taşınmasını sağlamış olup, 1893-1895 tarihleri arasında görev yapan Vali Hasan Fehmi Paşa tarafından yaptırılan İkiçeşmelik ve Bayramyeri semtlerini bağlayan Uluyol olarak isimlendirilen bağlantı yolu üzerinde günümüzde Eşrefpaşa Evlendirme Dairesi'nin bulunduğu alana ve Agora bölgesinden Dikilitaş mevkisine kadar uzanan iki taraflı alana isabet eden mezarlıklar bulunmaktadır (Karaoğlu, 2001; Aşkan, 2011; Ürük, 2017). Belediye Kanunu'nun 160.maddesi kapsamında metruk ve kimsesiz mezarlıkların belediyelere devrolunması ile Eşrefpaşa parklarının tamamının park olarak düzenlenmesi öngörülmüş, bu süreçte Evkaf ve Metruk Mallar Müdürlüğüne ait mezarlıklar sorun olsalar da mahkemelerin belediye lehine sonuçlanması sayesinde Eşrefpaşa, Uluyol ve Salihdede mezarlıkları kaldırılarak park haline gelmiştir (Karaoğlu, 2001). 1934 yılından itibaren, gayrimüslim mezarlıklarına defin işlemleri yasaklanmış olup, bu mezarlıklar Bornova'daki Kokluca ve Karabağlar'daki Paşa Köprüsü civarlarına taşınmıştır (Karaoğlu, 2001). Bayramyeri semtinde konumlanan Maşatlık olarak da bilinen Musevi mezarlığı da şehir dışına nakledilmiştir ki bu alan günümüzde Bahri Baba Parkı olarak bilinmektedir (Bayram, 2011; Karaoğlu, 2001).

1925 yılında Danger&Prost Planında, İzmir Belediyesi'nin görüşleri kapsamında Karataş ve Karantina semtlerinin yukarı kısımları ile Eşrefpaşa'nın güneyine, Beştepeler Bölgesine doğru, Kadifekale'nin kuzeybatısında ve limanın güneyindeki endüstri bölgesinin doğusunda yeni konut gelişim alanı önerildiği görülmekte olup, bahçe-kent modeli olmak olarak planlanmış, ancak Eşrefpaşa semtinde öngörülen bu model ancak varyant bağlantı yolunun inşası tamamlandıktan sonra, imar planı kararları kapsamında düzenlenmiştir (Aşkan, 2011).

Şekil 5.31 1925 tarihli Danger&Prost Planı (Serçe ve diğer., 2003)

Şekil 5.31’de yer alan Danger ve Prost tarafından hazırlanan imar planındaki kalem kalınlıkları ve çizim stillerinden halihazır ve önerilen yol ve konut dokularına odaklanıldığında, Eşrefpaşa semtinin ana akslarından olan günümüzde Eşrefpaşa Caddesi ve Halide Edip Adıvar Caddesi olarak bilinen yol hatlarının imar planı kararında yer aldığı ve yol aksları dikkate alındığında, günümüzdeki mahalle sınırları ile Atilla Mahallesinin güney kısmına yeni bir yerleşim alanı tasarlandığı görülmektedir. Bu doğrultuda, Eşrefpaşa'nın kuzey ve orta kısımlarının halihazırda yerleşim alanı olarak kullanıldığı sonucuna varılmakta olup, ayrıca, Danger&Prost Planı semtin ana yol akslarının ve park alanlarının izlerinin takip edilmesi açısından da önemli bir belge niteliği taşımaktadır.

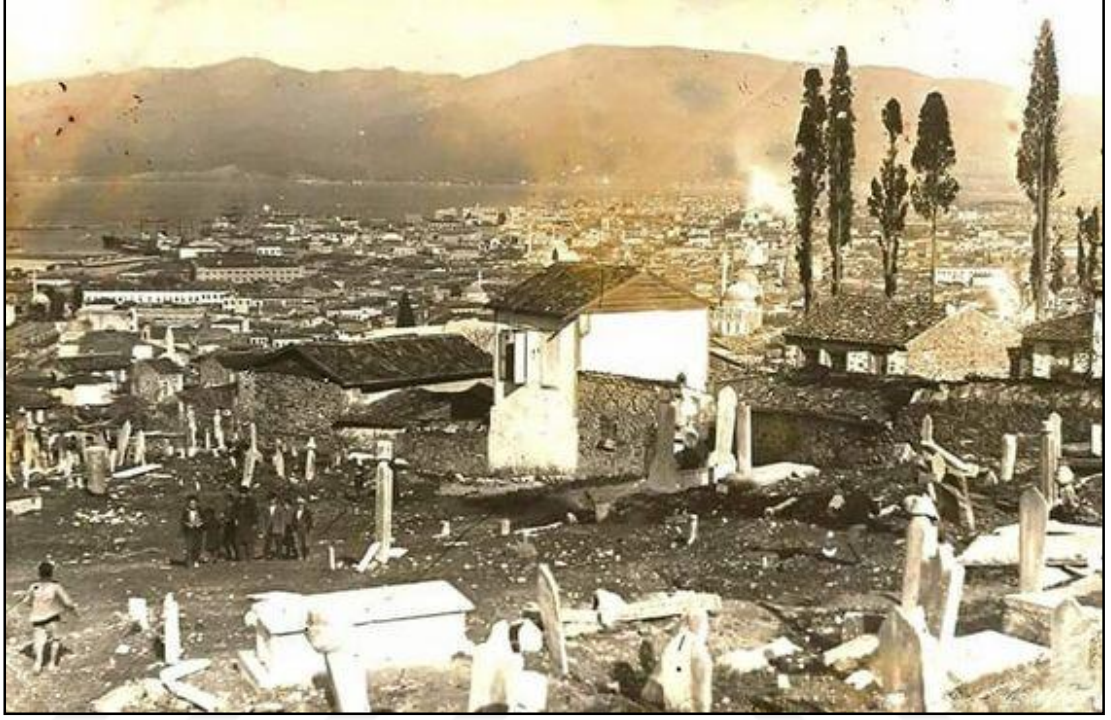
Şekil 5.32’de Eşrefpaşa semtinin güneyinde “Nouveau quartier d’habitat” olarak belirlenen alanın Türkçe karşılığı “Yeni Konut Alanı”dır. Bu kapsamda, Danger&Prost Planında Eşrefpaşa semtinin güneyinde göçmenlerin barınmaları için kente konut stoku kazandırmak amacıyla bu bölgede yeni bir konut bölgesi önerilmiştir. Bu öneriden, kent merkezinin halihazırda güneye doğru genişlediği ve bu alanda kemikleşen bir mahalle dokusu bulunduğu tahmin edilmektedir.

Şekil 5.32 1925 yılı onaylı Danger-Prost Planında Eşrefpaşa Bölgesinin güneyi (Serçe ve diğer., 2003)

Ayrıca bahse konu plan kapsamında, kent merkezinde yer alan mezarlıkların taşınması vizyonu doğrultusunda, Şekil 5.33’te de bir örneği yer alan, Eşrefpaşa Senti başta olmak üzere Namazgah, Ballıkuyu ve günümüzdeki adı ile Kapılar olarak bilinen Karakapı semtlerindeki mezarlık alanları taşınmış ve bu alanlar park ve çocuk bahçeleri haline getirilmiştir (Karaoğlu, 2001). Planın uygulamaya konması 1935 yılını bulmuş olup, imar planına konu alanın dönemin ihtiyaçları gereği büyük bir yüzölçüme yayılması, yerel yönetimin karşı karşıya olduğu maddi imkansızlıklar ile birlikte, planın uygulanma sürecini uzatan bir neden olmuştur (Karaoğlu, 2001). Bu süreç içerisinde, 1929 yılında gerçekleşen ekonomik kriz sonrası İzmir’de 1930’lardan itibaren oluşmaya başlayan ilk gecekondu mahallelerinden sonra söz konusu yerleşim

tipine benzer alanlar 2000'lere kadar üretilmeye devam etmiş olup, bunlar Yeni İstiklal, Zeytinlik, Yeşildere Mahalleleri ile Eşrefpaşa'nın bir parçası olan 1. Kadriye Mahallesidir (Karadağ ve Mirioğlu, 2011).

Şekil 5.33 1930'lu yıllarda Eşrefpaşa'daki mezarlık alanı (Pinterest, 2020)

Eşrefpaşa semti oluşma şekli itibariyle 19.yüzyılın sonlarından itibaren göçmenlerin iskânı ile kurulmuş olup, büyüyen ve kentin yerleşik dokusuna eklemlenen bir kentsel mekândır. Eşrefpaşa'da ikamet eden mahalleli profiline odaklanıldığında çoğu göçmen, mübadil ve muhacirlerden oluşan nüfusun bir kısmı da –tahmin edileceği üzere Cumhuriyet öncesi dönemde- fakir Rum ve Yahudilerden oluşmaktadır. Hacı Mehmet Eşref Paşa tarafından yaptırılan Dulhane (nam-ı diğer Fakirhane) adı verilen evler inşa edilerek, semte gelen evsiz Müslümanların barınma ihtiyaçları giderilmeye çalışılmış, bunun yanı sıra semtteki fakir Museviler için Musevihaneler ve fakir Rumlar için Rumhaneler yaptırılmıştır (Batur Ünay, 2018). Yapıcıoğlu semtinin tepeleri ile günümüzde Atilla Mahallesi olarak bilinen alanda inşa edilen Dulhanelerden günümüze çok azı ulaşabilmiştir. Ayrıca, kentte konut sahibi olamayanların apartman gibi dikeyde değil yatay yayılma biçimi olan, Aile Evi adı verilen konut biçimlerine İkiçeşmelik'te rastlanmakta olup, bu yapılar ortak bir avluya

açılan beş altı odadan ve ortak kullanıma hizmet eden tuvalet ve banyodan oluşmaktadır (Karaoğlu, 2001). İlerleyen bölümlerde çalışmada bahsedilecek olan derinlemesine görüşmeler sırasında Eşrefpaşa'daki tarihi yapılara ilişkin yöneltilen sorulara cevap veren görüşmecilerden biri Dulhanelerin Abdülhamit zamanında dullara tahsis edildiği belirterek, 456. Sokak dediğimiz sokak boyunca yan yana sıralanan evlerden oluştuğu belirtilerek günümüze ulaşamadıkları eklemiştir.

Dr. Behçet Uz'un Belediye Başkanlığı döneminde, konut alanlarındaki mevzii imar planları, kente gelen göçlere ve ilgili bölgenin sosyal yapısına göre biçimlenmekte olup, bu kapsamda Eşrefpaşa ve Değirmendağı (Şekil 5.34) semtleri göçmenlerin iskân edilmesi için imara açılmış ve bu bölgelerdeki park düzenlemeleri ile kentsel gelişimleri başlamıştır (Aşkan, 2011).

Şekil 5.34 Değirmendağı semti, 1940'lar (Pinterest, 2020)

Erken Cumhuriyet döneminde, konut alanları genişletilmiş olup, 1945 yılında Le Corbusier tarafından hazırlanan ve günümüze değin etkisini gösteren kent dokusunun oluşmasında önemli katkısı olan, parçacıl yaklaşımdan ziyade planlama pratiklerinde

bütüncül yaklaşımı hedefleyen imar planında da Eşrefpaşa semti yeni konut alanlarından biridir (Yüksel, 2006).

Şekil 5.35 Le Corbusier'in İzmir Nazım Planı çalışması, 1948 (Altınkaya Genel, 2017)

1948 yılına ait Le Corbusier'in plan çalışması doğrultusunda ortaya atılan varyant bağlantı yolunun inşası ve kentin Eşrefpaşa ve Hatay semtleri yönünde gelişmesi fikri Şekil 5.35'te görülmekte olup, bahse konu imar planı kararları inkişaf alanları ve ulaşım bağlantıları açısından, 1955 yılında yürürlüğe giren Kemal Ahmet Aru ve ekibinin hazırladığı 1/2000 mikyaslı İzmir Şehir İmar Planı'nda uygulanmıştır (Aşkan, 2011). 1954-57 yılları arasında Eşrefpaşa semtindeki meydan düzenlemesi ve plan çalışmaları da bölgenin sosyo-ekonomik karakterinin oluşturulmasında değerli adımlardır (Aşkan, 2011).

5.3.2 1950-1980 Yılları Arası Planlama Çalışmaları

İmara ilişkin çalışmalar 2.Dünya Savaşının ekonomik etkileri nedeniyle durma noktasına gelmiş olup, 1950'lerden itibaren ülke çapında gerçekleşen tarımda makineleşme sonucu insan gücüne olan ihtiyacın azalması sonucu artan işsizlik ile kırsal alanlardan kentlere doğru göç hareketleri artış göstermiştir. Ticaretin hızla büyümesi ile yeni iş kollarının ortaya çıkışı ile farklı etnik gruplarca kazanılan mesleki becerilere göre kentte zaman geçirdikleri bölgeler şekillenmiş ve bu doğrultuda etnik esasa göre oluşan ve gelişen mahalle yapısı ortaya çıkmıştır (Peker, 2017). Farklı

üretim ve tüketim kollarına ait kentsel grupların yaşam alanları da bu doğrultuda oluşmuştur (Peker, 2017). Büyük şehirlere gelen göçmenler için hemşehri ilişkileri önem arz etmekte olup, aynı coğrafyadan gelen göçmenler mahalleler oluşturmuşlar ve bir arada ikamet etmişlerdir ki bu durum da özellikle gecekondu yerleşimlerinin yoğunlukta olduğu bölgelerde -günümüzde örneklerine rastlanabileceği üzere- Anadolu kentlerinin kolonilerinden oluşan semtler bulunmaktadır (İpek, 2017). Çalışma alanı ile konut alanlarının yakın olması birçok kentte olduğu gibi İzmir’de de özellikle merkezi iş alanlarında tercih edilen bir durumdur ki Cumhuriyet döneminde bu durum devam etmiş, kentte meydana gelen gecekondu yerleşimleri yoğunlukla gecekondu ikamet edenlerin iş alanlarına yakın yerlere kurulmuştur. 1950’lerin başında, 1 hektarlık alana 400 kişinin düştüğü, merkezin kuzey semtlerinden güneyde Kadifekale ve Beştepelere kapsayan alanda yaşanan hızlı kentleşme sürecinin kentte kontrol altına alınabilmesi adına yeni bir kent planı hazırlanmasına yönelik çalışmalar başlamıştır (Karaoğlu, 2001). Planda gecekondu önlenmesi amacı ile Kadifekale yamaçlarının Yeşil Alan olarak belirlendiği göze çarpmakta olup, bu plan kararının halihazır gecekondu dokusu dikkate alındığında engel olamadığı anlaşılmaktadır (Karaoğlu, 2001).

Kentteki hızlı kentleşmenin etkilerinin belirgin bir şekilde görülmeye başlandığı bu dönemde, plansız ve düzensiz kentleşmenin önüne geçmek, bu doğrultuda gelişme bölgeleri belirlerken bir yandan da teknik ve sosyal altyapı alanları üretmek amacıyla 1955 yılında 1/2000 mikyaslı İzmir Şehir İmar Planı yürürlüğe girmiştir. Böylece bahse konu plan kapsamında inkişaf yani gelişme bölgeleri ve iskân dışı bölgeler belirlenirken aynı zamanda gecekondu önleme çalışmaları için adım atılmıştır. Bahse konu plan kapsamında Kadifekale eteklerinin gecekonduya maruz kalmaması amacıyla bu bölgeler imar planı kararları doğrultusunda yeşil alan olarak belirlenmiştir. Kentin tarihsel karakterini göz ardı ederek gerçekleştirilen imar planları ve kentsel dönüşüm projeleri doğrultusunda yüksek katlı apartmanlar inşa edilirken, kente gelen ve ekonomik gücü yoksul olarak nitelendirilen göçmenlerin konut stokunun yetersizliği nedeniyle barınma ihtiyaçlarını gecekondu alanlarında gidermelerine neden olmuştur (Tatlidil, 2009). Dolayısıyla, hızlı kentleşme ve gecekondulaşmaya maruz kalan alanlar, düzenli denetime tabi tutulmamaları

nedeniyle, niteliksiz yapılaşmaya maruz kalmışlar ve bugünkü anlamda gecekondu mahalleleri İzmir’de oluşmaya başlamıştır (Karaoğlu, 2001). Gecekondu adı verilen konutlar artık kenar-mahalle olarak tabir edilecek yerleşimlerden ziyade, kalkınmanın da iktisadi ve toplumsal bir parçası olmuşlardır (Es ve Ateş, 2004).

Bahse konu planda Eşrefpaşa’nın batı kısmında 76 hektarlık bir park alanı üretilmesi öngörülmüştür (Karaoğlu, 2001). Bahse konu imar planı mülkiyet dokusu göz ardı edilerek hazırlanması nedeniyle yerel yönetim tarafından hayata geçirilememiş olsa da bahse konu alanların konut alanları içerisinde kaldığı görülmektedir (Yüksel, 2006). Bu dönemde 2. Dünya Savaşı nedeniyle, imar faaliyetlerine ilişkin çalışmalara ara verilmiştir. Savaşın sona ermesi ile 1945-1950 yıllarında kırdan kente göç ile gerçekleşen hızlı kentleşme ve nüfus miktarındaki öngörülemez artış ile, Alsancak, Güzelyalı, Karşıyaka gibi bölgelerde görülen 100 kişi/hektarlık yoğunluk oranı, Beştepeler, Kadifekale gibi bölgelerde 400 kişi/hektar olarak görülmekte olup, yoğun olarak gecekonduculardan oluşan Kadifekale gibi 10 mahalle daha oluşmuştur (Karaoğlu, 2001). Gecekondu alanlarının artışının 1940’lardan itibaren hız kazanması ile Eşrefpaşa semtindeki 2.Kadriye Mahallesi de oluşmuş ve söz konusu mahalleyi Kadifekale, Gültepe, Gürçeşme gibi semtlerde toplam 10 adet yeni gecekondu mahallesi takip etmiştir (Karadağ ve Mirioğlu, 2011). Bu durumun nedeni, bahse konu bölgelerin maruz kaldığı kırsal kökenli göçmenlerin barınma amaçlı inşa ettikleri gecekondu bölgeleridir. Bu alanlardaki 3-4 katlı gecekonducular o dönem çıkarılan imar affı kapsamında yasallaştırılmıştır (Karaoğlu, 2001).

İzmir Belediyesi tarafından 1951 yılında açılan uluslararası proje yarışmasını Kemal Ahmet Aru, Emin Canpolat ve Gündüz Özdeş kazanmıştır. Yarışmayı kazanan ekip tarafından hazırlanan ve İzmir Belediye Meclisinin 28.02.1955 tarihli ve 213 sayılı kararı ile tasvip edilerek Valilik Makamının 26.04.1955 tarihli yazısı ile onaylanan 1/2000 Mikyaslı İzmir Şehir İmar Planında günümüzde Konak ilçesi sınırlarına isabet eden alan iskân bölgesi olarak belirlenmiştir (Şekil 5.36). Bahse konu imar planında Eşrefpaşa Semti de “İskân Bölgesi” içerisinde kalmaktadır. Plan kararı kapsamında semti besleyen ana ulaşım aksı olan Eşrefpaşa caddesi 24.50 metre

genişliğinde belirlenmiş olup, Eşrefpaşa Caddesinden cephe alan yapı adaları ise Yençok: 15.80 metre yapılaşma koşullu Mevcut İskân Bölgesi olarak belirlenmiştir.

Şekil 5.36 Kemal Ahmet Arû ve ekibinin hazırladığı 1/5000 ölçekli İzmir Şehri İmar Planı, 1951 (Aşkan, 2011)

1950’li yıllarda Eşrefpaşa’nın genel görünümü çoğunlukla tek veya iki katlı ve bazıları cumbalı evlerden oluşan, küçük ve sınırlı bir bölgedir (Fedakâkar ve Akçiçek, 2019). 1955 yılında onaylanan 1/2000 ölçekli İzmir Şehir İmar Planı kapsamında Eşrefpaşa Caddesinden cephe alan yapı adalarına 15.80 m. ve 12.80 m. yapılaşma koşulu belirlendiğinden Eşrefpaşa semtinde 4 ve 5 katlı konut üretiminin önü açılmıştır. Eşrefpaşa semtinin merkezindeki döneminin önemli yerleşim alanlarından Yapıcıoğlu mevkisini besleyen günümüzde Rakım Elkutlu Caddesi olarak bilinen Taşıt Yolu bahse konu planda 9.50 m genişliğinde belirlenmiş olup, üzerinde Ballıkuyu Yolu yazmaktadır (Şekil 5.37). Ballıkuyu Yolu üzerindeki yapı adalarının bu yoldan cephe alan parsellere yapılaşma koşulu 12.80 m. olarak belirlenmiştir. Birleşmiş Milletler Caddesinin 12 m. genişliğinde belirlendiği görülmektedir. Genel hatlarıyla semt ve çevresindeki plan kararlarına ve imar adalarına odaklanıldığında, önceki bölümde de belirtildiği üzere mevcut konut izi göz ardı edilmemiş ve 1950’lerin

İzmir'inin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde teknik ve sosyal altyapı alanları, yol genişlikleri, konut alanları belirlenmiştir. Şekil 5.37'de görüleceği üzere Eşrefpaşa semtindeki yapılaşma 1.Kadriye ve 2.Kadriye Mahallerinin doğusu "İskân Dışı" alan olarak belirlenmiş olup, semtteki yapılaşmanın sınırı çizilmeye çalışılmıştır.

Şekil 5.37 1955 yılı onaylı 1/2000 mikyaslı İzmir Şehir İmar Planı, Eşrefpaşa Smti (Konak Belediyesi Etüd Proje Müdürlüğü Planlama Birimi arşivi, 2020)

1950'lerden itibaren Beştepeler ve çevresinde yollar yenilenmiş ve sokaklara elektrik ile aydınlatma hizmeti gelmiştir (Karaoğlu, 2001). Cadde ve sokakların tamirat işlemleri gerçekleştirilmiş, Cicipark'tan geçen ve Konak semtini Eşrefpaşa semtine bağlayan ve küçük kesme taşlardan inşa edildiği için Mozaik Yol olarak da isimlendirilen yeni bir yol yapılmıştır (Karaoğlu, 2001).

Yine bu dönemde Eşrefpaşa ve çevresi için düşünülen modern görünümün kazandırılması, yeşil sahalar oluşturularak bu alanların birbirine ağaçlı yollar ile bağlanması düşünülmektedir (Karaoğlu, 2001). Varyantın inşası sırasında bu alanlar ağaçlandırıldığı gibi Kadifekale'deki gecekonduların da temizlenerek bahse konu alanların geniş bir koruluk olarak tasarlanması öngörülmektedir (Karaoğlu, 2001). Selahattin Akçiçek'in Belediye Başkanı olarak görev yaptığı dönemde kentin Eşrefpaşa ve Hatay bölgelerine doğru gelişmesi sağlanarak, 1954-55 yıllarında Eşrefpaşa bölgesinde park ve meydan düzenlemesi, saat kulesinin inşası, İzmir Belediyesine bağlı evlendirme dairesi gibi çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Aşkan, 2011).

1950'lerde Eşrefpaşa ve devamında Beştepeler bölgelerindeki yerleşim dokusu yoğunlaşmaya başlayınca günümüzde İzmir kentinde görüldüğü üzere 1960 ve daha öncesine ait yapılar yıkılarak, yüksek katlı binaların inşaatı ile dikeyde yapılaşma tercih edilmiştir (Yüksel, 2006). Artan nüfus ile yukarı semtlerde gecekondulaşmanın başladığı bu dönemde bir yandan da artan imar faaliyetleri çerçevesinde dar yollar kamulaştırılarak, yollar genişletilmiş ve ana caddeler üretilmeye başlanmıştır (Fedakâkar ve Akçiçek, 2019). Kentin en eski yerleşim yerlerinden biri olmanın yanı sıra Basmane semtinin ve Kemeraltı bölgesinin bazı kısımları gibi köhneleşme sürecine girmiş Eşrefpaşa semtinde küçük imalathaneler ve alt gelir grubuna ait perakende ticaret alanları bulunmaktadır. Semte ismini veren Gözümoğulları, Teksal ve Bilginoğulları ailelerinin işletmekte olduğu yağhaneler gibi küçük imalathaneler, alt gelir grubuna ait –sosyal ve ekonomik açıdan kentsel işlevleri zayıf olan- perakende ticaret alanları da üretilmeye başlamıştır (Yüksel, 2006).

1950'li yıllara kadar ulusal sermaye çerçevesinde atılan ekonomik adımları sonraki süreçte, 1950'lerden sonra, tarımda makineleşme ile kırsaldaki nüfusun pazara açılması ve kentlere göç ederek toplumsal sınıfların ve mekânsaldaki yansımalarının yeniden düzenlenmesi izlemiştir. Devletin yeniden yapılandırılması ekonomik süreçlere de yansımış, yeni üretim sektör ve yöntemleri geliştirilerek üretimin mekânsal dağılımı yeniden düzenlenmiştir (Yücebaş ve Atak Çobanoğlu, 2017). Ekonomik politikalar doğrultusunda alınan kararlar ve bu kapsamda gerçekleştirilen

uygulamalar bazı bölgelerin az gelişmiş nitelikte kalmasına, bazı bölgelerin ise yatırım ve istihdam gibi alanlarda çekici etkiye sahip olmasına neden olmuştur (Yücebaşı ve Atak Çobanoğlu, 2017). Köyden kente artan göç nedeniyle aşına olunan hızlı kentleşme olgusu, kentlerin konut stokları ve altyapı hizmetlerinin göç ile gelen nüfusa hizmet verecek kapasitede olmaması nedeniyle kentlerin köyleşmesine neden olmuştur (Tunç, 1989). Konut stoklarının yeterli olmaması, mevcut olan konutların kente gelen göçmenlerin gelir düzeyine hitap etmemesi gibi nedenler ile barınma sorununa çözüm olarak ortaya çıkan gecekondular alanları, birkaç ailenin bir yapı içerisinde yaşamak zorunda kaldığı, kentin imkânlarından yararlanamadığı ve kent hizmetlerinin eksik sunulduğu bölgelere dönüşmüştür (Tunç, 1989). Ekonomik gelişmeler ile ortaya çıkan ucuz iş gücü ihtiyacı kente yeni gelen göçmenler ile karşılanmış ve bahse konu göçmenlerin barınma ihtiyacı kendileri tarafından gecekondular adı verilen konut tipi ile çözülmeye çalışılmıştır (Eke, 2000). Bu nedenle kırdan gelen göçmenler kent içinde köyü ve köylülüğü yozlaşmış biçimde devam ettirmişler ve ne kentli kimliğini kazanmış ne de köylü kimliğini sürdürebilmiş olan bu göçmenler ile kentliler arasındaki sosyal, kültürel ve ekonomik uçurum zamanla belirginleşmiştir (Tunç, 1989). Buna alternatif olarak çözüm üretme çabasında olan göçmenler ise iş merkezlerine yakın olan ve eski sahipleri tarafından terk edilen eski mahallelere yerleşmişlerdir ki bu durum sağlıksız çevresel koşulların yanı sıra mimari olarak da korunamayan tarihi dokuların bozulmasında, konutların özgün mimarilerinin hasar görerek müdahalelere maruz kalmasına neden olmuştur (Yurdugüzel ve Özçetin, 2015).

Barınma sorununa bir çözüm getirmek adına inşa edilen ilk kuşak gecekonduların yarattığı mekânsal dokuyu oluşturan sadece göçmenlerin kendileri değil, aynı zamanda hemşerilik ilişkilerine dayanarak maddi ve manevi zorluklara karşı bir destek ağının sağlanması adına gelen ve gecekondular inşaatlarını hızlandıran aynı göçmenlerin akraba ve komşuları olmuştur (Kılınç ve Bezci, 2011). Bu iletişim ağının güçlendirilmesi göçmen dernekleri ve mahalle kahvehaneleri ile sağlanmıştır (Kurtuluş, 2005). Nihayetinde 1950'lerin sonlarından itibaren hızlanan gecekondulaşma ile göçe dayalı nüfus artışı, kent bütününde hazırlanan 1955 yılı onaylı imar planı için daha kapsamlı çalışmaları ve bütüncül bir revizyonu gerekli

kılmıştır. Artan nüfus ve taşıt kullanımının da etkisi ile görülen trafik sorunlarına çözüm sağlamak amacıyla, Saray Sineması ve İkiçeşmelik Camii arasında yer alan 650 metre uzunluğundaki alana isabet eden 280 dükkânın ile 201 adet konutun 1962-63 yıllarında yıkımları gerçekleştirilerek, Varyant yolunun trafik yükü hafifletilir (Fedakâr ve Akçiçek, 2019). Eşrefpaşa Caddesi bahse konu planda belirlenen ve Eşrefpaşa'nın kente açılan kapısı olarak tanımlanabilecek varyant bölgesinden Eşrefpaşa'nın güneyindeki Beştepeler bölgesine uzanmakta olup, kentteki ana akslardan biridir. Günümüzde Halide Edip Adıvar Caddesi olarak bilinen yol ile birlikte Eşrefpaşa Caddesi kentin gelişimine yön veren akslardandır. Ayrıca, caddeden cephe alan yapı adalarındaki yükseklik artışları ile bölgenin ve dolaylı olarak kentin yoğunluğunun arttırılmasına yönelik plan kararları alınmıştır.

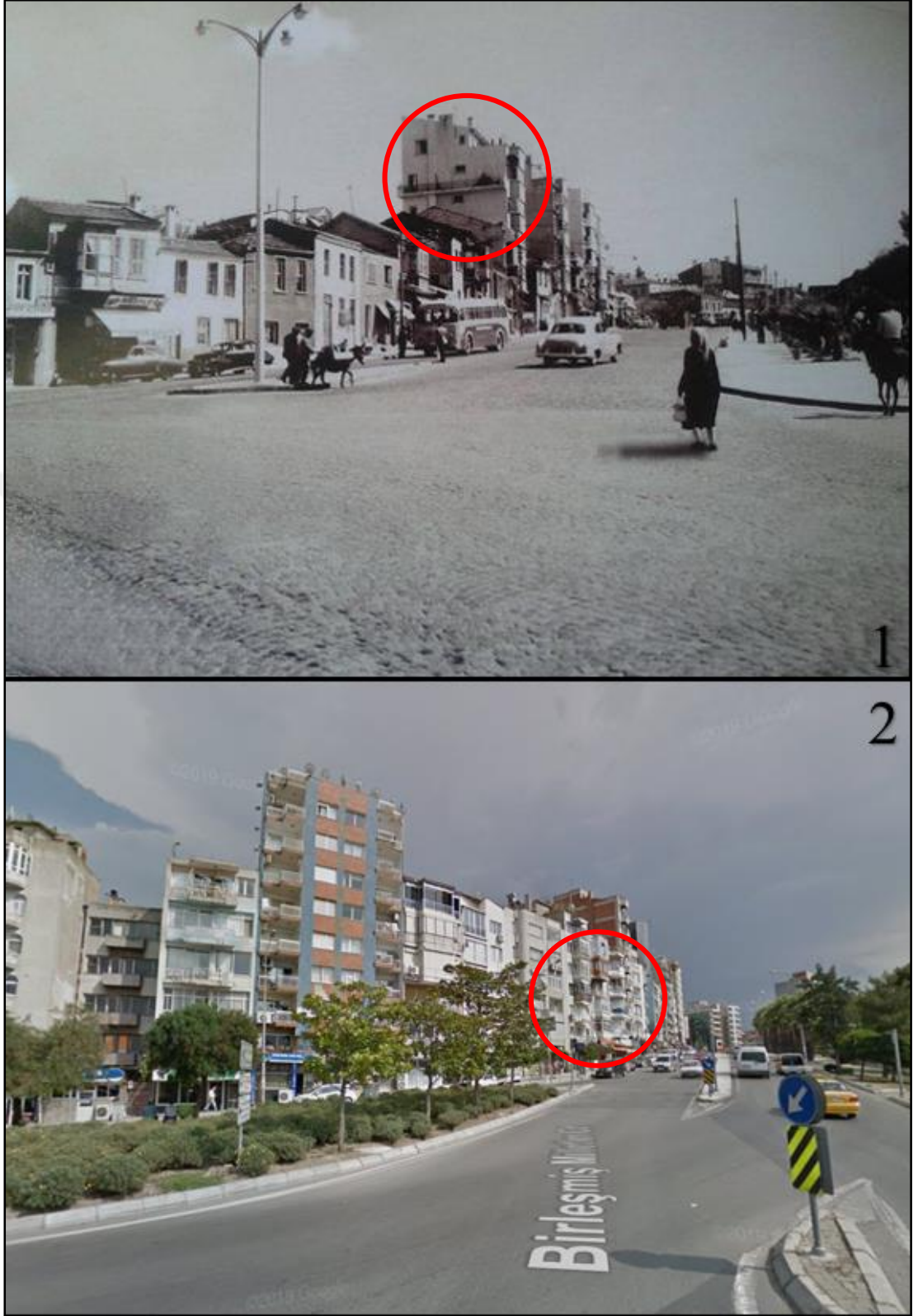
Şekil 5.38'de görülmekte olan, Birleşmiş Milletler Caddesi olarak anılan Varyant'ın Eşrefpaşa Caddesi ile kesiştiği yerden çekilmiş olan fotoğrafta, 1 numaralı fotoğraf 1960'lı yıllarda çekilmiş olup, 20.yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edildiği tahmin edilen konutların bir kısmının kullanılmaya devam edildiği, bir kısmının ise 1955 yılının plan koşulları kapsamında yeniden inşa edilerek, apartman tipi yapılaşmanın gerçekleşmeye başladığı görülmektedir. Bahse konu alanın meydan olarak düzenlenmesi “ana yolların kesişiminde büyük meydanların tasarlanması”ndan kaynaklanmakta olup, Erken Cumhuriyet dönemi hazırlanan kent planlarında sıkça görülmektedir. Yangın bölgesinin yeniden inşası ile oluşan Alsancak semtindeki ıınsal bulvarlar ve kesişimlerindeki meydan tasarımları açısından en temel örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Şekil 5.38'deki 2 numaralı fotoğraf ise 2014 yılında çekilmiş olup, bahse konu yol düzenlemesinin dönemin ulaşım bağlantılarına uygun olacak şekilde revize edildiği ve söz konusu alanda onaylanan 1987 yılı onaylı 1/1000 ölçekli Beştepeler İmar Planında, bahse konu caddeden cephe alan binaların gabarilerinin arttırıldığı görülmektedir.

Perşembe (2017) kıyıdaki yerleşimlere yönelik hazırlanan imar planlarındaki kat yükseklik artışının Eski İzmirliilerin ikamet ettiği İkiçeşmelik ve Eşrefpaşa semtlerini dahi etkilediğini belirterek, 1.Kordon'un imara açılarak 9 kat yüksekliğinde konutların

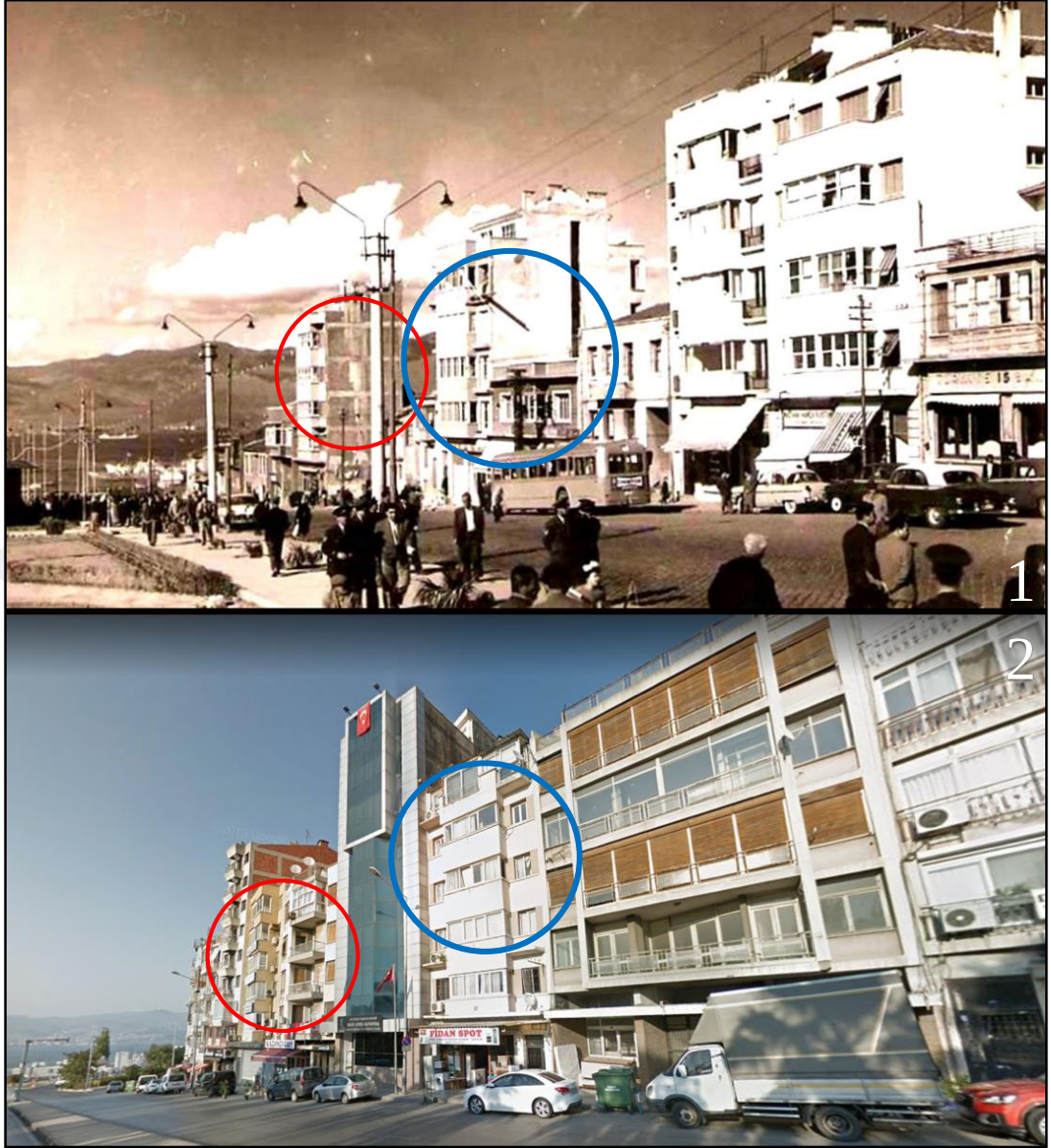
inşa edilmesi ve Rum evlerinin yıkılması sonucu imbat kesilmiş ve deniz havası iç sokaklara ulaşamamaya başladığını belirtmektedir.

Şekil 5.38 ve Şekil 5.39’da görülmekte olan fotoğraf karşılaştırmaları sayesinde Eşrefpaşa Caddesinden cephe alan konutların morfolojik dönüşümlerini izleme imkânı yakalanmaktadır. Her iki şekilde de 1 numaralı fotoğraflarda yer alan az katlı binalar ile yuvarlak ile işaretlenen nazaran yüksek katlı binalar dikkate alındığında, o dönem yürürlükte olan 1955 yılı onaylı imar planı kapsamında konut stokunun yenilenmeye başladığı görülmekte olup, az katlı binalar ise 1955 öncesi Eşrefpaşa semti yerleşim dokusunun ve geleneksel mimarinin izlerini taşımaktadır.

Şekil 5.38 Günümüzde Eşrefpaşa semtindeki saat kulesinin olduğu meydan (1), 1960; aynı meydan (2), 2014 (Pinterest ve Maps.google sitelerinden alınan görüntüler yazar tarafından birleştirilmiştir)

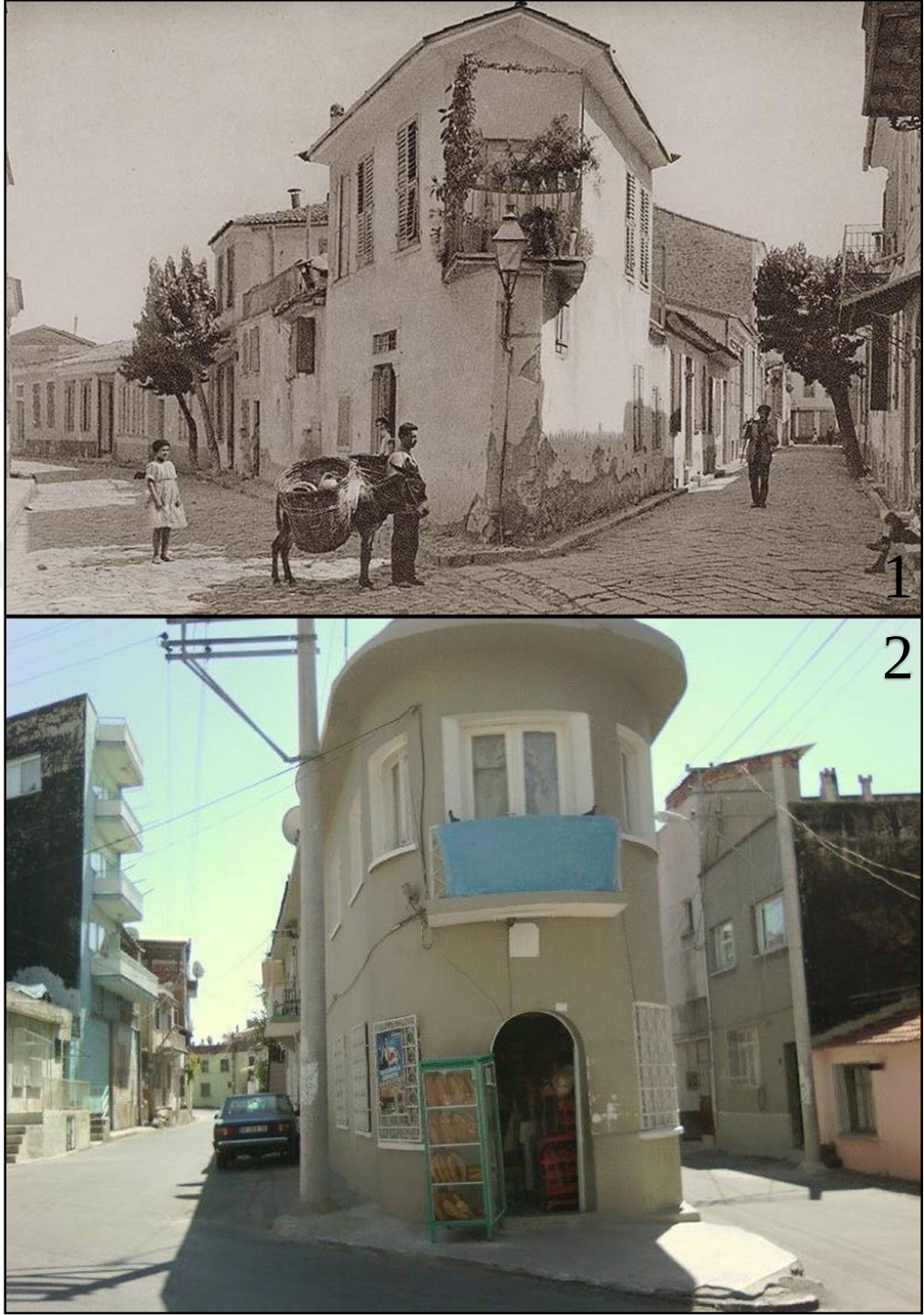

Şekil 5.39 Günümüzde Eşrefpaşa semti Eşrefpaşa Caddesinden cephe alan konut tipleri (1), 1960; aynı konut sırası (2), 2014 (Facebook ve Maps.google sitelerinden alınan görüntüler yazar tarafından birleştirilmiştir)

1960'ların İzmir'i, Avrupa kenti silüetini korumakla birlikte, aynı zamanda bir Anadolu şehri niteliği de taşımaya devam etmekte olup, Alsancak gibi semtlerde yerli halk ikamet etmekte, Çamdibi, Gültepe ve Yeşilyurt gibi gecekondulaşmanın yoğun olduğu bölgelerde ise kente gelen göçmenlerin yaşamaktadır (Savur, 2017). 1966 yılında yürürlüğe giren 775 sayılı Gecekondu Kanunu ile gecekonduların varlığı yasal olarak kabul edilmiş olup, bu tarihlerde gecekondulaşma çeperlere taşmış ve yatay ve dikeyde yapılaşmanın olduğu bu alanlar yoğun nüfus nedeniyle ilçe ve belge gibi

statüler almışlardır. 1958 yılında Luigi Piccinato, 1963 yılında ise Bodmer tarafından gerçekleştirilen planlama denemeleri kapsamında kentin metropoliten karakterinin ön plana çıkarılması vurgulanmış olup, 775 sayılı Gecekondu Kanunu kapsamında, gecekondu alanlarına ilişkin ıslah ve denetim kararları alınmıştır. Yetki sınırlarındaki bulanıklıklar nedeniyle, hızlı kentleşme ve gecekondulaşmanın karşısında durulamamıştır (Karaoğlu, 2001). Benzer şekilde, 1960’lardan itibaren -ekonomik nedenlerin yanı sıra hemşeri ilişkileri kapsamında teşvik faktörünün de etkisi ile- kırdan kente göçlerin artış göstermesi sonucu özellikle Kadifekale bölgesi gecekondu yapılaşmaları ile kaplanmış ve 1970’li yıllarda da göçlerin etkisiyle devam eden hızlı kentleşme ve kaçak yapılaşmanın önüne gerek siyasi gerek ekonomik nedenler ile geçilemediğinden, imar planlarının gerçek hayata aktarılmasında kısıtlılıklar yaşanmıştır (Karaoğlu, 2001).

Yukarıda bahsi geçen mekânsal farklılaşmaların nedenine odaklanıldığında, kent nüfusunun kır nüfusuna oranla hızlı bir artış içerisine girdiği 1950’li yıllardan 1970’li yıllara kadar kentin büyümesi, istihdam ve üretim çapı dikkate alındığında Eşrefpaşa semtinin de yer aldığı “Birinci Halka”da gerçekleştiği görülmektedir (Tekeli, 2017). Bu süreçte kent merkezi yerleşik dokusuna eklemlenen gecekondu alanları ortaya çıkmış ve büyük bir hızla gelişme ve yayılma sürecine girmiştir ki bir yandan da yapsatçılar tarafından konut alanlarında gerçekleştirilen -etkilerinin Alsancak Bölgesinde daha net okunduğu ama Şekil 5.40’da ön plandaki “vapur ev” olarak isimlendirilen konutun çevresindeki az katlı yapıların bir kısmının çok katlı binalara dönüştüğü görülebilen örnekte de izlendiği üzere Eşrefpaşa Bölgesinde de örneklerine rastlandığı- az katlı binaların yıkılarak imar planlarının ön gördüğü ölçüde çok katlı apartmanların inşa edilmesi gibi kentin birçok alanında kritik bir dönüşüm sürecine uğramıştır (Tekeli, 2017).

Şekil 5.40 Eşrefpaşa Senti Çimentepe Mahallesi'nde konumlanan “vapur ev”, b.t. (Pinterest ve Flickr sitelerinden alınan görüntüler yazar tarafından birleştirilmiştir)

1970’lerde ise gecekonduların yapım amacı evrilmeye başlamış ve yasal düzenlemeler kapsamında bir arsa üzerinde farklı kullanıcılar tarafından inşa edilerek alınıp satılan kentsel bir meta haline dönüşmüştür. Kentin mekânsal gelişimi sürecinde, inşa ediliş tarihinde kentin çeperinde yer almaktayken kentin mekânsal

gelişimi sürecinde kentin içinde kalmış ve imar düzenlemeleri kapsamında değerlendirilerek gecekondular alanları birer rant malzemesi olarak büyük inşaat şirketlerince dönüştürülmeye başlanmıştır. Sermayenin önünde ve yanında duramayan gecekondular sakinleri ise yeni gecekondular bölgeleri oluşturmuşlar, kent içindeki gecekondular alanlarından rant malzemesi olamayanları ise kente yeni gelen yoksul göçmenler tarafından kiralanarak çöküntü bölgeleri olmaya yüz tutmuşlardır. Kemeraltı bölgesinin Basmane istasyonu çevresinde kalan kısmı bu alanlara bir örnektir. Basmane ve Tilkilik bölgeleri Erken Cumhuriyet dönemi boyunca ve öncesinde kentteki üst gelir grubuna mensup ailelerin ikamet ettiği bir semtten, kırsal çözüme ve sonrasında gerçekleşen göçlerin etkisi ile el değiştirerek, kent merkezine yakın olmak isteyen ve alt gelir grubuna ait göçmenlerin ikamet ettiği bir çöküntü bölgesine dönüşerek, eski toplumsal ve mekânsal değerini kaybetmiş ve tarihi değeri de bölgenin yeni sakinlerinin kentsel koruma ve tarihi değerlere ilişkin farkındalık seviyesi ile ters orantılı olarak bozulma ve yıpranmaya başlamıştır. Yukarıda bahsedilen süreç, İzmir'in birçok tarihi bölgesinde yaşandığı gibi Eşrefpaşa semtinin kuzey kısımları ve Damlacık ve Değirmendağı gibi yakın çevresi de benzer süreci yaşamıştır.

Kırdan gelen göçmenler kendilerine özgü hayat biçimlerini, gelenek ve alışkanlıklarını kente taşımalarının yanında, şehrin özgün kültür ve alışkanlıklarına da zamanla bağlanmaya başlamışlar ve her iki kültürü de harmanlayarak yeni bir yaşam biçimi oluşturmuşlardır (Savur, 2017). Kentsel rantın paylaşıldığı bu dönemde toplumdaki farklı sosyo-ekonomik gruplar kent mekânında rantı paylaşmakta ve birbiri ile kurdukları ilişkinin temelini sermaye oluşturmaktadır ki bu durum ilerleyen yıllarda benimsenecek kentleşme politikalarını etkileyecektir. Ekonomik, sosyal ve mekânsal problemler bir neden ve bir sonuç olarak, kentlerin ve kentlilerin hazır olmadığı bir kentleşme sürecini tetikleyerek, kentleşmenin sağlıklı bir şekilde gelişmesine neden olmuş ve kent merkezinin çeperlerinde oluşan gecekondular yerleşimleri görülmeye başlanmıştır.

Kaçak yapılaşmaların önüne geçilmesi için 1950'lerden itibaren toplu konut çalışmaları başlamış olup, 1975 yılından sonra artarak devam etmiştir. Bu süreçte Eşrefpaşa semtinde beş kat yapılaşma koşullu, her katta brüt alanı 65 m² olan ikişer

daireden toplam 45 adet konut üretilmiştir. 1980'lerden sonra kentin metropoliten karakterinin başlangıcı ile toplu konut çalışmalarına ilişkin hem yerel yönetim hem de özel kooperatifler aracılığı ile proje üretilmeye devam edilmiştir (Karaoğlu, 2001). Eşrefpaşa semtinin de yer aldığı birinci halkada, 1980'lere kadar binalar teker teker kent mekânına eklemlenmekte iken, 1980'lerden sonra toplu konut projeleri ile yerleşik alan büyümüş olup, zamanla kent merkezinde konut inşası için yeterli alan bulunamamasına sebep olmuş ve gelişme ikinci halkaya doğru yayılmıştır (Tekeli, 2017).

5.3.3 1980'lerden Günümüze Planlama Çalışmaları

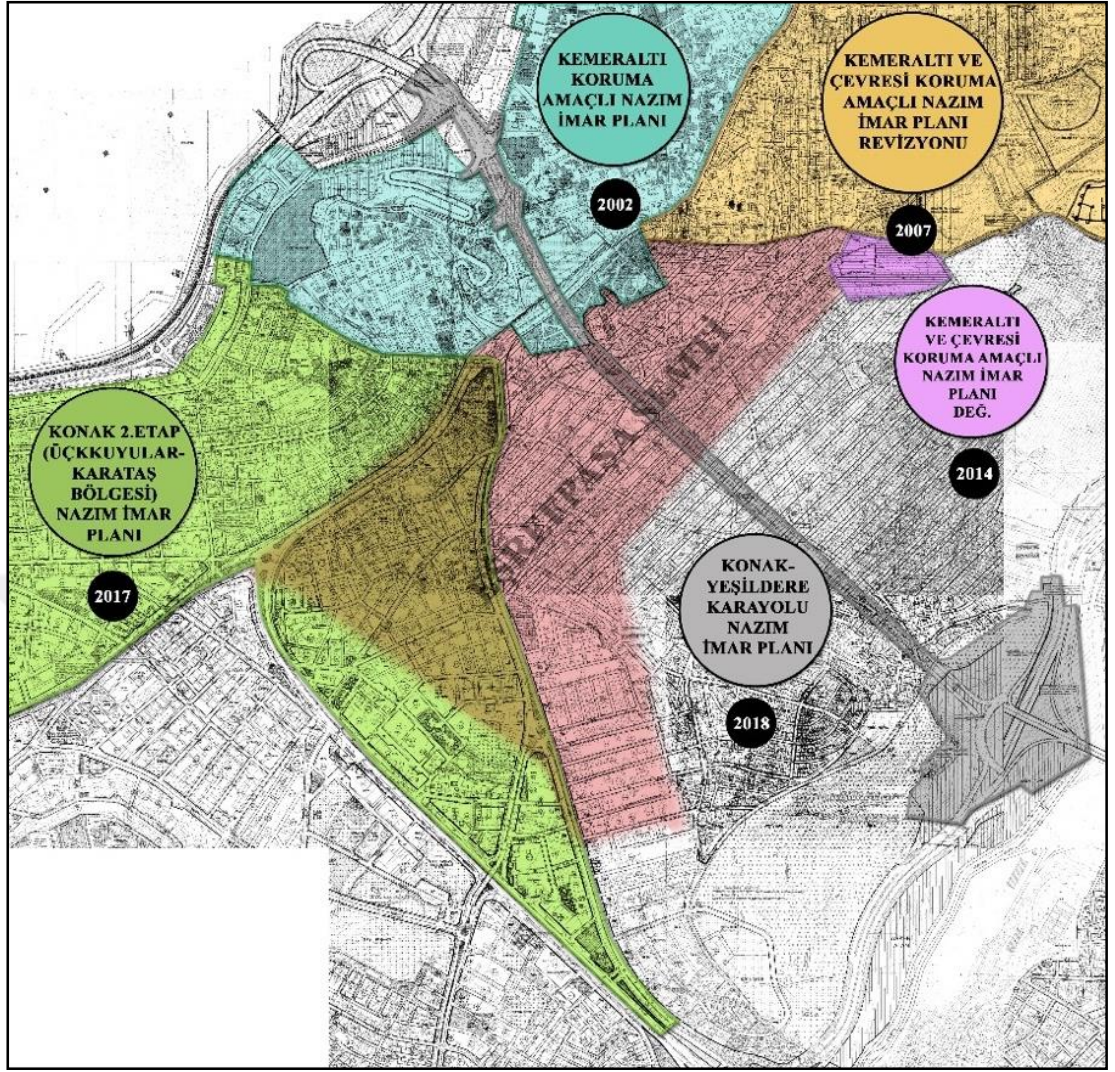
Küresel gelişmelerin etkisi ile İzmir'de de hâkim olan ekonomik çalışmalar, kentin 13.yüzyıldan günümüze taşınan ticari faaliyet potansiyeli ve tarihi kimliği ile bütünleşerek bahse konu bölge ulusal ve uluslararası ekonomik sistemde yerini almıştır (Yücebaş ve Çobanoğlu, 2017). 1980'lerde hâkim olan serbest ekonomi kapsamındaki ekonomik yapılanma ile devlet kamusal faaliyetlerden çekilmiş ve devletçi politikalar çoğunlukla terk edilmiştir. Kamu hizmetleri özelleştirme kapsamına alınması ile ekonomide meydana gelen değişimler imar mevzuatındaki revizyonlar ile kentsel mekânı etkileyerek, kaçak yapılaşmanın olduğu alanlardan politik destek alınması için bu alanlarda hazırlanmak üzere ıslah imar planları ile teknik ve sosyal altyapı ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmıştır (Koçancı ve Ergün, 2018). Şekil 5.41'de, Eşrefpaşa semtinin kuzeyinde yer alan Bayramyeri girişindeki alt geçit inşası öncesi ve inşa sırasındaki konut stoku hakkında bilgi veren üstteki 1960'lara ait, alttaki ise 1980'lere ait iki adet fotoğraf yer almaktadır. 1960'lı yıllarda çekilen fotoğrafta az katlı yapılarla birlikte caddenin köşesinde yüksek katlı bir apartman görülmektedir. Trafik yükünü azaltmak ve ulaşım bağlantılarını düzenlemek için açılan alt geçit inşası sırasında çekilen 80'li yıllara ait fotoğrafta bahse konu az katlı binaların yerini caddenin köşesinde konumlanan yüksek katlı apartman gibi yapıların inşa edildiği görülmektedir.

1985 sonrasında Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde özellikle kırsal alanlarda meydana gelen terör olayları dolayısıyla, ülkenin doğusundan batısına

doğru kitlesel göçler gerçekleşmeye başlamıştır ki Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri kentleşme hızı batı bölgelerden daha yüksek hale gelmiştir (Işık, 2005). Dolayısıyla, göç hareketleri sonucu gerçekleşen kentleşme dinamikleri kapsamında diğer büyük iller gibi İzmir'deki eski göç çekim alanlarına yenileri eklenmiştir (Işık, 2005). Göç dalgası nedeniyle artan nüfus ve dönemin kentleşme pratikleri doğrultusunda, semtteki konut alanlarında yüksek katlı apartman yapılaşmalarının öngörülmesi, eğlence alanı olarak kullanılan Bayramyeri semtinin Varyant'ın inşası ve yapılaşma faaliyetleri ile kullanılamaz hale gelmesi ve bu çerçevede üretilen konut stokları nedeni ile farklı kültürlerin bir arada yaşadığı ve İzmir'in kozmopolit yapısının devam ettiği bu semtte mekânsal ayrıışmalara bağlı olarak sosyal ayrıışmalar başlamıştır.

Şekil 5.41 Eşrefpaşa (Bayramyeri girişi) 1976 (1) ve 1986 (2) yılları (Facebook, 2020)

Şekil 5.42. Eşrefpaşa ve çevresine isabet eden 1/5000 ölçekli nazım imar planı bilgisi (Konak Belediyesi Etüd Proje Müdürlüğünden alınan veriler kapsamında yazar tarafından hazırlanmıştır)

Şekil 5.42’de de görülmekte olan, Eşrefpaşa semti ve çevresine isabet eden alanda hazırlanmış 1/5000 ölçekli uygulama imar planları ve koruma amaçlı imar planları:

- 1- 04.11.2002 tarihli onaylı 1/5000 ölçekli Kemeraltı ve Çevresi Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı,
- 2- 22.11.2007 tarihli onaylı 1/5000 ölçekli Konak-Kemeraltı ve Çevresi Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Revizyonu,
- 3- 10.02.2014 tarihi onaylı 1/5000 ölçekli Kemeraltı ve Çevresi Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Revizyonu,

söz konusu nazım imar planı plan notlarında tescilli taşınmazların korunmasına ilişkin detaylı hususlar belirtilmekte olup, bölgenin altyapı ihtiyaçlarını gidermenin yanı sıra arkeolojik ve tarihsel kimliğin Agora, Cicipark, Antik Stadyum, Kadifekale, Antik Tiyatro ve Kemeraltı tarihi çarşısı ile bir bütün olarak ele alınarak kente kazandırılması amaçlanmıştır.

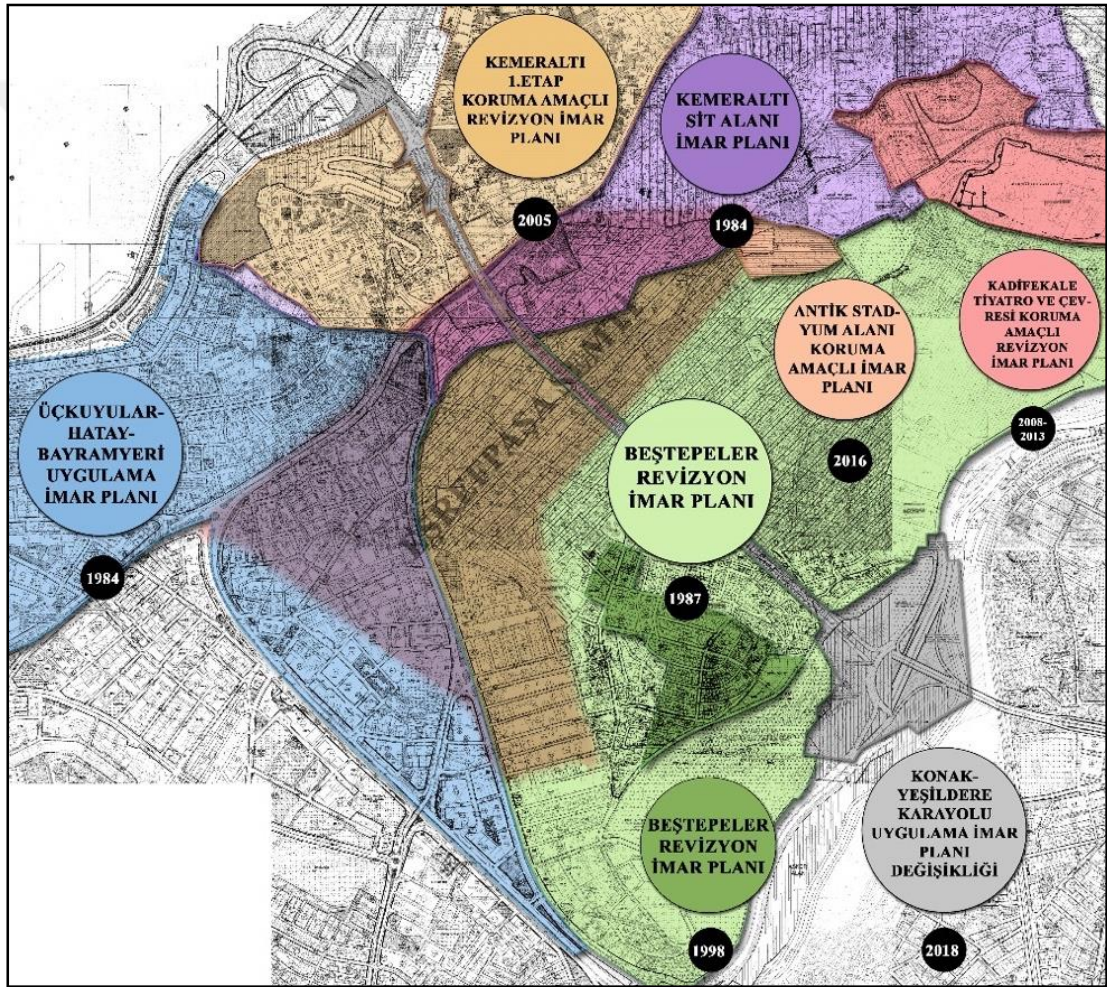
Eşrefpaşa semti ve çevresine isabet eden alanda hazırlanmış 1/1000 ölçekli uygulama imar planları ve koruma amaçlı imar planları:

- 1- 13.08.1984 tarihi onaylı 1/1000 ölçekli Kemeraltı Sit Alanı İmar Planı,
- 2- 03.02.1984 yılı onaylı 1/1000 ölçekli Üçkuyular-Hatay-Bayramyeri İmar Planı,
- 3- 17.11.2005 tarihi onaylı 1/1000 ölçekli Kemeraltı 1.Etap Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı,
- 4- 16.09.1987 tarihi onaylı 1/1000 ölçekli Beştepeler İmar Planı,
- 5- 21.12.1998 tarihi onaylı 1/1000 ölçekli Beştepeler Revizyon İmar Planı ve
- 6- 21.01.2013 tarihi onaylı 1/1000 ölçekli Konak-Yeşildere Karayolu Uygulama İmar Planı Değişikliği

olmak üzere Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından onaylanan Konak Tüneline ilişkin imar planı değişikliği dışında Şekil 5.44'te görülen diğer 1/1000 ölçekli imar planları Konak Belediyesi tarafından hazırlanmıştır.

Eşrefpaşa'nın batı kısmına isabet eden ve Bayramyeri mevkisinden itibaren Üçkuyular'a kadar uzanan alanı kapsayan Konak 2.Etap (Üçkuyular-Karataş Bölgesi) 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı İzmir Büyükşehir Belediye Meclisinin 15.11.2017 tarihli ve 05.1283 sayılı kararı ile onaylanmıştır. Bahse konu alanda yürürlükte olan 1/1000 ölçekli Üçkuyular-Hatay-Bayramyeri İmar Planı, 2017 yılında onaylanan 1/5000 ölçekli nazım imar planı kararları doğrultusunda İlçe Belediyesi tarafından etaplar halinde revize edilecektir.

Şekil 5.44'te mor renk ile boyalı alan 1984 yılında yürürlüğe giren 1/1000 ölçekli Kemeraltı Sit Alanı İmar Planı olup, her ne kadar isminde “koruma amaçlı” ifadesi geçmese bile dönemin koruma mevzuatı ve planlama pratikleri çerçevesinde bu vizyonu taşıyan bir imar planıdır. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 17.11.1978 tarihli ve A-1373 sayılı kararıyla Kemeraltı geleneksel kent merkezi ve çevresinin “Kemeraltı Kentsel Sit Alanı” olarak belirlenmesi kapsamında, 13.08.1984 tarihinde İzmir Büyükşehir Belediye Başkanlığı tarafından 1/1000 ölçekli Kemeraltı Sit Alanı İmar Planı onaylanmıştır.

Şekil 5.44 Eşrefpaşa ve çevresine isabet eden 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı ve Koruma Amaçlı İmar Planı bilgisi (Konak Belediyesi Etüd Proje Müdürlüğünden alınan veriler kapsamında yazar tarafından hazırlanmıştır)

Şekil 5.44'te sarı renk ile boyalı alan, Kemeraltı Kentsel+3. Derece Arkeolojik Sit Alanında, 1/5000 ölçekli nazım imar planı kararları doğrultusunda hazırlanan ve İzmir

Büyükşehir Belediye Meclisinin 17.11.2005 tarihli ve 05.1020 sayılı kararıyla onaylanan Kemeraltı 1.Etap Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planıdır. İmar planı plan notları ile tescilli parsellere, tescilli parsel bitişiği ve karşısındaki parsellere dair imar planı kararları ve imar planı uygulamalarına ilişkin hususlar detaylı bir şekilde belirtilerek, günümüz koruma mevzuatına göre hazırlanmış olan bu plan, 1984 yılı onaylı Kemeraltı Sit Alanı İmar Planı'nın revizyonu niteliğinde olduğundan bu ismi almıştır. İmar Planı Plan notlarında kentsel sit alanında kadastral dokunun da korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescilli yapılar kadar önemli bir veri oluşturduğunu kabul eder. Bu açıdan koruma-kullanma dengesinin nasıl sağlanacağı, kültür katmanına zarar vermeksizin, korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilen yapılar, kadastral doku, sokak dokusu ve çevresi ile bütünleşik alanlar olduğu ve taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenen alanların, geleceğe aktarımının hangi koşullarda sağlanabileceği plan kararları ve plan notları ile belirtilmiştir.

Şekil 5.44'te gri renk ile boyalı ve "Konak Tüneli" olarak bilinen alana ilişkin hazırlanan 1/1000 ölçekli Konak-Yeşildere Karayolu Uygulama İmar Planı Değişikliği, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından Bakanlık Makamının 21.01.2013 tarihli ve 1125 sayılı Olur'u ile onaylanmıştır. Bahse konu imar planı değişikliği, her ne kadar Konak meydanı ve çevresinde yol bağlantıları ile Yeşildere çevre yolunu birbirine bağlayarak, kentin ulaşım ağları üzerindeki yükünü bir nebze azaltmış olsa da imar planı plan notlarının 10.maddesinde bahsi geçen "*Plan değişikliği onama sınırı aynı zamanda karayolu kamulaştırma sınırıdır.*" ibaresi ile bu alanda kalan taşınmazların kamulaştırma işlemlerine ilişkin yerel yönetim ile koordinasyon eksikliğinin olması ve söz konusu taşınmazların bir kısmının Kentsel+3.Derece Arkeolojik Sit Alanında kalması nedeni ile imar planlarının ve koruma pratiklerinin, parsel bazında değil bütüncül olarak plan kararı üretmesi gerektiğinden imar planları bir takım entegrasyon sorunları gerçekleşmiştir. Bu sorunların çözümü için 2018 yılına kadar çalışmalara devam edilmiş olup, bahse konu imar planı değişikliğine ilişkin hukuki süreçler de başlamıştır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğünün 12.03.2018 tarihli ve E.42466 sayılı yazısı ile, 1/5000 ölçekli Konak-Yeşildere Karayolu Nazım İmar Planı Değişikliği ve 1/1000 ölçekli Konak-Yeşildere Karayolu Uygulama İmar Planı Değişikliğinin onaylandığı bilgisi ilçe

belediyesine iletilmiş ve bahse konu planlar 23.03.2018-23.04.2018 tarihlerinde askıya çıkarıldıktan sonra, askı süreci içerisinde yapılan itirazların uygun bulunmaması ile imar planları kesinleşmiş ve planlara yönelik uygulamalara başlanmıştır. Eşrefpaşa ve Beştepeler Bölgesi ile birlikte tünel çıkışına doğru Damlacık ve Bayramyeri Bölgelerini de etkileyen imar planı değişikliği ile, “Kamulaştırma Sınırı” içerisinde kalan birçok parseldeki konutlar boşaltılmış olup, konutların bir kısmının yıkılarak bir kısmının ise yıkılmaya terk edilerek kent içinde atıl ve güvensiz alanlar oluşmuştur. Bunun yanı sıra tünel üzerinde kalmayan ve ama “Tünel Geçiş” hattına yakın konutlar fiziksel olarak zarar görmüştür. Selçuk Mahalle muhtarı ile yapılan şifahi görüşme kapsamında Konak Tüneline ilişkin çalışmalar doğrultusunda 54 hanenin kaybedildiği, bu alanların âtil kaldığını ve güvenlik sorunlarının söz konusu olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda söz konusu imar planı değişikliği, İmar Planı kararlarının önce fiziksel çevreyi bir süre sonra ise toplumsal çevreyi nasıl etkilediğinin en önemli örneklerinden biridir.

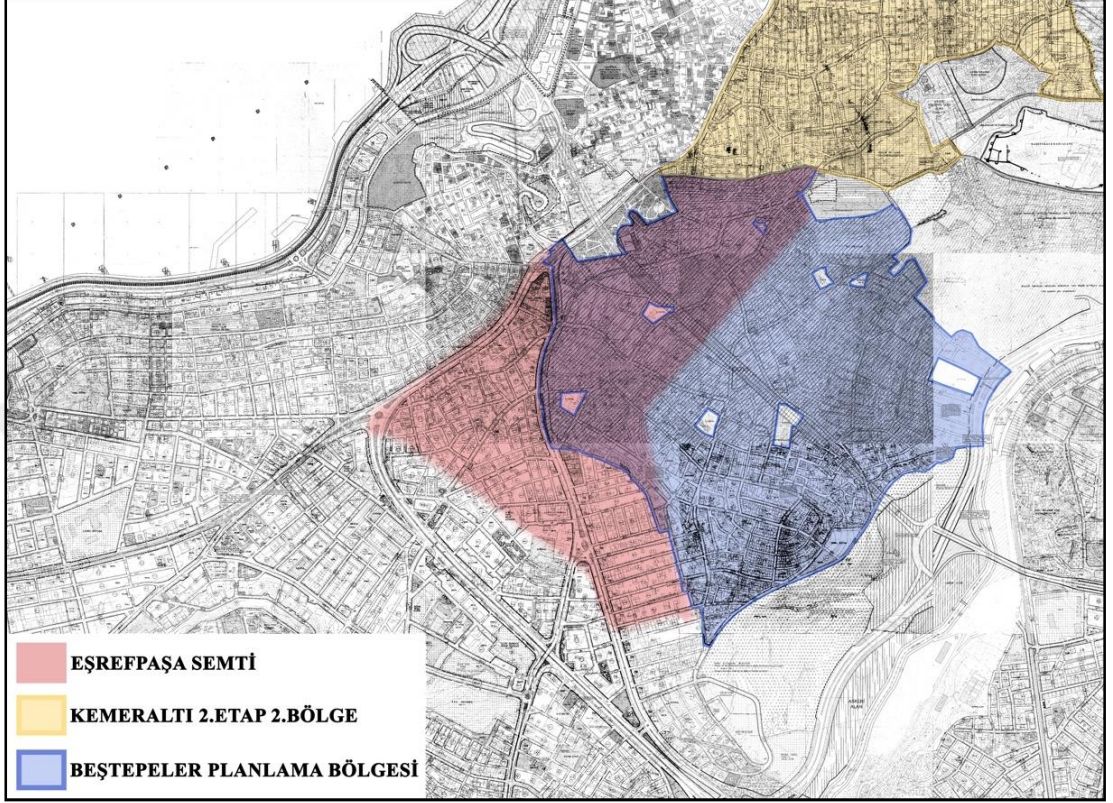
Şekil 5.44’te açık yeşil ile boyalı ve Eşrefpaşa semtinin büyük bir kısmının yer aldığı alanda mülga Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından 16.09.1987 tarihinde 1/1000 ölçekli Beştepeler İmar Planı onaylanmış olup, bahse konu alanın 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı bulunmamaktadır. 30 metre genişliğindeki Yeşillik Caddesi boyunca bahse konu yol aksından cephe alan parseller için Bitişik Nizam- 8 Kat yapılaşma koşullu Ticaret Seçenekli Konut Bölgesi (TM) kullanımı belirlenmiş olup, Eşrefpaşa Caddesinin 14.50 metre genişliğindeki Rakım Elkutlu Caddesine bağlandığı noktadan itibaren Blok veya Bitişik Nizam – 5 Kat yapılaşma koşullu Konut Alanı kullanımı atanmıştır. Yol genişliğine bağlı olarak o yoldan cephe alan konut adalarının da kat yüksekliklerinin farklılaştığı göz önüne alındığında, 14.50 ve 12 metre yoldan cephe alan parseller Blok Nizam – 5 Kat; 8 ve 10 metre yoldan cephe alan parseller Blok Nizam – 4 Kat; 5, 6, 7 ve 8 metre genişliğindeki yollardan cephe alan parseller ise Blok Nizam – 3 Kat yapılaşma koşullu Konut Alanı olarak belirlenmiştir. İmar Planında Yeşillik Caddesi ve Eşrefpaşa Caddesi dışında konut altı ticaret önerilmediğinden, alanın büyük bir kısmında özellikle iç taraflarında Konut alanlarının yoğunluğu oluşturduğu görülmektedir.

Şekil 5.44'te pembe ile boyalı alanda ise, kentin Kadifekale, Agora, Antik Tiyatro gibi önemli tarihi değerlerinden olan ve İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 22.10.1991 tarihli ve 3234 sayılı kararı ile 1.Derece Arkeolojik Sit Alanı, aynı kurulun 28.11.2013 tarihli ve 1627 sayılı kararı ile bir kısmı 1.Derece bir kısmı 2.Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak belirlenen Antik Stadyum Alanına yönelik 1/5000 ölçekli koruma amaçlı nazım imar planı doğrultusunda hazırlanan 1/1000 ölçekli Antik Stadyum Koruma Amaçlı İmar Planı İzmir Büyükşehir Belediye Meclisince 2016 yılında onaylanmıştır. Bu doğrultuda stadyum alanının tarihi değeri dikkate alınarak doku izleri korunmaya çalışılmış, bu alanlarda yapılacak uygulamalar için Koruma Kurulundan karar alınmaksızın işlem yapılamayacağı vurgulanmıştır.

1955 yılı onaylı 1/2000 mikyaslı İzmir Şehir İmar Planı ile karşılaştırıldığında, 1987 yılı onaylı 1/1000 ölçekli Beştepeler İmar Planında Kadifekale caddesi olarak anılan Eşrefpaşa Caddesi, Rakım Elkutlu Caddesi ve paralelindeki 574 Sokak gibi Eşrefpaşa'nın güneyini ve Beştepeler bölgesini besleyen ana yol akslarının kullanıldığı ve planlama alanının doğuya doğru büyüdüğü izlenmektedir. 1955 yılından sonra bölgeye gelen göçmenler nedeniyle, 1955 yılı onaylı imar planında "İskân Dışı" alan olarak belirtilen günümüzde 1.Kadriye ve 2.Kadriye Mahallelerinin olduğu alanların doğu kısımlarına isabet eden konut alanları, 1987 yılı onaylı uygulama imar planı ile Konut Alanı içine alınmıştır.

İmar planının hazırlandığı dönemde yürürlükte olan Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik, 14.06.2014 tarihli ve 29030 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği ile yürürlükten kaldırılmıştır. Bunun yanı sıra, imar planı kapsamında gerçekleştirilecek uygulama ve inşaatlarda, İzmir Büyükşehir Belediyesi İmar Yönetmeliği'nin yerine Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mesleki Hizmetler Genel Müdürlüğü'nün 2013/13 sayılı Genelgesi ile Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliği kullanılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla, alandaki imar planı kararları, hazırlandığı dönemin imar mevzuatı kapsamında oluşturulması nedeniyle, birçok ada-parcelde Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliği'nin gerektirdiği minimum parsel büyüklüğü ve bina derinliğini sağlayamaması ile bu alanda imar uygulamalarında aksaklıklar yaşanmış olup, imar planının uygulanamaması durumu,

günümüze ait güncel imar mevzuatı ve ilgili yönetmelikler kapsamında bir imar planı hazırlanmasını gerekli kılmıştır.

Şekil 5.45 Eşrefpaşa semti ve çevresine isabet eden ve Konak Belediye meclis kararı kapsamında imar planı ve imar uygulamaları durdurulan alanlar (Konak Belediyesi Etüd Proje Müdürlüğünden alınan veriler kapsamında yazar tarafından hazırlanmıştır)

Bu doğrultuda, Şekil 5.45'te mavi ile boyalı olarak görülen, Eşrefpaşa semtinin bir kısmının isabet ettiği, Beştepeler Planlama Bölgesi olarak adlandırılan çalışma alanında ise yaklaşık 127 hektarlık bir yüzölçüme sahip olup, Dayıemir, Dolaplıkuyu, Selçuk, Aziziye, İmariye, Tınaztepe, Duatepe, Kocatepe, Çimentepe, Zafertepe, 1.Kadriye, 2.Kadriye, 19 Mayıs ve Hasan Özdemir Mahallelerini kapsamaktadır. Konak Belediye Meclisinin 05.11.2019 tarihli ve 157/2019 sayılı kararı ile yürürlükteki imar planı ve imar planı uygulamaları durdurulmuştur. İmar uygulamalarının çoğunlukla tamamlandığı Zafertepe Mahallesinin bir kısmı, yürürlükteki imar planında belirlenen eğitim tesisi alanları ile İzmir Büyükşehir Belediyesi Piknik ve Rekreasyon Alanının hariç tutulması, ayrıca çalışma alanı içerisinde yer alan parsellerden meclis kararı öncesinde ruhsat başvurusu olanların

değerlendirilmesi koşuluyla uygun bulunmuştur. Bahse konu alanda, 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı ve 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı Revizyonu çalışmaları devam etmektedir.

Şekil 5.45'te sarı ile boyalı olarak görülen ve Kemeraltı 2.Etap 2.Bölge olarak adlandırılan alan, yaklaşık 54 hektarlık bir yüzölçüme sahip olup, mülga İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 30.01.2002 tarihli ve 9728 sayılı kararı ile ilan edilen Kemeraltı Kentsel+3.Derece Arkeolojik Sit Alanında kalmaktadır. Ali Reis, Altay, Kadifekale, Kubilay, Mirali, Sakarya, Süvari, Tuzcu, Ülkü ve Yeni Mahallelerini kapsayan alanda yürürlükteki imar planı ve imar uygulamaları Belediye Meclisimizin 09.07.2015 tarihli ve 117/2015 sayılı kararı ile durdurulmuştur. Bahse konu alanda 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Revizyonu, 1/1000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Revizyonu ve 1/500 Ölçekli Yerleşim Planı çalışmaları devam etmektedir.

Sonuç olarak, Eşrefpaşa semti ve çevresinin planlama süreci döneminin koşulları çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir süreçtir. Tarihi konut stokunun ve insan ilişkilerinin ön planda olduğu sosyal dokusu ile Eşrefpaşa semti 1980'lerden sonra İzmir'in birçok bölgesinde olduğu gibi döneminin ekonomik faaliyetler, arsa potansiyeli ve sermaye piyasasından bağımsız kalamayarak kentleşme politikalarına maruz kalmıştır. Bu süreçte bölge aynı zamanda Güneydoğu Anadolu bölgesinden gerçekleşen yeni bir göç akışı ile sosyal açıdan önemli değişimler geçirmiştir. İzmir tarihi kent merkezini ağırlıkla etkisi altına alan böyle bir göç süreci bir yandan eski Eşrefpaşa sakinlerini ve bu kapsamda mübadil ailelerin bir kısmını kentin başka semtlerine ötelerken, yeni gelenlerin bölgeyle aidiyet ilişkisi geliştirememiş olmaları nedeniyle, fiziksel bir yıpranma süreci de kendisini göstermeye başlamıştır. Buna tarihi yapı stokunun bulunduğu yerlerde fiziksel eskime bağlamında tarihi yapılar açısından ortaya çıkan tahribat ve yok olma süreci de eklenmiştir. Böylece 2000'lere gelen bölge gerek yerel gerek merkezi yönetimin idari ve siyasi açıdan sermayeye hareketlilik sağlayacak bir mekânsal yeniden yapılanma stratejisi benimsemesiyle, buna dayalı projeler ve giderek kentsel dönüşümü temel alan plan stratejileri ile karşı karşıya gelmiştir. Eşrefpaşa'da olduğu gibi gecekondularının

kent merkezine yakın alanlara eklenilerek oluştuğu bölgelerde sayıca az olan konutların arsa fiyatlarının oldukça yüksek olması tahmin edilebilir bir durumdur (Es ve Ateş, 2004). Bu koşullar, son süreçte ülke genelinde izlenen biçimde gle oluşmuş yaşama alanlarının ağırlıkla kentsel dönüşüm uygulamalarının konusu haline gelmesini nedenlemiştir. Söz konusu projeler ise hak sahibini borçlandırma yöntemi ile mekânsal bir dönüşüm öngörmekte, ancak mevcut toplumsal şartlar açısından sahip olmadıkları hassasiyetler temelinde birçok sosyo-ekonomik problemi de beraberinde getirebilmektedirler (Tezcan ve Zengin elik, 2017). Kentsel dönüşüm ve kentsel yenilemeye ilişkin projeler her ne olursa olsun, mekândan ve sosyal dinamiklerden bağımsız olarak hazırlanmamalı, sermaye ve şehircilik ilkeleri arasında kurulan dengede, sağlıklı bir yaşam alanı oluşturulmalıdır.

5.4 Derinlemesine Görüşmelerin İrdelenmesi

Tarihe yeni bir bakış açısı ile yaklaşmayı sağlayan “Tanıklık Edebiyatı” bir edebi araç olarak, devletlerin resmi tarih kayıtlarının, bireylerin travmatik olaylar karşısında kaydettikleri tarihi bellekleri çerçevesinde yeniden ele alınmasıdır (Bedlek, 2017). Bu kapsamda sözlü tarih çalışmalarının, görgü tanıkları tarafından dile getirilen ve subjektif bir niteliğe sahip olduğunu belirtmek mümkün olup, bahse konu çalışmaların modern çağın devlet merkezli tarih anlayışının aksine, birey merkezli olması ve bu doğrultuda bellek olgusundan beslenmesi, bu otobiyografik eserlerin toplumsal ve siyasi baskıların törpülediği tarih yazımında önemli bir yere sahiptir (Bedlek, 2017).

Eşrefpaşa semtinde ikamet eden veya bir dönem bu semtte yaşamış olan mübadillerin ikinci ve üçüncü kuşaklarının, bahse konu alanın maruz kaldığı, Cumhuriyet döneminden günümüze kadar gerçekleşen göçler ile sosyal yapıdaki dönüşüm sürecinin etkilerini ve planlama çalışmalarını nasıl algıladıklarını anlamak için sözlü görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bahse konu görüşmeler kapsamında, g alan bir kent olarak İzmirden artan nüfusun ihtiyaçlarının karşılanması, kamusal hizmetlerin sağlanması amacıyla yolların genişletilmesi, barınma ihtiyacına yönelik konut alanlarındaki kat yüksekliklerinin arttırılması gibi plan karar kararlari kapsamında gerçekleştirilen mekânsal değişimlerin sosyal yapıya etkisinin tespit

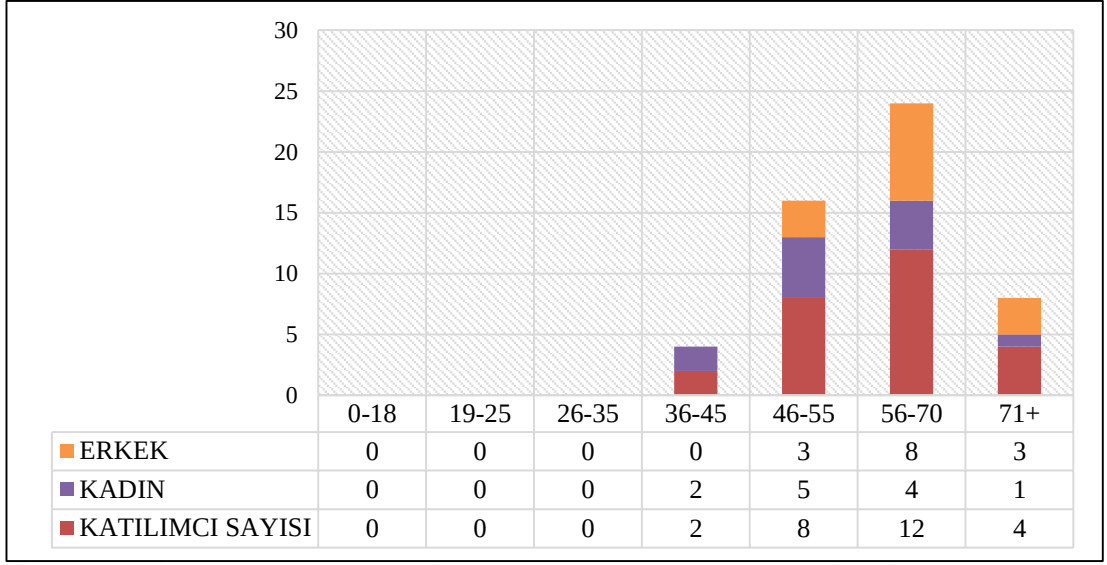
edilebilmesi ve bahse konu alanın, çevresinde verilen imar planı kararlarından nasıl etkilendiğine ilişkin incelemenin alan kullanıcısı olan mübadil yakınları tarafından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra alandaki demografik dinamikler ile ilişkili olarak mübadele belleğinin ve kültürün halen alanda yaşatılıp yaşatılmadığına dair farkındalık düzeyinin saptanması da hedeflenmiştir.

5.4.1 Toplumsal Göstergeler

Derinlemesine görüşmeler, mübadele dernekleri ve muhtarlar aracılığıyla Eşrefpaşalılar ile gerçekleştirilmiş olup, bahse konu alanda mübadil ve mübadil yakınlarının önemli bir kısmının Eşrefpaşa'dan taşınması, alanın genel sosyal dokusunun çoğunlukla Doğu ve Güneydoğu Anadolu ve Suriye kökenli göçmenlerden oluşması gibi nedenler ile istenilen sayıya ulaşamamıştır. Yine de Eşrefpaşa Semtinde ikamet eden ve bir dönem ikamet etmiş toplamda 26 kişi ile yapılan görüşmelerin detayları bu bölümde açıklanmaktadır.

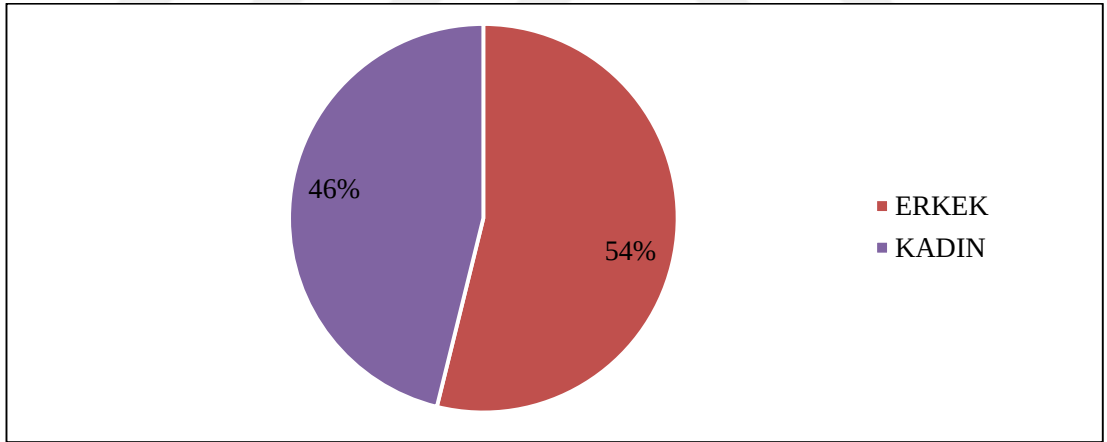
5.4.1.1 Köken

Çoğunlukla 35-85 yaş aralığındaki kişilerle görüşme fırsatı yakalanmıştır. Tahmin edileceği üzere, mübadillerin ileriki kuşaklarının bir kısmı Eşrefpaşa'yı terk etmiş ve kalanların da görüşme önemli bir kısmı 55 yaş ve üzeri kişilerden oluşmaktadır (Şekil 5.46). Semtte genç olarak nitelendirilebilecek mübadil torununa rastlanmamış olup, bunun nedeninin vakit geçirdikleri alanların yaş itibariyle okul, okul sonrası zamanlarda ise Alsancak ve Güzelyalı gibi kentin eğlence merkezleri olduğu düşünülmektedir.

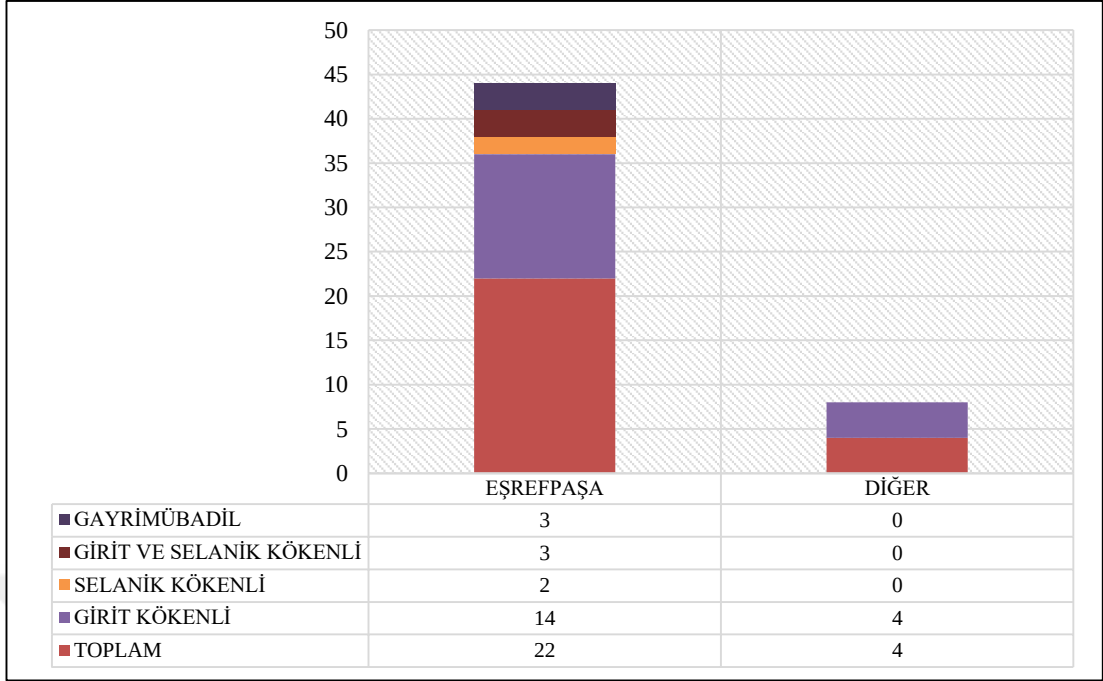
Şekil 5.46 Görüşme yapılan kişilerin yaş aralığı ve cinsiyetleri

Mübadillerin ikinci ve üçüncü kuşakları ile görüşmeler gerçekleştirilmiş olup, 26 adet görüşmecinin 12'si kadın, 14'ü erkektir. Ki bu da %46'sı kadın, %54'ü ise erkek olacak bir orana tekabül etmektedir (Şekil 5.47).

Şekil 5.47 Görüşmecilerin cinsiyet oranı (%)

Bahse konu görüşmecilerin kökenlerine ilişkin soru yöneltildiğinde, Şekil 5.48'de de detaylı olarak görüldüğü üzere görüşmecilerin %69'unun Girit kökenli, %12'sinin Girit ve Selanik kökenli, %7'sinin Selanik kökenli ve %12'sinin ise gayri mübadil olduğu bilgisi edinilmiştir.

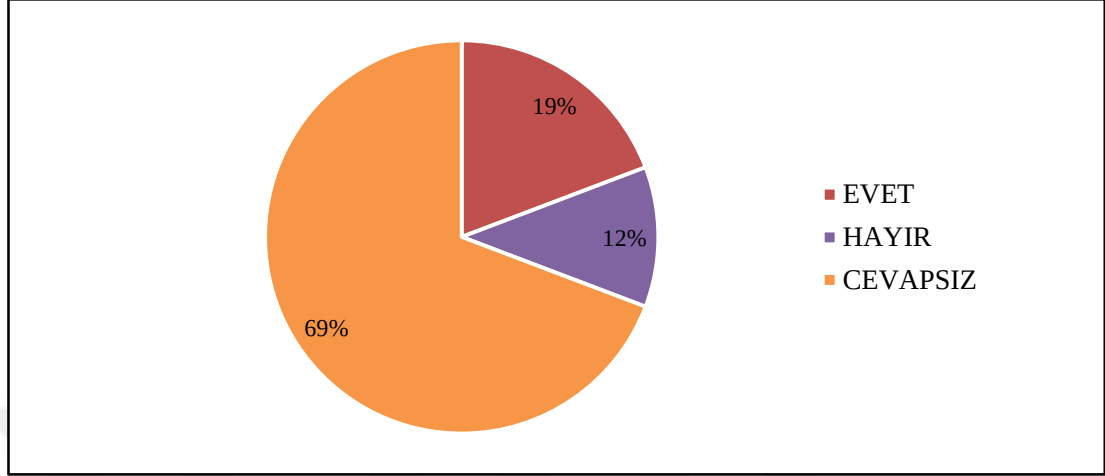
Şekil 5.48 Görüşme yapılan kişilerin ikamet bölgeleri ve memleketleri

Görüşme yapılan kişilerden %15'i Eşrefpaşa kökenli olup bu semtten taşınmış, görüşmecilerin %85'i halen Eşrefpaşa'da ikamet etmektedir.

5.4.1.2 Mübadele Göçü Sonrası Karşılaşılan Sorunlar

Mübadillerin bir kısmının Anadolu'ya geldiklerinde yerli halk tarafından sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarını ifade eden çalışmalar yapılmıştır. Doğal olarak bu gibi davranışlar Yunanistan'da da görülmüş olup, uzun süren ve toplumsal, mekânsal ve ekonomik tahribata yol açan savaşlardan sonra gerçekleşen mübadele göçü hem mübadilleri hem de gayri mübadilleri etkilemiştir. Bu doğrultuda ilk kuşak mübadiller arasında özellikle Girit kökenli olanların kente geldikleri ilk yıllarda yerli halk ile ortak bir dili paylaşmadıklarından ne iş ne de günlük hayat ile ilgili iletişimlerin uzun erimli bir süreçte kurulduğu bilgisi edinilmektedir. Girit'tin Anadolu ve Rumeli ile karadan bir bağlantısının olmamasından kaynaklı olarak Giritli mübadillerin bir kısmı, Türkçe ve Rumcadan ziyade Romeika ismi verilen ve Antik Yunanca olarak bilinen bir dil konuşmaları ve ot ve zeytinyağı odaklı beslenme kültürleri nedenleri ile iskân edildikleri bölgelerdeki yerli halk tarafından dışlanmaya maruz kalmış ve “yarım gavur” olarak isimlendirilmişlerdir. Girit kökenli görüşmecilerin belirttiği üzere

mübadiller uzun yıllar içlerine kapanmışlar ve kendi aralarında kurulan evlilik bağları ile yerli halk ile akrabalık ilişkilerine geç başlamışlardır.

Şekil 5.49 İlk kuşak mübadillerin yaşadıkları sorunlara ilişkin bilgi durumu

Görüşmecilere ilk gelen mübadillerin sosyal mesafeye maruz kalıp kalmadıklarına ilişkin soru yöneltildiğinde %19'u Evet, %12'si Hayır ve %69'u ise Bilmiyorum cevabını vermiştir (Şekil 5.49). Genel olarak ilk kuşak mübadiller yaşadıkları toplumsal sorunlardan sonraki kuşaklarına aktarımda bulunmamaları nedeniyle görüşmecilerin belleğinde 1920'lerde yaşanan sorunlar belirsizdir. Bu nedenle görüşmecilerin bir kısmı Bilmiyorum cevabını vermişler veya sessiz kalmışlardır. Hayır cevabını verenler ise aile büyüklerinin bir şekilde akrabaları ile iletişim kurarak onlar ile birlikte ekonomik düzenlerini oturttuklarını ve bir kısmının akrabalarının yanında yaşamaya başladığı belirtmiştir. Göçmenlerin birbirlerine destek olması, hemşerilik ilişkilerine dayalı bağların kuvvetlenmesine ve -eğer yaşanmışsa da- toplumdan dışlanmanın hayatlarını derinden etkilememesine yardımcı olmuştur. Evet cevabını verenler ise genelde ailelerinin ilk gelen mübadillerden olduğu aktararak, herhangi bir şekilde toplumsal destek ortamının sağlanamaması, özellikle Türkçe bilmeyen Giritli mübadillerin yerli halk ile anlaşamamasından kaynaklı olarak sıkıntıların yaşandığını iletmektedirler.

Konuyla ilgili olarak Hirschon'un (2016) da belirttiği üzere zorunlu olarak gerçekleştirilen göçler sonucunda her ne kadar mübadillerin bir kısmı yerli halka uyum

sağlayabilmiş olsa da bir kısmı da yerli halk tarafından dışlanmaya maruz kalmıştır. Yunanca konuşan Müslüman mübadillerin “gavur”, Türkçe konuşan Ortodoks mübadillerin ise “Türk tohumu” gibi etnik ve dini kimliklerine saldıran hitaplar, Lozan Anlaşmasının sosyolojik anlamda yarattığı travmanın ve nüfus değişimi ile iskân edilen mübadillerin sorunsuz asimilasyonu beklentisinin gerçekten uzak ve pratiğe dokunmayan bir yaklaşım içerdiğini gösteren örneklerdendir (Hirschon, R., çev., 2016).

Görken (2018) ise anadilleri Rumca olan mübadillerin göç ettikleri topraklara uyum sürecinin, “gavur” olarak yaftalanmaları, kız alınıp verilmemesi ve 1930-1940 yıllarında “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyası nedeni ile Rumca konuşan mübadillere kesilen para cezaları gibi olaylar nedeniyle zorlu geçtiğini belirterek, savaş ve göç kaynaklı travmalar ve toplumsal olarak dışlanmanın etkisi ile, soyadı kanunu çıktığında mübadillerin “Türk” ve “Vatansever” gibi soyadları edindiğini, böylece topluma uyum sağlama ve vatan olarak kabul ettikleri toplum içinde kabul görmeye çabaladıklarını ifade etmiştir. Ayrıca, 1950’lerden itibaren toplumun iki yarısı olan mübadiller ve yerli halk arasındaki ilişkilerin yumuşamaya ve sınırlar bulanıklaşmaya başladığını eklemiştir. Benzer şekilde Emgili (2017) de milli kimliğin inşasında “vatandaş Türkçe konuş” kampanyası gibi modernleşme projeleri döneminde toplum tarafından Yunan kimliği ile ilişkilendirilen mübadiller kendi içlerine kapandıklarını belirtmiştir.

Yukarıda da belirtildiği üzere, mübadiller Anadolu halkından farklı bir kültür bilincine ve özellikle Girit kökenlileri etkileyen, iletişimde farklı bir dil kullanımına sahip oldukları için her ne kadar İzmir kent merkezi ve Eşrefpaşa semti kozmopolit ve çok katmanlı bir demografik yapıya sahip olsa da yerli halkın önemli bir kısmı tarafından yadırganmıştır. Selanik kökenli göçmenlerin Anadolu ile kara bağlantısının olması ve izole bir hayata sahip olmamaları nedeniyle “gavur” gibi hitaplara çok fazla maruz kalmamışlar, ancak gerek Romeika olarak anılan ve Yunancaya benzeyen bir dil ile iletişim kurdukları gerekse izole ada hayatının getirisi olarak Anadolu’ya oranla hem mutfak alışkanlıkları hem de adetleri açısından farklı bir yaşam tarzına sahip olmaları nedeniyle Girit kökenli mübadiller çokça “gavur”, “yarım gavur” gibi

hitaplara maruz kalmıştır. Bunu destekleyen görüşmecilerin ifadeleri aşağıda yer almaktadır (Kişisel iletişim, 16 Kasım 2019):

“Biz küçükken bütün komşular Giritliydi. Otururlardı sohbet ederlerdi. Ben de öğrenmek istiyorum, çocuğum. ‘Anne, ne söylediniz ben de bileyim.’ ‘Sen konuşma kızım, gerek yok’. ‘Anne biraz alayım.’ Öğretmiyorlardı. Biz kendi kendimize ufak tefek öğrendik. Mesela çok eskiden televizyonda bir kanalda sırf Yunan kanalı vardı. Siyah beyaz. Otururduk böyle, annem anlıyordu tabii, konuşuyordu kendi dilinde. Anne ne dediler, derdim. Aa sus be kakomira, derdi.”

“Herkes birbirini tanıyordu zaten. Bugünkü durumla o günkü durumu mukayese edersek şimdi oturduğumuz sokakta kimseyi tanımıyorum ben. Caddeye çıktığımızda herkes birbirini tanırdı, işte Giritli kadınlar Giritlice konuşurlardı. Ben anlardım.... Annem hem Türkçe bilirdi hem Giritlice bilirdi. Babam da öyle. İçeride kabul biraz sıkıntılı olduğundan dolayı. Aile evlilikleri de çok yaygın Giritlilerde. Akraba evlilikleri. Annem babam da akraba evliliği. Benim en çok etkilendiğim ne olmuştur, biliyor musun? İnsanın yetişme çağında, gelişme çağında, o delikanlı dönemine giriyorsun ya, o dönemde şey vardı mesela ‘Vatandaş Türkçe Konuş’. İşte ben anneme diyorum ki, anne anneannem niçin Türkçe konuşmuyor, gibi. Aslında ben kendimin en büyük eksiklik hatası olarak Rumcayı keşke öğrenseydim.”

“Eskiden diyorlardı mesela, şimdiki zaman olsa. Şimdi herkes dernek kuruyor. Giritliler mesela şimdi ön tarafa çıktı yani. Herkes Giritlileri şey yapıyor (biliyor/önemsiyor) ama o zamanlar bize yarım gavursunuz siz işte diyorlardı gerçekten. Siz diyorlardı yarım gavursunuz, gelmişsiniz oralardan, burada diyorlardı, Müslüman değiliz gibi davranıyorlardı. Ama sonra sonra tabi insanlar birbirini öğrenmiş, bizden önceki insanlara daha çok zulmetmişler ilk geldiklerinde. Bize de diyorlardı.... Siz nerelisiniz, Giritliyiz diyordum, siz yarım gavursunuz diyorlardı bize. Biz ne olduğunu da anlamıyorduk. Ama nedir yani yarım gavurluk? Benim babaannem beş vakit namaz kılan bir insandı. Ben sevmiyorum ırkçılığı.”

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere yerli halk ile ortak bir hayat paylaşma ve iki halkın birbiri ile kaynaşması sürecinde özellikle ilk kuşak mübadiller ve mübadele öncesi gelen Girit göçmenleri ciddi sıkıntılar yaşamışlardır. Bölge halkına kendilerini kabul ettirebilme ve topluma adapte olabilmek için Giritçe olarak da anılan bu dili konuşmamaya ve özellikle sonraki nesillere aktarmamaya özen göstermişlerdir. Ancak gelen yaşlılar Türkçeyi öğrenememiş, yetişkin mübadiller her iki dili de zamanla etkin biçimde kullanarak hayatlarına devam etmiş ve çocuk olarak nitelendirilen mübadiller Giritçeyi akıcı bir şekilde öğrenmeden Türkçeyi anadilleri olarak kullanmışlardır. Dönemin politikaları gereği ülkede çok çeşitli bölgelerden gelen göçmenler ülkenin resmi dili olan Türkçeyi öğrenmek zorunda olmuşlardır. Her ne kadar Girit ve mübadil kültürünün önemli bir bileşeni olan Giritçenin günümüzde çok az kişi tarafından kullanılması kültürel ve tarihi anlamda bir kayıp olsa da resmi işlerin yürütülmesi, ülke içinde eğitim ve kamu faaliyetlerinin devamı ve eğitim dilinin ortak ve resmi bir dil olan Türkçe'nin mübadillerce öğrenilmesi topluma ve ekonomiye adaptasyonda oldukça önemli bir adım olmuştur.

5.4.1.3 Mübadil Kökenlilerin Eşrefpaşa'yı Tercih Etme Nedenleri ve Kentiçi Hareketlilik

Eşrefpaşa semti İzmir'in giriş kapılarından biri olduğundan, semt kimliği üzerinde göç ve göçmenlerin önemli bir payı vardır. Eşrefpaşa gibi çoğunlukla göçmenlerin ikamet ettiği Ballıkuyu, Kadifekale etekleri ve Beştepeler bölgelerinde özellikle 1980 sonrası göçler ile bu alanlardaki etnik ve ekonomik dengelerin değişmesi, gayri-resmi işlerin bu alanlarda yaygınlaşması ile gerek mübadillerin gerekse muhacirlerin önemli bir kısmının bu alanları terk etmelerine, planlı yapılaşmanın yaygın olduğu Hatay ve Üçyol bölgelerine taşınmalarına neden olmuştur. Dolayısıyla mekândaki değişimler ile toplumsal değişimler birbirini beslemiş ve etkilemiştir. Semtin sosyal yapısından kaynaklı değişimler, mekâna yansımış, bu da Eşrefpaşalılık kimliği temelinde kendini tanımlayanların semtin evrildiği forma alışamaması ve çevre mahallelere dağılmalarına neden olmuştur.

Eşrefpaşa’da ikamet eden görüşmecilere, yaşadıkları bölgeden taşınmayı düşünüp düşünmedikleri ve eğer ki taşınmak isterlerse bunu hangi semte doğru gerçekleştireceklerine ilişkin yöneltilen soru karşısında hiçbiri taşınmak istemediğini, ancak gidenlerin Tablo.5.4’te görülen nedenler ile bölgeyi terk ettiğini, kendilerinin de semtte kalmalarında etkili olan nedenleri ifade etmişlerdir. Eşrefpaşa dışında ikamet eden görüşmeciler ise semttten göç etmelerinde etken olan hususları belirtmişler, tüm nedenler Tablo 5.4’te düzenlenmiştir.

Tablo 5.4 Eşrefpaşa’dan taşınmaya ve Eşrefpaşa’da kalmaya sebep olan etkenler

Nedeni	Taşınmak İsteyenler	Taşınmak İstemeyenler
	Bölgenin Sürekli Göç Alıyor Olması	Akrabalık İlişkileri
	Enformel Ekonomik Faaliyetler	Mekânsal Alışkanlık
	Güvensizlik (uyuşturucu, âtil ve eski binalar)	Bölgenin Coğrafi Konumu Gereği Merkeze Yakın Olması
	Farklı etnik unsurlar arasındaki tahammülsüzlük	Az Katlı ve/veya Müstakil Konutta Yaşama İsteği
	Kentsel dönüşümün olmaması	İşyerinin Bu Alanda Olması
	Konut Stokunun Eski ve Bakımsız Olması	
	Eğimli Bir Bölge Olmasından Kaynaklanan Ulaşım Sorunları	
	Kamusal ve Kültürel Alan Yetersizliği	

Görüşme verileri incelendiğinde, 26 kişi ile yapılan görüşmede görüşmecilerin tümünün şu anda ikamet ettikleri semttten memnun oldukları belirtilmiş, Eşrefpaşa’da oturanların bu bölgede oturmaktan Tablo 5.4’te görülebilen hususlardan kaynaklı keyif aldıkları belirtilmiştir. Özellikle 65 yaş ve üstü olan mübadiller için Eşrefpaşa’nın mekânsal özelliklerinden ziyade alışkanlık, yaşanmışlık, akraba ve arkadaş ilişkilerinin ön planda olduğu görülmekte olup, aynı zamanda az katlı veya müstakil konutlarda yaşamının da yüksek katlı apartmanda yaşamaktan daha çekici

geldiği ifade edilmiştir. Özellikle esnaf olan görüşmeciler için komşu esnaflar ile olan ilişkiler, sürekli bir iletişim ve yardımlaşma gibi durumların çok önemli olduğu anlaşılmıştır. İlerleyen bölümlerde bahsedilecek olan Eşrefpaşa Caddesi'nin genişletilmesi çalışmalarının esnaflar arasındaki ilişkinin zedelenmesine neden olmasına değinilmiş olması dahi insan ilişkilerinin semtteki yaşam kalitesini ne kadar etkilediğinin bir göstergesidir.

Tablo 5.4'teki mübadillerin semti terk etme nedenlerine yönelik etkenler sosyal doku ve mekânsal dokunun değişimi olmak üzere iki temel başlığa ayrıldığında, semtin mübadiller tarafından terk edilmesinin nedenlerine dair yöneltilen sorulara cevap veren göçmenlerin %31'i imar planı kararları ve mahalle dokusunun bozulmasına ilişkin mekânsal nedenler ile %69'u semte gelen göçmenlerden dolayı rahatsızlık yaşama ve aidiyet duygusunun zedelenmesi gibi sosyolojik nedenleri belirtmişlerdir. Eşrefpaşa semtindeki mübadillerin bir kısmı akrabalık ilişkileri, mekânsal alışkanlıklar ve aidiyet hissi nedenleriyle bu semtte ikamet etmeye devam ederken, büyük bir kısmı ise bölgedeki sosyal yapının değişmesi ve mekânın gerek sosyal yapının değişime bağlı olarak gerekse dönemin kentleşme politikaları ve semtin gereksinimleri kapsamında farklılaşması ile bahse konu alandan taşınmışlardır.

Selanik kökenli üçüncü kuşak mübadillerden olan görüşmecimiz Eşrefpaşa semti ve çevresindeki sosyal yapının değişimini aşağıdaki gibi özetlemiştir (Kişisel iletişim, 4 Ocak 2020):

“Mahallede, yukarılarda çok az kaldı ama, yani mübadil gelenler gerçekten az kaldı ve çok üst mahallelerimde. Bizimki (Aziziye Mahallesi) karma bir yapıya sahip. Ben burada doğdum büyüdüm ancak 1995-96'dan sonra doğudan göç olmaya başladı. Eski yerleşik olan insanlar da yaşları gereği yaşlandılar öldüler, çocukları kalmak istemedi. Onlar da farklı semtlere gittikleri için, burası daha çok doğunun göç alanı gibi oldu daha sonrasında. Bu yüzden çok tek tük insanlar kaldı bizim gibi göçmen diyebileceğim.”

Göz ardı edilemeyecek bir başka konu da İzmir kent merkezi özelinde düşünüldüğünde, Alsancak-Punta, Liman Arkası, Göztepe ve Güzelyalı gibi semtlerde konutların satış fiyatı ve kira ücretleri kırdan kente gelen ve/veya Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan gelen göçmenlerin karşılayamayacakları meblağdadır. Dolayısıyla semtin sosyo-ekonomik yapısı dikkate alındığında eski evlerin fazla olduğu Eşrefpaşa, Kadifekale, Basmane gibi bölgelerde kira değerlerinin düşük olması göçmenler için çekici bir faktör olmuştur. Ayrıca her ne kadar Eşrefpaşa Caddesi'nden cephe alan konut adaları yüksek katlı apartmanlar olsa da semtin ara sokaklarından cephe alan binaların az katlı, bir kısmının ise müstakil olması enformel meslek faaliyetleri için daha uygun bir çalışma alanı sağlamaktadır. Kadifekale'nin yanı sıra bu bölgede de midyecilik ile uğraşan grupların özellikle koku gibi faktörler nedeniyle apartman ortamında çalışmaları ve yaşamaları mümkün olamamaktadır. Aynı zamanda geleneksel ticaret merkezi olan Kemeraltı ve Konak bölgesinde mağaza ve imalathanelerde çalışma niyetinde olan göçmenler için Eşrefpaşa, merkeze yakınlığı ile önemli bir potansiyele sahiptir. Bu kapsamda, 1950'lerden itibaren Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden İzmir'e gelen göçmenlerin Eşrefpaşa semtine yerleşmeleri için birçok neden bulunmaktadır. Kent merkezine yakınlığı ve merkezdeki konut yoğunluğunun Eşrefpaşa semtine doğru uzaması gibi nedenler de geçmişte mübadiller ve muhacirlerin semte yerleşmeleri için önemli birer çekici etken olmuştur. Tıpkı mübadil göçmenlerde olduğu gibi ilerleyen yıllarda da bölgeye gelen göçmenler için de akraba ve hemşerilerinin yanında veya yakınında yaşamak hem henüz ikamet edilen bölgeye hem daha hızlı adapte olmak ve o bölgenin yaşam pratiklerine alışmak hem de ekonomik açıdan daha kısa sürede toparlanmak açısından çok daha uygun olmuştur.

Tablo 5.4'te de görülmekte olan mübadillerin özellikle sonraki kuşaklarının Eşrefpaşa'yı terk etmelerinin nedenlerine ilişkin görüşmecilerin yanıtlarından üç örnek aşağıdaki gibi olup, sırasıyla sosyal yapıdaki değişme, mahalle genelindeki konut yapısı, hemşerilik ilişkilerindeki azalma ve ekonomik faaliyetler gibi sorunlara yönelik ifadelerdir (Kişisel iletişim, 28 Aralık 2019):

“Eskiden maddi durumu iyi olanlar gidiyordu veya çocuğunu buralarda büyümesini istemeyenler. Eşrefpaşa'da her şey var, kötü adamlar da var Giritlilerden değil ama.

Bu nedenle bu muhitten Hatay’a taşındılar. Çocuklarının geleceği için bu muhitten koptular.”

“Ya kalabalık oldu. Eski rahatları kalmadı. Eski Giritlilerin çoğu zengindir. Baksan ticari taksisi vardır. E burası şimdi gecekondu olduğu için... Giritlilerin yüzde sekseni bir şeyler yapmıştır, çoğu tutumlu olur para harcamazlar. O nedenle Bozyaka ve Yeşilyurt taraflarıdır.”

“Giritlilerin en büyük özelliği böyle koloni gibi, uzakta oturmazlardı. Bir üst sokakta, bir alt sokakta. E herkes de birbirini tanırdı hani Giritli olup da akraba olmasa da akraba gibi kaynaşıyorlardı. Hani hemşerilik olayı var ya, o daha bir sıkı oluyordu. Hastalıkta olsun, iyi günde olsun, herkes yardım eder. Ölümelerde olsun, herkes bir yemek yapıp her akşam dua okunurken yemekleri taşırlar. Güzel adetleri vardı yani Giritlilerin. Nüfus değişti. Apartmanlar başlayınca dışarıdan göçler gelmeye başladı. Göç gelince zaten yavaş yavaş bizler kaldık yani, son nesiller.”

Eşrefpaşa’da ikamet etmeye devam eden görüşmeciler ise Eşrefpaşa’yı Tablo 5.4’te de görülen birçok nedenden ötürü benimseyerek, bu semtten kopamamaktadırlar (Kişisel iletişim, 7 Aralık 2019):

“Vallahi ben şahsen hiçbir yere taşınmayı düşünmüyorum. Çünkü burada bulduğum havayı, rüzgârı, her konuda ulaşım konusunda olsun, evimden dükkanıma gelinceye kadar elli kişiye selam veriyorum. Bu çok önemli. Kim semti değiştiriyor, yalnızlaşıyor. Biz yine eski dostlarımızla ki onlara yenilerini ekliyoruz, mecburuz esnaf olduğumuz için herkesle görüşüyoruz. Eşrefpaşa’da yaşamaktan mutluyum. Değişik hava alacağımız yerlerimiz var, mevcut. Urla iskelesinde yaşıyoruz üç dört ay yeterli geliyor bize. Orası da çok güzel.”

“Benim kızlarım oğullarım birisi Bornova’da biri Karşıyaka’da biri şeyde. Devamlı benim oralara gitmemi isterler ama ben buradan ayrılamıyorum. Burada doğdum burada büyüdüm. Yola çıktığım zaman en az on kişi on beş kişi görüyorum. Buradan ayrıldık mı hiçbir yeri görmüyoruz.”

5.4.1.4 Kentsel Yaşam ve Eşrefpaşa Senti ile Kurulan İlişkiler

Kentsel yaşam hem komşuluk ilişkilerinin beslendiği hem de ticari faaliyetlerin süre geldiği kamusal ortak alanların ve özel mülklerin birleşiminden oluşmakta olup, söz konusu kentsel mekânı paylaşan tüm Eşrefpaşalılar için önem arz etmektedir. Kolektif belleğin oluşumunda fiziksel çevrenin o çevreyi kullananlar tarafından özelleştirilmesi toplumun mekânla olan etkileşimi göstermektedir. Aidiyet duygusunu destekleyen bir eylem olarak kamusal mekânın yeniden üretimi, mübadillerin Eşrefpaşa sentinin gerek kimliğini gerekse mekanını oluşturmalarında etkili olmuştur. Hem mübadiller hem de yerel halkın sosyalleştiği, geleneklerin ve ortak belleğin paylaşıldığı köy kahvehaneleri, birinci kuşak mübadillerin, mübadele öncesi yaşamlarını paylaştığı ve sonraki nesillere bilgi birikimlerini ve hatıralarını aktardığı yerler olmasına rağmen kültürel zıtlıkların ve gruplaşmanın da hissedildiği ve mübadil, muhacir ve yerel halkın aynı mekân içerisinde farklı masaları paylaştığı yerlerdir (Bayındır Goularas, 2012). Görüşmecilerin de bahsettiği sent içerisindeki sosyalleşme mekânlarından biri olan kahvehanelerin, Eşrefpaşalıların sosyal belleğindeki yeri büyüktür. Göçmenoğlu'nun (2015) da belirttiği gibi Eşrefpaşa semtinde Mumcu Kahvehanesi ve Kako, Beştepeler bölgesinde Düzyolları'nın Kahvehanesi ve Tatar Mahallesi'nde Kız Ahmet'in Kahvehanesi bölgenin önemli kahvehanelerindendir. Bahse konu kahvehaneler görüşmeciler tarafından da dile getirilmiş ve Eşrefpaşa'daki mübadillerin büyük bir kısmını oluşturan Girit kökenli göçmenlerin kahvehane ve nargile kültürüne olan bağlılıkları semtteki bu yapının oluşmasında daha da etkili olmuştur.

Görüşmecilere sent içerisinde nerelerde vakit geçirdiklerine ilişkin yöneltilen sorulara verilen cevaplar, günümüzde semtteki kamusal alanların mübadillerce benimsenememesi ve/veya kullanılmaması nedeniyle, yüzeysel kalmıştır. Görüşmecilerin %29'u Eşrefpaşa semtinde, %71'i ise Eşrefpaşa dışında Kordon, Alsancak, Güzelyalı, Urla gibi semtlerde veya AVM'de vakit geçirdiğini belirtmiştir. Eşrefpaşa içerisinde vakit geçirilen bölgelerden biri olan kahvehane kültürüne ilişkin görüşmecilerin pasajları aşağıda belirtilmiştir (Kişisel iletişim, 14 Aralık 2019):

“Eşrefpaşa zaten Giritli şeyiydi (yeriydi), yani, kahvelerde hep Giritliler vardı. Aynı ortak şeyleri paylaşıyorsun, e bu da insana güzellik veriyor. Bir bağıllık veriyor. Kendini yabancı hissetmiyorsun.”

“Şimdi burada işte eskilerimiz kahvelere giderdi. Ama mesela benim kahve kültürüm yok. Eski Giritlilerin birçoğu nargile içerler. Nargileye çok meraklıdırlar.”

Kahvehanelerin yanı sıra kentteki mübadillerin mekânsal izlerinden birkaç örnek ise isimlerini semtlere vermeleri sayılabilmektedir. Örneğin her Eşrefpaşalının bildiği Kako ve Düzyollar semtlerinin isimlerinin mübadillerden geldiği iddia edilmektedir. Bu konuyla ilgili olarak görüşmecilerden gelen bilgiler doğrultusunda Yapıcıoğlu semtinin güneyinde konumlanan Kako bakkal ve kako yokuşuna ismini veren Kako kelimesinin Rumca kökenli olduğu ve kötü anlamına geldiği belirtilmiş olup, Kako lakaplı bir kabadayıdan geldiği iletilmiştir. Bu konuyla ilgili görüşmecilerden biri aşağıdaki cümleleri aktarmaktadır (Kişisel iletişim, 7 Aralık 2019):

“Tatlıcı Hüso vardı Çimentepe’de. Tatlıcı Hüso’nun kardeşi Hasan Usta tütün mağazasının şefiydi. Düzyollar ile akraba oluyorlar. Çok büyük sülale.... Onlar da Girit’ten geldiler. 1897’de geldiler onlar. Onlar da bir muhite ismini verdi. Düzyollar semti. Şey gibi Kako gibi. Şey de öyle. Fethi baba durağı yok mu, durağa ismini veren Fethi Baba da Girit’ten gelmiş.”

Kahvehanelerin kültürel mekân olma niteliğinin yanı sıra dayanışma kültürünün baskın olduğu mübadiller arasındaki ilişkilerin daha geniş bir kitleye taşındığı dernekler ve vakıflar ise Yunanistan’daki örneklerinin aksine son yirmi yıl içerisinde ülkemizde yayılmaya başlamış olup, ilk mübadil vakfı İstanbul ilinde 2000 senesinde kurulan Lozan Mübadilleri Vakfı’dır (Bayındır Goularas, 2012). Çalışma kapsamında Eşrefpaşa’daki mübadillere yönelik kurulan İzmir Giritliler ve Mübadiller Derneği ve Eşrefpaşa Giritliler Derneği üyeleri ile de görüşmeler gerçekleştirilmiş ve görüşmecilerin düşüncelerine yer verilmiştir.

Görüşmecilere dayanışma ağlarından olan Eşrefpaşa ve Mübadele kültürlerine ilişkin kurulan derneklerin kendileri için önemli olup olmadığına ve bu kültürün sonraki nesillere aktarımında derneklerin rolüne yönelik yöneltilen sorulara cevap veren görüşmecilerin tümü derneklerin, mübadele kimliğinin yaşatılmasında, sonraki nesillere aktarılmasında ve yardımlaşma kültürünün devamlılığının sağlanmasında oldukça değerli topluluklar olduklarında hemfikir olmuşlardır (Kişisel iletişim, 19 Aralık 2019):

“Otuz beş sene kıraathane çalıştım. Şimdi asosyal oldum. O zamanlar kahvelerde, derneklerde (vakit geçiriyorduk). Eşrefpaşalılar Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği’ni kurmuştuk, artık kullanılmıyor. Eşrefpaşaspor’un da kurucularındanız. Ama artık o kadar yok. Ailesini geçindirmeye bakıyor herkes. Eski ağlar, ilişkiler çok kalmadı. Dernekler bunu devam ettiriyor tabii. Başka bir eğlencemiz yok.”

“Bizim bu Giritliler Derneği var, onların bazı geleneksel olan sosyal faaliyetleri de oluyor. O şeyi (kültürü) yaşatmaya çalışıyorlar yani. Şimdi göçlerden dolayı nüfus şeyi (yapısı) da değişmeye başlayınca e tabi (Giritliler) azınlık olmaya başladı. Ekonomik sorunlar başladıktan bu şeyler de (etkinlikler) azalmaya başladı.”

Yukarıda belirtilen yargıda, ekonomik sorunlar nedeniyle kültür paylaşımına ilişkin etkinliklerin sekteye uğradığı belirtilmektedir. Yıllar içerisinde değişen teknoloji ve gün içerisindeki aktivitelerine bağlı olarak değişen yaşam kalitesi nedeniyle semtlilerin çevreyi algılama biçimleri de değişmiştir. Hayatın daha hızlı yaşandığı kent merkezinde kent içi faaliyetler nedeniyle insanlar kendilerine ve çevrelerindeki insanlara daha az vakit ayırmışlar, ekonomik kaygılar nedeniyle kültürel aktivitelerin sıklığı azalmıştır (Kişisel iletişim, 7 Aralık 2019):

“Artık eskisi gibi değil, teknoloji geldi, bu muhabbetler hemen hemen bitmek üzere. Zaten bu dernekleri kurmamızdaki amaç da bu, kültürümüzü ileriki kuşaklara taşımak, zaten amacımız da bu.... Yeni yeni akrabaları bulmaya başlıyoruz.”

Derneklerin temel amaçlarından olan dayanışma ve yardımlaşma misyonları, Eşrefpaşalı mübadiller için de büyük önem taşımaktadır. Çalışma alanındaki görüşmelerde iletilen veriler değerlendirildiğinde, mübadillerin ilk kuşaklarından bugüne yardımlaşma kültürünün deformasyona uğradığı, semtin demografik yapısındaki farklılaşma ile sosyal yapının çözülmeye başladığı dönemlerden günümüze kadar geçen sürede dayanışma ve yardımlaşmayı algılayış biçiminin değiştiği ve ilişkilerin yeniden kurgulandığı anlaşılmaktadır. Komşuluk ilişkilerinin kentin birçok bölgesinde olduğu gibi Eşrefpaşa’da da önemli bir yer kapladığı görüşmeciler tarafından belirtilerek, kalabalıklaşma ve güvenden ziyade tanışıklığa dayalı toplumsal ilişkilerin inşa edildiği günümüzde eskiye oranla yardımlaşmanın azaldığı belirtilmektedir (Kişisel iletişim, 14 Aralık 2019):

“O zamanki komşuluk şeyinde bile yemeğin kokusu komşuma da gitmiştir, belki onlar yiyordur, yiyemiyordur. Onlara (komşularına) da götürürdün. Alışveriş yapıp pazardan gelmişsin. İnsanlar pazardan aldıkları şeyleri bile sergilemezlerdi. Tam bir dayanışma vardı.... Menfaat yok. O dönemde Cumhuriyet yeni kurulmuş. Ülkenin yeni çocukları daha ileri gitsinler, ülkemiz daha ileri gitsin diye annem esnafları dolaşırdı. Onlara bir şey yapardı (hediye olarak). Bayramda seyranda o yoksul çocukları elbisesiz filan bırakmazdı. Öyle bir dayanışma vardı.”

5.4.1.4.1 Eşrefpaşa Sementinin Göç Almasına İlişkin Sorunlar. Es ve Ateş’in (2004) de belirttiği üzere, kırdan gelen göçmenlerin kente uyum süreçleri birbirinden farklı olarak gerçekleşmekte olup, yaşam biçimleri, ekonomik ilişkiler ve sosyo-kültürel ilişkilerdeki farklı dinamikler göçmenlerin ortama alışmasında zorluk çıkarmakta olup, toplumu bir arada tutan ortak değerlerin dışında farklı yaşayış ve hayatı algılama biçimlerini benimsemiş bireyler, kentin değerlerini benimsemekten ziyade söz konusu değerleri farklılaştırarak hem kent hem de kır kültürlerini reddeden kimliksiz bir kültür oluşturmuştur. Bu kapsamda, özellikle 1940 ve 50’lerden itibaren Eşrefpaşa’nın o dönemki karakterinden farklı kültürel değerlere ve kimliklere sahip göçmenlerin inşa ettiği gecekondu yerleşimleri, belirli bir bölgeden gelenlerin gruplaştığı mahalleler olarak Eşrefpaşa semtinin çevresinde konumlanmıştır. Mübadillerin ikamet ettiği konutların bir kısmının devlet tarafından temin edildiği, bir

kısının ise temin edilen arsalarda devlet ve/veya banka kredileri yardımı ile mübadiller tarafından inşa edildiği bilinmektedir. Bahse konu konutların malzeme kalitesi, silueti ve oluşturduğu yerleşim dokusu döneminin özelliklerini taşımakta olup, mevcut yol ve konut izlerine eklenmişlerdir. Ancak gecekondular adı verilen ve yapılış amacı gereği düşük maliyetli, estetik bir siluet kaygısı taşımadan sadece barınma ihtiyacını giderme amacıyla inşa edilmiş yapılar, herhangi bir kentleşme pratiğine dayanmadan, yasa dışı yollar ile semtin çevresinde yer almaya başlamıştır. Ayrıca, semtteki göç dinamiklerine odaklanıldığında, çok doğal bir iletişim kanalı olan hemşeri ve akrabalık ilişkilerinin 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren kente ve Eşrefpaşa'ya gelen göçmenler arasında da önemli olduğu tahmin edilebilir bir durumdur. İzmir'in diğer gecekondular yerleşimlerinde de olduğu gibi, semte gelen göçmenlerin bir kısmının akrabalarının yanına geldiği ve ilerleyen yıllarda da gecekondularını inşa eden göçmenlerin kısa sürede diğer akrabalarını yanlarına aldıkları dikkate alındığında alandaki göçmen kırsal kökenli nüfusunun artması oldukça doğaldır. Uzun yıllar mübadil ve muhacirlerin iskân bölgesi olarak kente var olan Eşrefpaşa semti 1940'lardan itibaren Anadolu'dan göç almaya başlamış ilerleyen yıllarda bu göçler hızlanmıştır. Bu noktada, mübadillerin göçmenlere bakış açısını irdelenmek amacıyla görüşmecilere göçlerin semti etkileyiş biçimlerine ilişkin sorular yöneltilmiş olup, bu soruya cevap veren göçmenlerin %83'ü göçlerden memnuniyetsizliğe değinerek, göçler nedeniyle mübadillerin bölgeyi terk ettiklerini ifade etmişler, %17'si ise göçler nedeniyle semtin farklılaştığını ancak semtteki göçmenlerin de farklı kültürlere sahip olduğu göz önünde bulundurularak semtin herkese ait olduğu vurgulanmıştır. Görüşmeler kapsamında Eşrefpaşa semtinin aldığı göçler karşısında alanda bulunan mübadillerin ve muhacirlerin azalmasına ilişkin görüşlerden üçü aşağıdaki gibi olup, genel fikri özetler niteliktedir (Kişisel iletişim, 14 Aralık 2019):

“Çoğunun kaçmasının sebebi, doğudan gelenlerin tavırları nedeniyle, aile yapılarını koruma ve bulunduğu toplumda rahatsız olmaktan dolayı kaçmışlar. Özellikle yaz aylarında midye kokusundan çok rahatsız oluyorlar. Maddi durumları el verse bir tanesi bile kalmayacak.”

“...Ve oranın demografik yapısı değişmeye başladı yani. Bir nevi yabancılaşma olmaya başladı (Eşrefpaşa’da). İzmir’de ve Eşrefpaşa’dan ayrı bir yerde oturacağımı ben düşünmezdim. Ama ne oldu biliyor musun? Benim sağımda solumda iki tane birahane açıldı (1995’te) ben bir güzel kaçtım. Bir anda değişti. Bir nezih semt olmaktan çıktı, farklı bir noktaya dönüştü yani.”

“O tarafa sakin yerlere gittiler. Belirli bir yaştan sonra, Eşrefpaşa son dönemlerde bela bir yer olduğu için Eşrefpaşa’da çocuklarını yetiştirmek istemediler, o tarafta daha sakin ve kültürlü insanların oturduğu yerlere taşındılar. Bu taraf göç ile kozmopolit bir yer oldu. Göç, Kadifekale’den bu tarafa çok aktardı. (Bizimkiler) Uzak durdular.... Onlar da durumları iyi olduğu için nezih bir ortam olduğundan o taraflara (Üçyol, Hatay ve Güzelyalı konut bölgeleri) gittiler. Burada artık eski Giritliler yaşlılarımız kaldı, durumunu düzeltemeyen kaldı.”

Yukarıdaki yargıların aksine görüşmecilerden bir diğeri, doğudan gelen göçmenlerin farklı kültürleri nedeniyle yadırganmaması gerektiğini belirtmektedir (Kişisel iletişim, 28 Aralık 2019):

“Biz burada onlarla oturamayız diyorlar (gençler). Anne baba öldü mü (mülkü) satıyorlar. E satan tabi o geliyor. Yani birken onlar çoğaldı. Bize zararları yok, kültürü farklıysa farklı. Benim de kültürüm farklı. Herkesin bir yaşam şeyi var. Kabulleneceğiz.”

“Her yerleşim değişti eski şeyler olmuyor, aynı kişiler olmuyor ki. Bizim doğduğumuz yer, Eşrefpaşa’nın üstü, büyüdüğümüz yer Çimentepe diyorlar, Kadriye Mahallesi. Orada doğduk büyüdük ama eser kalmadı yani. Eskiden komşularımız müstakil evlerdeydi, girer çıkardık anne gibi baba gibi. Onların elinde büyüdük. Onların da çocukları bizim elimizde büyüdü mesela. Ama şimdi eski hali yok yani. Her şey değişiyor. Ölen ölüyor, giden gidiyor. Şimdi Kale’den inenler var, doğulular, oraları hep doğulular aldı. Ama çok doğulu var. Tamam onlar da insan tabii ki ama kültür olarak değişik bir kültürleri var. Farklı, bizler gibi değiller ama iyi insanlar, hoş insanlar. Komşulukları iyi. Benim komşularım da

vardı mesela. Diyarbakırlı komşum vardı ben bu tarafta otururken. Çok çok iyiydik biz birbirimizle. Çocukları büyüdü şimdi benim evde. Hep gördüklerinde elimi öperler.... Yani iyi yani şey yok ama eskisi gibi değil onu söylemek istiyorum.”

Semte özellikle son beş-on yıldır yerleşmekte olan Suriyeli göçmenler için ise görüşmecilerin çoğu bir yargıda bulunulmamış olup, genel olarak göçmenlerin semtteki hemşerilik karakterini, sosyal yapıyı ve mekânsal dokuyu zedelediklerine değinmişler, bu sorunu tek bir etnik grubun üzerine yüklememişlerdir. Suriyeli göçmenlerin semte gelişi ile değişen düzene değinen görüşmenin ifadesi aşağıdaki gibi olup, mübadillerin ve muhacirlerin sonraki kuşaklarının Eşrefpaşa’dan taşınmalarını bu neden özelinde açıklamıştır (Kişisel iletişim, 23 Kasım 2019):

“Vallahi, memnun olanlar çok, bazıları da memnun değiller. Yani sekiz on yılın içinde bu olaylar (göç ve suç oranı artışı) olduğu için üzüyorlar. Onun için başka yere taşıyorlar.... Bu sekiz on yılın içinde baya fazlaştı.”

5.4.1.4.2 Kendini Eşrefpaşalı ve Mübadil olarak Tanımlama Biçimi. Girit göçmenlerinin bir kimlik olarak “Girit mübadili” kavramını günümüze kadar korumalarının ve diğer göçmen profillerinden bu bakımdan ayrışmalarının nedenine yönelik olarak, yukarıda açıklanan görüşme verilerini destekleyici biçimde, mübadele konusunda çalışma yapan Öztürk (2018) tarafından Anadolu’ya gelen mübadil profilleri incelendiğinde, Rumeli göçmenlerine oranla Girit göçmenlerinin kültür, gelenek ve alışkanlıklarının sonraki nesillere aktarılma açısından başarılı olmalarının arkasında coğrafi ve tarihi rolü açısından diğer Ege adalarından farklı konumda bulunan Girit Adası halkının koruma içgüdüğü ve izole yaşam nitelikleri sayesinde Avrupalı karakter taşıyan kültürün günümüze aktarımı olduğu ifade edilmektedir.

Giritlilik ve Girit mübadili olma kimliğini algılayış biçimlerine ilişkin yöneltilen sorulara cevap veren göçmenlerin tümü hem Eşrefpaşalı hem de mübadil olmalarından dolayı memnuniyet duymaktadırlar. Eşrefpaşa’daki mübadillerin büyük bir kısmının Girit kökenli olduğu dikkate alındığında, Girit Mübadili kimliği daha çok ön plana çıkmakta olup, sonraki kuşaklar olan gençlerin hem semte hem de kökene ilişkin

nitelendirme ve kimlik yaratma biçimlerinin benimsenmemesine yönelik fikirlerini ileten görüşmecilerden ikisi şunları belirtmiştir (Kişisel iletişim, 28 Aralık 2019):

“Yeni nesil şey değil. Soğuk, anladın mı? Benim gibi sana böyle anlatmaz yani. Hani diyecek ben nereliyim? İzmirliyim. Ama bir aslın var. Geldiğin yer var. Ben aslımı nasıl inkâr edeyim? Benim babam da burada doğdu. Ben Giritliyim. Köküm o. Bazı insan kabul etmiyor. Şimdi kim Giritli kim değil bilemiyorsun.”

“Eşrefpaşalılık ayrı bir şey. Hakikaten bir ayrıcalık. Evet, o ruh zaten bizlerde kaldı yani. Bizlerden sonra devam etmez. Çünkü çocuklarımız hep yabancılarla yani yerlilerle mesela Arnavutlarla, mesela Lazlarla, Kürtlerle öyle insanlarla şey yapıyor. O özellik artık kayboluyor yani.”

Kent tarihinde yerleşim yeri olarak ortaya çıkış şekli itibariyle ve ilerleyen yıllarda göç ve göçmen yerleşim niteliği taşıyan Eşrefpaşa semtinin kimliğini ve Eşrefpaşalılık algısını oluşturan değerler, aslında bu semtte yerleşen, kentin ortak mekânlarını paylaşan, semti etkileyen ve semtten etkilenen tüm göçmenlerin ortak belleğinden ortaya çıkan unsurlardır. Yapılan görüşmeler kapsamında Eşrefpaşa’da ikamet eden bir dönem ikamet etmiş olan mübadil yakınları tarafından semti paylaşan diğer Eşrefpaşalılar gibi sosyal ve kültürel nitelik taşıyan ortak bir geçmişinin ve kimliğin içselleştirildiği görülmektedir. Göç-apartmanlaşma-gecekondulaşma üçgeninde eski Eşrefpaşalıların bir kısmının bölgeyi terk etmeleri ile semtteki mekânlar zamanla el değiştirmiş ve bu süreçte gelen göçmenler “yeni Eşrefpaşalılar” olarak, semtin karakterini farklılaştırmışlardır. Bu noktada mekâna duyulan özlem aslında geçmişte kurulan iletişim ağlarını duyulan özlem ile aynı temeli paylaşmaktadır.

5.4.2 Mekânsal Göstergeler

5.4.2.1 Semtin Planlama Pratiklerine İlişkin Sorunları

Fedakâr ve Akçiçek’in (2019) de belirttiği üzere Eşrefpaşa semti, mekânsal niteliğinin yanı sıra bu semti paylaşanların birbirini tanıdığı ve yardımlaştığı bir

kümedir. 1970’li yıllara kadar semtte hâkim olan esnaf ve mahalleli ilişkileri, Eşrefpaşa Caddesi’nin açılması ile yitirilmiştir. Yine de eskiye nazaran ilişkilerin zarar gördüğü ve zayıfladığı dikkate alınarak, Eşrefpaşa Caddesinin uzandığı aks üzerinde kesişen sokakları besleği de göz ardı edilemez bir husustur ki bu noktada, mekânın dönüşümü ile birlikte semtteki sosyal yapı da dönüşüm sürecine girmiştir (Fedakâr ve Akçiçek, 2019). Dolayısıyla, mekân ve toplumdaki esas kırılma noktası olan 1970 sonrası göçler hem fiziksel hem de demografik dengelerin yeniden üretime neden olmuş, Eşrefpaşa’da ikamet edenlerin bir kısmını -ki bunların arasında hem mübadil hem muhacir hem de yerli halktan kişiler bulunmaktadır- Eşrefpaşa semtini terk etmeye itmiştir (Fedakâr ve Akçiçek, 2019). Derinlemesine görüşmelerden de anlaşıldığı kadarıyla, cadde açıldığında, Eşrefpaşa semtindeki mübadillerin bir kısmı taşınmış ancak bu kişiler gitseler de bu semte çeşitli nedenlerden kaynaklı özlem duymuşlardır.

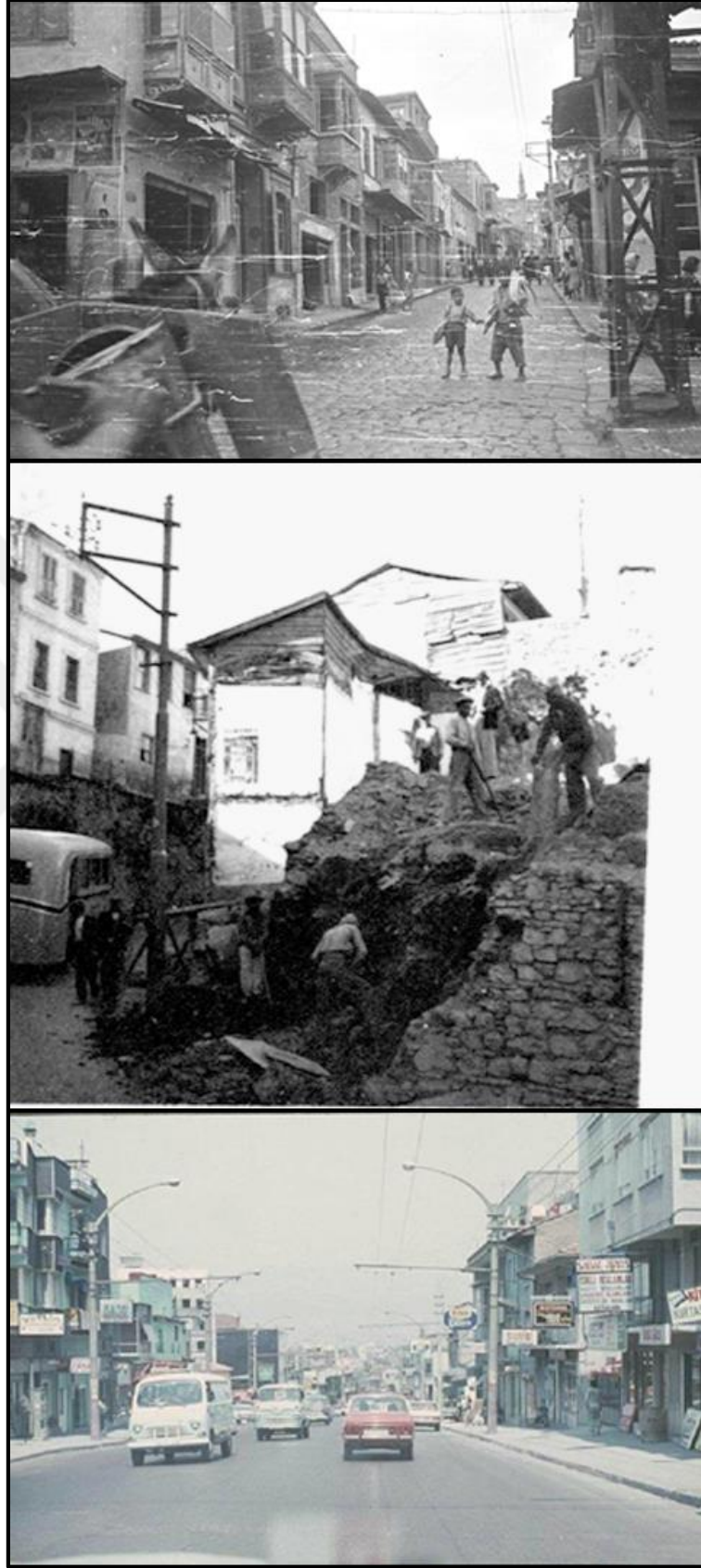
Özellikle 19.yüzyıldan itibaren kentin giriş kapısı niteliğini taşıdığı Eşrefpaşa bölgesi yüzyıllar boyu göçmenlerin gerek kent merkezine, kamu yapılarına, Kemeraltı çarşısına ve iş alanlarına yakınlığı gerekse ucuz ve kolay erişilebilir konut stoku sayesinde kente gelen göçmenler için en cazip iskân alanlarından olmuştur. Kaçak yapılaşmanın ve enformel işlerin azınlıkta olduğu Alsancak ve Güzelyalı gibi kent merkezine yakın, imar planları kapsamında imar uygulamalarının çoğunlukla tamamlandığı ve inşaatların bu doğrultuda gerçekleştirildiği bölgelerdeki konut stokunun gelecek göçmenler için yetersiz ve pahalı olması nedeniyle, gerek mübadele öncesi gerekse mübadele sonrası mekânsal açıdan birçok çekici faktöre sahip Eşrefpaşa semti, özellikle son yüzyılda çok çeşitli göç ve göçmen türlerine maruz kalarak kozmopolit bir yapı kazanmıştır. Göçmenlerin sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetlerinden etkilenecek mekânın her göç dalgasında yeniden üretildiği semt, özellikle 1980’lerden sonra neoliberal kent politikalarının etkisiyle, mekânda ve toplumda modern gereksinimlere bağlı olarak değişim ve dönüşümler gerçekleşmiştir. Bu süreçte bölgede mülklerin el değiştirmesi, mülkiyetin değişmesine bağlı olarak halihazırda ekonomik ömrünü doldurmuş iki katlı evlerin yıkılarak imar planının öngördüğü ölçüde özellikle geniş cadde ve yollardan cephe alan konut alanlarında kat yükseltmelerin olması, modern ihtiyaç ve alışkanlıklar çerçevesinde insanların vakit

geçirdiği alanların başkalaşım değiştirerek bölgede önemli kültürel değerlerden olan Şenocak ve Lozan sinemalarının günümüze ulaşamaması gibi gelişmeler söz konusu olmuştur. Görüşmecilerden biri “Şu andaki iş bankasının bulunduğu yer o zaman sinemaydı. Eşrefpaşa’nın en meşhur sinemalarındandır. Gençliğimizde buralarda vakit geçirirdik.” şeklinde eskiden Eşrefpaşalıların en çok vakit geçirdikleri alanlardan olan Lozan Sineması’nın konumunu tanımlamaktadır. Görüşmecilerden bir diğeri ise kentteki önemli tarih mekanlarından olan Şenocak Sineması’ndan bahsederek, sosyal dinamiklerin apartmanlaşma gibi mekânsal uygulamalar sonucu değiştiğine ve kamusal alanların nitelik ve niceliklerinin farklılaştığına değinmektedir (Kişisel iletişim, 19 Aralık 2019):

“Burası merkezi yer olduğu için, bütün sosyal faaliyetler burada oluyordu. Mesela bizim bir Şenocak sinemamız vardı. Bu sokaktan aşağıdaki sokağa kadar, burada bütün sanatçılar konser verdi. Zeki Müren’den tutun da popüler şarkıcılar, sanatçılar. Hepsi fuar zamanı gelirdi, burada konser verirdi. Burası çok büyük bir şey yaşadı. Bizim meşhur afişçi Hamdi babamız vardı. Buranın simgesi idi o, bütün sinemaların afişlerini o yapardı. Bir şeydi burası, ekol. Eski şeyler ne zaman bozulmaya başladı? Yüksek binalar başlayınca.... Bizim burası işte 70’li yıllardan sonra.”

Yukarıda da belirtildiği üzere Eşrefpaşa Caddesi’nin genişletilme işlemleri sırasında (Şekil 5.50) dükkân ve konutların yıkımları gibi semte ilişkin radikal değişiklikler insan ilişkilerini öngörülemeyen bir şekilde farklılaştırmıştır. İmar faaliyetlerinin ve mekânsal değişikliklerin Eşrefpaşa semt yaşantısını ve sosyal dokuyu nasıl etkilediğine yönelik sorulan sorulara cevap veren görüşmecilerin biri aşağıdaki ifadeyi belirtmiştir (Kişisel iletişim, 14 Aralık 2019):

“Eşrefpaşa’ya yerleşmiş Konyalı bir aile.... Eşrefpaşa’yı bozan şey o caddenin genişletilmesi oldu, dedi. O cadde genişletilmeden önce karşı taraflı esnaf birbiri ile temas halindeydi, dedi. Büyük bir sosyal şey vardı, dedi. Caddenin genişletilmesi bunu önledi, dedi. Ben bunu hiç düşünmemiştim.”

Şekil 5.50 Eşrefpaşa Caddesinin genişletilme çalışmaları öncesi (Üst), sırası (Orta) ve sonrası (Alt)
(Facebook ve Flickr, 2020)

Aynı zamanda imar faaliyetlerinin semtteki tarihi konut stokuna etkisine ilişkin farkındalık düzeyine sahip görüşmeciler Rum evi olarak nitelendirdikleri ve büyük ihtimalle bir kısmı Cumhuriyet öncesi bir kısmı ise Erken Cumhuriyet dönemi mimarisinin izlerini taşıyan konutların yıkılması ve bu binaların kayıtlı oldukları parsellerin müteahhit eli ile apartmanlaşmasına değinmişlerdir. Görüşmeciler her ne kadar ilerleyen bölümlerde bahsedilecek konulardan olan kentsel dönüşüme yeni binaların inşası, temiz bir çevre tasarımı gibi nedenler ile sıcak baksalar da semtteki tarihi önem arz eden yapı stokunu göz ardı edememektedirler (Kişisel iletişim, 7 Aralık 2019):

“Şimdi tabi nesilden kaynaklanıyor bu, onu burada korumanın imkânı yok. Bir de Eşrefpaşa benim bildiğim en azından ya iki ya üç kere ne diyorlar ona, yıkım yaptılar. İstimlak dediğimiz.... O istimlakta hiç kıymetini bilmediler bizim büyüklerimiz. Eski yapıların hepsini imha ettiler. Bir sembolik olarak bu camiyi (Büyük İhsaniye Cami) bıraktılar. Onu da ileride kaldıracaklar bir yer bulurlarsa. Çünkü kubbeleri olmadığı için cami değil, mescit olarak geçiyor. Onu da şimdi taşıyacaklar. Şimdi eskiyi yıkınca eskiyi korumak kayboluyor elden. İnan o evler (Rum evleri) bir kapı bir pencere vardı. Hayran kalırdın o işçiliğe, demir işçiliğine. O cumbalara, o pencerelere. O evlerde büyüdük. Hepsi imha oldu, istimlak sayesinde. Düşünmediler bugünleri, tarihe hiç önem vermediler.”

Şekil 5.51 Yapıcıoğlu Mevkisi’nde tarihi bir konut (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 5.51’de görüldüğü üzere, Selçuk Mahallesi, Yapıcıoğlu mevkisi’nde konumlanan tarihi nitelikli bir taş ev terkedilmiş ve tehlike arz etmemesi adına etrafı tel ile çevrelenmiştir. Eşrefpaşa ve çevresindeki tarihi konut stokunun önemli bir kısmının kaybolduğu göz önünde bulundurulduğunda günümüze ulaşan tarihi konutların önemi daha net anlaşılmaktadır. Bu konuda duyarlı görüşmeciler de kendileri tarafından eski olarak nitelendirilen evler hakkında bilgi vermişlerdir (Kişisel iletişim, 23 Kasım 2019):

“Eşrefpaşa’da (eski evlerin) çoğu yıkıldı. Rumlardan kalan yok. Vardı yıkıldı. Şu anda tek tük eski ev var.”

“Var, tarihi konutlar var. Onları şey yapmıyorlar, şimdi öyle duruyorlar. Kimi yıkık, kimi yapıyor, ekonomisini düzeltene kadar. Kentsel dönüşümde ne hale gelecek onu bekliyoruz.”

“Mesela Eşrefpaşa, Yapıcıoğlu... Buraları komple zeytinlik olarak düşün. Şu binalar bence elli altmış seneden fazladır. Ondan öncesini zeytinlik olarak düşün. Tarihçesine girersek, çok eski buraları. Yukarıda öyle güzel evler var ki, dışarıdan küçücük müstakil ev. İçeri girince bir de arka tarafı İzmir ayaklarının altında. Anne babadan miras kalmışları bu şekilde koruyabilen de var. Yıkıp yapıp tekrar, daha çok doğulular eski evleri yıkıp hemen yenisini yapıyorlar ama eskide olan ve eski tadı yakalayabileceğiniz insanlar da var. Tek tük olsa da.”

Sözlü görüşmelerde mahalle kültürüne dayalı olan sosyal yapının sık sık anımsandığı gözlemlenmiş olup, eski mahalle kültürü ve mekânsal dokunun yerini geniş caddelerin ve apartmanların aldığı belirtilmiştir. Bu noktada, siteleşme ve apartmanlaşmanın, yani mekân üzerindeki değişimlerin, sosyal bağların kurulmasını etkilemekte olduğu görülmektedir. Semtin benimsenmesinde ve ortak belleğin yaşatılmasında oldukça önemli bir etken olan Eşrefpaşalılık kimliğinin birleştirici özelliğinin zayıflaması söz konusudur (Kişisel iletişim, 7 Aralık 2019):

“Şu anda oturduğumuz apartmanda çok komşu yok. Eski ilişkiler, komşuluk ilişkileri yok. İnsanlar korkuyor hani böyle çok fazla girip çıkmak istemiyor herhalde. Ben çok severim komşuluğu. Bana konuşmasalar bile kapılarını çalarım. Nasılsınız iyi misiniz, işte bir şey yaparım, götürürüm.... Bizim oturduğumuz apartman otuz iki dairelik bir apartman. Bizim bulunduğumuz katta dört daire var. Birinde ben oturuyorum. İki komşum daha var. Onlarla da görüşüyorum. Güzel ilişkiler. Merhaba, merhaba diyorum ama çok gidip gelemiyorum.”

Yukarıdaki ifadeden anlaşıldığı kadarıyla mekânsal dönüşümün toplumsal ilişkileri de farklı bir iletişim boyutuna dönüştürdüğü ve artık yeni ilişki ağlarının üretildiği görülmektedir. Yani komşuluk ilişkileri yerini güven ve samimiyet içeren, vakit ve emek harcanan bir ilişki biçiminden ziyade tanışıklığa dayanan bir duygu aktarımına dönüşmüştür. Aşağıdaki görüşmeci ifadesinde ise bahse konu komşuluk ilişkilerinin önemini vurgulayarak günümüzde azaldığına değinilmekte olup, imar faaliyetleri doğrultusunda Eşrefpaşa Caddesi'nin genişletilmesinin toplumsal ilişkilere etkisi ve bu bölgedeki kültürel, tarihi ve sosyal değerlerin korunması gerektiği belirtilmektedir.

“Bizim bu Eşrefpaşa’da bir topluluk vardı. Bak esnaflar birbirine ne kadar yakın, çarşı o kadar hareketli olur. Bunu ben hala gözetliyorum. Şu bak Buca’yı düşünün, Şirinyer’den gidiyorsunuz heykele doğru esnaflar hani biraz yakın hareket var. Mesela Betonyol, esnaflarda bir hareket var. O hareket bizde kayboldu. Şimdi ben buradan sabah dükkanımı açtığımda karşıki esnafa nasıl selam verebilirim? İnan o, evime giderken, az ilerde oturuyorum ben de tam karşı sıraya geçip alışveriş yapmak gelmiyor. Hem trafik var hem mesafe uzak. Yolumun üstünden alışverişimi yapıyorum kızım. Bunlar çok önemli, eskiyi korumada.”

Şekil 5.52 Selçuk Mahallesi’nde Konak Tüneli Projesi nedeniyle yıkılarak âtıl ve güvensiz hale gelen kentsel boşluklar (Kişisel arşiv, 2019)

Bunun yanı sıra, önceki bölümler de bahsi geçen Konak Tüneli projesinin Eşrefpaşa semtinin bir kısmını etkilemesi ve Konak Tüneli’ne yönelik Plan Değişikliği kapsamında tünel geçişine isabet eden parsellerdeki konutların bir kısmının yapısal olarak zarar görmesi bir kısmının ise boşaltılması gibi durumlar nedeniyle semtteki mahallelerde âtıl alanlar oluşmuştur (Şekil 5.52). Her ne kadar İzmir’in trafik yükünü hafifletmesi ve Konak ile Buca arasındaki ulaşım bağlantısının sağlanması gibi kente büyük avantajlar sağlasa da bahse konu proje kapsamında boşaltılan alanlar semt içinde güvensiz alanların oluşumuna neden olmuştur. Görüşmecilerden biri bu konuya ilişkin aşağıdaki ifadeyi iletmiştir (Kişisel iletişim, 23 Kasım 2019):

“Konak tüneli zaten bizi zarara soktu, Elli dört tane evim boşaldı. Ama halen neticesi yok. Sahipleri bir kısmı almış, bir kısmı daha paralarını bile almadı. Yani

bize de hiçbir faydası olmadı. Burada tünel geçiyorsa, en azından şurada veya yukarıda şeyi açılır, insan oradan biner gider. Karabağlar’a faydası oldu, Buca tarafına faydası oldu, bu tarafa (Eşrefpaşa’ya) hiç faydası olmadı. Esasında yer belirlemesi lazım bu çevrede, bu insanlar da faydalansın.”

5.4.2.2 *Semtte İhtiyaç Duyulan Sosyal Altyapı Alanları*

Görüşmecilere semtte yetersiz veya eksik olduğunu düşündükleri kamusal alanların ne olduğuna ilişkin sorular yöneltilmiş olup, cevap veren görüşmecilerin sürekli olarak değindikleri konu kamusal park alanı ve yeşil alan eksikliğidir. Bunun yanı sıra görüşmecilerden kahvehane gibi vakit geçirebilecekleri ortak alanların eksikliğine ve aileleri ile gidebilecekleri düzgün restoran, lokanta gibi alanların olmamasına da değinenler olmuştur. Zaten görüşmecilere önceki bölümlerde yöneltlen vakitlerini nerede geçirdiklerine yönelik sorulara verdikleri Güzelyalı, Alsancak, Kordon gibi cevaplar da yeşil alan, çocuk oyun alanlarını da içeren park alanları, semtteki gençlerin vakit geçirebilecekleri kafeler ve ailecek yemek yeme ihtiyaçları için orta-üst kalite restoranların yer aldığı bölgeleri kapsamaktadır. Aşağıda iki ayrı görüşmeciye ait ifade yer almakta olup, sıkışık konut sokusundan yakınıldığı ve vakit geçirilebilecek alanlar ile birlikte demografik değişimler nedeniyle birlikte vakit geçirecek insanların da azaldığı belirtilmektedir (Kişisel iletişim, 7 Aralık 2019):

“Şimdi bir isim kaldı. Yoksa öyle şeyler kalmadı. Ne bir kahvemiz var doğru dürüst, ne doğru dürüst eski esnaflardan kaldı. Hiçbir şey kalmadı.”

“Sosyal tesis yok, yeşil alanımız yok. Zamanında imar edilmiş ve her taraf. Şimdi, nefes alacak yerimiz yok. Karşıyaka’ya gidiyoruz.”

Görüşmecilerin sosyal altyapı eksiklikleri ile ilişkili gördükleri bir diğer konu kentsel dönüşüm konusu olup, semtin sosyal ve mekânsal geleceğine ilişkin ne düşündüklerine dair sorular yöneltildiğinde görüşmecilerin önemli bir kısmı kentsel dönüşüm beklediklerine yönelik olmuştur.

5.4.2.3 Geleceğe İlişkin Beklentiler

Görüşmecilere kentsel dönüşüme ilişkin sorular da yöneltilmiş olup, Eşrefpaşa semtinin böyle bir uygulamaya tabi olmasının kendileri için ne ifade ettiğini belirten göçmenlerden %62'sinin kentsel dönüşümü algılayış biçimleri kentteki apartmanların baştan inşa edilerek malzeme ve cephe olarak modern bir silüet kazanması ve semtte ihtiyaç sosyal ve teknik altyapının karşılanmasıdır. Soruya cevap veren görüşmecilerin %38'i ise kentsel dönüşüm olduğu takdirde semtin daha fazla göç alacağından endişe ettiği görülmekte olup, yüksek katlı konut inşası fikri benimsenmemektedir (Kişisel iletişim, 4 Ocak 2020):

“İyi olur. Gelir durumu düşük olanlar yirmi metrekare odada yaşıyor. Şartları düzelir.... Pek göç almaz burası. Kenar semtlerde ucuz evler göç alır, buralara gelmez (yeni göçmen).”

“Şimdi tabii ki eski yapılar. Burası deprem bölgesi. Şimdi eski yapıların tabii ki yenilenmesi lazım. Çünkü, şimdi, yarın bir gün bir sarsıntı olduğu zaman bu insanlar kalır içlerinde, o enkazın altında kalırlar. Yani (kentsel dönüşüm) olması lazım, yenilenmesi lazım.”

“Bizim buraya kentsel dönüşüm gelirse, güzel bir şeyler olur buradan. O çok önemli yani. Çünkü evler harabe, her gün sular basılıyor. Ama kentsel dönüşüm gelirse güzelce bir temiz olur. Sizin gibi dostlar da gelir, oturur çayını kahvesini içer.... Altyapı yapılması gerekiyor. Onun için diyorum, kentsel dönüşüm önemli. Muhakkak herkes gelir. Mal sahibi olanlara bir ev verilir. Olmayanlar başka yere gider. Öyle öyle düzenlemeye gidilir.”

“(Kentsel Dönüşüm) Yapılsa buraya göçmenler döner mi diyeceksin? Burada kötü bir imaj var artık kale denilince insanların korktuğu bir yer olmuş. Bir tanesinin yaptığı bir şey on, yirmi insana mal ediliyor... Akşamları kontrol noktalarımız var polislerin önünde beklediği. Buralarda böyle kentsel dönüşümde altyapısı oluşturulduktan sonra yenilense, İzmir'in en güzel yerleri, çok güzel olur. Buralarda

Belediyenin çalışan bir ulaşım aracı yok. Burada özellikle toplu taşıma aracını kullanmak zorunda olan yaşlı ve sağlıksız olanlar için çok zor.”

Kentsel dönüşümü olumlayan görüşmecilerden ikisinin fikri yukarıdaki gibi olup, desteklemeyenlerin ifadeleri ise aşağıdaki şekilde olup, her ne kadar mübadil ve muhacirlerin semti terk etmeleri tek bir etnik gruba yüklenmese de kentsel dönüşüm fikrini mülkiyet temelinde değerlendiren görüşmeciler tarafından Suriyeli göçmenlerin bu semtte ev sahibi olmalarının ileriki yıllarda gerçekleşecek kentsel dönüşüm uygulamalarında bu bölgedeki yerleşimlerini devam ettirmelerini sağlayacakları düşünüldüğünden görüşmecilerin tarafından endişe duyulduğu belirtilmiştir (Kişisel iletişim, 7 Aralık 2019):

“Daha sonrası için endişelerimiz var. Torunlarım var mesela. Bu Suriyelilerin davasına bazı endişelerim var. Yarın bir gün gelecekte çocuklarımız için kötü örnek olurlar mı? Bunları düşündüğümüz için üzülüyoruz yoksa hani biz bize iyiyiz. Ama işte her yerde bunlardan (göçmenlerden) var sadece burada yok. İnşallah iyi olur.”

“Kentsel dönüşüm olursa daha çok insan gelir. Yine aynı devam edecek. Zaten Suriyeliler çok ev aldı buradan.... Kendi tapulu evi, nasıl yapacak. Mecbur. Tapu senin gelecek seninle görüşecek, ev sahibisin.”

Bu kapsamda, kentsel dönüşüm fikrine ve buna yönelik uygulamalara ilişkin verilen cevaplar doğrultusunda, binaların yenilenmesine ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik imar faaliyetlerine sıcak bakılmakta ve görüşmeciler tarafından bu amaçla gerçekleştirilecek projeler desteklenmektedir. Ancak kentsel dönüşümüne ilişkin endişeler, inşa edilecek yüksek katlı binaların semte daha fazla insan çekeceğine ve nüfusun demografik yapısının daha da farklılaşarak sosyal yapının çıkmaza gidereceğine yöneliktir.

BÖLÜM ALTI

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kentleri anlamak ve sadece fiziksel bir siluetten ziyade o kentte yaşamış ve yaşayan toplulukların paylaştığı kolektif bir hafıza olarak kavramak ancak o kentin tarihsel bir kimliğini içselleştirerek, kentin toplumsal ve mekânsal dinamiklerini bir bütün olarak değerlendiren bir bakış açısı ile mümkündür. Kentin tarihi değerlerine saygılı bir biçimde kentte var olmanın önemi hakkında İlhan Pınar “Yaşadıkları kentin tarihini bilmeyenler, kenti yaşanır mekân kılmak için tarih gerekliliğinin bilincinde olmayan kentliler, o kenti sadece tüketenlerdir.” demiştir (Baltazzi, 2015, s.12). Gerek günümüzde alınmakta olan gerekse gelecekte hazırlanacak plan kararlarının ve kentsel stratejilerin kentte var olmuş, var olan ve var olacak tüm kültürel değerlere saygılı ve tarihi izlerin modern kent silüetinde kaybolmasına izin vermeyen bir vizyona sahip olması gerekmektedir. İzmir kentinin gelişimine yönelik alınan kararlarda belirleyici olacak tarihi unsurların, kenti birçok açıdan besleyen ve bugünkü şeklini almasını sağlayan demografik hareketliliklerin en etkili aracı göç İzmir’in oluşumunda ve karakterinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Kente gelen her göçmen grubunun deneyim, alışkanlık, gelenek ve ekonomik faaliyetleri kentsel mekân sürekli ve yeniden üretilmiştir. Bu tez çalışması kapsamında odaklanılan kent ve göç ilişkisi ise “mübadele” göçü olup, mübadelenin tarihsel yönü ile birlikte İzmir kentinde mekân ve toplumda bıraktığı iz tartışılmaktadır.

Ulus-devletlerin en temel amaçlarından biri de kapsadığı toplumu milli bir kültür çatısı altında birleştirmek ve ortak değerlere sahip bir kitle yaratmaktır, dolayısıyla toplumu birbirine bağlayan en yegâne iki unsur dil ve kültür birliği, Erken Cumhuriyet döneminde üzerinde durulan hususlardan olmuştur (Sepetcioğlu, 2010). Bu kapsamda Türkiye ve Yunanistan’ın kimlik yapılanmaları açısından heterojen bileşenler olan azınlıkların her iki ülke arasında değişimini sağlayan Mübadele Protokolü her iki ülkenin de birer ulus-devlet haline gelmesinde önemli bir adım olmuştur. Dönemin iskân politikaları gereği Müslüman mübadillerin öncelikli olarak emval-i metrukelerden yararlanmak üzere Rumların terk ettiği kentsel ve kırsal alanlara nakledilmeleri, mübadillerin toplumsal kalıplarını ve alışkanlıklarını aktardıkları

köylerde kültürlerini yaşatma imkanı sağlamış olsa da, yerel halkın yaşadığı ya da daha önce muhacir grupların yerleştirildiği alanlarda kimliklerini korumaları ve -Anadolu toplumuna yabancı olan- kültürel alışkanlıklarını devam ettirmeleri bir kısmı için mümkün olamamıştır (Bayındır Goularas, 2012). Bu açıdan, mübadelen sadece coğrafi bir hareketlilik değil, kimlik ve kültürel özellikleri ile yer yer benzeşmeyen topluma hem adapte olma hem de kültürel belleğini yaşatma çabası olarak da ifade edilebilmektedir (Bayındır Goularas, 2012).

Bu tez çalışmasında, önceki bölümlerde bahsedildiği üzere yüzyıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğunun Doğu Akdeniz'deki en önemli limanlarından olan İzmir kentinin demografik dinamizmine dikkat çekilerek, kentteki göç hareketlerinin mekânsal etkileri irdelenmeye çalışılmıştır. Kentteki yüzyıllar boyu farklılaşan ve siyasi, ekonomik vb. birçok alanda etkin olma ile bağlantılı olan demografik baskınlıkların kent merkezindeki yerleşik dokuyu etkilediği görülmüş ve bu farklılıklar planlama pratikleri ve morfolojik izler açısından okunmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda, ticari hacmi genişledikçe göç almaya başlayan İzmir kenti ve Anadolu ile Avrupa ticareti arasında deniz yolu üzerinden bir köprü görevi görmeye başlamıştır. Çalışmanın genelinde de birçok kez vurgulandığı üzere demografik nitelikler kentin mekânsal gelişiminde etkili olmuştur. Yani, kent merkezine gelen göçmenler etnik ve dini kökenlerine bağlı olarak kent merkezindeki tarihi çarşı ve çevresindeki konut halkasına eklemlenmişlerdir. Bunun nedeni, ortak veya benzeşen dini, sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetlere sahip grupların mahallelerini yan yana kurmaları sayesinde, daha hızlı ve kolay bir iletişim bağlantısının kurulması ve ticaret bölgeleri ile ibadet alanlarına kısa sürede ulaşılmasıdır. Kentte Levantenler ile gerek sosyal gerekse ekonomik olarak yakın ilişkiler kuran Rumlar ve Ermeniler, Kordon boyu uzanan Levanten Mahallesinin doğusuna eklemlenmişler iken iktisadi faaliyetlerinin çoğu geleneksel Kemeraltı çarşısında olan Müslüman Mahalleleri ise kentin Türk hakimiyetine geçmesinden bu yana çarşının güney ve güneydoğusunda Kadifekale eteklerine doğru uzanmaktadır. Görüldüğü üzere, kent merkezindeki mekânsal ayrışmalar, ihtiyaçlar ve kültürel birikim dahilinde şekillenmiş olup, sosyal ayrışmanın bir ürünü olmuştur. Bu husus, ilerleyen yıllarda kente gelen göçmenlerin yer seçimlerinde ve kentin yapılanmasında da oldukça önem taşımaktadır.

Çalışma kapsamında İzmir'e iskân eden mübadillere ait toplam 6.414 adet tasfiye talepnamesine ulaşılmış olup, bahse konu talepname belgeleri analiz edilerek, mübadillerin İzmir kentindeki iskân alanları tespit edilmeye çalışılmıştır. 6.414 adet belge üzerinden toplamda 9.462 adet mübadilin %62 kadarının kent merkezine, %38 kadarının ise kırsal alanlara yerleştirildiği bilgisine ulaşılmaktadır. İster kentsel ister kırsal bölgelere olsun her iki bölge üzerinden de yapılan yerleştirmelerde mübadillerin barınma, ekonomik hayata ve topluma adaptasyon çeşitli sorunlar ile mücadele etmek zorunda oldukları elde edilen bilgiler arasındadır. Mübadiller nakledildikleri bölgelerde fuzuli işgal, haksız konut kazanımı, aynı haneye mensup aile üyelerinin farklı yerleşim alanlarına nakledilmesi, kente uygun mesleki faaliyetler ile meşgul olan göçmenlerin kırsal alanlara veya tarım ve hayvancılık ile meşgul olanların ise kent merkezine yerleştirilmeleri gibi iskân uygulamalara yönelik çeşitli sorunlar ile karşılaşmıştır. Buna rağmen, savaş sürecini henüz atlatmış ve ekonomik dinamiklerini düzenleme sürecinde olan bir ülke için pratikte yaşanan iskân sorunları haricinde sürecin kısa sürede tamamlanmış olması göz ardı edilmemelidir.

Tasfiye talepnemeleri doğrultusunda ulaşılabilen böyle bir verinin varlığı İzmir gibi önemli bir kültürel geçmişe sahip kentin gelişiminde etkili olan dinamiklerin göç ve mübadele süreçleri üzerinden anlaşılabilmesi açısından önem arz etmektedir. Çalışmamızda tam da bu noktada, İzmir kentine yerleştirilen mübadillerin sayısal analizi, dönemin birincil derece tanıklarından olan tasfiye talepnemeleri aracılığı ile gerçekleştirilmiş, bahse konu veriler mekânsallaştırılmış ve yorumlanmıştır. 1923-30 yıllarında İzmir'de iskân edilen mübadillerin memleketlerine odaklanıldığında, incelenen talepnemelerin %55'inde Selanik'ten gelen göçmenlere ait kayıtlar görülmektedir. Oldukça yüksek olan bu oranı, %10 ile Girit, %9 ile Limni, %7 oranları ile Yanya, Midilli ve Manastır takip etmektedir. En az oran ise %5 ile Sakız, Gümülcine, Kosova ve Dedeoğlu yerleşimlerine aittir. Bu yerleşimlerin Türkiye idari sınırlarına en yakın bölgeler olduğu dikkate alınınca, bu alanlardaki Müslümanların mübadele kararından önce de aşamalı olarak Anadolu'ya geçtiği tahmin edilmektedir. Nitekim, 19.yüzyılın son çeyreğinden mübadele uygulamasına kadar geçen yaklaşık 50 yıllık süre içerisinde önemli miktarda kitlesel göç gerçekleşmiş olup, binlerce muhacir halihazırda Ege Adalarından ve Rumeli'den İzmir ve Anadolu'nun diğer

kentlerine serbest göçmen olarak yerleşmişlerdir. Düzensiz olarak gerçekleşen bu göçlerde tasfiye taleplerleri gibi göçmenin memleketine ilişkin bilgilerin yer aldığı belgeler doldurulmadığından, göçmenlerin nereden geldiklerine ve nereye yerleştiklerine ilişkin net bilgilere ulaşamamıştır. Bu noktada, söz konusu talepler belgeleri, İzmir'in mekânsal ve toplumsal olarak yeniden üretildiği ve şekillendiği bu süreçte gelen göçmenlerin memleketlerine ve iskanlarına ilişkin detaylı bilgi sahibi olmaları açısından oldukça değerlidir. Mübadele uygulaması Osmanlı dönemindeki iskân uygulamalarına benzer bir algı içerisinde ekonomik ve toplumsal istikrarın kesintisiz bir şekilde sağlanabilmesi adına kentte yaşayan ve kentsel ekonomik faaliyetler gerçekleştiren göçmenlerin kentlere, tarımsal faaliyetler içerisindeki göçmenlerin ise kırsal bölgelere naklini öngörmüştür. Bu doğrultuda, her ne kadar Eşrefpaşa semtine yerleştirilen mübadillerin mesleki uzmanlıkları bu tez çalışmasında veri olarak üretilememiş de olsa, iskân vizyonu gereği, kentsel bölgelere iskân edilen veya kendi tercihleriyle kente gelen mübadillerin zanaatkârlık ve tüccarlık gibi mesleklere sahip olduğu, kırsal bölgelere yerleştirilen mübadillerin zeytincilik, bağcılık gibi tarımsal uzmanlığa sahip olduğu düşünülebilmektedir. Gelen mübadillerden Giritli kökenli olanların Rumeli göçmenlerine oranla ticaret ve zanaat gibi mesleki faaliyetler hakkında daha çok bilgi sahibi oldukları göz önüne alındığında Eşrefpaşa gibi kent merkezindeki yerleşimlere çoğunlukla Giritlilerin iskân edilmesi tahmin edilebilir bir durumdur.

Erken Cumhuriyet döneminde İzmir gibi önemli ticaret kentlerinde tüccar ve zanaatkar gibi mesleklere hâkim olan gayrimüslim nüfusun büyük bir kısmının ülkeyi terk etmiş olması ekonomik dengelerin değişmesine ve sürekliliğin sekteye uğramasına neden olmuştur. Bu süreçte kente gelen mübadiller dönemin şartları gereği en kısa sürede, mesleki uzmanlıkları ve kent merkezi ile çevresindeki ikamet edilebilir konut stoku gibi hususlar dikkate alınarak iskân bölgelerine nakledilmişlerdir. İskân bölgelerinden biri olan Eşrefpaşa semti de çalışmamızın odak bölgesi olarak mübadillerin kent merkezinde iskân ettikleri alanlardan ve hatta morfolojik izin okunabilirliği göz önüne alınarak şehircilik çalışmaları açısından en önemli yaşam alanlarından biridir. Eşrefpaşa'nın kentin giriş kapılarından biri olarak Cicipark ve güneyindeki alanı kapsaması ile yüzyıllardır hâkim olan yerleşik kent dokusu güneye

doğru genişlemiş olup, bu semtin iskân bölgesi olarak seçilmesinde birçok faktör etkili olmuştur. Örneğin, bahsedildiği üzere semtin giriş kapısı niteliğini taşıması kente gelen göçmenlerin ilk yerleşim bölgelerinden biri olmasında oldukça etkili olmuştur. Zira, bölgenin göçmenler için de kente giriş kapısı olması niteliği, aynı zamanda semtin geleneksel çarşıya ve iş hanlarının bulunduğu kent merkezine yakınlığı özellikle düşük ve orta gelirli göçmen ailelerin kısa sürede merkeze ulaşmaları açısından da oldukça çekici bir etkidir. Kentin güneye doğru gelişiminde tahmin edileceği üzere Cicipark ve çevresindeki mezarlık alanlarının taşınmasının ve bu alanların yeşil alan olarak düzenlenerek kente katılmasının katkısı vardır. Ayrıca Eşrefpaşa semtinin Güzelyalı ve Alsancak semtlerine nazaran daha düşük kira bedellerindeki konut stokuna sahip olması da mübadele sonrasında kente gelen kır kökenli göçmenlerin bu semti tercih etmelerinde etkili olmuştur. Gelen göçmenlerin bir kısmı ise barınma ihtiyacının bir ürünü olarak yasadışı konut üretimi ile geçekundu inşası için, günümüzde 1.ve 2.Kadriye Mahalleleri olarak bilinen alanı -henüz yapılaşmaya açılmamış boş arsa durumunda olması nedeniyle- tercih etmişlerdir. Mübadillerin iskân edildiği kent merkezindeki diğer semtlerde sıkışık konut dokusu ve yerleşik yapı göz önüne alındığında Eşrefpaşa'nın Erken Cumhuriyet dönemi ve sonrasında göçmenlerin yerleşmeyi yeğlediği bir alan olduğu düşünülmektedir. Benzer sebepler ile 1980'lerden itibaren Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan gelen göçmenlerin ve Kadifekale'nin güneyinde heyelan tehlikesi nedeniyle boşaltılan alanda ikamet edenlerin kent merkezine yakınlığı ve yaşanılabilirliği açısından tercih ettikleri bölge olarak karşımıza çıkan Eşrefpaşa semti yaklaşık son on yılda da Suriyeli göçmenlerin ikamet ettiği bölgelerden biri olmuştur. Bu doğrultuda, yukarıda bahsedilen hususlar ile semtin çok katmanlı demografik yapısına, kolektif ve özgün belleğine, göçmenler için bir çekim merkezi olmasına ilişkin edinilen veriler kapsamında, İzmir kent merkezine eklemlenerek oluşan ve büyüyen Eşrefpaşa semtinin dönemin şehircilik ilkeleri ve planlama mevzuatı çerçevesinde mekânsal gelişim sürecinin ve nüfus hareketliliklerinin toplumsal karakterindeki etkisine yönelik olguların geçmişten günümüze okunabilmesi semtin bir çalışma alanı olarak ele alınması açısından oldukça değerli birer potansiyeldir.

İlk bölümünde konusu, kapsamı, yöntemi ve amaçları açıklanan çalışmanın ikinci bölümünde ahali mübadelesi ve etkilerinin çok yönlü olarak ele alınabilmesi için gerekli bilgi altyapısını ve farkındalığı kazandıracak, göç, kimlik, kültür, kentleşme vb. gibi kavramlar açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise çalışmadaki odak bölge olan Eşrefpaşa'nın fiziksel ve sosyal bir çevre olarak gelişiminin daha iyi anlaşılabilmesi adına, mekânsal açıdan eklemlendiği kent merkezinin demografik dinamiklerine, aldığı ve verdiği göçlerin kentsel dokuyu nasıl etkilediğine, imar faaliyetlerinin kentsel hayatı yönlendirme biçimlerine odaklanılmıştır. Böylece, kent merkeze yerleşmeye başlayan göçmenlerin ancak kentsel boşluklar dolduktan sonra -dönemin imar faaliyetleri doğrultusunda mezarlık alanlarının taşınması ile genişleme fırsatı bulunan- kentin güneyine yerleşmeye başladıkları ve mübadillerin bu göçmen nüfusun önemli bir kısmını oluşturarak semtin oluşma biçimi gereği göçmen mıntıkası olarak günümüze ulaştığı aktarılmaya çalışılmıştır.

Çalışma kapsamında, dördüncü bölümünde ise kentin göç tarihi arasından, resmi ve kitlesel bir göç olarak ahali mübadelesine odaklanılmış ve mübadele uygulamasının kentteki etkileri irdelenmiştir. Böyle bir verinin varlığı İzmir gibi önemli bir kültürel geçmişe sahip kentin gelişiminde etkili olan dinamiklerin göç ve mübadele süreçleri üzerinden anlaşılabilmesi açısından önem arz etmektedir. Çalışma kapsamında dönemin birincil derece tanıklarından olan tasfiye taleplerleri aracılığı ile gerçekleştirilen, mübadillerin İzmir kentine iskânlarına yönelik sayısal analiz üretilerek, elde edilen veriler mekânsallaştırılmış ve yorumlanmıştır. İzmir'e iskân edilen mübadillerin nerelerden geldiği, mübadillerin kent merkezinde ve çevresinde hangi bölgelere nakledildikleri ve bu iskân işlemlerinin neye göre gerçekleştirildiği hususları mantık çerçevesinde araştırılmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Yüzyıllarca kozmopolit bir toplumsal yapıya sahip bu coğrafyada mekânsal ve toplumsal yapıyı yeniden biçimleyen bir süreç olarak mübadelenin ne kadar etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmanın beşinci bölümünde, mübadele göçüne mekânsal etkilerinin izlenebildiği İzmir tarihi kent merkezinin güneyine eklemlenen Eşrefpaşa semti penceresinden bakılarak, kente ilişkin detaylı mekânsal analizler göç ile oluşan ve

kentin giriş kapılarından biri olan Eşrefpaşa semti ile sınırlandırılmış ve göçlerin bu bölgeyi etkileme biçimleri saptanmaya çalışılmıştır.

Mekânsal ve toplumsal düzeyde kimlik kavramının bir araç olarak mekânın kullanımından, sivil örgütlenmelere kadar etkili olduğu bu bölgede, günümüzde birbiri içine geçen ve Eşrefpaşalılık çatısında buluşan bir sosyal mozaik mevcuttur. Mübadele ve sonrasında gelen tüm göçmenler için bir yaşam alanı ve özgün bir örnek olan Eşrefpaşa, göç ile oluşan yaşam alanlarından biri olarak bu özelliği hala korumakta olup, günümüzde de kente gelen göçmenlerin ilk yerleşim bölgelerindendir. Kent merkezine yakınlığı, rakım olarak yüksekte konumlanması nedeniyle körfez manzarası ve diğer bölgelere nazaran daha ucuz konut stoku gibi nedenlerle son dönem gelen Suriyeli göçmenlere kadar Cumhuriyet'in kuruluşundan bugüne ülkenin birçok bölgesinden göç almış, bu süreçte hemşeri ilişkilerine dayalı kurulan göçmen mahalleleri mübadillerin yerleşim izine eklenerek yayılmışlardır. Sosyal dönüşüm, mekânsal dönüşüme zemin hazırlamış, mevcut konut stoku ile üretilen yeni konutlar yerleşim dokusunun değişimini kaçınılmaz kılmıştır. Yine de Eşrefpaşa'nın kuzey ve merkez kısımlarındaki değişim, semtin güneyi ve doğusuna nazaran çok daha az olmuştur. Bu bakımdan yapılan çalışmada da tarihi konut stokunun görece fazla olduğu kuzey ve merkez kısımlarında 1930'lerden günümüze yerleşim dokusunun, yapı adası formlarının ve taşıt izinin önemli bir oranda korunduğu tespit edilmiştir.

Bir alan içerisindeki yapıların dönüşüme uğraması, o alanı kapsayan kentsel mekânı da etkilemekte olup, tarihsel her dönemin ve olayın etkisi ile, mekânsal çevre ve toplumsal yapı yeniden değişime uğramaktadır. Bu doğrultuda değişim kavramının iki aktörü olan “mekân” ve “toplum” kavramları günümüz kent pratikleri, ekonomik politikalar ve teknolojik gelişmeler kapsamında yeniden şekillenmekte olup, kent mekânı toplumsal deneyim ve etkileşimlerden etkilenirken, toplum da mekânın etkisiyle bir süreklilik içerisinde değişime uğramıştır. Eşrefpaşa semti de bu değişimden payı düşeni almış olup, mübadele sonrasındaki oluşan organik kent dokusu, az katlı ve müstakil konutlar ve dar sokaklar, ilerleyen yıllarda yetersiz kalan konut stoku ve araba kullanımının artması ile trafik sıkışıklığına neden olan yol şemaları haline gelerek değişime mecbur kalmışlardır. Morfolojik analizler

doğrultusunda mübadil ve muhacirlerin yerleşim izini görebildiğimiz 1925 hâlihazır haritasındaki yapı adaları ve sokak dokusu, 1955 yılına kadar nispeten az bir değişim ile karşılaşmıştır. Modern İzmir'in 1950'lerdeki planlama pratikleri genel hatlarıyla mevcut şehir dokusuna çoğunlukla saygı gösteren ama kente gelen göçler ile artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak adına teknik ve sosyal altyapı alanlarını arttırıcı, yol akıslarını yeniden düzenleyen bir vizyona sahiptir. Bu vizyon doğrultusunda üretilen 1955 yılı onaylı imar planı ve 1928-1958 hâlihazırları üst üste çakıştırıldığında, bahsedilen vizyona hizmet eden plan kararları alındığı görülmüştür. Bu plana ilişkin göze çarpan en temel sorun, 1940'lardan itibaren başlayan ve 1950'lerden itibaren hız kazanan kırsal çözülme kaynaklı kırsal bölgelerden kent merkezlerine yönelen göçler ve hızlı kentleşmenin dikkate alınmamış olmasıdır. Toplumsal ve kentsel gelişiminin incelendiği İzmir kent merkezinde kabaca 1900'lere kadar ivmelenen bir göç dalgası olmadığı, bu doğrultuda kent merkezi yerleşim dokusunun yüzyıllar boyu aynı neredeyse aynı kaldığı ve 17.yüzyıldan beri ticari önemi artan kent merkezinin ancak 19.yüzyılda -Bornova, Buca ve Karşıyaka gibi alt merkezler dışında- kentin Güzelyalı-Karataş hattına doğru bölgesel olarak yayılabildiği tespit edilmiştir. Konut stokunun yangın, deprem, savaş gibi istisnai durumlar dışında yetersiz kalmadığı görülmektedir. Kent merkezinin yüzyıllar sonra çalışma alanımız olan Eşrefpaşa semtinin güneyine ve kent için boşlukların dolarak kıyıdan yukarıya doğru yayılması ise ancak mübadele gibi devlet eli ve kitlesel olarak gerçekleştirilen bir göç ile mümkün olabilmiştir. Bu nedenle gerek Erken Cumhuriyet döneminde hazırlanan imar planları gerekse 1955 yılı onaylı imar planı, kent merkezinde hızlı bir kentleşmenin ve bir başka kitlesel bir göç dalgasının hesaba katılmadığı, bu doğrultuda nüfusun doğal artış ile günümüzde Konak ilçesi sınırlarına dayanan bir gelişim öngörüldüğü planlar olmuştur. Bu bakış açısı ile bölgenin kitlesel bir göç almayacağı ön görülerek, 1955 Planı ile Eşrefpaşa semti yerleşik doku olmasının etkisi ile iskân bölgesi olarak belirlenmiş, semtin yakın çevresi iskân bölgesi içerisine alınmış ve 1.Kadriye, 2.Kadriye ve Aziziye Mahallelerinin doğu kısımları, günümüzde Hasan Özdemir Mahallesi olarak bilinen alan ve Kadifekale çevresi iskân dışı alanda kalmıştır. Bu karar alınırken mevcut konutlara, yerleşim izine ve tarihi yapı stokuna dönemin kentsel koruma anlayışı doğrultusunda kısmen dikkat edilmiştir. Bu süreçte öngörülemeyen göç ile gelen nüfus, barınma ihtiyacını gecekondular adı verilen ucuz maliyetli konutlar inşa ederek

gidermiş olup, imar planı kararlarının bazı bölgelerde uygulamaya konamadığı ve iskân öngörülmeleyen bölgelerin yerleşime konu olduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda 1980'lerin planlama vizyonu ile Cicipark'ın çevresinden Kemeraltı'na doğru uzanan ve semtin kuzey ve kuzeybatı kısmına isabet eden alana yönelik 1984 yılında Kemeraltı Sit Alanı İmar Planı; Eşrefpaşa'nın Yağhaneler, Varyant ve Üçyol arasında kalan kısmına yönelik 1984 yılında Üçkuyular-Hatay-Bayramyeri İmar Planı ve semtin Yağhaneler, Varyant ve Kadifekale arasında kalan büyük bir kısmında ise 1987 yılında Beştepeler İmar Planı hazırlanıp, onaylanmıştır. Bu uygulama imar planlarının Eşrefpaşa semtine isabet eden kısımları ile 1955 Planı karşılaştırıldığında yapı adası formlarının büyük oranda 1955 Planını ile benzer şekilde belirlendiği, geri kalan kısmının ise 1928-58 hâlihazırlarından faydalanılarak üretilen haritadaki yapı adalarının neredeyse aynı formları olduğu tespit edilmiştir. Aynı yapı adası formlarının korunarak günümüze aktarılması her ne kadar yerleşim izinin önemli bir kısmının izlenebilmesine olanak verse de bu alanlardaki konut gabarilerinin 7-8-12-14.50 metre genişliğindeki yollara, trafik yoğunluğuna, otopark alanlarının kısıtlı olmasına ve teknik/sosyal altyapı tesislerinin 80'lerde öngörülen nüfus artışını karşılayamaması her ne kadar hazırlandığı dönemin imar mevzuatı çerçevesinde yeterli görülmüş olsa da günümüzde mekânsal ve toplumsal sorunlar üzerindeki etkisi göz ardı edilememektedir.

Semt genelinde özellikle Eşrefpaşa ve İnönü Caddelerinden cephe alan yapı adalarındaki yapılar imar planının ön gördüğü şekliyle yüksek katlı binalar olup, yalnızca ara sokaklarda az katlı binalar ve azınlıkta da olsa tek konutlar bulunmaktadır. Bu değişim her ne kadar derinlemesine görüşmeler sırasında görüşmeciler tarafından komşuluk ilişkilerini zedelediği gerekçesiyle üzüntü ile dile getirilse de semte gelen göçmenlerin barınma ve ulaşım gibi ihtiyaçlarının karşılanması ve barınma ihtiyacının gecekondü inşası gibi yasa dışı yollar ile çözümünün önüne geçilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Yüksek katlı yapılar ve geniş yollar ile birlikte görüşmecilerin de eksikliğine değindikleri önemli bir husus kamusal alan eksikliğidir. Kamusal alan olarak tariflenen, kamusal yeşil alanlar ve çocuk oyun bahçeleri, düğün salonları, aile restoranları gibi semtte ikamet edenlerin sosyo-kültürel ihtiyaçlarını semt dışına çıkmadan karşılayabilecekleri altyapı alanlarıdır.

Semtte yapılan görüşmeler kapsamında Eşrefpaşa'da ikamet eden görüşmecilerin bu semtte yaşamaktan mekânsal alışkanlık ve akrabalık ilişkileri gibi çeşitli nedenlerden kaynaklı hoşnut oldukları ifade edilmiş olup, Eşrefpaşa'dan çevre semtlere göç eden görüşmecilerin ise göç ve bir kısmı imar planı kararları bir kısmı ise yasadışı konut üretimi kaynaklı mekânsal değişim gibi etkenler nedeni ile semti terk etmelerine rağmen Eşrefpaşalılık kimliğine ve tarihine yönelik belleği terk edemedikleri görülmüştür. Zira, mübadele sonrasında ortak bir belleğin üretildiği ve bu belleğe ait alışkanlık, gelenek ve toplumsal karakterin Eşrefpaşa semtinden bağımsız ele alınamayacağı, Eşrefpaşalılık kimliğinin temelini oluşturan en temel değerlerden birinin de mübadillik olduğu bilinmektedir. Bu açıdan her ne kadar bu çalışma, mekânsal analizler ve morfolojik karşılaştırmalar üzerinden veri üretimine dayanmış olsa da bu bölgedeki sosyal kimlik değerinin sadece mekân ile yaratılmadığı hatta aksine Eşrefpaşalılık ve mübadillik gibi birbirini besleyen iki olgunun kültürel uzantılarının da okunabildiği bir gerçeği göz ardı etmemektedir. Mübadele kültürü kendi içinde tüm mübadillerin ortak bir geçmişe dayandığını temel alarak çıktığı yolda geçmişten günümüze kadar Eşrefpaşa semtinde varlığını korumakta olup, bu açıdan kendi içinde bütünleştirici bir nitelik taşımaktadır. Ancak mübadiller ile semtin kronolojik açıdan sonraki katmanlarını oluşturan göçmen profilleri ile ayrıştırıcı rol üstlenen mübadele kültürünün mekânda özelleşerek değişimi Eşrefpaşalılık kimliğini ortaya çıkarmıştır. Konuyla ilgili görüşmeciler tarafından Eşrefpaşa semtinin kabadayılarının aslında toplum huzurunu bozan ve yasadışı hareketler sergileyen bir karakterden ziyade semtin huzurunu korumayı kendine görev edinme üzerine kurulan bir var olma biçimi olduğu belirtilmiştir. Bu açıdan, semtin kısmen içine kapanık ve korumacı karakterini yansıtan kabadayı olgusunun, Girit Adası'nın kendi içine kapanık, kendine has ve korumacı bir yaşam biçiminin bir kültürel bellek olarak Girit mübadilleri tarafından semte taşınması ve burada devam ettirilmesi olarak yorumlanabilir. Tam da bu noktada, mübadillerin mekânsal açıdan halihazır haritalar üzerinden okunabilen yerleşim izi dışında somut bir kültürel miraslarının bulunmaması yine de bölgenin somut olmayan kültürel mirasına gerek semtin çok kültürlü yaşam koşullarına ve nispeten kendi içine kapanık ve özgün bir yaşam alanı olduğu, gerekse toplumsal karakterin biçimlenişinde Giritli mübadilleri başta olmak

üzere mübadil ve muhacirlerden katkı sağladıkları hatta temelini oluşturdukları gerçeklerini değiştirmemektedir. Toplumsal karakterin ve semt kültürünün şekillenmesinin yanı sıra somut olmayan kültürel miras açısından vurgulanabilecek hususlardan biri de Eşrefpaşa semtinde ikamet etmiş mübadillerin semtin çeşitli mevkilerine isimlerini vermeleridir. Örneğin, günümüzde Kako, Düzyollar, Fethi baba gibi mevki isimleri halen kullanılmakta ve mekânsal açıdan sınırları kısmen belli bir alanı tanımlayıcı bir nitelikte geçmişten geleceğe aktarılmaktadırlar. Bahse konu isimlerin bir dönem o bölgede yaşamış olan mübadillerden gelmesi, mübadillerin halihazırda sosyal karakterini besledikleri ve şekillendirdikleri Eşrefpaşa semtindeki fiziksel çevreye en somut müdahaleleri olarak kabul edilebilmektedir. Semtin ve semtteki mübadillerin tarihine yönelik yazılı kaynaklar yok denecek kadar az iken, semtin sözlü tarihi bu alanda yapılmış ve yapılacak araştırma çalışmalarını besleyebilecek şekilde nesilden nesile birikerek ve aktararak günümüze ulaşmıştır. Bu açıdan bakıldığında, kent merkezindeki diğer mübadil iskân bölgelerinden olan Karataş, Karantina, Güzelyalı ve Alsancak gibi semtlerde somut ve somut olmayan kültürel miras günümüze neredeyse hiç aktarılamamışken, kent merkezine eklenilerek büyüyen Eşrefpaşa kültürel mirasın organik korunumu açısından önemli bir potansiyele sahiptir.

Eşrefpaşa’da ikamet eden görüşmecilerin mahallenin özellikle toplumsal tarihine ilişkin bilinç düzeylerinin ve tarihi dokuya yönelik farkındalığa sahip oldukları görülmekte olup, yine de kentsel dönüşümü algılayış biçimleri gereği eski evlerin yıkılarak -yüksek katlı değil ancak- gerek malzeme gerekse silüet açısından modern evlerin inşa edilmesini destekledikleri aktarılmıştır. Konut dokusunun korunarak aynı zamanda teknik ve sosyal altyapıya yönelik mekânsal ihtiyaçların giderileceği ve toplumsal yaşam dinamiklerinin zedelenmeyeceği vizyonda bir imar planı çalışmasının bu alanda uygulanmasının Eşrefpaşa’daki mekânsal dönüşümü tanımlı yapılaşma koşulları ve fonksiyon kararları doğrultusunda sağlıklı bir fiziksel çevrenin üretilmesinde etkili olacağı düşünülmektedir. Göçmen mıntıkası niteliğini günümüzde de korumakta olan Eşrefpaşa semtine gelen en yeni göçmen kitlesi olarak Suriyeli göçmenlerin topluma katılmalarını ve semtteki çok katmanlı demografik yapının Eşrefpaşalılık çatısı altında ortak bir paydada buluşabilmelerini desteklemek ve tescilli

veya tescilsiz semtin dokusunun ana bileşenlerinden olan mevcut tarihi konut stokunun korunmasını öngören plan kararları üretmek için yerel yönetim, semtin Eşrefpaşa ve mübadil kimliklerini destekleyen dernekler, üniversite ve özel kuruluşlardaki uzmanlar ile sivil toplum örgütleri ile koordineli olarak çalışma yapılması önerilmektedir. Böylece, semtteki gençlerin de kimliklerini benimseyerek topluma eklemlenmeleri ve semti paylaşan herkesin mekâna katkıda bulunması ve fiziksel çevreyi günümüz planlama dinamikleri çerçevesinde yeniden üretmesi sağlanabilir. Ayrıca, semtte özellikle Cicipark ve yakın çevresindeki mahallelerde özgün bir tarihi niteliğe sahip tescilsiz konut stokunun da yer aldığı bu alanlarda önerilecek plan kararlarının tarihi dokuyu, Cicipark ve Kemeraltı gibi sit alanı niteliği taşıyan bölgelerin hemen güneyinde konumlanana bu mahallelerin bir geçiş bölgesi niteliği taşıdığı göz ardı edilmeden üretilmesi gerekmektedir. Hatta bu bölge mübadele açısından sahip olduğu kültürel bellek değeri temelinde geçiş bölgesi olmak yerine bir koruma statüsüne de sahip olabilmelidir. Kültürel belleğimizin somut ürünleri olan tarihi nitelik taşıyan yapı ve kentsel alanların, yüzyılı aşkındır bir yerleşim yeri olarak var olan bu semtin tarihi niteliğinin gelecek nesillere aktarılması açısından önemi göz ardı edilmemelidir. Bu yapıların koruma mevzuatına uygun şartlarda basit veya esaslı onarımı, restorasyonu veya rekonstrüksiyonu sağlanarak bahse konu değerler semtin kullanımına kazandırılmalı, böylece semte henüz göç eden ve göç edecek olan topluluklara bu semtte bir dönem yaşamış olan kişilerin somut eserleri tanıtılmalıdır. Bu bakımdan çalışma, bu semte ilişkin hazırlanacak diğer araştırmalara veya araştırmalara bir kaynak vasfı taşımayı amaçlamıştır.

KAYNAKLAR

- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi* (2. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ahmet-akay, (2019). *1907 yılına ilişkin Almanca hazırlanmış bir harita*. 11 Kasım 2019, http://www.ahmet-akay.com/FileUpload/ep908877/File/harita_alman.jpg.
- Akademik.adu, (2020). *Aydın Vilayeti*. 3 Mart 2020, <https://akademik.adu.edu.tr/bolum/fef/tarih/gallery.asp?gid=33>.
- Alamy, (2020). *1911 tarihli İzmir haritası*. 13 Nisan 2020, <https://c8.alamy.com/comp/g7w3rx/zmir-izmir-smyrna-smyrne-antique-towncity-plan-turkey-harita-1911-g7w3rx.jpg>.
- Alpaslan, H. İ. (2015). 19. yüzyılda İzmir'in demografik ve mekânsal durumu. *Ege Mimarlık*, 1 (89-90), 46-49.
- Altinkaya Genel, Ö. (2017). İzmir nazım planı: Le Corbuiser'nin mimarlığı'nda mekânsal bir strateji olarak lineerlik. *Ege Mimarlık*, 2 (96), 40-43.
- APIKAM Arşivi, (2019). *1836 Thomas Graves İzmir Haritası*, İzmir.
- APIKAM Arşivi, (2019). *1856 Luigi Storari İzmir Haritası*, İzmir.
- Arı, K. (1990). 1923 Türk-Rum mübadele anlaşması sonrasında İzmir'de emval-i metruke ve mübadil göçmenler. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 6 (18), 627-657.
- Arslan, İ. (2012). 1923 Türk-Yunan zorunlu nüfus göçü “Mübadele” üzerine bir değerlendirme. A. Duymaz, (Ed.), *Halk kültüründe göç uluslararası sempozyumu bildirileri içinde* (104-112). İstanbul: Motif Vakfı Yayınları.

- Arslantaş, H. A. (2008). Kültür-k şilik ve kimlik. *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 7 (1), 105-112.
- Aşkan, A. A. (2011). 1922-1960 yılları arasında, * zmir'deki mimarlık ve kentsel planlama bağlamında Rıza Aşkan*. Yüksek Lisans Tezi,  stanbul Teknik  niversitesi,  stanbul.
- Atay,  . (1995). XVIII ve XIX. Yüzyılda  zmir'de Ticari Gelişim. *Ege Mimarlık*, 1 (15), 32-46.
- Atay,  . (2012). * zmir rıhtımında ticaret kordon boyunda yaşam 1610-1940*.  zmir:  zmir Ticaret Odası Kültür Sanat Yayınları.
- Ayyılmaz, F. (2013). Kurtuluştan sonra  zmir'de yönetim yapısının yeniden örgütlenmesi. * zmir kent ansiklopedisi tarih1 (birinci cilt)* içinde (360-378).  zmir:  zmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları.
- Balta, E. (2015). *Nüfus mübadelesi* (M. Günay, A. Akşit ve M.I. Durmaz,  ev.).  stanbul:  nkılap Kitabevi.
- Baltazzi, A. (2015).  zmirim dizisi: *Alsancak 1482 sokak anıları* (3. Baskı).  stanbul: Heyamola Yayınları.
- Baran, T. A. (2003). *Bir Kentin Yeniden Yapılanması  zmir 1923-1938* (1. Baskı).  stanbul: Arma Yayınları.
- Batur  nay, F. B. (2018). Bir g   n mutfağı: 150 yılda Kırım'dan  zmir'e. *Uluslararası  zmir g   ve mübadele sempozyumu bildiri kitabı* içinde (73-75).  zmir:  zmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları.
- Bayındır Goularas, G. (2012). 1923 Türk-Yunan nüfus mübadelesi ve günümüzde mübadil kimlik ve kültürlerinin yaşatılması. *Alternatif Politika*, 4 (2), 129-146.

- Bayram, İ. (2011). İzmirim dizisi: *Değirmendağı* (1. Baskı). İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Bedlek, E. Y. (2017). Küçük Asya'dan Yunanistan'a: tarih, bellek ve göç. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 3 (2), 9-24.
- Berber, F. (2018). İzmir havalisi ve Kafkasya göçleri. *Uluslararası İzmir göç ve mübadele sempozyumu bildiri kitabı* içinde (77-99). İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları.
- Berkant, C. (2017). İtalyan Mühendis Luigi Storari (1821-1894) ve “Tarihsel Notlarla İzmir Rehberi”. *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, 4 (2), 2-13.
- Beyru, R. (1991). Geçmişten günümüze İzmir’de planlama ve imar uygulamaları. *Ege Mimarlık*, 3, 41-47.
- Bilsel, F. C. (1999). Le Corbusier’in İzmir nazım planı ve “yeşil endüstri sitesi” önerisi. *Ege Mimarlık*, 3 (31), 13-17.
- Bilsel, C. (2009). İzmir’de Cumhuriyet dönemi planlaması (1923-1965): 20. Yüzyıl kentsel mirası. *Ege Mimarlık*, 4 (71), 12-17.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2014). Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 180 (180), 9-32.
- Burak, D. M. (2007). Türkiye ile Yunanistan arasında mübadele meselesi ve Kırşehir’e yerleştirilen muhacirlerin iâşe sorunları. *Karadeniz Araştırmaları*, (14), 29-47.
- Cengizkan, A. (2004). *Mübadele konut ve yerleşimleri* (1. Baskı). Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi ve Arkadaş Yayıncılık.

- Çakmak, F. (2017). Balkan Savaşlarından Mübadele'ye: Anadolu'ya yönelik göçlerin Türk mizahına olan yansımaları. (O. Köse, (Ed.), *Geçmişten günümüze göç II* içinde (1861-1881). Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Çanlı, M. (1994a). Yunanistan'daki Türklerin Anadolu'ya nakledilmesi I. *Tarih ve Toplum*, 22 (129), 54-61.
- Çanlı, M. (1994b) Yunanistan'daki Türklerin Anadolu'ya nakledilmesi II. *Tarih ve Toplum*, 22 (130), 51-59.
- Çapa, M. (1990). Yunanistan'dan gelen göçmenlerin iskânı. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 2 (05), 49-69.
- Çelebi, E. (2006). Mübadillerin Yunanistan'daki mal kayıtları ve muhtelit mübadele komisyonu tasfiye taleplernameleri, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, V (12), 35-46.
- Çelik, C. (2012). Göç, kentleşme ve din. *Din sosyolojisi el kitabı* (1.Baskı) içinde (297-306). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Çokona, A. (2017). *20. yüzyıl başlarında Anadolu ve Trakya'daki Rum yerleşimleri* (1. Baskı). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, (2019). *İzmir İli Tasfiye Taleplernameleri, Fon Kodu: 130.16.13.2 (6.414 adet)*, Ankara.
- Duman, Ö. (2009). Atatürk döneminde Balkan göçmenlerinin iskân çalışmaları (1923-1938). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 11 (43), 473-490.
- Durgun, B. (2012). *Erken Cumhuriyet dönemi İzmir ekonomisi 1923-1938* (1. Baskı). İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları.

- Eke, F. (2000). Gecekondu alanlarının değerlendirilmesine ilişkin çözümler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 5 (1), 43-54.
- Emek İnan, C. (2016). Türkiye’de göç politikaları: iskân kanunları üzerinden bir inceleme. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2 (3), 10-33.
- Emgili, F. (2014). Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi’nin Türkiye Cumhuriyeti’nin milli iktisadının oluşumundaki etkisi, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 180 (180), 105-121.
- Emgili, F. (2017). Türk-Yunan nüfus mübadelesi hakkındaki araştırmalara bir bakış. *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, 1 (1), 29-54.
- Erder, S. (2018). *Zorla yerleştirmeden yerinden etmeye* (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdal, İ. (2017). Türk Yunan nüfus değişiminde Türk mübadillere yapılan yardım faaliyetleri. *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, 25 (40), 203-214.
- Erdal, İ. (2018). *Mübadele: uluslaşma sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925* (1. Baskı). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Eres, Z. (2014). Erken Cumhuriyet döneminde çağdaş kırsal kimliğin örneklenmesi: planlı göçmen köyleri. *Mimarlık Dergisi*, 375, 58-63.
- Es, M. ve Ateş, H. (2004). Kent yönetimi, kentleşme ve göç: sorunlar ve çözüm önerileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (48), 205-248.
- Eyüce, Ö. (2009). İzmir’de Cumhuriyet Dönemi mimarlık mirası ve Ulusal mimarlık yaklaşımları. *Ege Mimarlık*, 4 (71), 18-23.

Facebook, (2020). *Cicipark'tan geçtiği tahmin edilen kervan, 19.yüzyıla ait bir gravür.* 2 Şubat 2020, <https://www.facebook.com/izmioldphotos/photos/a.677760652308146/1539214242829445/?type=3&theater>.

Facebook, (2019). *Cumhuriyet Meydanı, 1937.* 20 Aralık 2019, <https://tr-tr.facebook.com/herzamanizmirli/photos/cumhuriyet-meydani-izmir-1937/10697300565>.

Facebook, (2020). *Eşrefpaşa Senti, Kako veya Yapıcıoğlu mevkisi civarı.* 1 Şubat 2020, <https://www.facebook.com/izmioldphotos/photos/a.677760652308146/1363076757109862/?type=3&theater>.

Facebook, (2020). *Eşrefpaşa (Bayramyeri girişi) 1976.* 2 Şubat 2020, <https://www.facebook.com/izmirtarih/photos/a.191343011071686/678895468983102/?type=3&theater>.

Facebook, (2020). *Eşrefpaşa (Bayramyeri girişi) 1986.* 2 Şubat 2020, <https://www.facebook.com/izmirtarih/photos/a.191343011071686/1026486227557356/?type=3&theater>.

Facebook, (2020). *Eşrefpaşa Caddesinin genişletilme çalışmaları öncesi.* 4 Şubat 2020, <https://www.facebook.com/izmioldphotos/photos/a.677760652308146/1148740681876805/?type=3&theater>.

Facebook, (2020). *Eşrefpaşa Caddesinin genişletilme çalışmaları sonrası.* 4 Şubat 2020, <https://www.facebook.com/izmioldphotos/photos/a.677760652308146/1139033289514211/?type=3&theater>.

Facebook, (2020). *Yapıcıoğlu'ndan Uluyol'a iniş.* 1 Şubat 2020, <https://www.facebook.com/izmioldphotos/photos/a.677760652308146/1541148599302676/?type=3&theater>.

Facebook, (2020). *Günümüzde Eşrefpaşa semti Eşrefpaşa Caddesinden cephe alan konut tipleri 1960*. 19 Şubat 2020, <https://www.facebook.com/izmirtarih/photos/a.191343011071686/611244422414874/?type=3&theater>.

Fatihcavus, (2020). *Alsancak Dr. Mustafa Enver Bulvarı*. 4 Nisan 2020, http://www.fatihcavus.net.tr/resimler/slides/alsancak_doktor_mustafa_enver_bulvarı_1930lar.jpg.

Fedakâr, P. ve Akçiçek, E. (2019). *İzmirim dizisi: bir zamanlar Eşrefpaşa'da* (2. Baskı). İstanbul: Heyamola Yayınları.

Flickr, (2020). *1892 tarihli İzmir haritasında kent merkezi*. 4 Ocak 2020, <https://www.flickr.com/photos/166185345@N07/48080485868/in/photolist-2gfH4mh-hVo63i-ocUKRv-ouK7uD-QaMgE7-cSaumh-nJQqNk-mJ4J4z-e625da-puAHyA-7XzW1s-2gfGHcz-55gWbn-2gbYEHb-nTV2FA-dXfb7F-74Mp6y-53kkEi-6oVGcT-5fDbD-soNd2h-owskY4-xrnq9N-ouBmbT-hLFbxD-hLhhUT-2ikaLVS-owhAef-2boZdnh-2a5EzcR-293Vq8h-ourE9s-6oZN3q-bJjTQH-oddpB4-6oVFq8-wWFMoE-bJjTRz-bvq7oU-6oVDBZ-bvq7o7-wGoqVN-2dtMyLy-oezBB1-tiUnth-2g6C7og-nooGeb-own9Hr-2eMXZEc-27sFVqw>.

Flickr, (2020). *1892 tarihli harita üzerinde İzmir kent merkezi ve başlıca çevre yerleşimleri*. 12 Şubat 2020, <https://www.flickr.com/photos/166185345@N07/48080418083/in/photolist-2gfGHcz-7XzW1s-55gWbn-2gbYEHb-nTV2FA-dXfb7F-74Mp6y-53kkEi-6oVGcT-833bhH-nJrA3F-833baZ-niywmz-YfQsNA-2hV9abk-28cHnZ4-yLCfGw-5fDbD-hVo63i-ocUKRv-QaMgE7-ouK7uD-cSaumh-ovStRq-soNd2h-oddpB4-owskY4-wWFMoE-xrnq9N-wGoqVN-ouBmbT-oezBB1-tiUnth-own9Hr-ow134C-hLhhUT-wPp23x-hLFbxD-2boZdnh-oeVafF-293Vq8h-2a5EzcR-oeWLjY-odXnw7-6oZN3q-bJjTQH-6oVFq8-bJjTRz-bvq7oU-6oVDBZ>.

Flickr, (2020). *Eşrefpaşa Caddesinin genişletilme çalışmaları sırası*. 10 Şubat 2020, <https://www.flickr.com/photos/mustafademir25/5081424711/in/photolist-7v9y1z->

7v9xwto667Tw-5x9HVG-61EDAc-8u4Udp-8u4RoR-pEKEbr-pEwmde-pojFnc-pEvNXP-pEQnUW-pog1zv-pCE5Y7-bQMFY6-8K2CwT-kCb8Tv-iMV1my.

Flickr, (2020). *Eşrefpaşa Senti Çimentepe Mahallesi'nde konumlanan "vapur ev"*. 15 Şubat 2020, https://www.flickr.com/photos/akin_kanat/4912120247/in/photolist-7v9y1z-7v9xwto667Tw5x9HVG-61EDAc-8u4Udp-8u4RoR-pEKEbr-pEwmde-pojFnc-pEvNXP-pEQnUWpog1zvpCE5Y7bQMFY6-8K2CwT-kCb8Tv-iMV1my.

Gençer, C. İ. (2017). 19. yüzyılda İzmir ve Selanik'te kentsel dönüşüm: rıhtım ve limanların inşası. *Meltem-İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi*, (1), 33-51.

Göçmenoğlu, T. (2015). Her mesleğin kahvehanesi vardı. *KNK Dergisi*, (24), 54-55.

Gökdemir, O. (2013). 1922 İzmir Yangını. *İzmir kent ansiklopedisi tarih1 (1. Cilt)* (1.baskı) içinde (344-359). İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları.

Göktürk, T. B. (2016). *Amerikan basınında İzmir yangını 1922* (1. Baskı). İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

Görken, N. (2018). *Yüz yıllık hasret... Mübadele-Mübadiller*. 3 Kasım 2019, <https://www.belgeseltarih.com/yuz-yillik-hasret>.

Günay, E., Atılgan, D. ve Serin, E. (2017). Dünya'da ve Türkiye'de göç yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 37-60.

Güner, Z. (2007). Türkiye Yunanistan Nüfus Mübadelesinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin iskân politikası. *38.Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi ICENAS*, 3 (38), 1453-1466.

Hastaoglou-Martinidis, V. (2011). Urban aesthetics and national identity: the refashioning of Eastern Mediterranean cities between 1900 and 1940. *Planning Perspectives*, 26 (2), 153-182.

Hirschon, R. (2016). Türkiye ve Yunanistan arasında 1923 zorunlu nüfus mübadelesi: sonuçlar üzerine bir değerlendirme. B. Gönül, H. Uzbek, S. Güvenç, S. Mazlum ve T. Vardağlı, (Ed.), *90.Yılında Türk-Yunan zorunlu nüfus mübadelesi yeni yaklaşımlar, yeni bulgular sempozyum bildirisi metinleri* (1.Baskı) içinde (XII-XVII). (A. Çokona, H. Uzbek, H. Tatoğlu, Ö. Bayrak, S. Şahin, T. Vardağlı ve Z. Kaslı, Çev.) İstanbul: Lozan Mübadilleri Vakfı

Işık, Ş. (2005). Türkiye’de kentleşme ve kentleşme modelleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 14 (1-2), 57-71.

İskân Tarihçesi (1932). İstanbul: Hamit Matbaası.

İpek, N. (2017). Değer, kimlik ve göç. O. Köse, (Ed.), *Geçmişten günümüze göç III* içinde (1683-1691). Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.

Kaplan, S. (2015). Doğum yeri: vapurda. *KNK Dergisi*, (23), 58-61.

Karacaer, G. (2006). *Türkiye kent yaşamı ve mübadiller*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Karadağ, A. ve Mirioğlu, G. (2011). Türkiye’de kentsel dönüşüm politikaları ve uygulamaları üzerine coğrafi değerlendirmeler: İzmir örneği, *Ege Coğrafya Dergisi*, 20 (2), 41-57.

Karaibrahimoğlu, S. (2017). Türk- Rum mübadelesinin Anadolu’da kentsel mekânın şekillenmesine etkisi, Giresun/Bulancak örneği. *International Journal Of Social And Humanities Sciences*, 1 (2), 122-139.

- Karaoğlu, G. (2001). *Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze bir semt: Eşrefpaşa*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Kaya, M. (2013). *1922 İzmir yangını ve yapı bunalımı* (1. Baskı). İstanbul: Bilge Karınca.
- Kaya, E. (2017a). *Kentleşme ve kentlileşme* (1. Baskı). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Kaya, M. (2017b). İzmir küllerinden doğdu. *KNK Dergisi*, (30), 18-23.
- Kaya, M. (2017c). Lozan mübadillerinin Bursa'ya iskânları. *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 1-12.
- Kayam, H. C. (1993). Lozan Barış Andlaşmasına göre Türk-Yunan nüfus mübadelesi ve konunun TBMM'de görüşülmesi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, IX (27), 581-608.
- Kayapınar, A. (2018). Bulgaristan'dan Anadolu'ya yapılan göçlerde İzmir'in yeri ve önemi. *Uluslararası İzmir göç ve mübadele sempozyumu bildiri kitabı* içinde (7-16). İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları.
- Kılınç, Z. ve Bezci, B. (2011). Kentleşme, gecekondu ve hemşerilik. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6 (2), 323-344.
- Kıray, M. B. (1998). *Örgütlemeyen kent: İzmir* (2. Baskı). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Koçancı, M. ve Ergun, C. (2018). Kent yoksulluğunun kentsel dönüşüm üzerinden okunması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23 (1), 51-68.

Konak Belediyesi, (2020). *Konak Belediyesi Etüd Proje Müdürlüğü Planlama Birimi arşivi*, İzmir.

Kopar, M. (2018). Erken Cumhuriyet döneminde demografik restorasyon: Lozan Mübadilleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (16), 293-311.

Kukul, M. H. (2017). Bazı sözlük ve ansiklopedilerde “göç” tarifleri. O. Köse, (Ed.), *Geçmişten günümüze göç III içinde* (1539-1552). Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.

Kurtoğlu, A. (2005). Mekânsal bir olgu olarak hemşehrilik ve bir hemşehrilik mekânı olarak dernekler. *European Journal of Turkish Studies Social Sciences on Contemporary Turkey*, (2). 30 Nisan 2020, <https://journals.openedition.org/ejts/375>.

Kurtulgan, K. (2016) Cumhuriyetin ilk yıllarında Bozkır’a iskân edilen Balkan muhacirleri. H. Bahar, H. Kuyumcu, Ç. Benhür, H. G. Küçükbezci, M. Turgut ve F. N. Küçükballı, (Ed.), *Uluslararası sempozyum: geçmişten günümüze bozkır bildiri kitabı* içinde (399-418). Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

Kütükoğlu, M. S. (1979). İzmir rıhtımı inşaatı ve işletme imtiyazı. *Tarih Dergisi*, (32), 495-558.

Levantineheritage, (2019). *Yangın bölgeleri*. 14 Eylül 2019, <http://www.levantineheritage.com/data10.htm>.

Luna.lib.unchicago, (2019). *Lamec Saad’ın hazırladığı İzmir Planı, 1876*. 1 Haziran 2019, <https://luna.lib.uchicago.edu/luna/servlet/workspace/handleMediaPlayer?lunaMediaId=UCHICAGO~2~2~1101~1255375>.

Maps.google, (2020). *Günümüzde Eşrefpaşa semtindeki saat kulesinin olduğu meydan*, 2014. 17 Şubat 2020, <https://www.google.com.tr/maps/@38.4108016,27.1287319,3a,90y,141.65h,118.23t/data=!3m9!1e1!3m7!1siZWozYciuzVEPjkg8TZfnQ!2e0!7i13312!8i6656!9m2!1b1!2i24>.

Maps.google, (2020). *Günümüzde Eşrefpaşa semti Eşrefpaşa Caddesinden cephe alan konut tipleri*, 2014. 19 Şubat 2020, https://www.google.com.tr/maps/@38.4096544,27.1287762,3a,75y,30.93h,98.15t/data=!3m6!1e1!3m4!1smz_5QOwoF6NZ3IqttiDCVw!2e0!7i13312!8i6656.

Mehmetefendioğlu, A. (1993). A. Rahmi Bey'in İzmir valiliği. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmalar Dergisi*, 1 (3), 347-380.

Nişancı, Ş. ve Işık, C. (2015). Etnisite kavramının ideolojik serüveni. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 6 (9), 195-224.

Oralalp, T. (2018). Yaşayan tarih: Kızlarağası Hanı. *KNK Dergisi*, (35), 18-21.

Öz, M., ve Berber, F. (2010). Mübadele sürecinde yaşanan sorunlar ve merkezden müdahaleye bir örnek: 1927 Manisa teftişi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 78, 461-503.

Özcan, E. (2010). Ahali mübadelesi ve yardımların İstanbul örneği. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9 (20), 55-75.

Öztürk, G. (2016). Tasfiye taleplerleri ışığında mübadillerin yerleştirilmesi: “Adana örneği”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXI (1), 247-276.

Öztürk, B. (2018). Mübadele, göç ve mutfak kültürü. *Uluslararası İzmir göç ve mübadele sempozyumu bildiri kitabı* içinde (17-24). İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları.

Pala Güzel, Ş. (2009). Zaman ve anlatı ekseninde bellek ve mübadele. *Folklor/Edebiyat*, 15 (60), 25-44.

Peker, M. (2017). *Sahil kasabasından büyükşehire evrimleşme sürecinde İzmir'e göç*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları.

Perşembe, N. (2017). Gürkan Baba ve Kemeraltı. *KNK Dergisi*, (31), 68-71.

Pınar, İ. (2017). *Gravürlerde yaşayan İzmir*. İzmir: Folkart.

Pinterest, (2020). *1930'lu yıllarda Eşrefpaşa'daki mezarlık alanı*. 2 Ocak 2020, <https://www.pinterest.co.uk/pin/392024342565369212/>.

Pinterest, (2020). *Değirmendağı semti, 1940'lar*. 2 Ocak 2020, <https://www.pinterest.co.uk/pin/563724078351950115/>.

Pinterest, (2020). *Eşrefpaşa Semti Çimentepe Mahallesi'nde konumlanan "vapur ev"*. 15 Şubat 2020, <https://tr.pinterest.com/pin/318559373626240431/>.

Pinterest, (2020). *Günümüzde Eşrefpaşa pazaryeri olarak bilinen Ulu Mezarlığı, 1915*. 25 Aralık 2019, <https://www.pinterest.co.uk/pin/392024342565370252/>.

Pinterest, (2020). *Günümüzde Eşrefpaşa semtindeki saat kulesinin olduğu meydan, 1960*. 17 Şubat 2020, <https://www.Pinterest.co.uk/pin/392024342565369218/>.

Raremaps, (2020). *Değirmen-tepe'nin de görülmekte olduğu 1732 tarihli İzmir kentini tasvir eden gravür*. 2 Şubat 2020, <https://www.raremaps.com/gallery/detail/25517/description-de-la-ville-de-smyrne-izmir-chatelain>.

Rijksmuseum, (2019). *17.yüzyıla ilişkin İzmir kent ve iç liman tasviri*. 10 Ağustos 2019, <https://www.rijksmuseum.nl/en/collection/SK-A-4085>.

Saltresearch, (2020). 1925 yılına ait İzmir haritası. 18 Nisan 2020, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/115987>.

Sağlam, S. (2006). Türkiye’de iç göç olgusu ve kentleşme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, (5), 33-44.

Savur, Ş. (2017). 1960’lı yıllarda İzmir’de eğlence hayatı ve gezinti yerleri. *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, I (1), 153-178.

Seçkin, S. (2013). *Atatürk Döneminde konut ve yerleşme: mübadele yerleşimleri*. Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Sepetcioğlu, T. E. (2010). Türkiye’de ana dili Türkçe olmayan göçmen topluluklara yaklaşımlara dair bir örnek: Girit Göçmenleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmalar Dergisi*, IX (20-21), 77-108.

Sepetcioğlu, T. E. (2014). İki tarihsel “eski” kavram, bir sosyo-kültürel “yeni” kimlik: mübadele nedir, mübadiller kimlerdir. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 180 (180), 49-84.

Serçe, E. (1999). İzmir’de muhtarlık teşkilatının kurulması ve İzmir mahalleleri. *Kebikeç*, (7-8), 155-170.

Serçe, E., Yılmaz, F. ve Yetkin, S. (2003). *Küllerinden doğan şehir*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları Kent Kitaplığı Yayınları.

Serhira, (2019). *Sakız Adası Sakinler -11-*. 2 Aralık 2019, <http://serhira.blogspot.com/2017/01/sakiz-adasi-sakinleri-10.html>.

Smyrnelis M. C. (2008). *İzmir 1830-1930 unutulmuş bir kent mi* (1. Baskı). (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Sönmezdağ, U. (2017). İzmir'in eski tramvayları. *KNK Dergisi*, (33), 6-13.
- Şenışık, Pınar. (2016). 1923 Türk-Yunan nüfus mübadelesi: Erken Cumhuriyet döneminde modern devlet pratikleri ve dönüşen kimlikler. *Studies of The Ottoman Domain*, 6 (10), 83-119.
- Şentürk, A. (2018). Çanakkale vilayetine mübadillerin yerleştirilmesi (1923-1930): tasfiye taleplerine göre bir inceleme ve değerlendirme. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 16 (25), 285-316.
- Şimşir, N. (2017). *İzmir şehri araştırmaları 18. ve 19. yüzyıllar* (1. Baskı). İstanbul: Post Yayın.
- Tatlıdil, E. (2009). Kent ve kentli kimliği; İzmir örneği. *Ege Akademik Bakış*, 9 (1), 319-336.
- Tekeli, İ. (2017). *İzmir-Tarih Projesi Tasarım Stratejisi Raporu* (5. Baskı). İzmir: İzmir Büyükşehir Kent Kitaplığı Yayınları.
- Tevfik, İ. (2017). *Mübadele* (3. Baskı). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Tezcan, S. ve Zengin Çelik, H. (2017). İzmir Büyükşehir Belediyesi Tarafından Uygulanan Kentsel Dönüşüm Projeleri Üzerine Bir İnceleme, M. Güler ve A.M. Turan (Ed.), *Belediyelerin geleceği ve yeni yaklaşımlar 3. cilt içinde* (72-95). İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Tosun, R. (2014). *Türk-Yunan ilişkileri ve Türk-Rum nüfus mübadelesi* (3. Baskı). Konya: Palet Yayınları.
- Tunç, H. (1989). Türkiye'nin demografik yapısı ve sorunları, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 47 (1-4), 367-378.

- Umar, B. (2011). *İzmir’de Yunanlıların son günleri*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları.
- Uzman, N. (2018). *Türkiye’nin mülteci ve muhacir politikaları (1923-1947)* (1. Baskı). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Uyar, H. (2017). İzmir’in kent kimliğinin oluşumunda göç olgusu: tarihsel arka plan. Ö. Duva ve E. E. Çelik, (Ed.), *İzmir Felsefe Günler 2012-2016 Bildiri Kitabı* (1.Baskı) içinde (325-354). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Ünverdi, H. (2002). *Sosyo-ekonomik ilişkiler bağlamında İzmir gecekondualarında kimlik yapılanmaları, Karşıyaka Onur Mahallesi ve Yamanlar Mahallesi örnekleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Ürük, Y. (2011). *İğne deliğinden İzmir*. İzmir: Yakın Kitabevi.
- Ürük, Y. (2015). İzmir’in En Meşhur “Baba”sı Bahribaba. *KNK Dergisi*, (22), 72-75.
- Ürük, Y. (2016). İkiçeşmelik’in Çeşmeleri. *KNK Dergisi*, (29), 6-11.
- Ürük, Y. (2017). Zaman içinde İzmir’de Müslüman Mezarlıkları. *KNK Dergisi*, (31), 54-59.
- Ürük, Y. (2018a). Basmene Garı İzmir’in Kökü. *KNK Dergisi*, (35), 6-15.
- Ürük, Y. (2018b). Dünden Bugüne Göztepe. *KNK Dergisi*, (35), 68-71.
- Yanık, C. (2013). Etnisite, kimlik ve milliyetçilik kavramlarının sosyolojik analizi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (20), 225-237.

- Yavuz, F. (1958). Yurt ölçüsünde iskân problemi ve bölge = memleket plancılığı (İskân Kanunu tasarısı dolayısıyla). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 13 (03), 131-149.
- Yetim, F. (2011). Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma döneminde balkan milliyetçiliği ve büyük güçler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (25), 285-296.
- Yıldırım, O. (2016) *Diplomasi ve Göç* (2. Baskı). İstanbul; İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Yıldız, N. ve Yıldız, E. (2012). Mübadele meselesi ve cumhuriyet dönemi tarımsal kalkınma politikası, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (1), 349-370.
- Yorulmaz, Ş. (1993). XIX. Yüzyıl'da kozmopolit bir ticaret kenti: İzmir. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1 (3), 133-148.
- Yurdugüzel, O. T. ve Özçetin, Z. (2015). Tarihi çevre koruma uygulamalarına eleştirel bakış: Hamamönü örneği. 5. *Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu Bildiri Kitabı Cilt 2* içinde (75-82) Erzurum: TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası.
- Yücebaş, E. ve Atak Çobanoğlu, Ş. (2017). Yeni bölgeselleşme çerçevesinde İzmir sanayisindeki mekânsal değişimin dönemsel analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72 (3), 745-764.
- Yücel, Ş. (2012). *İzmirim Dizisi: Yitik Zamanın Peşinde Karantina* (2.basım). İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Yüksel, N. (2006). Eşrefpaşa'dan Karantina'ya. *Planlama Dergisi*, 3, 149-151.
- Zengin Çelik, H., Tezcan, S. ve Ağın, C. (2019). *III.Etap-Beştepeler Bölgesi Mekansal Gelişme Stratejileri Önerileri Raporu*, Beştepeler Planlama Bölgesi Analiz ve

Sentez Çalışmaları ile Mekânsal Strateji Önerileri Projesi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.

